OM

KARL X GUSTAFS POLSKA KRIG

OCH ÖFVERGÅNGEN TILL

DET 2DRA SUNDSKRIGET

KARL GUSTAF WRANGEL.

* 1654—58. *

KRIGSMAKTEN TILL LANDS OCH SJÖS. FÖRSVARET HEMMA OCH UTE I PROVINSERNA. -------------- MED KARTA OCH BATALJTECKNINGAR. **I.** AF *J. LEVIN CARLBOM* Filosofie Doktor. -------------- GÖTEBORG. CENTRALTRYCKERIET, OSCAR ERICSON, 1905.

Förord till den elektroniska utgåvan

Boken, som tillhör Harvard University Library, har scannats av Google Books, varvid de utvikbara planscherna i slutet av verket inte medtogs. Verket anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i mars 2015 av Bert H.

Kammarherren

Kommendören af K. V. O-, R. K. S. O.

m. m.

Välborne Herr

Henri c E. A. Rosencrantz

till GÅRSNAS

med djupaste vördnad och vänskap tillägnan.INLEDNING.

KARL X GUSTAFS polska krig 1655 — 57 har blifvit behandladt här efter såväl förut begagnadt som en del hittills ej nyttjadt arkivmaterial; men ej som en hufvuduppgift. Denna har varit att beskrifva öfvergången från detta kriget till Karl X:s första danska eller 2:dra Sundskriget och därmed fylla en lucka af betydelse i vår historia. Hit höra de vidlyftiga beredelserna för det danska kriget tiU försvar hemma i Sverige och å den tyska sidan såväl till lands som sjös, hvilka på allvar

begynte redan våren och sommaren 1656, vidare de olika planerna för ett krig med Danmark nu,

äfvensom självfva tåget 1657 och den krigsmakt, som medföljde ur Polen och Preussen genom Pommern, Mecklenburg etc. Karl Gustaf Wrangels andel i beredelserna å den tyska sidan och i

detta kriget med Danmark är sä öfvermåttan stor, att en särskild uppmärksamhet har måst ägnas

åt honom, för sammanhangets skull äfven åt hans användning och ställning i det nämda polska kriget samt hans verksamhet med och för den svenska örlogsflottan. En lucka blir härmed ock fylld i denne mans biografi under

några ovanligt händelserika år. Vid gränsen mellan Mecklenburg och Holstein, vid Mölln den 20 Juli — eller bättre, mellan byn Panten och Trittou den 22 — gå vi med den samlade svenska hären under konungen själf in på holsteinskt område; men vi följa krigshändelserna här än en tid, föga eller intet dock berörande dem på Skandinaviska halfön. Vi följa Karl Gustaf Wrangel och gå med ända till Lilla Bält och intill de sista dagarne af januari 1658. Det är här som denne fräjdade hjälte från det 30-åriga kriget och från drottning Kristinas danska krig — det första Sundskriget — hastigt lyfter sig till den mest bemärkta platsen närmast konungen själf och sedan behåller den, äfven i det följande kriget med Danmark, det 3:dje och sista Sundskriget.

En särskild och detaljerad uppmärksamhet har ägnats åt den svenska krigsmakten tiU lands liksom till sjös dessa år och försök gjorts att vid vissa tillfällen ge en samlad bild af densamma, särskildt vid böljan af det polska kriget 1655 och vid öfvergången till det danska 1657.Använda källor äro: i Riksarkivet: riksregistraturen 1654—58, åtskilliga utgångna kungl. skrifvelser i orig., (i olika samlingar befintliga), såsom till riksrådet, krigs- och amiralitetskollegierna, till M. G. Dela Gardie, G. O. Stenbock, K. G. Wrangel, P. Brahe, hertig Adolf Johan, Erik Oxenstierna m. fl., myndigheters och personers skrifvelser till rådet, vidare skrifvelser till Kongl. Maj. 1654—58 (se förteckning af arkivarien Dr Per Sondén) från furstar, ämbetsmän och enskilda personer, från riksrådet, krigs- och amiralitetskollegierna, bremiska, pommerska och wismarska regeringarna, diplomatiska kommissioner; ytterligare protokoll, relationer o. d. om förhållandet till främ. makter, handlingar rörande flottan och expeditioner under amiraler, styrkebesked öfver krigsmakten till lands, samlingen Biographica, handlingar rörande polska, ryska och danska krigen, en del fördrag och traktater med främmande makter i orig. el. kopior, rådsprotokoll, rådets registratur, riks-staterna, i skoklostersamlingen hufvudsakligast Per Brahes och K. G. Wrangels brefväxlingar, Magnus Gabriel Dela Gardies brefväxling (1655 — 57) i Dela Gardieska samlingen, hertig Adolf Johans brefväxling i Stegeborgssamlingen, ett och annat ur Oxenstiernska samlingen m. m.; ur Krigsarkivet: handlingar om Karl X Gustafs krig 1655—8, regementsarkiv 1654—8, inkomna och utgångna skrifvelser dessa år, Erik Dahlbergs och en del andra bataljuppställningar (hvari vi dock tillåtit oss rätta några påtagliga misstag); från Flottans arkiv: registratur på inkomna och utgångna skrifvelser 1655 — 57, order, journaler o. d.; från Kammararkivet: en del styrkebesked samt tull-och licenträkningar.

Bidrag ha ock bekommits ur några enskildt förvarade familjearkiv: såsom grefve Corfitz Beck-Friis (med bibliotek) på Börringe Kloster, det friherrliga Kurckska från Rynge samt det Dela Gardieska i Lunds Univ.-bibl.; ändtligen ock från några utländska arkivt näml. Rigsarkivet i Köpenhamn, statsarkiven i Berlin, Danzig, Stettin, Schwerin. Tryckta arbeten — på Kongl. biblioteket i Stockholm liksom äfven Riksarkivets och Krigsarkivets bibi., Lunds Univ. bibliotek, Stadsbiblioteket i Göteborg, Det Store Kongl. Bibi. och Universitetsbiblioteket i Köpenhamn, Trolleholms bibi. (med en del manuskr.) tillhör, grefve Carl J. Trolle-Bonde — ha användts dels för hämtande af enstaka uppgifter, dels till jämförelse, näml. af Pufendorf, Kochowski, Rudawski, samtidiga beskrif-ningar öfver Polen af Martin Cromer, Simon Starovilscius, Martin Zeiller, Andr. Cellarius, Abraham Golnitius, Augustin. Gudiccanus Borussus, Marinius, Sprenger, Friedrich m. fl., samt en del gamla kartor, vidare äldre och yngre arbeten af Walewskiego, Lengnich, Lelewel, Skjoldebrand, F. F. Carlson, Droysen, Fridericia, Mankell, Fryxells berättelser, Weibull, Ignatius, Schybergson, v. Bonsdorf, Fries, Wieselgren, Nordman, Seraphim, Pribram, Hermann, Haumont, P. O. Bäckström, H. D. Lind, J. G. Tuxen, Zettersten, Petrelli, Nordensvan, Ridderstad, Cederström, Planting-Gyllenbåga, Prytz, Kongl. Bibl.rs samling af samtidiga handlingar och beskrifningar, Anrep, en del akad. afhandlingar såsom af Heimer, vidare arbeten af Gardiner, Whitelocke, van Kampen, Arend, Blok, Köhler, Riese, Ur kunden u. Actenstiicke m. fl.; äfvenledes ha användts här författarens egna utgifna skrifter.

Ett vördsamt tack hembäres härmed till de arkiv och bibliotek, hvilka beredvilligt lämnat ut material till detta arbete.

Särskildt må nämnas arkivarierna P. Sondén, Ag. Hammarskjöld, grefve Ad. Lewenhaupt, amanuenserna Almqvist, Edelfelt, Höijer, arkivarierna Thiset och Laursen i Köpenhamn.Kap. 1. Anfallet på Polen 1655. Tablå öfver krigsmakten till lands. Den svenska örlogsflottan och dess uppgifter i Östersjön 1655.

U^^FALZGREFVEN Johan Kasimirs och Karl IX:s dotter Katarinas son, Karl X Gustaf, besteg JJJ juni 1654 Sveriges tron, vasarnes, Gustaf II Adolfs och senast drottning Kristinas tron. Hp' Han var född svensk och svensk till själ och hjärta. Han hade sett fosterlandets storhet grundas och tagit verksam del därvid, både i kriget och de diplomatiska förhandlingarna; han ville ej blott bevara utan höja den nya maktställningen, med begagnande af samma medel hvarmed den vunnits; och konjunkturerna inbjödo om ej lockade därtill. I början af 1655 redan var kriget en besluten sak. Stora rustningar till lands och sjös gjordes de följande månaderna. De gamla svenska och finska regementena till häst och fot mönstrades i de olika landsändarne, och där utvaldes hvad som skulle med på härnaden; en ringa kontingent lämnades kvar hemma. En del af den svenska krigsmakten låg sen föregående år i de tyska provinserna och något af den finska i Östersjöprovinserna. På olika tider och från olika håll fördes krigsfolket ut till bestämmelseorten, inalles 1655 till Polen

Från Sverige: rytteri 64komp.T6,184man, fotfolk 108 komp:r 14,351 man. S:ma 172 komp:r 20,535 man. jFinl.o.IAvL: » 46 » 5,168 » » 103 » 11,419 » » 149 » 16,587 »

Summa:....... » 110 » 11,352 » » 211 » 25,770 » » 321 » 37,122 >

Hela svenska och finska armén för året 1655 utgjorde enligt en annan lista (med inberäkning af 1441 man af Dela Gardierna värfvade och 800 nyskrifna i Finland) 44,075 man till häst och fot; häraf stannade i Sverige 6,077 man, hvaraf 1,539 man i garnison. Den finska armén bestod i 14 regementen samt de 2 kom:r 200 man adelsfanan och artilleri, kanske något mer.

Om således den nationela krigsstyrkan, som kunde medtagas i fölt, till numerären var tämligen begränsad, så borde den genom anställda värfningar i utlandet, i Tyskland, Frankrike, England, Skottland, Nederländerna, Schweiz, Sveriges egna transmarina besittningar, från kejsaren och i några hans arfland äfvensom i det bekrigade landet självt uppbragta stiga hart när till det oberäkneliga. Sveriges namn klingade godt i utlandet, och många krigare som stått under dess fanor lefde ännu kvar här och där samt lyssnade beredvilligt,* då nu fältropet från höga norden ljöd igen. Ära och krigisk utmärkelse, byte, någon gång politiska syften och den religiösa gemensamheten, ja, äfven släktförbindelser lockade, öfvertalade. Karl X lät i jan 1655 redan skrifvelser utgå till flera tyska furstar och ständer, mest i Nordtyskland, med begäran att de ville gynna de värfningar till häst och fot, som nu skulle anställas där i synnerhet af guvernören i Bremen H. C. Königsmarck, och samtidigt till svärfadern hertig Fredrik III af Holstein-Gottorp att tala väl för desamma; hos Englands protektor Oliver Cromwell anhöll han genom sina sändebud om tillåtelse att värfva ett uppgifvet betydande antal fotfolk samt lät, mest på enskild väg, uppköpa hästar och stora mängder krut, liksom i Holland och sökte köpa eller hyra örlogsskepp och sjöfolk, helst från England.

Konungen gjorde i sällskap med en del af sina krigare den 22 jan.—21 febr. en hastig resa till häst genom landet — liknande en eriksgata efter hyllningen i Upsala — öfver Åby, Nyköping, Skenas, Vadstena, Jönköping, Halmstad, Göteborg, Höjentorp och Hofva åter till Stockholm, bl. a. besiktigande lastningarna här och där. Var det grannen Danmark det beslutade krigetgällde? Nej, men ett sädant krig hade varit på tal vid rådsöfverläggningama i dec. 1654, och möjligheten för det var ingalunda ännu utesluten; i Danmark höll man sig ock beredd på dylikt. Nu gick det förnämsta syftet ut på forsvar gent emot detta rike. Äfven med Ryssland, grannen i öster, hade ju krig varit på tal, men blef uppgifvet. Polen, hvars konung Johan Kasimir sen 1648, son till den i Sverige afsatte konung Sigismund, ej ville erkänna pfalzaren såsom Sveriges rättmätige konung eller genom en slutlig fred afstå sina anspråk på Livland, var det utsedda målet nu för de svenska eröfringsplanerna. Det svenska Pommern blef å ena sidan bestämmelseorten för den samlade krigsmakten och Livland med Riga å det andra hållet. Från dessa tvänne sidor skulle nämligen Polen anfallas till lands, från den senare af riksmarsken Gustaf Horn. Det gällde här att förekomma ryssarne, hviika jämte kossackerna lågo i krig med Polen sedan 1 år och hade stora framgångar; det gällde att försäkra sjökanten och under ett tåg in i Litthauen vinna landsträckor för den svenska kronan så långt bort i öster och söder som möjligt. Af fast och värfvadt krigsfolk i Finland och Östersjöprovinserna bildades, sen något lämnats till fästningarnas besättning och landets försvar, inalles i Finland, Estland och Livland 7,850 man kvar, den livländska armén, hvilken i juli—aug. 1655 räknade 7,230

man (den hade beräknats skola bli en 10,000 man, hälften ungefär bekommen genom värfning) och på hösten verkställde tåget från Duna genom Litthauen till Preussen (se kartan!) Vi lämna ur sikte den närmare specifikationen på denna krigsmakt från Finland och Östersjöprovinserna till ett följande tillfälle * *) och medtaga i räkningen här endast de regementen och kårer, hviika antingen fördes direkt öfver till Tyskland och sen till den polska krigsskådeplatsen eller gingo med den livländska armén och sen stannade vid hufvudarmén här under konungen själf samt äfven följde med emot Danmark några år efter. På våren 1655 gingo efter konungens befallning flera regementen och trupper från Finland på isen öfver Finska viken i stället för landvägen genom Ingermanland.

Från pommerska sidan skulle anfallet ske med 2:ne härar efter hvarandra, den ena under ståthållaren i Pommern Arvid Wittenberg, fältmarskalk d. 20 april 1655, den andra under konungen själf, som kom med örlogsflottan från Stockholmsskären. Det i Bremen samlade krigsfolket, sen åtskilligt tågat därifrån vid jultiden 1654 och början af 1655, hitfördes dels af generalmajor Paul Wirtz (i st. f. af den först påtänkte rikstygmästaren Gustaf Otto Stenbock) i mediet af juni, nämligen en 8,000 man värfvade, dels af Lorenz von der Linde i juli. 2) Wittenberg lämnade Stockholm vid den 4 maj och anlände till Stettin den 14. Han fick först order den 14 och 21 april att ha allt folket å pommerska sidan färdigt till uppbrott, hufvudsakligen bestående af det i Tyskland värfvade samt ett ansenligt artilleri med 1,580 hästar; men han skulle stanna här till konungens ankomst, flitigt korrespondera med Gustaf Horn i Livland och till stor del rätta sina åtgöranden efter hans. Det tyska rikets ständer skulle han lugna bl. a. med att framhålla, det de vid det närvarande vidtutse-ende tillståndet och krigslågan i öster, hvilken alltmer närmade sig, hade bättre trygghet af Karl X:s krigsmakt i Tyskland och dess grannskap mot all oförmodelig händelse, samt visa hvad nytta de kunde ha af detta krigsföretaget. I fall Horn bröte lös och hade framgång samt eljest konjunkturerna i Litthauen, Preussen och Brandenburg voro gynnsamma, kunde han ock gå i fält, fatta posto i Posen, Polens äldsta hufvudstad af de 3, vid Warta förmånligt belägen, och här hålla sig i ett helt år med en hel armé uti ett retrancheradt läger, så att Karl X sen kunde ha de trakterna till sin spiskammare samt nyttja Schlesien med värfningar och annan tillförsel. Wittenberg skulle, sen Posen tagits, ock bemäktiga sig någon ort vid Netze att där utbreda kvarteren, och sen gå defensive tillväga, tills konungen komme; han skulle vidare ha sitt öga på sjökanten isynnerhet Putzig, hvaraf hela Kassuben hängde och hvarifrån Danzig lättare kunde tillses, och i hast taga det så att konungen sen kunde komma till den viken och där landstiga, om han ville. — Man ser hur det förnämsta afseendet var fäst på sjökanten, Warta- och Netzeområdet samt mellre Weichsellandet. Stor-Polen med Posen och trakterna omkring ville konungen ha till operationsbasis, främst en ekonomisk; en annan var och blef Preussen naturligtvis. — Enligt order d. 23 juni kunde Wittenberg nu bege sig åstad, fatta posto vid Weichseln och försvara den samt besöka polska Preussen, härunder korrespondera med kurfursten af Brandenburg, från hvilken något motstånd befarades liksom af de kejserliga trupperna i Schlesien, och ha ett vakande öga äfven på Danzig. Han skulle alltid tillse, att vägen var öppen för konungen att förena sig. med honom. Karl X säger sig likväl kunna bege sig till Putzigviken och Kassuben som Pommern. Båda hade de emellertid att handla efter hvad

1) I ett snart åtkommande häfte skola kriget och diplomatien 1656 och 1656 på detta hållet något utförligare skildras.

*) Stenbock blef fältmarskalk den 20 apr., Linde generallöjtnant af infanteriet d. 14 apr. 1656. Den senare förde blott några regementen ooh trupper till Pommern. Stenbock fick rikstygmäetarefullmakt den 14 april, Wittenberg fullmakt att ▼ara ståthållare i Pommern den 16 april.krigsreson kräfde — det var och blef dock alltid hufvudsumman. — Sådan var krigsplanen ursprungligen, sammansatt af flera särskilda operationer. En kombinerad anfallsplan är alltid mera riskabel än en enkel, äfven om grunddragen af densamma fasthåilas, efter den ger de tillfälliga konjunkturerna vida mer spelrum, så att dessa kunna delvis hindra eller försvåra företagets lyckliga utförande. Men den litthauiska marschen var ju både af politiska och strategiska skäl nödvändig och kunde, väl utförd, ha blifvit af oberäkneligt gagn. — I Pommern lämnades Johan Oxenstierna att förestå verket och Erik Stenbock att hjälpa till vid styrelsen samt kammarpresidenten Gert. Ant. Renschiöld. Man var från början något rädd för att Pommern blottades efter allt folkets aftåg och tänkte på fara dels från Brandenburg, dels

från Schlesien. —

Se här nu en tablå öfver den svenska, finska och värfvade in- som utländska krigsmakten till lands — med den nämda begränsningen beträffande den livländska armén —, hvilken krigsmakt sammanbragtes 1655 till utförande af detta kriget; enheterna äro: regemente, vanligast 8 k:r, och skvadron (l. brigad för fotfolket), 4—5 komprr. En tablå öfver örlogsflottan kommer sen. Af det utländska värfvade folket kom en del senare, en del till mindre antal än i kapitulationerna bestämts, en del kom ej alls — till ej ringa missräkning för eröfraren. Af artilleri fanns 1 regemente under 1 öfverste Simon Grundel Helmfeldt, och fördeladt på de fasta orterna i Sverige, Finland och provinserna. En del tillvärfvades nu, t. ex. i Bremen och Pommern, och efter infallet i Polen bekommos stora mängder artilleri här. Hvad beträffar åldern bland de uttågande krigarne, så visa mönsterrullorna för det svenska och finska nationalfolket, att ungefar hälften eller mer af de gemena voro utskrifna 1653—55, resten äldre. De värfvade torde likaså till flertalet varit ungt folk. En stor del af de gemena liksom det högsta befälet samt öfver- och underofficerare i allmänhet voro krigaie från Gustaf II Adolfs och 30-åriga krigets tider.

Adelns russtjänst: 4 komp:r 300 man (o. möjl. 1 k. från Livland); öfvl. Joh. Printzenskiöld Drottningens lifreg. till häst (gard.): 4 k:r 400 m. (185 Upplandsryttare, 210 i Sverige värfvade); major Georg Lybecker (här omtalas ock “grefve Gustafs44 värfvade frän Bremen 440 man, kanske G. O. Stenbocks, se hans rytterireg. nedan).

Öfverste Gustaf Adam Joh:son Banér

UtfirJis: | Marscbiraäi:

m. örl.-fL o.]4 k:rm. kon. fr Väster- I 4 k:r m. vik i juni; | Wittenb.; d. ,i/h 55 hos “Wittenb. b k:r 800 man.

Garde du corps l drabantegard: 1 k. adelsmän 145 m. (“alla gardesbussar"), öfve Klas Tott; utfördes trol. i maj 1655. el.medörl.-fi.| med kon. Konungens gard. till häst: 2 k:r 400 m., öfvl:r Hans Georg Mörner o. O. W. v. Fersen; värfvadt i Pommern. d. u/s2k:rhoskon.

Upplands rytterireg. med 1 k. Söderman 1. och 120 m. eller mer värfvade i Pom ; 8 k:r 745 m.*); öfve generalmajor Johan Mauritz Wrangel, öfvl. Erik Planting, major Erik Nilsson Drakenberg.

P«*?1 ™ 1! 4 ferm.

ira^anfei kon '"/•ho®

juni, en del w_ 8 k;r

m örl.-fl.

Östgöta rytterireg. (med 2 k:r västgötar): 8 k:r 745 m. öfve Ludvig Weirik Leijonhufvud, öfvl. Anders Persson Biörnfelt Clöös.

Smålands rytterireg.: 8 k:r 735 m.1); öfve Erik Oxenstierna Carlsson (stannade hemma), öfvl. Staffan v. Kling8por (följde med, äfven) major Lars Lindorm.

Västgöta rytterireg.: 8 k:r 745 m.*), öfve Lars Kruus, öfvl. Per Hiärta (bl. ryttmästarne märkas Tord och och Karl Bonde). Kruus + d. *>/4 1656 i Polen.

öfverste Israel Ridderhielms rytterireg.: 198 gemena af Smålands ryttare, flertalet var värfvadt 1655 i Småland och Södermanland, något i Tyskland, 8- 9 k:r, en 600 m.J)

öfverste Per Hammarskölds rytterireg.: värfvadt i Sverige, troligen 7-8 k:r, en 600 m.j), major Axel Spens; 2 k:r blefvo något efter i Pom. och medföljde H. Horn.

Öfverste David Sinelers rytterireg.: 120 Östgöta ryttare, flertalet värfvadt i västra Sverige; 8 k:r 507—550 m.; öfvl. Klas Ekeblad, major Krister Lillie; en del gick med Wittenberg och en del med kon.

Öfverste Jakob v. Yskulls (Yxels) rytterireg.: 160 Östgötar och 20 västg. i Pom. o. Bremen 6en 1654, flertalet värfvadt i Bremen 1. Pom., 1 k. i Livland af majoren Johan v. Bosen; 8 k:r, en 400 m., troligen utom de 180 öst- o. västg:r. Y. var i Rewal och erbjöd sig d. ^/a hos rikskansl. att gå i svensk krigs-tjenst, var i maj i Pom. och

värfvade. Beg. var med d. ®/9 vid Opoczno; en del af reg. åtminstone lades i K rako w, resten var visst med i fält. Yxkull var dels i Krakow, dels ute i fält.

Upplands fotreg : förut voro i Tyskland 4 k:r en 425 m., från Sverige gingo nu 6 k:r 800 m., i Pom. lämnades 2 k:r kvar; i fält 8 k:r 1,000 m.; öfve Axel Leijonhufvud, öfvl. Berent Taube (v. der Isen).

! Skenas, Stegeborg juni

kon., •»/ 8 k:r hos kon.

Kalmar d. 2 juni

Wittenberg •»/• 8 k:r hos W.

I kon.,

Stegeborg i**/» hos kon.

8 k:r

Kalmar */• 5 k:r

Wittenberg 91 !• hos W. 8 k:r

! troligen fr. Kalmar 1. Nyköp. och efter örl.-flottan

4—5 k:r fr. Pom. till Stenbock

Wittenberg fr. Väster- o. kon. vik **/«. Sl/8 hos kon.

8 komp.

gick med Wittenb.. .«/• 8 komp.

örL-fl. | kon. *>/• vid Damm 8 k* 999 m.

1 Enligt en konungens förteckning den *|s 1655 fördes till Pommern från Sverige 8 komp. 640 gemena och officerare af hvart af dessa rytterireg., 5 komp. 850 m. af Kiddorhiolms och 4 komp. 280 m. af Hammarskölds reg.Utförta lareckiridi nid: ntd:

| kon., i örl.-flottan ! ilh 8 k:r | 641 m.

| 4 k:r med / Wittenbergl örl.-flottan 4k:rm. kon.< 8l/g hos kon. 1 I 8 komp. \

Södermanlands fotreg.: förut voro i Pom. 4 k:r en 425 m., från Sverige fördes nu 6 k:r 600 m., i fält 8 k:r en 850 m., i Pom. kvar 2 k:r af dem fr. Sverige, Öfve Johan v. Vietinghoff, öfvl. Krister Jönsson Svinhufvud, major Nils Hufvudfelt.

Östgöta fotregförut voro i Pom. 4 k:r 425 m., från Sverige fördes nu 4 k:r en 722 m., alla 8 k:r i fält, ena skvadronen 4 k:r 514 m. mönstrades vid Damm d. a,/7; öfve Salomon v. Östen gen. Säcken, öfvl. Ludvig Svanestiema.

foro örl.-fl.

4 komp. m.| Wittenberg s,/8 hos W. ' 4 komp. 1

Västmanlands fotreg.: från Sverige fördes nu ut 4 k:r 425 m. och stannade i Pom. med öfven William Philp, förut voro här 4 k:r en 525 m. och gingo i fält under öfvl. Börje Nilsson Drakenberg.

Dalregementet fot: 8 k:r 950 m. fördes fr. Sverige, 2 k:r 215 m. lämnades kvar i Pom., i fält gingo 8 k:r 710 m. (mönstr. vid Damm 8,/7); Öfve Johan Bourdon, öfvl. Nils Posse.

Värmlands och Närikes fotreg., i Bremen voro sen 1654 8 k:r, fördes till Pom. och gingo med i fält 1,047 fore orl.-fl.JWittonbergj m.; från Sverige fördes nu 1 k. 170 m. och stanuade jämte 1 k. en 110 m. här; öfve Johan v. Essen

(m (v. Osten zu Delmenhorst), öfvl. Hans Löffeling. till Riga | j Älfsborgs fotreg.: Öfve Bengt Lilliehöök; 6 k:r 722 m. från Sverige våren 1655 till Riga.

kon.

örl.-flottan s,/h hos kon,] 8 komp,

föro örl.-fl.

Wittenbergl Skaraborgs och Dals fotreg.: i Bremen sen 1651 voro 4 k:r en 550 m. och fördes jan. 1655 till Pom., från #,/s hos W. J Sverige utfördes nu 327 m. att förstärka denna skvadron, som gick 4 k:r stark i fäit under öfvl.

4 komp. | Karol v. Scheiding; öfven Johan Stake stannade hemma.

! Skaraborgs fotreg.: öfve Johan Nairn; från Sverige utfördes 6 k:r 722 m. till Pommern; vid Damm mönstrades d. 8l/7 6 k:r 719 m. och gingo i fält; var med till Warschau, i sept. hos Stenbock, dec. i Preussen; kapten o. sen major Lennart Bock.

Kalmar i

juni

kon.

a,/7 vid

Damm 8 k:r 786 m. utom befäl

Jönköpings fotreg: 4 k:r 583 m. voro förut i Bremen och gingo nu till Wismar och Pom., fråu Sverige utfördes 2 k:r 350 m. (jämte 1 k. 148 m. af Kronobergs reg.), öfve Adolf Herm. Wrangel (f &/3 1656), öfvl. Nils Kagg.

från

Kalmar i juni

från

Kalmar *•/«

Wittenberel Kronobergs fotreg.: i Wismar voro förut 3 k:r 304 m. under majoren (senare öfvl.) Vilh. Muschcampe, från o. kon.) Sverige fördes nu 4 k:r en 485 m.; allt i fält; öfve Håkan Nilsson Skytte stannade hemma; öfvl.

3,/7 8 komp. i Karl L:son Sparre. Sparres 4 k:r gingo med kon. och voro 3l/« hos Wittenb.; Muschcampes 4 k:r

786 m* v gingo med Wittenberg och lades i Krakow; häribiand voro de 148 man som utfördes med Jönköp. regem.

Wittonbergt Kalmar fotreg.: i Bremen voro sen 1654 8 k:r 1,063 m. under öfven Alexander Irving och gingo i dec. till ,Ä> 8 komp. | Pom., fr. Sverige fördes 1 k. 145 m.; i fält 8 k:r, i Wismar 1 k.; öfvl. Gustaf Kruus, major, sen öfvl.

887 m* (Joen Torsson Lejonram.

4 komp. mJ örJ.-flottan ,

ond.m. kon. 4 komp. m. Wittenberg' 31/* hos \V. 8 komp.

Hälsinge fotreg.: Öfve Gustaf Oxenstierna, hans skv. 4 k:r var förut i Bremen och fördes nu till Pom., räknade i juni 578 m., af hvilka 531 m. gingo m. Wittenberg; från Sverige utfördes med örlogsflottan 4 k:r 750 m., troligen utom befäl, de gingo med Karl X. a,/7 vid Damm mönstrades 4 k:r 939 man, öfvl, Peter Granate(n)felt. Då O. i aug. blef artill.-öfve och G. i okt. tog afsked, blef Karl Sparre öfve och M. Törnsköld öfvl.

örl.-flottan 1. förut

kon.

V* 6 komp. 712 man.

Västerbottens fotregapril 1655 mönstrades i Pom. 8 k:r 953 m., af hvilka 2 k:r 210 man blefvo kvar, 6 k:r gingo i fält och mönstrades d. 3t/7 vid Damm 701 man; från Sverige fördes 2 k:r och stannade i Wismar 212 man; öfve Didrik v. Cappellen, öfvl. Erik Sölfversparre.

örl.-flottan

kon.

8I/' v.Damm 8 komp. 721 man

Ångermanlands och Jämtlands fotreg.: från Sverige fördes en 950 man, på Ösel Jades 120 m.; i Pom. voro vid aftåget 8 k:r en 80J m. säkerligen (jan. 1656 räknades i Thorn 8 k:r 786 m.); Öfve Tomas Ger-felt, öfvl. Vassilius Butturlin.

(Öfverste Giinter Rosenskans skvadron till föt: 1 k. 162 man af Skaraborgs o. Dals reg., 4 k:r 487 mau af örl.-flottan | örl.-flottan J Hälsinge o. Jämtlands reg:n (i Wolgast 18/7 voro de 4 k:r 500 man), inalles 5 k:r en 660 m.; major

(Jakob Hamilton; skvadronen var med flottan till Danzig och åter till Pom. i nov. 1655.

en dol med örl.-floitan

kon.

8,/m 8 komp. hos kon.

Wittonberg **/* 8 komp.

Liv).

armén

Kongl. Maj:ts lifgard 1 konungens lifreg. till fot: öfve K. K. Schlippenbach; Öfvl. Bartel Nilsson Skytte; vid Dalarön mönstrades 4/7 4 k:r 522 m. (kaptenerna Andreas Szöges, Svante Baners, Jakob Spens och Klas Ugglas komp:r) och fördes ut1); i Pom. och Tyskland värfvades 4—5 k:r, 560—700 m. (eller kanske mer); allt skulle bli 10 k:r; 8 k:r gingo med i fält; d. 8,/7 vid Damm mönstrades 8 k:r 963 man.

J}rottningens lifgard l. lifreg. till fot: i Bremen voro förut 6 k:r, hvilka 1655 blefvo detta reg. med Bengt Horn till öfverste oen Per L:son Sparre öfvl., en 800 m. d. och skulle ökas genom värfningoch bli 8 k:r; det gick till Pom. cch med i fält; febr. 1656 voro 8 k:r i Preussen; major Wilhelm zur Briiggen.

Åbo låns rgtterireg.: fick jan. 1655 order att bryta upp från Finland, gick med livländska armén, räknade okt vid Willeny 8 k:r 839 gemena (en del ofnc.) närvar; var aec. i Preussen och stannade kvar i Polen; Öfve Gustaf Kurck, öfvl. Karl Bäck. (Se följ.); Kureks liksom Henr. Horns finnar omtalas sen mycket i striderna, bådas reg. voro ock med till Danmark.

*) Enligt konungens förteckning d. */• fördes från Sverige 4 komp. gard 600 gemena ochoffic. till Pommern (588 gemena) och fr&n Livland 1 komp. 200 man gard.Tavastehus rytterireg.: 1655 utgick reg. från Finland 813 man starkt; marscherade med livl. armén och JL

var d. 3/h i lägret vid Kockenhusen 8 k:r 800 man (stannade ej i Polen vid hufvudarmén); enligt order d. 17/s och ,3/4 var öfven och generalmajor Henrik Horn öfver i Finland och bildade af här hemmavarande ryttare och officerare af sitt reg. och af Gust. Kurcks reg. ett nytt reg. å 8 k:r samt begaf sig, efter mönstr. i Helsingfors af 8 k:r 462 gemena ryttare härmed (6 k:r 565 m.), d. *°/6 från Helsingfors samt med J. J. Taubes 4 k:r ryttare, Fabian Berndes 4 k:r dragoner 553 man samt 2 k:r 280—300 gemena ryttare af Erik Kruses reg. sjöledes till Pom., var sept. vid Bromberg i Preussen. Det “unga Hornska reg.“, också kalladt Nylands ryttare 1. dragoner räknade i nov.

i Pome-rellen 441 man tjänstdagliga; öfvl. Johan Galle, major Klas Uggla.

Viborgs rytteri: öfverste Erik Kruse; 280 gemena ryttare gingo med Henr. Horn och lades till J. J. Taubes reg. (se detta!)

Fabian Berends finska dragoner: order ^/a 1655 för öfvl. Albrekt Ritter att med 1 sk v. (4 k:r) en 500 man \4 komp. m. gå till Livland; han gick sen med Livl. armén och var i Preussen i dec. samt stannade i Polen; f mén?r aen andra skv, (4 k:r) en 500 m. gick med Henr. Horn d. ^/e från Helsingfors till Pom., äfvenså isi/H hos kon. Berends själf o. majoren; sept. i Preussen; maior Fabian Jakob Wulff. ' 5 komp.

Öfve Bcrent Taubes dragoner: omtalas i Polen och Preussen, mest 1656. Berent Taube v. Maydell d. ä. var öfve för estländska riddarfanan och värfvade något, var gammal och stannade mest hemma i Estland och Livland, men lät sina söner gå i fält, den nämde Berent Taube d. y., som blef kommendant i Stralsund d. 27/7 Henrik Johan, Otto Reinhold, Ludvig, de båda sista vid livl. armén;

Vilhelm blef öfverste marskalk; Jak. Joh. Taube var dessas kusin.

Österbottens fotreg.: våren 1655 var en del i Visby och i Borgholm, något i Stettin; från Finland gingo i maj 3 k:r 537 man till Ingermanland etc., där en del var sen 1654; under öfv:en Nils Bååt gingo 8 kr 700 m. (1. 6 k:r 594 m) med Livl. armén; reg. var en kort tid i Preussen, Bååt och reg. medföljde M. G. De la Gardie åter till Riga. Öfvl. Anders Munck.

Björneborgs fotreg.; det mesta medföljde livl. armén under Öfvren Johan Pleitner, som dec. 1655 var i Preussen med sitt reg.; 912 1656 voro 6 k:r 565 m. i Marienburg här.

Tavastehus fotreg.: öfve Berendt Mellin (Malin), öfvl. Henrik v. Vicken, major Karl Svinhufvud; order i jan. 1655 att bryta upp till Livland; reg. gick med livl. armén, juni—juli vid Kockenhusen voro 6 k:r 689 m., dec. var Mellin med sitt reg. i Preussen o. följ. tid.

Livl. armén

Livl. armén

Livl. armén

Västra Nulands fotreg. (Tavastehus): öfve Herman v. Cappellen, major Ph. Sasse; febr. voro i garnisoner i Livland 708 m., 1l'z voro i Riga 5 k:r 677 m., gick med livl. armén, var blott en kort tid i Preussen; förväxlas ibland med Didr. v. Cappellen och hans reg., till och med i kungl. order.

Livl. armén

Savolax fotreg. (Viborgs):

livl. armén, var dec., jan

öfve Bernhard v. Gertten, order M/s att med sitt reg. gå till Livland, medföljde 1 Livl. armars etc. 1656 i Preussen, 8 k:r (1. 6 k:r 500 m.) / mén

Öfve Jakob Johan Taubes (af Kuddinge) rytterireg.: en del fördes öfver från Estland 1. Livland till Pommern sommaren 1655, en del', 4 k:r med H. Horn från Helsingfors; något tillvärfvades i Bremen; varmed d. 6/o vid Opoczno; öfvl. Frans v. Brobergen. Han f medio 1656; reg. gafs 22/8 1656 åt öfvl. Johan Printzenskiöld, som visst var med i slaget vid Lyk och sen reste hem; i sept. s. å. gafs hvad som återstod af reg. åt furst B. Radziwill med Erik Drake till öfvl.

Öfve Berent Taubes (v. Maydell d. y.) fotreg.: 1U 1655 patent att i Tyskland värfva 1 fotreg., 8 k:r 100

gemena hvart, samlas i Pommern och Bremen; 27/7 att värfva 1 reg. fot 8 kr; aug.—nov. voro 2 kr

i Pom. i garnison; öfvl. brodern Henr. Joh. Taube.

Grefve Jakob Kasimir De la Gardies fotreg.: bestod af en del af konungens lifreg. i Riga som getts åt

M. G. De la Gardie1), och af aenne tillvärfvadt folk; 8 kr 722 m., förestods af Henr. v. Delwig,

gick med livl. armén, var i Preussen dec., jan.—mars 1656 (W. Larive var en kort tid från nov. 1655 öfvl. i st. f. Delwig).

kon.

8,/h 6 komp.

Livl. armén

Öf versten grefve Pontus De la Gardies rytterireg.: värfvadt i Bremen af svärfadern K. C. Königsmarcks skulle bli 9 k:r å 100 ryttare hvart (1. 12 k:r 75 m.), mönstrades d. 14/e 9 kr 762 m. och skulle kompletteras efter hand; öfvl. Georg Forgell; var nov. 1655 vid Krakow; reg. blef ramponeradt i slutet af aug. men upphjälptes delvis af gr. Pontus medelst det af honom till Pom. i sept. medförda M. G. Dela Gardies lifk. Pontus medföljde 1656 sin bror till Livland och fick ett nytt reg.

.Wittenberg »V« 8 komp.

Öf versten grefve C. C. Königsmarcks rytterireg.: värfvadt i Bremen, skulle bli 9 k:r ä 100 ryttare hvart (1. 12 J kr ä 75 m.), fördes till Pom. liksom andra reg:n, räknade i maj 680 m.; skulle kompletteras efter J hand. \ Inp‘

Fältm. H. C. Königsmarcks lifreg. Ull häst: öfvl. Jobst Kaspar v. Reitzenstein (en kursaxare); värfvadt i Bremen, skufle bli 9 k:r ä 100 ryttare hvart (1. 12 kr ä 75 m.); bröt 24/3 1656 upp från Stade till Posen, 9 k:r 740 in.; 1 lifk. skulle komma efter.

Fältmarskalken H. C. Königsmarcks lifreg. Ull fot: öfvl. Wenzel Pillar v. Pilchu; rärfvades i Bremen sen våren 1655, skulle bli 12 k:r 1,000 m.; (var dec. 1655 721 m.)

Fältmarsk. H. C. Königsmarcks lifreg. dragoner: Öfve Seb. Schmidt; 24/2 1655 order att värfva 1 dragonreg. 8 k:r ä 100 m. hvart, de förutvarande 6 k:r skulle bli kvar i Bremen; Schmidts skv. 6 k:r en 400 m. var i Bremen 2413 1656, 2 kr skulle tillvärfvas; regrt gick med det föreg.

J) Han värfvade utom i Svorige och Östersjöprovinserna till häst och fot äfven i Tyskland och lät föra till Pommern. Han fick våren 1665 konungens lifreg. till fot 8 komp., som var fördt till Riga, utom lifkompaniet under kapten Szöge å Rigas slott; detta lifreg. skulle nu delas i 2:ne och båda kompletteras genom varfniug till 8 komp. hvart; det ena behöll M. O. De la Gardie, det andra fick brodern Johan Kasimir. Szöges litk. förstärktes genom värfning på 250—900 mau.Nanckmti

ri:

Wittenberg *»/• hos W. 4 komp

Wittenberg

Wittenberg

Öfverste Diederich v. Dilrings fotreg.: 10/s 1655. säges att Diiring skall värfra 1 fotreg. och bli kommendant i Stade; 8,/b 1656 funnos i Bremen 8 k:r 502 m.; sept. s. å. 8 k:r 572 m., 4 k:r skulle stanna, 4 k:r utfördes med det föreg., räknades till H. C. Kbnigsmarcks reg:n.

Hertig Frans Erdtmanns af Saxen Lauenburg rytterireg.: 80/b 1655 att värfva 1 reg. till häst, 8 k:r k 75 gemena livart; reg. var 2°;8 vid Kolo, i nov. hos Miiller i Stor-Polen, kompletterades, öfvl. Nic. Bau-mann o. J. Knausten.

Hertig Frans Erdtmanns fotreg.: ®°/8 1655 att värfva 1 reg. till fot, 8 k:r å 100 gemena hvart; var i Posen, okt. ej öfver 200 m., sen i Krakow etc., skulle kompletteras, öfvl. Elias Wolfgang v. Braun; han kom d. s2/1*2 m. 150 m. till Krakow; hertigen var öfverste till fot och generalmajor.

Öfvl Rutger v. Aschébergs rytterireg.: patent d. 14/4 1655 att värfva i Tyskland 1 reg. t. häst, 8 kr ä 70 gemena hvart, dröjde med värfn., skulle lö/e bli 6 k:r ä 60 m., var "na på marsch, ^jia i Preussen

6 komp. I mars 1656 var Douglas nyss blifven öfve för detta reg.

Markgrefven Karl Magnus af Baden rytterireg.: 24 / 3 skrefs att han värfvat och ville g& i fransk tjänst, gick nu i svensk med sitt folk; värfn. fortsattes; patent 12/6: 16/s 1 reg. 8 k:r ä 50 gemena hvart; 961to talas om hans 120 ryttare i Polen, 15/ia att öfrigt hans folk var i Pom., 7/a 1656 mönstrades i Thorn

7 k:r 892 m., tyskar och polackar, öfvl. var en grefve af Hohenlohe hans svåger, bl. offic. var hertig Martialis af Wiirtemberg, som d. n/i 1656 nyss kommit med en del af reg:t till Bremen.

Markgrefven Fredriks af Baden fotreg.: (öfvl. Niklas v. Damm); patent d. xte 1655 att värfva 1 fotreg., l®/s bli 8 k:r ä 100 gemena hvart; något folk var redan kommet; 25/8 voro 2 k:r på väg till Polen, resten skulle följa, ^/n bröto 238 m. t. häst och fot upp från Bremen genom Pom. till Polen under öfvl:n; ®/9 lofvar kon. hon. (event.) Sesemans reg., Siechell 1. Bose kunde bli öfvl.

Samuel Bosa 1. Bose, rytterireg.: 19 8 1655 att värfva 1 skv. 4 k:r till häst; 1 skv. till, bli 1 reg.

8 k:r; Bosa var i nov. vid Schlochow mot Weynrarne, var ®/i 1656 ej klar än med sin värfn.; reg. blef ruineradt vid Warka mars 1656 o. öfvl. Kostner fången.

el. Öfve Georg Bose 1. Böse tänkte gå i spansk krigstjänst, men var i början af aug. 1655 hos H. C. Kö nigs marek och tog svensk; 9/u att värfva 1 rytterireg. i Tyskland, 8 k:r ä 70 gemena hvart. Karberg: 8Ib 1655 värfva 1 skv. 4 k:r ä 70 gemena hvart till häst i Bremen eller mer; 8,l3 4 k:r a 70 gemena; ai/4 bli 1 rytterireg.', 11 <8 var K. hos G. O. Stenbock.

Öfx

ve

Öfvl

Öfvl

. / Öfve Hans Beådékers (introd. v. Böddeker) rytterireafebr. 1655 värfva 1 rytterireg. i Bremen; 271* att B.

hos wf< vill värfva 4 k:r t 100 ryttare, om han får de andra 4 k:r af någon annan; *03 patent; Königsmarck

4 komp. J kapitulerade 81Ib om 1 skv. 280 ryttare; 12ls 8 k:r i Pom.; B. blef generalmajor d. 9i 11656; öfvl. Braun

* .. (Brun).

Öfve Hans v. Alefeldts rytterireg.: juli 1655 värfva 1 rytterireg. 8 k:r ä 50 gemena hvart, slutet af sept. gick han med 150 ryttare till Polen, var i nov. ute emot Weyhrarne vid Schlochow, kompletterade reg:t; det ruinerades vid Warka mars 1656.

Wittenberg »Va hos W. -8 komp.

Wittenberg

Generalmajor grefve Waldemar Kristians af Slesvig o. Holstein rytterireg.: 30i4, 1655 att värfva 1 rytteri-

reg. och atsk. hundra man till fot; patent ^/e för 1 rytterireg. 9 k:r ä 70 gemena hvart; V11 var reg. 8 k:r 450—600 m. i Bremen, 7/12 P» marsch från Tyskland, nov. 491 enspännare, n/i2 i Preussen, värfn. fortsattes; öfvl. Johan v. Born. Grefve W. var Korf. Ulfelds svåger och naturlig son till Kristian IV med Kristina Munk och hade varit i kejserl. tjänst; f i Polen febr. 1. mars 1656.

Grefve Waldemars fotreg.: patent ®°/4 1655 att värfva 1 fotreg. 9 k:r å 70 gemena hvart, han kapitulerade i juni med H. C. Königsmarck; men värfn. gick sakta, blef visst blott 1 skv ad ron (4 k:r).

Grefve Johans af Waldeck 0. Pyrmont rytterireg.: han erbjöd sig den 12,5 1655 hos H. C. Königsmarck att värfva 1 rytterireg., 2°j7 talas om kapit. af J rytterireg. å 9 k:r ä 60 gemena hvart; mönstrades i Bremen d. 8,/ia 8 k:r 642 m.; bröt upp d. n/i 1656, var 8l/i i Preussen mindre än enl. kapit.; öfvl. Lambert Rosskamp, fången vid Warka

mars 1656. Waldeck själf var i London och Tyskland.

Hertig Johan Georgs af Anhalt-Dessau rytterireaöfvl. Berent v. Schierstedt; 17/s 1655 säges att denne värf-vade för hertigen 1 rytterireg. å 8 k:r a 60 gemena hvart, åtminstone 1 skv. å 400 ryttare; dec. var det i Preussen och kallades K. M:ts lifreg., men ej färdigt, värfn. fortsattes 1656 dels här, dels i

Tyskland af hertigen, som d. 18/a reste dit; (patent d. *yi 1656 för 1 nytt rytterireg. 8 k;r ä 50

gemena hvart).

Öf verste Kristian v. Pretlachs (Bretlach) rytterireg.: han var Dohnas öfvl.; 21/i 1655 säges att han vill upprätta 1

rytterireg. å 8 k:r ä 150 m. hvart och bli öfve samt själf värfva 4—5 k:r; att H. C. Königsmarck

förmått öfvl. Jobst Pust att värfva 4 k:r ä 100 ryttare hvart; i mars sammanslås dessa med B:s; 2I/4 order att 9 k:r ä 100 ryttare föras till Pom. och bli 12 k:r ä 75 m. hvart samt kompletteras efterhand; i maj hade P. 506 m. i Bremen.

Öfve Hans Sesemans rytterireg.: ^/s 1655 att han vårfvar 1 skv. 1. 1 reg. till häst; patent 3,/3 för 8 k;r å 70 gemena hvart, i Bremen; bröt upp d. ll/io med 293 m. innan allt var färdigt, w/12 vid Graudenz; aå var kapit. i allt efterföljd; reg. skulle kompletteras; major Brocksdorf.

Öfve Daniel v. Arenisens rytterireg.: erbjöd sig våren 1655 att värfva 1 rytterireg., antogs ^/ö; ,6/s att det blir 8 k:r å 50 gemena hvart, i Bremen; jan.— febr. 1656 voro 2 k:r 124 m. på marsch i Pom.

Öfve Hans Henrik Engells rytterireg.: 8/a 1655 att han vårfvar 1 skv. 4 k:r ä 70 gemena hvart, sen mer, i Bremen, mönstras i Pom., 2,/4 blir 1 rytterireg.; han hade kapitulerat med H. C. Königsmarck i mars; »/7 adlad; var i Posen; var bror till följ.

Öfve Joakim Engells rytterireg.: kapitulerade med H. C. Königsmarck i Stade d. 8/4 1655 att värfva i Tyskland 1 skv. 4 k:r ä 70 gemena hvart, klart medio maj i Pom.; u<a patent, vill värfva mer; blir 1 reg.; båda bröderna Engell voro från Bremen, voro med sina reg. ^/s o. följ. tid i Posen; jan. 1656 hade den ene i Preussen 10 k:r, den andre 8 k:r, deras öfvl. var Tomas Schmidt.

Landtgrefven Fredriks af Hessen— Eschweae rytterireg.: 8/a 1655 att han skall med sitt värfvade folk gå i svensk tjänst; var svåger med Karl X, var sept. på resa till denne; blef skjuten vid Kosten d. general.Landtgrefven Fredriks af Hessen—Homburg rytterir eg.: 17/s 1655 att han värfvar 2 k:r till häst a 70 man hvart eller mer, hvartill konungen vill lägga 400 ryttare; han ville uppsätta 1 rytterireg.; bröt fl/ö upp frän Bremen till Polen med 2 k:r, omtalas ™/i2 i Preussen hos Stenbock; patent d. 6/ia att till de 2 k:r värfva 10 k;r ä 60 ryttare hvart; öfvl. Wussow.

Landtgrefven Fredriks af H-Homburg fotreg.: 28j* 1655 en konungens skrifvelse att han skall värfva 1 reg. till fot.

Fälttn. Arvid Wiltenbergs rytterireg.: öfvl. Peter v. Kiesell; jan. 1655 att Kiesell värfvar i Pom. ryttare; 7!4 beställes här kvarter for 9 k:r a 100 man hvart; 2l/4 W:s reg. bli 12 kr å 75 ryttare hvart och kompletteras efter hand.

öfve H. B. von BUlows rytterireg.: d. 14/s 1655 skref Biilow att han ville tjäna Karl X vidare och skaffa offic.; 34/s säges att B. kapitulerat med H. C. Königsraarck att värfva 1 rytterireg.; d, 7/4 o. lö/ö skref konungen om samma värfn.

Öfversten grefve Otto v. Styrums rytterireg..* d. 1655 säger en kungl. skrif v. att han och hans bror värfva hvar sitt reg., den ene till häst, den andre till fot; H. Ö. Königsmarck kapitulerade med Otto om 1 rytterireg. å 9 k:r 70 gemena hvart i Tyskland, klart inom 2 månader; patent d. 3°/4; ur Bremen fördes i juli något och gick med konungen; värf ningen fortsattes i Bremen; d. 3ö/8 mönstrades 9 k:r 643 m., blott 99 felades, och Styrum bröt upp då eller i sep t. med sitt folk härifrån, var d. »/io i Bromberg: d. M/i 1656 vill han ur Karl X:s tjänst och resa hem till Nederland; reg. var rui-neradt; hans öfvl. (I. öfve) var Cluth (Cluidt). Det kvarvar. stacks in i 1—2 andra

reg.

Grefve Styrums fotreg.: d. a/e 1655 talas om Styrums värf vade fotreg. 8 k:r. Om det blef något häraf, så var kanske detta fotfolk detsamma som Peter v. Zylls och blef senare instucket i annat reg.

Generalmajoren grefve Johan Weyckhardt v. Wrzesowitz u. Neuschloss rytterireg.; patent d. 2217 1655 att värfva 1 rytterireg. å 10 ktr ä 100 ryttare hvart; 18,9 säges att han skall upprätta 2:e reg:n, men han hade ej gjort mycket än. 1*2 var hans rytterireg. i Stor-Polen, något däraf omtalas äfven i Preuss. d. 11/ia. W. var kejserlig vasall och undersåte, gick i Karl X:s tjänst, tyckte sig högeligen förorättad af konungen och kronan Polen samt ville hämnas. Han var svåger med K. G. Wrangel.

Grefve v. Wrzesowitz fotreg.: patent d. 33/7 1655 att värfva 1 fotreg. 10 k:r ä 1E0 m. hvart, aug.—sept. hade han alla offic. kompl. så till häst som fot, kom från Stettin med öfver 100 m. till häst o. 100 m. till fot, ville lämna Karl X 2 reg. af tyska nationen, 2,500 soldatar, hade medio okt. nngef. 1,000 m. hos sig och vann något af J oh. Kasimirs krigsfolk, verkställde Stor-Polens eröfring jämte Mtiller, lofvade nästa vår uppbringa en armé här ä 8.000 m.; båda hans reg:n ledo skada nu o. upphjälptes sen; det ena kallades dragonreg.

Hertig Karls af Mecklenburg-Schwerin rytterireg.: patent d. lö/s 1655 att värfva 1 rytterireg., han kapitulerade med Kari X d. 18/ö om 1 rytterireg. 8 k:r ä 50 gemena, kompl. med offic. 500 m.; något af reg. var visst i Preuss. den n/i2; eljest beordrades d. 15/i*2 reg. kvar i Pom. f. dess försvar; var juni 1666 i Preuss. med sitt reg., intet felades; öfvl. Brehmer.

Ro. Douglas rytterireg.: öfvl. Johan Pringell; patent d. 31/7 1655 för Pringeil att värfva 1 skv. ryttare; le/8 1 rytterireg. 8 k:r å 50 gemena hvaxt; 17Is att Karl X gett Douglas detta reg.; P. var jan.—febr. 1656 i Stor-Polen.

Tvänne bröder öfvlr. Heinrich v. Siegel och Melchior Siekéll samt den senares son ryttm. 1. major Melchior Siekell (alla 3 skrif vas mest Siekel el. Siechel) värf vade till häst 1655; den förre var i hertigl. braunschweigsk tjänst och hade förut varit i svensk krigstjänst under H. C. Königsmarck, erbjöd sig juni 1655 åter därtill och att värfva 1 rytterireg. inom 3—4 månader, hvilket ock omtalas t. ex. 1656—7 i Polen o. Preussen; den senare hade gods i Pom. och var väl redan sv. undersåte, upprättade med hjälp af sonen 1 skvadron 4 kr dragoner, hvilka ock omtalas i kriget; han själf togs i arrest o. var ur Karl X:s tjänst på våren 1657; den unge M. Siekell värfvade våren 1655 åt generalissimi reg. 2 kr titt häst och sen 3—4 k:r till häst för sig själf samt var våren 1657 f; endera öfvl. S. var med sitt folk, kommet från Pom., i nov. 1655 ute mot Ludvig.Weyher vid Biitow i Pomerellen.

Major el. öfvl. Kampar Kleist: hade 1655 nyvärfvadt folk till häst; 10 säges, atfc han snart hade sina värfvade k:r till häst färdiga; han var i nov. ute mot Weyhrarne vid Schlochow i Pomerellen; vid Warka mars 1656 blef 1 kornett fången af Kleists skvadron.

öfvl. Ernst v. Séherr gen. Thost, värfvade rytteri 1655; sept.—okt. förenade sig S. med grefve Wrzesowitz i Stor-Polen och medhade 100 ryttare o. 120 dragoner (och 100 m. fotfolk) samt stannade här en tid; S:s rytteri omtalas i Preussen d. ll/ia, han säges ha värfvat till generalissimi reg. 1 skv. 280 m. till häst, som utgjorde hälften af det reg.; hade ock 1 k. dragoner; S. blef fången i ett snapp-haneslag vid Kosten april 1656 och senare åter fri.

Generalissimi reg. till häst: värfning skedde af flere 1655 ff., Seherr, Siekell, Wopersnow, Lindorm, blef 8 k:r ä 70 gemena hvart (560 m.); öfvl. (öfve) Andreas Probst, hvilken ock synes värfvat folk; namnet på reg. möter, sen i jan. 1656 hert. Adolf Johan blifvit generalissimus.

G. O. Stenbocks rytterireg.: ^/a 1655 talar en kungl. skrif velse för honom om att värfva 440 m. till häst (på \ 3 sv. rytterireg.); en annan d. 21U om att föra grefve Gustafs 4 k:r östgötar från Bremen till Pom., f n/i2 talas i Polen om öfvl. Adam Henrik v. Wussow vid G. O. Stenbocks värfvade reg. till häst; i W. var med Wittenberg. Febr. 1656 var öfvl. W. ute mot Danzigarne med detsamma. '

G. O. Stenbocks fotreg.: redan i jan. 1655 värfvade Stenbock tyskt folk, skulle ha 1 kompl. reg. 8 k:r, läm- \ nas i Pom.; 21/4 att S. far själf afgöra om hans reg. skall gå med Wittenb. S. t. fick han Berent I Taubes värfvade knektar, då denne för tillfället afstått från att bilda ett reg.; ^/e att värfn. fortsättes; j okt.—nov. låg hela reg. i

Stor-Polen (på ett ställe 250 m.); dec. var det i Preussen, ej än kompl.,] förstärktes med tyska knektar bekomna här vid eröf ringen; sen lades visst 4 kr i Preussen, 4 k:r' uppe i Polen. (Kallas ock Peter v. Kiesels eget reg.)

laruharadt

ld:

Wittenberg »V* hos W. 8 komp.

En del med kon.

WittenbergWit tonberg

Wittenberg

Wittonber^

Wittenberg

Wittenberg 81> hos W. < 6 komp.

Wittenberg

Wittenberg' J> hos W.

8 komp. |

Grefve Erik Stenbocks rytteri o. fotfolk: d. 5/s 1655 en kungl. skrif velse för honom att var fea 1 skv. 4 k:r till häst å 50 gemena hvart; s. d. att värfva 1 skv. 4 k:r till fot a 100 gemena hvart; S. värf-vade ock vid midten af 1656 båda skvadronerna.

Pfalzgrefven Filips af Sulzbach dragoner: patent d. 13/3 1655 för öfvl. Nieman (troligen öfvl. Alexander Martin Neudorf gen. Neumann) att i Tyskland värfva 1 skv. dragoner 4 k:r k 100 gemena hvart; härtill kom ytterligare 1 k., inalles 6—8 k:r, samlas i Pom.; öfve Wulff; d. l6/io omtalas 4 k:r S:s dragoner å 100 gemena hvart nyvärfvade i Piotrikow (Stor-Polen), 1656 i Kujavien.

Öfver8te Joachim v» Badekes ryttare o* dragoner: 14 o 1655 patent att värfva 2 k:r till häst; B. var kommendant i Lowicz o. hade där 1 k. 83 ryttare; var J/i 1656 kompl. med ryttarne o. hade gjort början med dragonerna; hade sen 4 k;r dragoner.

Öfverste Johan Gorries v» Gorgas dragonreg.: var febr. 1655 öfvl. vid Wirtz fotreg. i Bremen, 24/s 1655 att han skall värfva; var i polska kriget generalkvartermästare.

Öfve Adam t\ Weyhers dragonreg-: patent d. 5.h 1655 att värfva 1 reg. dragoner 8 k:r å 100 gemena hvart; reg:t omtalas okt. i Stor-Polen, 6/ia i Meseritz har; W. beordrades d. tø/ia att med sitt nyvärfvade reg. dragoner gå från Polen till Pom. för dess försvar; d. 23/1 1656 får reg. gå från Stett in till Polen igen; det var d. 6/i ej än färdigt men skulle snart bli; öfvl. Ludvig Boger (Bober), omtalas dec. 1655 med sina dragoner i Polen; major Wolf Fredr. v. Bomsdorf.

Öfve Ad» v. Weyhers fotfolk: patent d. 81 a 1655 att värfva i Tyskland 2 k:r till fot k 100 gemena hvart,

kvarter i Pom.; 9;5 omtalas W. med 2 k:r fotf. vilja till Pom.; 9/s W. kommendant i Stettin, l8isvar

han kommendant i Meseritz.

Öfvl» Ertman Wenzelmans dragonskvadron; patent juni 1655 att värfva; hade redan i sept. sin skv. på benen,

4 k:r; W. var okt.—nov. i Pomerellen med sitt folk mot Weyhrame, men 6kv. var ^/io än ej färdig,

300 ryttare voro dec. i Preuss. o. följ. tid.

i Öfvl» Lorenz Naumans dragoner: 1 skvadron: v. Damm d. •/ 7 1655; d. 81;io voro i Kalisz 145 m., N. var [kommendant här; 4 k;r skulle visst tillvärfvas.

Öfve Johan Naims dragoner: 13/a 1655 att Johan Nairn värfvar 1 skvadron 4 k:r å 100 gemena hvart; "/« värfpatent; öfvl. blir kapten Wulffen.

Öfve Alexander v. Weissensteins dragonreg.: mars 1655 vill W. gå i sv. tjänst; var aug. i Bromberg och fick ett fotreg., hvilket han ville skulle kallas dragonreg.; skulle bli 8 k:r; d. 7,3 1656 mönstrades i Thom 7 k:r 343 m. tyskt o. polskt folk.

(Rikskansläms rytterireg.: öfvl. (ofvej Johan v. Bosen; reg. omtalas ha varit med hos Wittenberg vid Usz d. 15/7 1655; men först d. 22 12 finnes en kungl. skrifvelse till Joh. v. Bosen att värfva 1 reg. tyska lyttare att stå under rikskansläms befäl; både reg. och Bosen nämnas i Polen sen, 1656 (se ofvan Jak. v. Yxkulls reg.)

Pfalzgrefven Filips af Sulzbach rytterireg.: d. 3 3 1655 patent att värfva i Tyskland 1 rytterireg. 9 k:r k 70— 80 m. hvart, mönstras i Pom.; i Wolgast mönstrades d. 9;0 7 k:r 261 gemena; offic. af regtt voro beordrade att gå med kon., pfalzgrefven själf med det förhanden varande värfvade gick med Wittenberg och var vid Usz d. 15j7; d. 81 is omtalas reg. 8 k:r hos kon.; 2°/10 gåfvos order att värfva än några k:r; d. 9i 12 var reg. mycket svagt i Preussen; kallades konungens lifreg.

Karl Gustaf Wrangels lifreg» till häst : 2®/9 1655 patent att värfva 1 rytterireg., kvarter i Pom. efter 3 mån., 8 k:r 400 gemena, 93 offic.; reg. låg redan från jan. 1656 i kvarter i Brcest Kuj., var då illa medfaret och förstärktes med (1 skv. af) Stvrums reg., skulle rekryteras ock genom värfning; öfvl. Anders Planting (adlad d. 18/4 1655) Bergloo; han hade 2 k:r till häst värfvade i Pom. maj—juni 1655; major Johan Persson Lindorm.

Öfverste Posses (Poses) rytterireg.: i shitet af aug. o. följ. tid 1655 talas om underhållet af öfve Posses reg., i okt. om hans reg. 8 k:r i Polen, s. t. 4 k:r ryttare i Bromberg, 4 k:r i Posen, nyvärfvade ryttare; likaså 1656 omtalas han och hans reg. i Polen; hösten 1656, då Posse var f, fick öfve v. Letmatz hans 5 efterlämnade k:r; den döde P:s öfvl. Klas Bredtholtz förde reg. då till Dirschau.

Generalmajor C» D. v. Dohnas fotreg•: var jan. 1655 i Bremen och det värfvades 9 k:r; i mars blef Kristoffer Duderstadt öfvl., Joh. zur Brtigge major; i april order att med Wittenberg skall gå hvad färdigt var af 800 m, resten tillvärfvas, i allt bli 8 k:r; d. 9j6 funnos 6 k:r 535 m.; Duderstadt hlef kommendant i Posen och förestod reg., som här räknade i okt. 8 k:r 689 m. (däraf 124 sjuka), nov.—dec. 719 m. (124 sj.), febr. 1656 effektive 574 m., 251 m. hade dött.

Öfve Fabian v. Fersens fotreg.: öfvl. grefve v. Wittgenstein (d. y.); dec. 1654 funnos i Bremen 5 k:r 736 m., (det förra Hornska reg.); jan 1655 säges att det skall kompletteras genom värfning till 8—9 k:r; 21/4 order att af reg. 8 k:r skall gå med Wittenberg hvad färdigt var af 800 m.; maj 6 k:r 662 m.; 6/e 6 k:r 718 m.; wi'8 6 k:r 539 m., afgång sedan af marschen 42 m.; bl. majorer o. kaptener nämnas Stuart, Piron, Stahl; reg. var sen okt. i Krakow förlagdt.

[Konrad Mardefelts fotreg.: apr. 1655 vill konungen ha honom med i fält; patent d. 12 5 att värfva 1 fotreg.

I 8 k:r ä 80 gemena hvart; något fanns i aug. redan och gick med Wittenberg; i dec. var reg. i

| Preussen men säkerligen ej komplett; M. var generalkvartermästare, blef d. 18Oo generalmajor af

l infanteriet o. öfverkommendant i Thorn; hans öfvl. var Johan Pucher (PUchert).

[Generalmajor Paul Wirtz fotregreg. var jan. 1655 i Bremen, febr. säges att det skall kompletteras; det var det förra \ Forbesska fotreg. 6 k:r 325 m.; 21U order att med Wittenberg skall gå hvad af 8 k:r 800 m. var

1 färdigt, resten tillvärfvas; i maj voro i Bremen 896 m; W. blef 18no kommendant 0. guvernör i

< Krakow med sitt reg, och annat folk till besättning.

Öfve Georg Städingks fotregöfvl. Albert Sporman; patent d. 12,'a 1655 att värfva i Tyskland 1 fotreg. 8 k:r a 100 gemena hvart o. offic. härtill, skulle mönstras i Pom., färdigt medio maj; 1 k. ä 100 gemena, värfvas af öfvl. och samlas i Halland, hvilket också sen fördes sjöledes i juni från Halmstad jämte ett parti hästar till Stettin; 13.s var St. kommendant i Nakel; lVia var reg. 6 k:r 380 m., bestående af svenskar, danskar, tyskar och hälften nästan af

polskt folk; i dec. fängslades Städingk af Stenbock och reg. gick under öfvl. i början af 1656 till Warscnau etc.Öfve Simon de Bolscys fotfolk: 1655 patent att värfva 1 fotreg.; 18/r tre fotreg. 3,000 m. under 3 Öfver-

star, 12 k:r hvart reg.; ännu i sept. väntade man, att B. skulle föra 3 fotreg. till Bremen; ^/n voro 400 m. i Bremen och skulle till Pom. och sen till Polen; l5/i2 var en del på marsch, 280 m. under öfvl., men blott 100 m. kommo fram till Stettin; något mera folk kom sen. B. värfvade i Holland, hade sina offic. ute i Brabant, Flandern, öfverallt i landet, men prov. Holland och särskildt staden Amsterdam hindrade utskeppningen, lade beslag på det samlade folket och skingrade det; B. klagade, Appelboom understödde, begärde och fick General staternas tillstånd d. °/n att föra folket ut till lands under vintern; öfvl. Roger Johnson.

Öfve Sebastian Ludolf v. Eitzen var en af Bolscys öfverstar, kapitulerade med honom i okt. 1655 att värfva 1 reg. till fot 8 k:r, for till Holland ocli begynte värfningen och hade snart 200 m. samt offic. tillsamman, men hindrades (se ofvan). E. hade ett reg. i Bremen bestående dels af eget värfvadt folk, dels af andra reg. (kvarlämnadt folk af Fersens, Homs, Duderstadts, Wirtz, rikskanslärns, Sachs) en 120 m. till fot; 7/i 1656 voro i Stettin af Boisevs folk 91 m.; öfvl. Gisbert te Tent v. Wordenburg.

Öfve Peter r. Zylls fotreg.: juli 1655 skrifver Karl X, att Z. värfvar 1 fotreg.; Z. omtalas nov. 1655 i Polen;

i sept. s. å. omtalas han död; om reg. namnes intet. Han var rekommenderad af Stymm.

Öfve Kristian Ludvig v. Kalksteins fotregöfvl. Filip Hegstereich; reg., värfvadt, omtalas 1655 i Polen8k:r 607 m.; 1 skv. var i Preuss. 1656 med öfvl. 356 m.

Öfve Henrik v. Hattens dragonreg.: 24/3 1655 utgick en kungl. skrifve) se att H. värfvar 1 skv. till fot 1. 1 reg. och blir öfve, ^io att han värfvar 1 reg. dragoner 6 k:r 80 m. hvart och sänder till Polen, när 50—100 man voro färdiga; i dec. kapitulerades med hon. i Bremen om 6 k:r å 60 man hvart; 1656 sände han 230 dragoner, en del låg i garnison; var vid slutet af 1656 f.

Öfve William Cranstoris skottar, till fot: i början af 1655 begärdes af Englands protoktor tillstånd att värfva i Skottland 6—8 tusen m. till fot, sen blott 5—6 tusen och i juli 2,000 m. endast; ogynnsamma politiska omständigheter och holländska intriger voro i vägen; i slutet af sepfc. erhöllo Coyet o. Bonde tillåtelse att genom Cranston värfva och öfverföra 2,000 m.; i april 1656 kommo de första värfvade skottar till Bremen.

Öfve William VavasourS värfvade engelsmän (o. skottar), fot: George Fleetvood sen juni 1655 i England skulle här söka få värfoa 4,000 m. till fot o. öfverföra; han erhöll löfte om 2,000 m.

Öfve Jakob Sincler: fick d. i29iö 1655 uppdraget af Karl X att värfva i Skottland 1 reg. till fot och bli öfve; s. d. fullmakt såsom öfve; patent s. d. om 10 k:r ä 100 gemena hvart, klart inom 3 månader; S. hade 6 år varit i sv. tjänst; (hans reg. omtalas i Preussen nov. 1657 och år 1658).

Öfvl- Sax, dragonen okt. 1655 voro hans nyvärfvade dragoner, 100 m., i StorPolen (4 k:r) det talas ock om hans reg.;, var i nov. i Pomerellen ute mot Weyhrarne; 8. var sen kommendant i Kosten en tid.

Öfve Johan Plntners fotreg.: d. ,5/t2 1655 en kungl. skrifvelse att han värfvar i Preuss. 1 fotreg. och några k:r till häst; patent d. 17/i 1656 att värfva 1 reg. tvskt fotf.

Öfve Wenzel Sadofskij, rytterireg.: S. var kejserl. undersåte, hade gods i Bohmen, var af evangel. religion liksom hans anförvanter, exulant, hade tjänat sv. kronan i 20 år och var apr. 1655 i Pom, reg., värfvadt, var sept. i Stor-Polen o. följ. tid; jan. 1656 voro en 200 m. här, något å annan ort; senare omtalas 400 m. till häst; major, sen öfvl. Stefan v. Langnau.

Öfvl. Otto Wilhelm v. Berlebsch: var en brandenburgare, lofvade 1655 att bringa 1,000 ryttare från den kejserl. öfven Heister; han skulle bli öfve för 1 reg. till häst.

Öfve Jaroslaw v. Kynskj u. T ett au, rytteri o. fotf' han erbjöd sig i maj 1655 att värfva 1 rytterireg. inom 6 veckor och d. 19 i5 finnes en kungl. skrifv. härom; d. ®/s patent för 1 skv.; den äldre Kynskj vistades i Hamburg och hade en öfvl.; den unge K. var katolik, värfvade dec. 1 rytterireg. men ville ändra det till ett fotreg., åtminstone

delvis; d. ,2/i 1656 säges att han lofvar med första upprätta 1 fotreg. å 8 k:r 640 man; deras värfning gick sakta; d. 4io 1656 voro 4 k:r i Kosten; d. 5/ä 1656 voro 8 k:r i Polen, säges det; den yngre K. var i Piotrikow mars 1656; deras folk brukades att förstärka andra regementen, så Pringells hösten 1656. De voro båda böhmare.

Major, sen öfve Hans Henrik Gau, rytteri; d. 12ls 1655 en kungl. skrifv. att han värfvar 4 k:r till häst; d. 80 <5 att öiverste Gau väntas till Pom. med 1 värfvadt reg.; 16/e att hans folk går med Wittenberg från Pom. 1. stannar; blef kanske hopslaget med annat folk.

Långa förhandlingar om villkoren kunde åtfölja dessa Öfverenskommelser om värfning af trupper, såsom bl. a. kan ses af historien om hertig Adolf Wilhelms af Saxen-Weimar svenska krigstjänst ifrån medlet af 1656 x). — Det torde vara möjligt att 2:e regementen här eller nedan nämda någon gång befinnas vid närmare efterseende vara ett och samma (såsom Yxkulls och rikskanslärns rytterireg.) eller att en skvadron (e. brigad) är del af något anfördt reg.

Måndags morgonen den 9 juli 1655, då vinden var gången i nordost, gaf konungen tecken och lopp den svenska örlogsflottan ut kl. 8—9 f. m. från Dalahamn i Stockholmsskären, 40 ör-logsskepp stark och delad i 3 skvadroner, såsom bruket, kommet från Holland, den tiden var. Den första skvadronen förde konung Karl X själf å skeppet Scepter, den andra riksviceamiralen Karl Gustaf Wrangel på skeppet Tre Lejon och den tredje amiralen Åke Hansson Ulfsparre å skeppet Hercules. Skeppet Örnen blef kvar vid afseglingen, men följde efter. Skepp, bestyckning och besättning: *)

*) Joh. Trt/fU: Die Schwedischen Kriegsdienste vi. Reisen des Herzog Adolf Wilhelm von Sachsen-Weimar.ha skvdr. under konungen själf, 1 amiral, 1 viceamiral och 1 schoutbynacht:

Scepter .... 2434pwi, 24l2puid, 410pwii, 164 pund.

Cæsar............ 2224, 20*3 2>o, 6«; ....

Nyckeln.......... 4^, 412 6“ 16io, 6*;...........

Maria............ 4*, 12« 84» 12°; ....

Mars .... 624. 8i3 14^ 6.................

Mercurius .... 424, 18*4, 18«; ....

Västervik .... 4«, 1814, 2™, 10«; ....

Örnen............ 612, 18m, 8«;.................

Fides .... 224, 412, 12u 2rø io«;.........

Hjorten .... 2013, 26;......................

Phænix .... 2012, 8G;......................

Jägaren.......... 1810, 2°;...................

Förgyllda Lejonet.. 212, 414, 16«;

100 soldater

70 M 60 W 40 J» 50 1» 40 ?» 40 » 40 jf 40 ?? 30 n 25 rt 20 »

2:dra skvad. under K. G. Wrangel, 1 amini, 1 vice amiral, 1 schoutbynacht:

Kronan ....

Tre Lejon..

Svärdet ...

Amirant ..

Månen .....

Andromeda Leoparden..

Falken ....

Svanen ....

Sal vat or.

Höken......

Kronfisken..

Näktergalen

242 2» 2024, 2413, 814, 1010, 4«;

4», 142°, 2012, 2i°, 84; ....

224, 14M 1014, 210, 16«;.............

424, 1814, 18«; ....

424, 1014, 18«; ....

424, 1814, 20«; ....

224, 412 1214, 16«; ....

20*3. 21«, 16«; ....

2012, 10°; ....

8»2, 814, 6«; ....

18i°, 2«;.............................

613, 614, 8>«; ....

412, 610, 121«; ....

100 soldater 70 „

50 „

40 *

40 „

40 soldater 40 „

30 „

30 „

30 „

30

1»

n

3:e skvad. under Åke Hansson Ulfsparre, 1 amiral, 1 vice amiral och 1 schoutbynacht:

Hercules .... 2434, Lo», 2»°, 8«; 70 soldater Carolus .... 2634; 2012; 21«, 6°; 70 >» Oldenburg .... 834, 1412 1214 610, 40. 60 »» Wismar .... 424, 1212, 1214, 1410; 40 n Simson .... 4^ 412, 1414, S»«, 4«; 50 i» Apollo .... 424,' 412 414, 20«;'.....: .... 212 2214, 12«; 40 n Raphael 40 11 Recompens .... 812; 1214; 10«; 4C ?? Fortuna ....

1212, 414, 6«; 30 n Hafsfrun .... 812,1014; 6«; 30 Neptunus .... 412; 1414, 4«; 25 H Farna Postryttaren .... 612 1214, 4o; .... 610, io«; ; 20 n

Dessutom finnas 3:ne örlogsskepp omnämda men ej insatta i någon skvad.: Tv& Lejon, 813,414,8°;

Nettelblatt, 812, 814, 6«, hvilka ej vidare omtalas, samt Äpplet, som är med 1656; vidare en hop lastdragare. Inalles 1394 kanoner, besättningen dels dessa 1585 landsoldater, dels sjö- och artillerifolket (& 34 skepp och 3 bojortar vid Greifswaldsön) utom 2 amiraler af riksrådet och 2 amirallöjtnanter, 3 skepps-majorer, 29 skeppskaptener och 1 artillerikapten etc., inalles 224 officerare, 34 konstapelmått, 39 högbåtsman, 38 högbåtsmänsmått, 109 skeppmän, vintervakt, hemkallsfolket (bestående af 0O8 bösseskyttar och 2212 båtsmän) etc., inalles 3762 man. Nio regementen fotfolk, 8—9 tusen man, utfördes med örlogs-flottan. Höken och Jägaren hade sen april varit ute pa kryss söderut.

Seglatsorderna s. d. ålade bl. a. samtliga amiraler och officerare att, därest så skulle hända, hvilket man dock ej ville förmoda, att någon i sjön fientligt anfölle flottan, på det högsta låta sig angeläget vara att manligen strida och göra sin plikt. Sent på aftonen passerades Landsort; den 15 juli efter en kvick och god öfverresa — blott 1 förmiddags vindstilla — fälldes ankar och de-barkerades liksom följande dag krigsfolket vid Wolgast i svenska Pommern. Flottan var i godt stånd, blott några å hvart skepp voro sjuka och några få döda. Konungen mönstrade vid Damm, där rendez-vouz var utsatt, krigsfolket till häst och fot, lifvad af de bästa förhoppningar. Från livländ-ska sidan var kriget redan begynt, då i slutet af juni fältmarskalken Gustaf Adolf Lewenhaupt gick med den livländska armén åt Diinaburg i polska Livland och tog det den 1 juli, hvarpå han gick tillbaka och lade armén vid Kockenhusen. Magnus Gabriel Dela Gardie efterträdde Gustaf Horn, som reste hem, och bragte under loppet af månaden genom skickligt förda underhandlingar Samo-gitien och Litthauens ständer med de mäktiga furstarne Radziwill under Sveriges beskydd undan ryssarnes, samt anträdde ändtligen det så länge motsedda tåget från Diina. Hans bror Jakob Kasimir tog stiftet Piltyn, och hertig Jakob af Kurland svåger med Fredrik Wilhelm den statskloke kurfursten aV Brandenburg, måste förmedelst de underhandlingar, som här fördes af Bengt Skytte och M. G.Dela Gardie, utlämna Birsen, förmur åt Riga och viktig länk i förbindelsen mellan Livland genom Litthauen med Polen samt förband sig (fördrag i Poswol d. 10 sept.) att ej ingå förbund med andra, skadliga för Sverige, ej skada utan gagna Sverige, ej antaga Rysslands beskydd, att tillåta svenska värfningar i sitt land och ge kontribution, ej vara emot inkvarteringar af krigsfolk; Bauske skulle ha svensk garnison och fick det. Frågorna om neutralitet och beskydd hänskötos till Karl X:s vidare åtgörande, men genom livländska arméns närvaro och dess marsch in i Litthauen, genom besättningarna rundtomkring var det svenska beskyddet faktiskt lör hertig Jakob.

Hvilket fält för svenska krigare och statsmän att vinna nya lagrar var ej nu öppnadt! Detta polska krig var utan tvifvel det mest storslagna och fosterländska företag, som Karl X Gustaf, de protestantiske vasames arftagare, kunde utföra. Med snillets djärfhet och initiativ anlade han det vida större och omfångsrikare än dessa. Ej kustområdena blott vid Östersjön samt mer eller mindre af Warta- och Netzeområdet och Weichsellandet, men det allra mesta af Jagellonemas, den i Sverige afsatte Sigismunds och hans söners stolta välde var det från början meningen att under en eller annan titel lägga under den svenska kronan och förena med hvad den förut ägde. Karl X ville dela Polen med Ryssland och tillerkänna detsamma blott det af Polen längst bort i öster belägna, såsom ses af den hemliga instruktionen d. 3 juli 1655 för de tre svenska ambassadörerna, hvilka foro till Moskva för att bekräfta med Czaren Alexei Mikaelowitsch den evigvarande freden i Stolbowa 1617 och möjligen äfven sluta ett förbund med honom mot Polen. (Se gränslinien i öster på kartan!) Det var att på det mest lysande sätt utsträcka den gräns morbrodern Gustaf II Adolf satt och ryssen ej fick öfverhoppa. Ryssland, Sveriges blifvande farligaste motståndare, skulle han såmedels tränga fjärran bort i öster och för alltid utestänga från Östersjön, detta innanhaf som så mången

svensk patriot älskade och betrakta som en svensk insjö och på sin höjd ville dela med Danmark;

Österrike undanryckte han ett godt stöd i dessa trakter och stängde äfven från hafvet; den bran-denburgske kurfursten skilde han från katolikerna och förenade med sig; Tyskland, jämte det han stärkte sin och Sveriges

ställning där, gaf han en bättre förmur mot österns barbariska folk än det i Polen förut ägde; han stäckte Hollands besvärliga öfvermakt i den nordiska politiken och handeln och kunde gifva åt dess medtäflare England hvad han ej behöll för sig; Danmark komme att sitta emellan och dess betydelse oförmärkt nedbringas ännu mer; protestantismens välde, ännu hotadt, gaf han, för alltid den fastaste grundval — om han lyckades, det nordiska lejonet, med sitt jätteföretag. —

Karl X ville främst veta nu, hvar Johan Kasimir var med sin armé och hvart han vände

sig vid dessa förhållanden; han hade hört, att han var i Warschau eller vid Thcrn med sin krigs-

makt och skref — före afresan från Sverige — till fältmarskalken Wittenberg, att de skulle båda förenas och gå tillsammans och, om Johan Kasimir var vid Thorn med sin krigsmakt, rätta sin marsch efter omständigheterna, men troligast gå att utföra den förut gifna planen, nämligen åt och i Preussen; om han var vid Warschau eller längre söderut, skulle de genast båda gå efter honom och sen fullfölja den förra planen.

Fältmarskalken Wittenberg bröt den 5 juli upp från Damm med 17,000 man och kom till Uscz (se bataljplan n:o 1) vid Netze den 14, där följande dag Posen och Kalisz palatinaten gåfvo sig, fortsatte sin marsch och kom den 21 juli till Posen, men stannade ej utan gick vidare, sen han försett orten, som hade vidsträckta förstäder, med en garnison under öfverstelöjtnant Duderstadt, till Scroda, där han låg i ett befäst läger från den 25 juli till deh 7 aug., då han bröt upp för att förmå Sieradz palatinatet att ge sig, samt kom till Kbnin den 9, 180 km. in i Polen. Här inväntade han konungens ankomst. Polske underkanslärn H. Radzieiowsky hade varit sänd i förväg med några tusen man att vinna landskap. Karl X erhöll före sitt uppbrott, som skedde från Damm den 31 juli med en 17,000 man (alltså båda tillsammans 34,000 man; se bataljpl. n:o 2), nyheten om Wittenbergs stora framgång, tog den 4 aug. sitt första nattläger å polskt område och gick den 5 med största delen af rytteriet vidare, passerade Netze den 6 aug., Gnesen den 11 och kom till Ronin den 14 (med 3,000 ryttare); följande dag redan gingo båda härifrån öfver Warta till Kolo, där G. O. Stenbock inväntades. Denne hade den 27 juli brutit upp något före konungen med artilleri och några åtföljande trupper, men upphanns visst snart af honom, ty den 5 aug. sände Karl X honom med artilleriet och en del fotfolk samt något rytteri å vänster hand åt Uscz; han skulle ha gått rakt på Nakel vid Netze mot vojvoden Weyher, enligt första planen; men det sändes sen andra i stället. Konungen gaf Stenbock d. 12 aug. order att, som fienden gick åt Bromberg, låta Karl Leljonhufvud gå med allt rytteri Stenbock hade hos sig — Gustaf Banérs hela reg. med Printzenskiöld, Yxkulls, Sinclers, Taubes med Brobergen och Hammarskölds — gä till Nakel (trol. ock öfvl. Karberg). Stenbock,som af fotfolk hade en 900 knektar, näml. af konungens lifreg., Östgöta och Hälsinge reg., följde mest Wittenbergs marsch, passerade Warta vid Konin den 18 aug. och marscherade sen till Kolo. Öfverstarne Städingk och Weissenstein gingo åt Nakel och togo det, den senare ock till Brom-berg. Diplomatien från Karl X:s läger var i full verksamhet: skrifvelser utgingo till flera af Europas hof och till hans sändebud där för att lugna, vinna, höra sig för och forma den stora politiken efter hans önskan och Sveriges bästa, så till England, Holland, Danmark, kejsaren, Frankrike, tyska furstar m. fl. Härifrån bröt hela den samlade svenska armén (45 skv. till häst och 30 skv:r el. brigader till fot) upp den 20 aug. och kom till Sobota den 22, där fienden stod vid Piontek. Den 28 delade konungen sin armé.

Karl X:s anfallsplan hade småningom något ändrats. G. O. Stenbock fick nu uppdraget att gå åt Preussen och skulle, enligt ett memorial sannolikt gifvet i Kolo, söka inbekomma Thorn, formera magasin där att armén kunde provianteras på 2 år, ha öga på de kurfurstlige och söka komma öfver Weichseln in i kungliga Preussen, underhandla med de preussiska ständerna om att gifva sig, men hemställa villkoren till konungen. Till Henrik Horn, som hade konungens order af den 7 aug. att bege sig efter åt Netze och Flehn samt Posen till Stenbock, sändes nu order, af den 21 aug., att med sitt folk gå till Nakel och Bromberg, sätta sig där vid preussiska gränsen och ha akt på Weyhers förehafvande, och den 30 fick Stenbock befallning förstärka sin armé med Horns och Styrums folk samt gå till den bestämda orten i Preussen, förena sig med Magnus Gabriel Dela Gardie till en corps volant i Warschau eller Nowi Dwor, om denne nalkades. Wittenberg med hufvudarmén fortsatte åt Krakau och skulle, enligt order den 27 aug., fatta posto här, ifall Johan Kasimir ginge öfver gränsen ur sitt rike; konungen åter begaf sig den 28 aug. (med en 3,200 man) åt Warschau, som gaf sig, och var den 31 aug. i

lustslottet Wiasdowa tätt invid. Stenbock, som något efter bröt upp med ett starkt corpo att taga konungens intresse neråt Preussen i okt., var den 2 sept. i lägret vid Warschau (med några rytterireg., 9 fotbrigader och allt artilleri) och stannade där några dagar, hvarunder generalkvartersmästaren Mardefelt retencherade sig vid Bugfloden. Den 5 aug. sände Karl X också öfverstelöjtnanten Planting att intaga Bromberg, ett fördelaktigt pass ur öfre Polen till Preussen, hvilket äfven väl lyckades; orten besattes. Konungen bröt redan den 1 sept. upp från Warschau-trakten, gick den 4 genom Opoczno, — med Sulzbachs, Sinclers, Taubes reg. till häst, sina 2 lifkomp., 5 k:r Berndes dragoner — där Wittenberg inträffade, och båda kommo den 6 till Czarnowa, där den polska armén under Johan Kasimir vardt slagen. (Se bataljplan n:r 3). Följande dag fortsatte den svenska armén sin marsch och kom den 15 sept. till Polens gamla hufvudstad Krakau. Stenbock gick öfver Weichseln genom Warschau och till Bug samt kom den 13 sept. till Nowi Dwor, gick öfver floden och slog de här församlade masurerna 15,000 man den 20 sept. (se bataljpl. 4). Härmed var vägen öppen mellan honom vid Weichseln och den från Riga genom Litthauen antågande Dela Gardie, som ännu ej var kommen till Memeln. Ingen underrättelse hade man om honom, icke heller om Henrik Horn och grefve Styrum och en del annat krigsfolk, hvilket väntades. Stenbock var i böljan af okt. åt Pultusk vid Narew och tog det. (Se kartan! De i texten här angifna data torde gälla i st. f. med linier utprickade tåg.) Henrik Horn, som afseglade från Helsingfors den 30 juni, ankom till Pommern efter konungen och fortsatte sin marsch med sina 3 regementen och något mer folk, efterblifvet, en 2,200 man till häst, ankom till Bromberg den 10 sept. men fortsatte vidare och medtog äfven en del annat krigsfolk i trakten. Han var chef för militien i Bromberg och Pomerellen, eröfrade flere orter här, Tauchel, Konitz, Schwetz, och skulle förstärka Stenbock med sin styrka samt båda förenas med M. G. Dela Gardie.f

Konungens broder hertig Adolf Johan, som återkommit från en utländsk resa till Italien och Österrike, begaf sig jämte rikskanslärn Erik Oxenstierna från Pommern till Posen att träffa Karl X; medan den senare som det säkraste reste till Warschau, var hertigen djärf nog att taga sin kurs på Krakau; han var sin kunglige broder mycket tillgifven och undergifven samt hade en synnerlig lust att utmärka sig i rikets tjänst, följde honom ock på krigståget nu en tid och blef rätt mycket använd, medan en del andra ej voro närvarande för att brukas. Han hade här vid Krakau ej ännu engagerat sig i verklig krigstjänst, men bad konungen, som sändt en del krigsfolk mot förstaden Kasimir, att få göra angreppet mot det; och han lyckades bra, intog på ljusa dagen förstaden, bemäktigade sig bron öfver Weichseln till Krakau och salvagarderade hvad han kunde. Karl X följde snart efter dit och begynte blockaden. Koniecpolski tänkte undsätta Krakau; men konungen lämnade en del af armén till häst och fot kvar under Wittenberg, Helmfelt och Wirtz att innesluta staden och gick med resten, åtgöljd af hertigen, emot Koniecpolski, som med sin armé af kvartianer, 8,000 man stod i batalj vid Donajek. Karl X beslöt med sina få trupper angripa; de polska husarerna anföllo honom, som i egen person anförde Smålands rytteriregementeoch oförskräckt mötte dem, så att de flydde jämte hela det fientliga lägret den 20 sept. Svenskarne förföljde åtskilliga mil. Johan Kasimir var i Sandec och begaf sig ur riket genom Ungarn till Oppeln i Schlesien. Sen återvände man till Krakau och ändrade blockaden till belägring. Czar-necki, som förde befälet, gaf sig genom ackord och uttågade den 9 okt; Karl X besatte det med sitt folk, 2,500 man till fot och 600 ryttare (se bihang och bataljpl. n:r 5) gjorde Paul Wirtz till guvernör och kommendant samt öfverste Fabian v. Fersen till hans löjtnant. De polska arméerna under Potocki, Koniecpolski och Landskoronski, hvilka blifvit nyss slagna af ryssarne och kosackerna i Ukraina, gåfvo sig, de senare här vid Krakau den 14 okt. samt mönstrades den 16 och svuro Karl X trohetsed, Potocki m. fl. den 26 med inalles 10—11,000 man kvartianer. Robert Douglas hade varit och tagit det starka bergfästet Landscron den 24 sept. Markgrefven Karl Magnus af Baden blef den 18 okt. generallöjtnant af kavalleriet vid armén och samtidigt Filip af Sulzbach generalmajor, Miiller generallöjtnant, båda af kavalleriet, Mardefelt och Helmfelt generalmajorer af infanteriet. Man kunde, såsom Radzieiowsky skref från Warschau redan den 12 sept., lyckönska Karl X Gustaf för hans segerrika vapen, om hvilka såsom med Cæsar i sanning kunde sägas: Veni, vidi, vici!

(jag kom, såg, segrade); och den 13: Europa skall förvånas!

I Stor-Polen hade generalmajoren grefve Wrzesowitz lämnats kvar. Kring honom samlade sig flere missnöjde polackar. Han var i juli i Berlin och såg den bestörtning som där rådde, samt varnade Karl X att lita på kurfursten

af Brandenburg och tillrådde honom att något försöka med den Otto-maniska Porten, furst Rakocy af Siebenburgen, furstarne af Moldau och Wallackiet samt hålla båda dessa i tygeln. I början af sept. träffade och talade han med den kejserlige utskickade Fr. Paul v. Lisola och kunde väl förstå, sade han, att denne liksom hans herre, kejsaren, hörde om svenskarnes framgångar i Polen lika gärna som om sin egen död. Lisola hade sport honom, hvad man väl trodde, att turken skulle tycka om att få Karl X till granne, hvad ryssarne att deras religionsförvanter kosackerna komme under svenskarne. Hans ärende uppfattades vara att göra sig väl underrättad om allt och rapportera hem, så att de i Wien kunde därefter fatta sina beslut. Den 15 sept. var Wrzesowitz i Posen.

Från Kalisz berättades, att den svenske öfverstelöjtnanten här belägrades af polska rebeller: de som först svurit Karl X Gustaf trohet, i synnerhet palatinema af Posen och Kalisz, hade kallnat; i Stor-Polen gjorde katolikerna mycket ondt och skada för de främmande eröfrarne. Med en del folk till häst och fot samt artilleri bröt Wrzesowitz den 1 okt. upp från Posen till Kalisz, hvarunder mer svenskt folk stötte till honom, och sen till slottet och staden Adelnau en half mil från schlesiska gränsen; härifrån begaf han sig åter åt norr till Lissa och Kosten; öfverallt vann eller eröfrade han åt Karl X; men härjämte såg han, hur upp rors rörelsen dagligen tilltog i dessa nejder. Han hade ungefar 1,000 man och ville ha mer, men kunde med möda få något. Det värf-vade ur Bremen dröjde, men skulle varit mycket behöfligt här just nu, något nyvärfvadt folk stod i Meseritz, men ville ej lyda honom. Sen gick Wrzesowitz söder ut med det han hade och var vid slutet af okt. vid Wielun, som ock gaf sig; fem mil härifrån, vid schlesiska gränsen, vid Praszka stod generalmajor Döhnhoff med allt Johan Kasimirs värfvade tyska folk; denne slog han, tog Döhnhoff till fånga jämte en del af hans folk och fick dem i Karl X:s tjänst och trohet. Han hoppades till våren kunna här uppbringa och ställa till Karl X:s tjänst en 8,000 man. På vägen till Czenstochowa förenade han sig med generallöjtnant Burchard Miiller v. der Liihnen, hvilken af Karl X sändes från Krakow med folk till häst och fot — Frans Erdtmans rytterireg., Böddekers, Engells, Sadofskijs kvartianreg. och 150 dragoner — för att nedslå upproret och fullända eröfringen af Stor-Polen samt sen sätta sig i någon bekväm ort här och hålla landet i lydnad. De lågo båda till efter midten af dec. vid Czenstochowa, ett berömdt kloster och polackarnes heliga vallfartsort, men kunde ej intaga det utan tågade därifrån; de hade därmed liksom gripit i polackarnes själ och gjutit ny olja på elden. Muller önskade, att han aldrig ryckt därför; han tågade något af och an mellan Kalisz, Posen, Piotrikow, Wielun och höll sig sen i Posen. Wrzesowitz stannade i Wielun en tid och underordnade sig Muller, som nu tagit öfverbefälet här. Wrzesowitz hade med sitt ringa folk tagit 16 orter och eröfrat 2 palatinat, slagit fienden 5 gånger och bekommit 52 kanoner från honom samt äfven stillat 2 palatinat, hvilka redan begynt röra på sig. En tablå öfver orterna i Stor-Polen och hvad nyvärfvadt folk Karl X väntade till dem under 1655 och början af 1656 visar en totalsumma af 19,340 man till häst och fot; men häraf kommo i tid blott en mindre del (jfr tablåerna), till missräkning och skada för eröfraren. Upproret hindrade ock, öfverallt, de svenska värfningarna och rekryteringarna betydligt.

Johan Kasimir hade sökt hjälp hos kejsar Ferdinand III mot Karl X, och han var ej obenägen att hjälpa honom. Karl X hade nu, midten af okt., bekommit fasta orter och stora styckenaf Polen från Duna i norr och till ungerska gränsen i söder; hetmanen Chmielnicki med de sa-porogiske kosackerna sökte hans skydd och försvar samt hade öfvergifvit belägringen af Kamjeniec och de andra polska fästningarna där bort åt och dragit sig in i Lemberg för att ha öppen förbindelse med honom, Siebenbiirgen erbjöd honom sin tjänst, ryssarne respekterade honom och höllo freden, fast de gingo jämsides med Magnus Gabriel Dela Gardie och gjorde eröfringar i Litthauen ända intill Memelströmmen och Dunas biflod söder ifrån, Swieta, samt ville längre västerut; slitningar mellan bådas krigsfolk förekommo tätt vid gränslinien mellan dem. I sydost ville Karl X ha sin gräns intill kosackernas kvarter med undanträngande af ryssarne. Öfverste Otto Vellingk ingick i slutet af året ett fördrag med ryssarne, och sedan gjorde de intet ondt utan höllo sig stilla, skref han från Wilkiä vid Memel den 18 dec. Det ansågs emellertid ej troligt, att kejsaren skulle nu ge sig in i detta verket, upptagen som han var också på andra håll. Karl X erbjöd honom återigen sin vänskap och fortsatt fredstillstånd. Hertig Adolf Johan hade haft order att på återvägen från Italien besöka Wien i sådant syfte, och från Wolgast hade Karl X dels tillskrifvit kejsaren om orsakerna till detta kriget, dels affärdat riksrådet Sten Bielke som ambassadör, alltjämt också uttryckande sin

föresats att oryggligt hålla den 1648 slutna westfaliska freden. Från Tyskland eller kejsaren ville han ej veta af någon inblandning däri.

Hufvudverket stod sen åt Preussen och sjökanten. Här låg örlogsflottan. Med den hade Karl Gustaf Wrangel fått ett befäl, som kunde från början skänkt honom, den handlingskraftige, praktiske några de skönaste lagrar, törstade som han gjorde efter sådana. Hvad kunde vara den svenska örlogsflottans uppgifter nu? Den politiska ställningen i allmänhet och i detalj bestämde dem. Om i Polen självt man måste ha främst öga på kejsaren och ryssarne samt brandenburgaren, så borde med flottan i Östersjön största afseendet hållas västerut på Danmark, ägaren af inloppen hit, sen ålders den påpasslige medtäflaren och opålitlige grannen, med sitt ailianssystem i grund och botten intagande en motsatt sida till Sverige; vidare Holland, Danmarks bäste vän sen 1649 och 1653 års förbundsfördrag, med sina lifsintressen bundet oupplösligt vid den fria sjöfarten på Östersjön och handeln med dess alster — därför lika påpassligt hvad från Sverige företogs vid dess stränder; österut Preussen, som skulle vinnas ju förr ju hellre, ju fullständigare dess bättre, det kungliga med den viktiga, starkt befästa protestantiska staden Danzig, det hertigliga under kurfursten af Brandenburg, Polens vasall och ägaren af en stark, slagfärdig armé. England, Sveriges vän och förbundne, var ej men skulle bli dess bästa och verksammaste stöd vid behof, och dess intressen måste skonas. Frankrike stod af tradition på Sveriges sida och var jämte det garant af freden i Tyska Riket.

I orderna för flottan har Karl X uppenbarat sina tankar. Det komplicerade i krigsplanen och de växlande konjunkturernas mångfald ge sig tydligen tillkänna. Före afmarschen från Damm gaf han Wrangel, jämte öfverkommendot och ledningen af örlogsflottan, 3:e särskilda order, af den 28, 29 ooh 31 juli. Han befallde honom först att gå med densamma till Kassubiska kusten och offörtöfvadt under Heela och Danzigerredden, dels till att ge sakerna på den orten mera respekt, dels att divertera fiendens makt, att all lasten icke måtte komma konungen på halsen. Förrän han afreste, skulle han afskicka 2:e väl beseglade skepp att kryssa på denna sidan om Sundet, af hvilka det ena kunde söka kunskap, om holländske amiralen Tromp ginge in i Östersjön och huru stark, det andra om någon flotta ifrån Danmark komme efter, allt till den ändan att Wrangel och genom honom konungen måtte i tid veta, hvad ifrån den danska sidan var att förvänta eller befara. — De tvenne skeppen blefvo Höken och Jägaren, dem Wrangel lät gå att kryssa mellan Möen och Falsterbo. — Komme någon flotta från Danmark, som ville sätta sig bredvid den svenska, skulle Wrangel, ifall han förut intagit de 2:e skansarne å Danziger Nehruug och därmed skaffat sig fast fot i land, söka hålla sig kvar i Putzigviken; kunde han ej det, skulle han med flottan löpa till svensk hamn, antingen Gottland eller de svenska skären och således afböja all vidlyftighet med Danmark. Men komme någon holländsk eller annan flotta och betedde sig fientligt och han fann sig stark nog däremot, skulle han anfalla densamma med all makt och köra henne därifrån; vore den åter för stark, skulle batalj undvikas och svenska flottan löpa till hamn, såsom ofvan nämdt. Efter Generalstaterna slutit allians med kurfursten af Brandenburg, nämligen d. 17 juli 1655, till skada för konungen och kronan Sverige, så att konungen ej behöfde på dem bära den respekt, som han eljest väl hade gjort, så skulle Wrangel, så snart han kom fram, lägga några skepp framför Danzig att taga tull af alla utgående varor och likaså af inkommande, undantagandes dem från England och den republikens undersåtar tillhöriga. Ifall kurfursten af Brandenburg ej ackommo-derade sig med konungen, skulle Wrangel låta lägga ett antal örlogsskepp för Pillau både att taga tull där och hindra kurfursten föra krigsfolk till vatten dithän. Wrangel skulle vidare genom kom-missarien Johan Koch i Danzig höra sig för, hvad hopp som kunde finnas om stadens ackommode-ment med konungen och underrätta borgmästare och råd, det han var kommen' med flottan ej att hindra handeln och sjöfarten, ej besvära köpmän med plackerier, utan efter det var en polsk hamn taga tull, intill dess staden förenade sig med konungen af Sverige, samt söka stifta söndring där emellan magistraten och folket. Också skulle tillses, det inga krigskontrabandsvaror fördes till Danzig, Sveriges fiende till hjälp, nämligen stycken, granater, fyrmörsare, musköter, muskötkulor, gafflar, svärd, bandulärer, soldater och ryttare, harnesk, krut, salpeter och hvad helst som under namnet kontraband plägar inbegripas. De 2:e nämda skansarne, Kasimirs och Wladislaws, äf/en om de voro besatta med polskt folk, skulle han bemäktiga sig, ifall utan synnerligt besvär och manspillan det kunde ske, men lämna dem orörda, om från Danzig krigsfolk komme dem till undsättning, samt i allmänhet ej röra vid hvad

Danzig å land tillhörde. Men Oliva kloster med kring-liggande byar skulle han lägga i kontribution till desto bättre underhåll af flottan och söka vinna folkets tillgifvenhet där sammastädes; eljest ej befatta sig med något vidare, till dess han finge se, huru det gick med krigsexpeditionerna i Polen och att konungen kunde hålla vägen vid sjökanten öppen. En galiot skulle Wrangel låta regelbundet löpa till Peenemiinde med bref och underrättelser till konungen om flottans tillstånd etc.; likaså skulle en galiot regelb. löpa från Riga till Peene-munde med underrättelser hvad på det hållet och vid den livländska armén passerade. — Det blef bojorten Jägaren som gick mellan flottan och Stralsund med post. I Wolgast uppköptes en galiot för 934 rdr af tullen i Danzig, döpt till Förgyllda Flundran och hvilken lopp med brefven från den svenske underhandlaren i Köpenhamn Magnus Dureel till Wrangel och till konungen. —

Frampå hösten, då flottan borde i hamn, kunde Wrangel låta 12—14 örlogsskepp ligga kvar i Putzigvik öfver vintern under Åke Hansson Ulfsparres befäl, låta Bielkenstierna med de öfriga gå hem till Sverige samt bege sig själf till konungen; om hvilket allt dock han skulle invänta ytterligare order från denne.

I biinstruktionen den 31 Juli ålägger Karl X Wrangel att ligga kvar med flottan utanför Peenemiinde intill vidare order, och det af flera skäl, såsom att man ej ännu var riktig med kurfursten af Brandenburg eller viss på hvad från Holland var att förvänta eller hur England var sin-nadt. Komme här några flottor och satte sig bredvid den svenska och Wrangel ej vore stark nog emot dem, skulle han bege sig till Wismar eller Gottland att bringa sin flotta i säkerhet.

Dessa blefvo således nu den samlade svenska flottans uppgifter under Wrangels befäl: att bevaka Östersjön mot andra flottor, särskildt den holländska, och hindra dem uträtta något till men för krigsexpeditionen i Polen, vika för danskarne samt således bidraga att främja det goda förhållandet till Danmark och underhandlingen i Köpenhamn om fortsatt vänskap och allians till Östersjöns försvar, vidare uppehålla förbindelsen mellan Sverige och dess besittningar, verksamt deltaga i kriget, utom event, mot holländska flottan, endast genom sin närvaro vid preussiska kusten, genom vinnande af Danzig med godo och ockupering af några orter och skansar därinvid, men ej gå vidare än så länge, ändtligen genom upptagande af en måttlig tull och någon kontribution skaffa underhåll åt sig och något därutöfver. Senare tillkom ytterligare att brukas mot kurfursten af Brandenburg, ifall han ej ackommoderade sig, utan gjorde motstånd.

Emellertid hade Karl X ock lämnat efter sig en senare order, af d. 3 aug., enligt hvilken K. G. Wrangel skulle jämte några officerare genast gå med 9 örlogsskepp till Putzigviken samt lämna Ulfsparre med de öfriga kvar så länge. Men stark ström hindrade. Man låg ännu den 23 aug. kvar; då amiralerna denna dag voro ombord hos honom å Tre Lejon samt rådslogo, hur man skulle förhålla sig med de skepp, som lämnades kvar i så fall, om låta dem vara i Wolgast eller föra dem till Wismar för större säkerhets skull eller till Stockholm, beslöts blott att ännu några dar

vänta på ytterligare order från konungen. Strax därpå ankommo s. d. nya order af den 8 och 13

aug* Dessa innehöllo att, ehuru Karl X af åtskilliga hänsyn stått an, om man skulle så snart låta taga tull vid Danzig, nu sedan han i underhandlingen med kurfursten af Brandenburg kommit så långt, att han hoppades visst bli med honom riktig, äfven emedan flottan ej låg säker vid Peene-munde, önskade det Wrangel ginge med hela flottan att intaga Putzigviken och började tulltäkten. Mot Danzig skulle han icke öfva någon fientlighet, men söka förmå staden sända fullmäktige att underhandla med konungen. Komme den holländska flottan, upprepades i ordern d. 13, och Wrangel vore stark nog, skulle han köra henne från sig; om de danske vore med, skulle han ej befatta

sig med dem, utan söka sin säkerhet. »Vid närvarande tillstånd vill jag icke hafva att göra medDanmark, fast om man kunde hafva någon avantage». Mycket rädd om sin flotta var Karl X alltid *).

Wrangel begaf sig kl. S e. m. åstad2) med 14—15 örlogsskepp längs landet af Hinter-Pommern, gick den 25 under Danziger Nehrung och satte sig där samt låg för ankar vid pass l1/s mil från land på 28 famarns berggrund öfver natten, sökte den 26 lovera sig in i Putzigviken, men kunde ej vinna mer än att han vid solens nedgång

måste gå till ankars utanför Danzigerred-den, sände sen i land att rekognoscera, gick den 27 åter till segels och avancerade med västlig

vind så långt, att han fällde ankar där vid pass kl. 2 e. m. helt nära sandbankame. Wrangel

sände ut sin jakt Morianen efter skutor under landet och besatte dem alla med soldater och båtsmän. En del folk utsändes att utleta och med tunnor väl bepricka grunden i hamnen. Åke Hansson Ulfsparre, som med resten af flottan följde kort efter Wrangel, sågs före middagen d. 28 aug.

passera Heela, gå in i Putzigvik och kasta ankar där; han sökte på e. m. lovera sig in i viken till de öfriga skeppen, men lyckades ej utan måste i mörkret fålla ankar under landet mellan Dan-zigerredden och Putzigviken; följande dag kom han med sina skepp till de andra och fällde ankar i viken. (Se kartan!)

Den 27 aug. kom kommissarien i Danzig Johan Koch ombord och konfererade med Wrangel, for följande dag åter till Danzig med notifikation såsom ofvan nämts. Öfverlicentinspektorn i Pommern Filip Rothlieb tog upp tullen vid redden enligt order och föreskrifter af konungen själf honom gifna. Den 28 aug. instruerade ock Wrangel skeppsmajor Daniel Jönsson Strussflycht att med några skepp lägga sig bredvid och vara en handräckning åt Rothlieb vid tulltäkten samt ha ett vakande öga att därmed försiktigt umgicks och de främmande dels med all höflighet behandlades, dels om de bråkade med allvar tillhöllos att underkasta sig föreskrifterna. De 5 skeppen vid redden liggande voro Mars, Rafael, Leoparden, Fortuna, Salvator.

Inom 6 timmar skulle enhvar skeppare eller köpman anmäla sig hos den kongl. svenska licentkammaren; alla från sjön kommande skepp skulle vid ankomsten stryka sina mastsegel och lägga sig till ankars sjöwarts om licentkammarskeppet, de från Danzig kommande åter landwarts om detsamma, mellan licentskeppet och vakten. Hvarje skeppare skulle efter erlagd licent vid inseg-lingen till Danzig visa sitt mottagna pass på vaktskeppet. Enhvar måste naturligen riktigt uppge allt sitt innehafvande gods till vikt, mått, antal, värde etc. och enligt honom därpå gifven räkning erlägga licentpenningarna i goda riksdlr spec. å alla slags varor och å alla slags farkoster enligt särskild licentordning.. Äfven innehafvande penningar skulle enhvar uppge och däraf, vare sig penningsumman var stor eller liten, erlägga 5 groschen till de fattiga, likaså 6 gr. af hvarje 100 rdr varuvärde. Straff voro åsatta för brott mot dessa föreskrifter; alla förtegna varor och pengar konfiskerades. Vid förlust af skepp och gods var det förbjudet besöka ovanliga hamnplatser, fara fram och tillbaka vid kusten. Äfven andra afgifter än de nämda skulle af skepp och gods erläggas, såsom last-, ankar-, roder-, segel-, skrif- pch mastpenningar enligt den kungl. förordningen.

Skeppet som Wrangel den 27 aug. sändt ut till Heela att höra, om staden ville underkasta sig, kom den 29 på morgonen tillbaka med bref från borgmästare och råd, att den gifvit sig under konungen af Sverige och begäran om salvagarde samt om ett öppet bref, hvilket dem ock liksom andra landets inbyggare där omkring meddelades. Wladislai skans var för några år sedan, Kasimirs skans sistlidne vår raserad. Till den senare begaf sig Wrangel vid middagen den 29 aug. med

soldater att reparera och upphygga den och därifrån inemot staden Putzig, hvilken lär haft en garnison af 100 man, sköt åtskilliga gånger med kanoner däremot och hälsades igen med kanonskott; följande dag likaså. Wrangel sökte intaga Putzig, men storm och oväder hindrade några dar; staden erhöll ock en hjälpkår å 100 man. Torsdags afton den 30 aug. ankom vojvoden i Marienburg

Jakob Weyher dit med något folk till häst, men hur stark fienden i det hela var, visste man å

svenska sidan inte.

Den 31 aug. blef allt ombord varande folk med en 600 båtsmän satt i land. Häribiand var en skvadron fotfolk å 5 komp:r, en 660 man, under öfverste Giinter Rosenskans. (Se tablån ofvan!) Den 1 sept. begaf sig Karl Gustaf Wrangel med en 300 man i land att rekognoscera och erfara fiendens författning, fann för sig ett polskt parti å ryttare och dragoner, hvilka bortdrefvos från sin post, Johan Weyhershof vid Ritzow, där Wrangel förut inlagt till salvagarde en fransk

*) Sa skr ef han den 22 aug. till Wrangel; Nu såsom bem&lte flotta tjänar för allting att försäkras, alltså och hvar I med störate delen icke kunna blifva uti Putzigviken säkert liggande, hafva I densamma att salvers till någon af våra hamnar oeh låta allenast så många skepp blifva på redden för Danzig som tulltäkten och visitationen af ut- och ingående skepp kunna erfordra.

*) Några gamla skepp hemsände Wrangel den 9 aug.kapten Roland. I nejden stod ock vojvoden Weyher med en hop ryttare och dragoner att bistå Putzig, hvarför Wrangel samma afton återvände. På skansen fortsattes arbetet, på det man vid hvarje händelse måtte ha en säker fot på landet; där inlades en stark besättning. Förbi Wladislaws skans landvägen sände Wrangel den 3 sept. öfverste Giinter Rosenskans med 300 man och 2 fältstycken. Dessa anträffade en skara ryttare, 100 man ungefär, hvilka retirerade vid angreppet och förlorade några man.

Med en del af folket gjorde sen Wrangel då och då expeditioner mot fienden, men det uträttades ej mycket, emedan denne var för stark och Wrangel för svag; han begärde ock några gånger från konungen förstärkning, 1,500—2,000 man till häst och några dragoner; med dem hade han varit i stånd att bemäktiga sig landet omkring Putzig; äfven hade han därmed haft något att ställa emot det kurfurstliga krigsfolket. Men konungen ville väl ej således dela sin krigsmakt, äfven om Wrangel kunnat finna uppehälle för en större makt hos sig.

Den 7 sept. lät Wrangel på espingarne, hvar försedd med en kanon och nödiga båtsmän, samt öfverste Rosenskans och så många soldater som däri kunde rymmas, gå öfver på andra sidan mellan nämda herrehof och staden Putzig, och själf följde han med på sin jakt Morianen; likaså medvoro fregatten Förgyllda Lejonet, bojortarne Gripen och Postryttaren, besatta med soldater. Wrangel sökte med dem få fienden ur sin ställning i en småskog ut på släta marken för att erfara, huru stark han var. Efter han var tämligen stark till häst och fot samt försedd med kanoner — 600—700 ryttare och dragoner, däribland något tyskt värfvadt folk samt den kassubiska pospoliten, 70—80 man fotfolk —, så skärmytslades hårdt i öfver 2 timmar, hvarpå Wrangel begaf sig därifrån på andra sidan om stadan, men möttes ock af samme fiende, hvilken gått genom staden, så att åter en hård skärmytsel där förelopp. Sen återvände Wrangel.

Flera dylika fäktningar ägde den följande tiden rum, nämligen den 10, 11 och 17 sept., vidare okt. den 7, 18 och 21. Landet omkring blef lagdt i kontribution. Staden Putzig kunde - dock ej tagas. Wrangels salvagarde å Weyhers hof vid Ritzow förde Weyher med sig till Marien-burg kort efter.

Danzigame fann Wrangel från början tämligen styfva samt något perplexa och altererade, såsom han skref den 2 sept., bl. a. för tullens skull ute på redden, hvilken kom dem något främmande före. En räkning anger licent- och tilläggspengar uppburna vid Danzig d. 29 aug.—3 sept. till 2,760 rdr 5 gr. af 15 fartyg, däraf 7 holländska; 1 fartyg af dessa fick erlägga ensamt 715 rdr 15 gr. Det första visiterade var en holsteinare. Johan Koch berättade snart, d. 5 sept., från Danzig, att magistraten stängt pundkammaren och förbjudit — nu som på Gustaf II Adolfs tid 1624 — skeppsfarten ut och in detta året utom för skepp och skutor, hvilka kunde utgå med

ballast, på det till kronan Sverige ej måtte erläggas den ringaste penning eller umgäld, än mindre tull af varor, samt att den låtit märka det den ärnade häri framhärda, ehuru stor skada staden däraf komme att taga. Härmed hade Danzig intagit sin ställning i kriget som fiende till Sverige, hvilken det ock hårdnackadt behöll, samt beslutit vara troget sin ed till Johan Kasimir, Polens konung; härmed voro de af Sverige sökta nnderhandlingarna om ackommodement till utgången gifna. Staden närmade sig kurfursten af Brandenburg, som med sin krigsmakt och sina underhandlingar sökte försäkra det kungl. Preussen. Rådet i Danzig, enligt Kochs bref till Wrangel, preciserade sin politik i början af okt. sålunda: 1. oförsvarligt var att traktera med fienden;. 2. omöjligt allena strida med honom; 3. rådsammast bjuda honom spetsen i förening med någon annan.

Svenska flottan skördade heller icke guld vid Danzigerredden, ej heller några lagrar det året mer, ehuru Wrangel och som det synes äfven konungen själf hade hoppats att få en dust

med holländarne. Köpmansskeppen gingo i stället till Pillau och andra orter trots förbudet. Snart, slutet af sept., visade sig ock brist på flottan, hvilken ökades som tiden gick. »Här finnes [-sannerligen-] {+san- nerligen+} inga medel för handen, sedan tulltäkten helt och hållet ligger nere«, skref Wrangel den 4

okt.; och den 8 okt.: »Rothlieb har ej bekommit den ringaste penning, sen staden slöts«. Inga

skepp, holländska eller andra, kommo ut och inga in. Medellöshet var också en grund till att flottan fick gå härifrån. I böijan af nov. fördes det kvarvarande folket ombord å de kvarliggande skeppen. En stor del hade redan fått bege sig hem i vinterkvarter. Hamnen här hade vid undersökning befunnits tjänlig nog för små och lätta skepp och säker för stormar, men något för grund att hysa stora och svåra. Båda skansarne voro reparerade och hade intagit starka besättningar, så att man med en så pass fast fot på land var tillräckligt försäkrad för allt fientligt anfall.

Karl X, som framför allt bekymrade sig för att flottan förvarades väl, hade redan den 22 aug. tillskrifvit Wrangel, att om han med största delen af skeppen icke kunde blifva i Putzigvik säkert liggande, föra dem i säkerhet till någon svensk hamn och allenast låta så många bli kvar på redden, somfordrades för tulltäkten och visitation af ut- och ingående, samt öfverlämnade några veckor senare till honom själf att bestämma, hvilka skepp som således borde sändas till Stockholm, hvarjämte han lade honom på hjärtat, att af de öfriga ej ett enda måtte skiljas från flottan för holländarnes skull. Den 12 okt., då han hört sägas, att till de holländska örlogsskeppen i Sundet under Tromp väntades 16 andra, gaf han Wrangel order att föra de ej hemsända skeppen af örlogsflottan till sådan ort, såsom Wismar, där de kunde vara säkra för storm, oväder och fientlig antastning, och ej i en strid särskildt med den holländska flottan ilfventyra den svenska eller en del däraf. För sin person skulle Wrangel sen stiga i land och bege sig åt Warschau, där han skulle få veta, hur bäst han kunde bli använd. Knappt 14 dar senare, den 23 okt., från en ort mellan Krakow och Pilza, till-skref han Wrangel egenhändigt om flottans löpande i säker hamn, Wismar eller Gottland, ifall den öfver vintern skulle bli ute, då likvisst större medel behöfdes för hennes underhåll och reparation till nästa vår. Han kunde ej rätt bedöma hvad som för flottan vore tjänligast, emedan han ej kände afsikterna hos sina grannar och nabor, då han på 4 veckors tid inga bref bekommit, alltså ej visste hvad Holland och Danmark drefve, och gaf Wrangel att handla efter eget skön.

Karl X stannade vid och i Krakow till den 20 okt., då han bröt upp med de polska kvartianema under Koniecpolski och 4,000 af hans egna ryttare och gaf Stenbock order d. 14 att med sitt folk bege sig till dennes möte till Pilzafloden. Stenbock, som s. d. sände från Novi Dwor generalmajor Karl Mauritz Lewenhaupt, hvilken senare med utmärkelse deltagit i slaget mot Masu-rerna, till det af upproriska polackar belägrade Lenczica och till Lowicz med mesta delen af sitt rytteri, 700 man och 200 dragoner, begaf sig själf åstad, sen han lämnat kvar de svåraste styckena och besatt den nybyggda skansen med 200 man under öfverstelöjtnant Alex. Andersson, med resten d. 23 okt., gick öfver Weichseln och genom Warschau samt förenade sig d. 24 vid Piaczno med Lewenhaupt, hvilken lyckats väl i sitt företag och utdrifvit rebellerna, samt fortsatte jämte denne till Chinnof, där han d. 28 erhöll konungens order af d. 20 och gick tillbaka genom Warschau öfver Weichseln d. 5 nov. samt sen fortsatte förbi Nowi Dwor till Czerwenski d. 9 nov., där han inväntade konungen. Båda voro alltså på väg neråt Preussen, Stenbock före och Karl X efter. Karl X hade dröjt något i Krakow, emedan Wittenberg var sjuk; denne lämnades nu kvar här med order att behålla herraväldet öfver Weichseln, besätta den väl, proviantera de fasta orterna vid den, isynnerhet Sandomir, trötta fienden med kavalkader, om den rotade sig samman, ackordera med adeln och söija för orterna som gett sig att de behållas, vid behof draga ihop trupperna i södra Polen i hast och sätta sig å någon annan ort vid Weichseln eller vid Piotrikow närmare Schlesien; Karl X ville i fall af nöd komma honom till hjälp, och förbindelsen skulle hållas öppen mellan dem; nya regementen till häst och fot skulle värfvas i Polen; Wittenberg fick ock gå emot tatarerna, om de skulle komma. Sandomir — i grenen mellan Weichseln och San — ville konungen besätta med det mesta infanteriet, men lägga rytteriet i de fasta med murar försedda orterna omkring, det polska folket å de andliga godsen. Ryssarne trängde på österifrån, men floden Bug ville han de skulle lämna honom fri och öppen. Robert Douglas lät han d. 28 okt. gå till Sandomir med 5 rytteriregementen — Wittenbergs, Königsmarcks, Yxkulls, Sinclers, Pretlachs — och 5 fotregementen — Västgöta, Smålands, Västmanlands, Närikes och Värmlands samt Hälsinge — och en del artilleri (inalles 6,000 man till häst och fot) och befallde honom (d. 24) att besätta den orten och Zawichost vid Weichseln och proviantera dem väl, ha sina trupper här omkring ej långt skilda, hålla god vänskap med ryssarne och kosackerna, hålla förbindelsen öppen med rikskanslärn i Warschau att både få hjälp därifrån och sända dit vid behof, besätta

en del orter österut; ifall Lemberg kunde tagas, skulle Simon Gr. Helmfelt sändas dit som kommendant och sköta om sakerna här bortåt, ty Lublin — här stod en tid Wiofsky med 80,000 man, hälften ryssar och hälften kosacker — Jaroslaw, Zamoisce skulle äfven tagas och togos liksom Lemberg; förbindelsen mellan orterna utefter hela Weichseln måste framför allt hållas tät och kraftig liksom med orterna västerut och österut; Douglas skulle sålunda stå i förbindelse med Muller och med några regementen gå till Stor-Polen i fall af behof, se upp hur vid schlesiska gränsen det förhöll sig med Johan Kasimirs planer; ifall denne komme och blockerade Krakow, skulle Douglas vara beredd komma det till hjälp, gå att skingra sammanrotad adel; behöfde han gå ända till Jaroslaw, så borde Pontus De la Gardies folk vara med liksom åt Lemberg; Potockis armé förlädes öster om Weichseln såsom en utpost mot ryssarne; honom och Landscoronski skulle han hålla noga skilda ifrån hvarandra, båda ifrån Johan Kasimir, om han återkomme; Warschau bief ock väl besatt med mer folk; här fick rikskanslärn Erik Oxenstierna öfverstyrelsen tills vidare såsom kunglig plenipotentiarius legatus i dessa kvarteren och med fullmakt att handla med utländska makter och hålla god vänskap och korrespondens med tatarerna och furst Rakoczy af Siebenbiirgen. Karl X hade ju således förutsett och sörjt för allt;men krigsmakten han disponerade öfver var, ehuru stor, dock för ringa, och behöfligt nytt var ej så lätt att bekomma inom Polen; han förbjöd dock insolen tier upprepade gånger emot invånarne; det i Tyskland värfvade och nu väntade kom för sent samt till för ringa antal. Styrums, Waldemars, Waldecks, Sesemans, Aschebergs, Arentsens, Hessen-Homburgs regementen och flera trupper ur Bremen skulle kommit förr och voro de, som man främst väntade att komma. Den 19 okt. skref Karl X också åter till H. C. Königsmarck om uppbrottet från Bremen af det värfvade folket till Polen: »det är på det högsta angeläget, att det folket med första möjliga fortsätter sin marsch hit». Det gjorde väl ock ej litet till att Wittenberg låg’ sjuk, H. C. Königsmarck ej kom med i fält och K. G. Wrangel uppehölls i Pommern samt på resan till Warschau till fram på följande år. »Allt härtill går det ännu väl», skref han till Wrangel den 23 okt.; »Gud gifve vidare lycka och att detta verket måtte en gång rätt sätta sigi«

Karl X själf fortsatte, nu med en mindre styrka, till Warschau, där Erik Oxenstierna var och jämte några andra fick mottaga de polska palatinatens underkastelse och enas om villkoren, gick härifrån d. 9 nov. neråt på högra Weichselstranden och förenade sig med Stenbock samt var den 24 nov. i Thorn, som togs, och vidare till Elbing, som gaf sig. Han fann sig nu behöfva omedelbart bistånd af örlogsflottan i Preussen, alltsom han, efter att ha passerat Warschau, nalkades hit neråt och kom närmare det motstådd, han befarade möta af kurfursten Fredrik Wilhelm, samt i ovissheten om hvar svågern M. G. Dela Gardie befann sig. Han sände Wrangel flera order, den 9 nov. från Warschau: vi såge väl om några skepp kunde blifva där längre beliggande intill dess man kan se, hvart ut hela detta verket vill, och d. 12, 21, 27 nov. äfvenledes att stanna i Putzig-viken med flottan eller den del däraf, som han hade hos sig, och invänta konungens ankomst, ja, den 21 gaf han honom ock löfte om fotfolk att intaga Putzig. Men dessa order nådde ej Karl Gustaf Wrangel före afresan härifrån. De la Gardie passerade Memel vid Wileny d. 19 okt. och begaf sig härifrån d. 21, följande tätt utmed den preussiska gränsen, var i Wirballen, därifrån Lewen-haupt återvände, den 28—31 okt., tog i Augustowo 4 dagars rast d. 9—12 nov. och ställde härifrån marschen till Lomza och Pultusk vid Narew. I Raygrod stannade Janus Radziwill, som medföljt med 1,500 man; han dog i dec. 1655; i Nowogrod fördes de grofva styckena och de sjuka samt något rytteri som konvoj jämte musketerare på Narew till Warschau. Den 21 nov. gick De la Gardie förbi Ostrolenka; marschen, som förut varit ställd på Warschau, ändrades i Rozan, som passerades d. 22 nov., enligt inkomna order och gick nu på Strassburg i Preussen. Bog. Radziwill begaf sig i Mazowien med blott 400 ryttare till Karl X. Från Strassburg, 4 dec., gick De la Gardie i förväg med rytteriet till konungen, men sände Pleitners och Mellins fotregin med 200 ryttare som konvoj till Graudenz till G. O. Stenbock. Omkring Saalfeld, där man inträffade 7—8 dec., lades folket i kvarter. Den livländska armén, som vid Wileny räknade en 8,000 man, utgjorde vid tåget från Augustowo, sen en del orter besatts såsom Tykoczyn, af effektive 4,000 man till häst (4 reg:n och 2 skv:r landsåtar samt 2 skvir dragoner) och 3,000 man till fot (7 fotreg:n) inalles

7,000 man med officerare och godt nyskrifvet manskap. En corps volant å 2,000 man under

Henr. v. Thum var kvar i Litthauen, jämte garnisoner i flere orter som intagits.

Karl X tänkte sända 4 regementen från Preussen till Polen och skref d. 24 nov. till Doug-

las att mottaga och förse dem. Konrad Mardefelt blef kommendant i Thorn med uppdrag att hålla förbindelsen öppen neråt Preussen och andra garnisoner samt främst med hufvudarmén, hvar den befann sig. Lorenz v. der Linde blef i dec. öfverkommendant för konungens fästningar och garnisoner i Preussen och Pomerellen samt höll sig i Elbing mest; rikskanslärn Erik Oxenstierna blef den 30 dec. generalguvernör öfver de 3 vojvodskapen i Preussen. Kejsarens hållning, mest i anledning af hans krigsstyrka i Schlesien, väckte något bekymmer, och generalerna i Stor-Polen er-höllo order den 9 nov. att ha ett skarpt öga på schlesiska gränsen, att inrätta proviantmagasin, väl besätta orterna, isynnerhet Piotrikow.

Hvad nu åter flottan beträffar, så hemsändes i början af sept. örlogsskeppen Hjorten, som fört Er. Oxenstierna till Pommern, och Amirant, som fört M. G. Dela Gardie öfver till Livland och i aug. Gust. Horn därifrån, för att repareras och återkommo d. 17. Att repareras hemsändes vidare efter hållet krigsråd d. 12 sept. 7 gamla bristfälliga skepp, Scepter, Tre Lejon, Nyckeln, Svärdet, Kronfisken, Neptunus, Recompens, med amiralen Klas Bielkenstierna, hvilken den 13 sept. lyfte ankar och gick till segels; de kommo samtliga lyckligt framjitom Kronfisken, mycket gammal och läck, hvilket blef borta. 26 voro då kvar, mestadels goda och fasta skepp, besatta med friskt folk, ehuru några gamla däribland funnos. Fram i midten af okt., efter årsens tid var långt framskriden och holländarne antogos ej komma det året, lät Wrangel de 13 svåraste skeppen med Ulfsparre resa hem, Oldenburg, Västervik, Farna, Cæsar, Hercules, Carolus, Mars,Simson, Maria, Salvator, Rafael, Leoparden, Fides, af hvilka Oldenburg, Västervik och Fama gingo litet grand i förväg, de andra gingo d. 15 okt. Kvar hos Wrangel i Putzigviken voro då de 13 smärsta och lättaste skeppen, Amirant, Månen, Andromedd, Wismar, Apollo, Mercurius,

Falken, Fortuna, Ömen, Svanen, Phænix, Jägaren, Höken samt 7 små farkoster: Förgyllda

Lejonet, Postryttaren, Ugglan, Gripen, Jägaren, Förgyllda Flundran, Morianen, och en del bojortar. Dessa tänkte han sända med Gustaf Wrangel till Wismar och låta 4 skepp stanna vid redden samt öfverste Rosenskans med skvadrpnen, men själf bege sig via Pommern till konungen. »Det är mig ledt, att jag måste här ligga och förnöta tiden och icke kan något verkeligt uträtta på denna orten, särdeles mot staden Putzig», skref Wrangel om sin vistelse här till konungen 3 dar senare. Mestadels hade vädret varit stilla och godt; men i början af nov. begynte de våldsamma stormarne. Giinters skvadron var i dåligt skick, 160 sjuka. Nu var då tid med de andra skeppen att bege sig härifrån och vid afresan förstöra allt som gjorts vid de 2 skansarne. Karl Gustaf Wrangel gick d. 9 nov. ur Putzigviken och kom till Danzigerredden, där Rothlieb med 4 skepp skulle kvarlämnas så länge. Den 10 nov. gick bojorten Jägaren till Sverige, Ugglan till Wolgast. Den 12 nov. lyfte Wrangel åter ankar och gick till segels, men måste följande dag återvända för vädrets skull och gjorde den 19 en expedition, den sista, under Oliva kloster. Den 21

nov. var provianten i det närmaste slut, folket sjuknade hpptals och medel saknades att förse folket

å främmande ort; därför ansågs bäst gå till Sverige, hvarigenom penningar och kronans kostnad

betydligt sparades. Den 22 nov. fick då amiralen Gustaf Wrangel gå med 8 skepp hem till Stockholm, Månen, Mercurius, Andromeda, Wismar, Fortuna, Örnen, Falken, Svärdet, af hvilka Andromeda förliste d. 26 nov. vid Ölands södra udde inne i Kalmar sund, där det stötte på grund och alldeles bräcktes; tackel, tåg o. d. bärgades samt fördes till Göteborg och användes till ett nybyggdt skepp där; folket bärgades och kanonerna upptogos genom landshöfdingens försorg. Tre dar senare, d. 25 nov., gick K. G. Wrangel med de kvarvarande 5 skeppen, Amirant, Apollo, Phænix, Jägaren, Höken samt några farkoster till segels och fällde ankar vid Wolgastredden under Greifswalds-ön d. 28 samt väntade sen närmare order från konungen om sin person. Amirant

och Apollo fingo d. 2 dec. resa hem till Sverige, och den 30 nov. gingo Phænix, Höken och Jägaren åt Stralsund samt med dem skeppsmajor Strussflycht och den nämda skvadronen fotfolk. Här reparerades de och stannade till fram på den följande våren; d$n(25 mars 1656 var Strussflycht anländ med dem till Kalmar. Besättningen blef förlagd i staden Stralsund och fotfolket skulle fördelas på de garnisoner i Pommern, hvilka voro svagast besatta. Hafsfrun, utsänd i sept., låg öfver vintern i Reval och återkom till Stockholm d. 5 april. Kaseborg, beläget på

Usedom sydost om Swinemiinde, var enligt Wrangels utsago den endaste orten, däromkring tjänligt virke den tiden togs till skeppsbyggeriet här; 30 man sände han hit från flottan och drog sen mycken omsorg för det härvarande sjö- och arbetsfolkets underhåll — 60 man under kapten Peter Castens vid skeppsbyggeriet. — Karl X, som på sitt tåg i Preussen, nu förenad med den livländska armén (se vidare bataljplan n:r 6), kommit till Königsberg den 17 nov. och öfver Mottenhagen till Friedland, där armén lades i vinterkvarter under Stenbock, dref ifriga underhandlingar med Fredrik Wilhelm, om hvad ställning denne skulle intaga med sitt hertigdöme och sin krigsstyrka samt skref härunder i dec. bref på bref till Karl Gustaf Wrangel att komma. Denne var nu i Pommern och för att kunna resa väntade på säker konvoj, nödvändig under dessa ovissa konjunkturerna, innan fördraget med kurfursten var slutet. Så skref Karl X ett d. 14 dec. till honom, uttryckande sin önskan, det han vore med gref Waldemar och dennes trupper, samt att han måtte skynda till Königsberg med dem så fort som möjligt eller resa försiktigt efter dem, »emedan vi gärna vilja snart ha Er person hos oss». Det var kritiska veckor dessa. Konungen befarade till och med, att kurfursten kunde undkomma från Königsberg, och förordnade den 12 dec., att passen öfver Weichseln måtte väl besättas och förvaras och vissa regementen sändas dit; han befallde Stenbock d. 13 att, om de kejserliga trupperna i Schlesien skulle vilja hjälpa kurfursten, genast gå med sina trupper till Kalisz och förena sig med Wittenberg eller Douglas, draga till sig Mullers alla regementen, sätta sig å en lämplig ort och gå emot dem, framför allt hindra de kejserlige att komma och fatta fast fot vid Weichseln i Preussen, samt vidare att intaga alla orter i kungliga Preussen utom Danzig, men taga särskildt Putzig i dess närhet. Han befarade ock, att kurfursten kunde vilja göra honom en diversion i svenska Pommern och befallde Stenbock d. 14 dec. att i fall af behof gå i förening med Mlliller till Pommern och förena sig där med Erik Stenbock samt de under honom stående trupperna, och Wittenberg att gå till Stor-Polen, draga ihop alla trupperna där och med dem gå mot de kejserlige. Samtidigt förordnade han ock åtskilligt annat folk till Pommern för dess sålunda hotade säkerhet, att russtjänsten där hölles i beredskap; en del folk frånBremen på marsch, såsom markgrefven Fredriks af Baden, öfverste Bolscys, fick stanna i garnison i Pommern, öfverste Adam Weyhers dragoner gingo dit från Stor-Polen, hertig Karls af Mecklenburg värfvade folk fick stanna där, och han gaf pommerska regeringen tillåtelse att draga till sig folk ur Bremen; Johan Oxenstierna beordrades ock dit. Ur Pommern fick nu ej heller föras folk till Polen, på en tid, i mindre afdelningar än 1 reg.; vidare befarades, alt kurfursten genom Holland ställde till någon diversion åt Bremen eller Pommern, och H. C. Königsmarck fick order d. 15 dec. att med all Jtraft fortsätta värfningarna, se sig väl för och ha akt på holländarne och grannskapet, och s. d. fältmarskalken G. A. Lewenhaupt, hvilken af M. G. De la Gardie sändts åter till Riga, att draga ihop folk i Livland och gå in i Preussen förut med 1,000— 1,200 ryltare till konungen samt låta det öfriga gå till Tilsit och bli kvar där. Douglas gaf han d. 16 dec. order att under ovissheten med kurfursten förlägga infanteriet till orterna omkring Piotri-kow i Stor-Polen närmare den schlesiska gränsen, men rytteriet i kvarter där han var, samt ha öga på Pommern. Eljest fick Douglas ock order den 21 dec. att, ifall han för tatarernas skull ej kunde hålla sig i Sandomir, då hellre draga sig i tid tillbaka med rytteriet till Muller och lämna orten besatt med infanteriet, med något rytteri samt artilleriet; »jag fruktar de kejserlige sticka med i spelet, och måste man hafva så väl akt uppå den ena som den andra». Han hade ock nu kunskap om att kvartianema och adeln i åtskilliga palatinat i Stor- och Lill-Polen höllo förbindelser med Johan Kasimir och voro sinnade att, om tatarerna komme tågande från andra sidan emot svenskarne, med alla polackarne åter stå upp och samtidigt gå till angrepp. Åt alla håll hade han ock sändt och sände order till befälhafvarne att kväsa upprorslågan samt lofvade själf komma till hjälp vid behof. Men elden blef svenskame för öfvermäktig. Han sökte förgäfves hålla Potocki kvar vid sig; Warschau framför allt ville han dock behålla. Lubomirski och andra store samlade redan folk vid Karpaterna; d. 19 dec. ingicks i Tyscowice konfederationen af polackarne mot Karl X. Johan Kasimir begaf sig i slutet af 1655 genom Zipserland i Ungarn till dem för att sen vidare fortsätta till Potocki och tatarerna. Douglas bröt vid blotta ryktet om tatarernas ankomst d. 8 dec. upp till Warschau och Lowicz. Potocki och Landskoronski — af inbillad fruktan för Douglas — gingo ur sina kvarter söderut åt Röd-Ryssland.

Emellertid slöts förbundet med kurfursten d. 7 jan. 1656 och denne blef svensk vasall för sitt hertigdöme Preussen med Ermeland, men efter utslocknandet af hans manliga atkomma skulle Karl X eller hans efterträdare tillträda det, han afsade sig alla förbund ingångna till Sveriges skada och lofvade för vissa fall ställa 1,500 man

till sin nye öfverherres disposition samt gaf denne del af tullen i Pillau och direktionen af densamma; Wittenberg i Krakow fick genast order att stanna med sitt folk; Stenbock gick ej heller någonstädes nu, öfverste Weyher fick gå med sina dragoner från Pommern, m. fl. dyl. kontraorder. Grefve Waldemar, som under tiden anländt, fick i dec. 1655 gå att blockera Schlochow i Pomerellen och medtaga sitt, Ahlefelds, Boses, Wenzelmans och andra regementen och trupper, samt sen förena sig med Stenbock i Preussen.

Sedan K, G. Wrangel nu gjort behöriga anstalter för de 3:ne i Stralsund liggande örlogs-skeppens reparation samt sändt några i skeppsbyggeri forfarne officerare till Kurland att taga i ögonsikte hertigens 4 på stapeln stående örlogsskepp, dem Karl X ville afköpa honom, begaf han sig ändtligen åstad, kom till Stettin den 2 febr. och for, konvojerad af Arentsens trupper 124 man till häst, därifrån den 9 — grefve Waldemar var med sina trupper redan gången —, for öfver Broinberg till Thorn, hvarifrån han med konvoj af Mardefelt for direkt till Warschau och inträffade här den siste, d. v. s. '29 febr. På väg till Posen något efter och marscherande till höger om honom var det grefliga Waldeckska regementet, kommande från Bremen. Konungen var ej nöjd med det långa dröjsmålet och lät honom veta det. I Warschau mottog han efter 2:ne veckors vistelse af konungen d. 14 mars ett maktpåliggande befäl. Han hade vid ankomsten redan varit betänkt på att fortsätta resan till honom. Han satte sig genast in i situationen och ville nu ingripa i den. Hur förändrad var den icke dål

Först hade Karl X tänkt sända sin bror hertig Adolf Johan med några regementen till Douglas och ännu något folk, såsom grefve Waldemar med hans, därpå att Stenbock ginge från Preussen uppåt och att Douglas förenade sig med honom vid Plock, där båda skulle fatta posto. Men efter fördraget i Königsberg och vid sammanträffandet med kurfursten i midten af jan. 1656 ändrade han sig, lät Stenbock stanna och ville att Adolf Johan med några regementen till häst stötte till Douglas samt båda begåfve sig till Sandomir igen med sitt folk. Den 24 jan. tillskref Karl X Wittenberg att, nu frisk igen, resa från Krakow och komma till hans möte, för han tänkte nu själf gå emot konung Johan Kasimir och bege sig med armén in i Polen. Det hade nämligen bud ingått till honom om dennes återkomst till sitt land »och att därpå följt uppstöt på några or-ter». Samma dag bröt armén upp från Thorn, där trupperna samlat sig, och gick till Lowicz, där den förenade sig med trupperna under Douglas och Koniecpolskis kvartianer. Adolf Johan var också här. Karl X själf for från Schippenbeil öfver Wartenburg, Soldau, Szrensk, Wyschigrod och inträffade i Lowicz en af de sista dagarne i jan. Hvad beträffar M. G. De la Gardie och den livländ-ska armén, så tog han afsked i Schippenbeil d. 20 jan. och begaf sig, enligt Karl X:s order strax efter Königsbergsfördraget, till Livland igen, mötte i Insterburg trupperna, som nu skulle med tillbaka, nämligen blott något rytteri och Bååts fotreg., passerade Memel vid Ragnit och gick in i Szamaiten, lade trupperna här i kvarter, först vid Kroze och sen vid Szawly, och var med sin konvoj i Riga d. 9 febr. — Hvilket välde hade nu ej Karl X Gustaf under sig här i öster! Det sträckte sig från Norra Ishafvets närhet, Finlands nordgräns, till ungerska gränsen i söder, öfver 20 breddgrader, 2,200 km. Det gällde under det nu ingångna året att försvara det mot fienders anfall, ja, försvara allt hvad som hörde till hans krona, hela det svenska Östersjöväldet och självfva Sverige med Finland. Hvilken krigsmakt till lands och sjös behöfdes ej härför!

Till sist en tablå öfver tillkommet värfvadt krigsfolk, utgörande en fortsättning af den föregående!

Generalmajor, riks- och bigsråd Karl Mauritz Lewenhaupts rytterireg•: jan. 1655 gafs en kungl. skrifvelse att han värfvar 1 reg. tyska ryttare å 8k:r, som föras till Pom.; den en dylik skrifv., att ryttmästare Antoni Meyer värfvar 200 ryttare åt L., ännu 100 ryttare omtalas s. t. L. var hos Stenbock i Warschau o. vid Bug och sändes på en expedition åt Lowicz, Lenczica i okt.; han var blott tidtals & krigsskådeplatsen i Polen, var bror med Gustaf Adolf L. '

Landtgrefvar af Hessen-Darmstadt, rytteri: d. 9/o 1655 säger en kungl. skrifvelse, att landtgr. Georg värfvar 1 fotreg. & 8 k:r 400 man; s. d. patent; d. talas om hertig Adolfs 3 värfvade k:r i Polen. Öfvl. Horn berg.

Landtgrefven Georg af Hessen-Darmstadt, fotfolk: d. °/o 1655 säger en kungl. skrifvelse, att han värfvar 1 fotreg. å 8 k:r 800 gemena; s. d. patent; landtgrefven var våren 1655 i Pom., våren 1656 i Polen såsom Öfve för 1 fotreg.

Öfvl Wilhelm Sneittem, rytteri: han erbjöd sig i nov. 1655 att värfva 6 k:r till häst och bli öfvl.; V12 kapit.

för 1 skv. å 6 k:r och 50 enspännare hvart, folk från Westfalen och kejserligt folk.

Generalmajor Georg Niemirycz (kvartianer): han var visst en af furstarne Radziwills polackar, som gåfvosig under Karl X i juli 1655; han var från Kiow palat.; han begärde i slutet af 1655 att med sina kvartianer ga i svensk krigstjänst, af fruktan; i dec. lades hans reg. i kvarter vid Warschau; i nov. var han i Warschau och erbjöd sig att värfva och fick en kongl. order d. 3/n att värfva i Polen 2 regrn till fot och 8 k:r till häst å 100 gemena hvart; jan. 1656 låg han i Lowicz med sitt folk.

Öfvl. Henrik Jochim Cometko r. Bawin, rytteri: han var amtman i Bremen; d. 5/n 1655 säges, att han skall värfva 2 k:r till häst å 60 gemena hvart; d. 1ii 1656, att han värfvade 2 k:r till (i skvadron); senare 1656 omtalas hans reg. i Polen.

Öfvl. Alexander Praczkij, rytteri: den 4/io 1655 säger en kunglig skrifvelse, att han värfvar polska ryttare, kvartianer.

Öfvl. Cronacker: han får d. »/u 1655 de 4 k:r i Piotrikow, som gå i svensk tjänst.

Generalmajoren öfve Johan Dähnhoff: han hade 1 reg. kvartianer, gick i dec. 1655 i Karl X:s tjänst. Kvartianöfven Kristoff Korycki: han var i nov. 1655 med sitt reg. i Stor-Polen, skulle värfva 8 k:r.

Öfve Kristoff Copius (Copie): han var först i polske konungens tjänst; den a,/i2 1655 säger en Karl X:s skrifvelse, att han värfvar 1 reg. tyskt fotfolk; kapit. i slutet af året 1. början af 1656; d. 17/t patent. Öfve Wolf: han var 1655 bland de värfvade hos Joh. Kasimir, gick i sv. tjänst; hans reg. till fot 8 k:r 700 man låg vid Krakow, åtm. 2 k:r gingo öfver i sv. tjänst; de andra 6 k:r togos af Sadowskij på väg till Storpolen; han fick visst sen värfva 1 reg.; det Wolf ska kvartianreg. lades i dec. i Piotrikow. Öfve Jan Dzialynski, kvartianer: 1 reg. var med vid Golombi d. 8/2 1656.

Furstame Kadziwills krigsfolk: några tusen man, tatarer, kossacker, dragoner, fotfolk och rytteri.

Prins Ludvig af Nassau-DiUenburg, rytteri (o. fotf.): patent d. l/io 1655 att värfva 2 rytterireg:n å 8 k:r 400 gemena hvart och bli generalmajor; jan. 1656 säges, att det ena reg. må bli till fots.

Öfve Marquart Ernst Bengtzen (Pentzen), rytteri: d. 15/ia 1655 säger en kungl. skrifvelse, att han skall värfva 1 reg. till häst i Pom. till dess försvar; fången vid Warka april 1656 blef 1 ryttm. af öfve Pentz reg. Öfve Danckwart-LQlieströmg fotreg.: den 20/$ o. ö/io 1655 säger en Tkungl. skrifv., att han skall värfva 1 fotreg.; reg. omtalas i Polen sept. 1656 vara 8 k:r 386 mt; öfvl. Jakob Pirkas. öfve Henrik v. der Osten gen. Socken, fotreg.: d. V9 1655 säger en kungl. skrifv., att han skall värfva 1 fotreg. å 8 k:r 100 gemena hvart; s. d. beställning som öfverste; 9/u blef han kommendant i Warschau med uppdrag igen att värfva 1 fotreg.

Öfvl Claus Anders Oldenburg, rytteri: d. 4<io 1655 säger en kungl. skrifv., att han skall värfva 4 ler ryttare å 50 man hvart; och d. 4/6 1656 var O. med 1 skv. t. häst förlagd i Kosten; han var en mecklenburgare. Fältm. Wittenbergs dragoner: öfvl. Wolff, trol. 1 skv. värfvad; omtalades d. 18/a 1656 vara i godt skick i Krakau och uppsattes väl där af W.; dragonerna omtalas d. 3 5 i Kosten.

Ro. Douglas reg. dragoner: d. ^/s 1656 patent att värfva 1 reg. dragoner, 7 komp.; värfningspengar utbetalades.

Generalissimi fotreg.: år 1656 omtalas det reg. till fot, som förut furst Radziwill haft och sen hertig Adolf Johan, 600 man; d. 1656 säger en kungl. skrifvelse, att Adolf Johans fotreg., som skulle vara hos Radziwill, återkallas till Warschau och användes där; det var väl ett värfvadt reg.Öfve Kristoffer v* Steinäckers fotreg.: d. ^/o 1655 order om att värfva krigsf.; d. l5/is en kungi. skrifv. att värfva 1 fotreg. å 8 k:r 1000 man i Pom. till dess försvar; d. 17/a 1666 upprepas detta. Öfvl. Otto v. Pfuel.

Lorenz v* der Linde, lifreg* till fot: d. 12/ia 1656 patent att värfva 1 fotreg. tyskt folk i Preussen 8k:r; reg.

var jan. 1656 (o. följ. tid) i Elbing, 725 man; i ang. 1656 var det färdigvärfvadt. Öfvl. Wilhelm zur Briiggen.

Öfve Martin v. Wallenroth, rytteri: den *°/n 1655 patent att värfva 1 rytterireg. & 8 k:r 60 gemena hvart, något senare ock 1 k. dragoner 60 man; han kapitulerade genom Sulzbach; snart efter omtalas i Polen bådadera; öfvl.

Sig. Henr. v, Vippach.

öfve Bartold Bierman, rytteri: d. ufia 1655 att värfva 6 k:r å 60 gemena tyska ryttare hvart; i okt. hade

B. erbjudit sig att värfva 1 skv. 6 ler å 60 gemena hvart och bli öfvl.; han var från Magdeburg;

major, sen öfvl. Kaspar Kleist hjälpte till vid värfn.

Öfve Samuel i\ Rosen: vårfvade 1655 4 k:r rytteri i Polen.

Öfve Martin Unger, rytteri: d. ^/la 1655 säges, att U. värfoar 1,000 ryttare; den 17/i 1656 en kungl. skrifv. att värfva 1 reg. 10 k:r. U. medförde till Polen något folk från de kejserlige; idec. 1655 omtalas generaladjutant unger kommen från Piccolomini till Karl X; han var en böhmare.

Öfvl Hans Albrecht r. Westerhagen, rytteri: han erbjöd sig nov. 1655 att värfva 1 skv. till häst och bli öfvl.;

d. ^/l 1656 en kungl. skrifvelse för honom att värfva 1 reg. 8 k:r å 60 gemena ryttare hvart i Bremen och bli öfve; den 8/c hade han fått patent och kapitulerat ang. 1 reg.

Öfve Abraham v* Briineck (BrUningh), rytteri: d. 12/i2 1655 patent att värfva 1 reg. tyska ryttare.

Öfve Herman Hul, rytterir eg*: han kom den ^/l 1656 till Polen med 1 rytterireg.; d. u/2 patent att värfva

1 reg. till häst å 8 k:r (dets.); öfvl. Lang.

Öfve Jean Otto de Wahl (“Duwall1% rytterireg*: d. u/i2 1655 säges, att Muller kapitulerat med honom om 1 rytt.-reg., 8 k:r, det hade i jan. 1656 fått kvarter i Fraustadt; han var en rik schlesisk godsägare och uppsatte 1655—56 ett godt reg., 800 enspännare med kompl. offic.; var i april med i snapphaneslag vid Kosten; öfvl. Kothlenski.

Öfve Kasper Bomeman (Bomman), rytterireg.: d. 15/a 1655 säges, att B., en tysk undersåte; går i svensk krigstjänst; d. 6/s 1656 säges. att hans (äldre) reg. kom alltmer af sig, lämnades till landtgr. af Hes.-Darmstadt. B. värfvade sen ett nytt reg.

Klas Totts rytteriregdet var 1656 en 200—300 man i 6 k:r, låg i Krakow, trol. upprättadt i slutet af 1655 el. början af 1656; jan. 1656 säges att Mullers major Stedingk värfvar 1 skvadron; öfvl. Joakim Fredrik Stedingk.

Öfve Abraham v* Brun, fotfolk: patent d. lft/ia 1655 att värfva 1 reg. tyska knektar.

Grefven af Solms, fotfolk: a. Vio 1655 säger en kungl. skrifv., att han skall värfva 1 fotreg.; det blef visst intet af; han blef sen öfve för 1 rytterireg.; S. kom hösten 1655 till Polen rekommenderad af C. D. v. Dohna att gå i svensk tjänst; var svåger med hertigen af Hessen-Darmstadt.

Öfve Ernst v. Stolzenberg, rytterireg*: d. ,0/al656 fick han beställning som öfverste till häst och d. 17/a patent att värfva tyska ryttare 8 k:r a 60 gemena hvart, samlas i Bremen; Öfve S. sändes i mars 1656 af Karl X från Sandomir till Warschau.

Öfve Kristoffer v, Overbeck, rytterireg*: d. ^/a 1656 en kungl. skrifvelse for honom att värfva 1 reg. till häst å 8 k:r 60—70 gemena hvart; han var Möllers förre öfvl.

Öfve Georg Forgell, &ne rytterireg:n: d. 6/io 1655 patent att värfva 1 rytterireg. 8 k:r; ännu 1 rytterireg. 8 k:r 50 gemena hvart (han var Pontus De la Gardies öfvl.); F. var i Krakow, d. 18/a 1656 säges här, att Forgells dragoner voro ruinerade; han var ofta ute mot rebellerna i bergen här; d. 6/s talas om Forgells nyvärfvade.

Öfve Didrik v. Rosen, rytterireg*: d. 12/i o. l7/i 1656 en kungl. skrifvelse att major D. v. B. blir öfverste och värfvar 1 reg. tyska ryttare; i juni omtalas han med sitt rytterireg. i Polen; han blef senare kommendant i Tykoczin.

Öfvl* Johan Noch tigal, rytteriskvadron: d. n/a 1656 patent att värfva 1 skv. ryttare; 5/5 var den 4 k:r stark i Polen; så ock följ. tid. N. f april 1657.

Öfve Ludwig Fritze, dragoner: i jan. 1656 i Strassbcirg i Preussen säges, att han värfvar 1 reg. dragoner enligt

gifven kommission. 6 k:r å 80 gemena hvart; han blef kommendant i Strassburg, sen i Bromberg; här voro d. 12/e 188 m. i 6 k:r.

Öfve Hans Jörg v. WUrzburg, rytterireg.: han var i jan. 1656 i Preussen och skulle värfva 1 rytteri reg., hade här i mars 8 k:r 787 man; öfve W. sändes af Mardefelt mot fienden vid Tliorn 3:dje dag Påsk 1656; han blef senare generalmajor.

Öfve Karl Sparre, var i början af 1656 hos Karl X med 600 dragoner; S. var med på tåget till Jaroslaw våren 16J56 och har beskrifvit det.

Öfversten C* C. Königsmarck, fotreg*: d. ^/a 1656 patent att värfva 8 k:r å 100 man hvart till fot.

Guvernören i Bremen H. C. von Königsmarck intager utan gensägelse den förnämsta platsen bland dem, som genom värfnlng ökade den svenska armén, under la/4 år. Han uppsatte för egen räkning flera regementen. Med en del personer, ej of van nämda, skedde uppgörelse om värfning utan att sedan något vidare nämnes härom; i några fall torde heller intet blifvit af, men af de flesta har väl värfning skett och mer eller mindre krigsfolk uppsatts, som kanske, utfördt till krigsskådeplatsen, fått fylla luckorna i andra regementen eller tillsammans bildat ett nytt med nytt namn. Dessa äro för 1655 och jan.-febr. 1656 följande: d. 7/a 1655, säges att Stefan Gambrotius verkar för värfning af 1 reg. dragoner i Bremen; u/&, gen.-major Kr. Hammerstein skulle åter i svensk tjänst och värfva 1 rytterireg., ^/s, öfvl. Josef i staden Bremens tjänst förde dess värfvade 400 ryttare till biskopen i Miinster och skulle förmås gå i svensk tjänst med dem; 81/8, öfve Scheiding skulle uppsätta 1 fotreg. 7 k:r å 100 gemena hvart; u/< öfve Dela Porte, D’Avaugours förre öfvl., erhöll en kungl. skrifvelse att värfva 1 reg. till häst å 9 k:r ä 100 gemena hvart och erbjöd sig d.l0/s att värfva 1 rytterireg. 8 k:r & 70 gemena hvart; 10/s öfve Riesengriin erbjuder sig att värfva 1 rytteri-reg.; 2/ø öfve Meyers förre öfvl. Hans Adelhöpt vill värfva 1 reg.; 9/e öfve Henr. v. Uffeln vill bli generalmajor och borde värfva 1 fotreg.; en öfvl. Angel och en Öfvl. Michell, kommendant i Flehn, ha vi6st ock sysslat med värfning; d. 12/s, 4/» patent för Öfve Anders Biörenfelt Clöös, kommendant i Kruschewitz, att värfva 1 i eg. till fot eller dragoner å 8 k:r k 80 gemena hvart; 21/s öfve ▼. Enden vill värfva i Bremen; 6/io öfve Georg v. Römer värfvar några k:r till häst; "/n patent för öfvl. Bartold Bojerman att värfva 6 k:r tyska ryttare; 12/ia order att Koniecpolskis 1,600 kvartianer dela i 2 regin; ^/is skrifver konungen om kapitulation med sina svågrar hertigarne af Holstein-Gottorp om värfning af 2:ne regin till häst, 1 & 12 k:r, 1 & 10 k:r; på hösten 1655 sökte han förmå den litthauiske generalen Slotorenka att lämna Rysslands tjänst ocn med sina 10,000 man öfvergå i svensk; detta anfördes sen af Czaren som en af anledningarna till det iyska kriget 1656; 8/i 1656säges, att grefve Werben vill i svensk tjänst igen och upprätta några regementen; ^/atalas igen om öfve. v. Uffelns värfning af 1 fotreg.; d. ^/a patent för öfve v. Enden att värfva 8 k:r å 60 man hvart; ^/a patent för Öfve Plettenberg att värfva 8 k:r å 60 man hvart; 20/i patent för Öfve Reichard att värfva 1 rytterireg.; ml4.säges, att hertigen af Holst.-Gottorp upprättar 1 rytterireg. för sin äldste son.

Kossackgeneralen Slotorenka, som kommenderade kossackernas armé i Litthauen och i aug.-sept. 1655 gick med ett parti genom Grodno, fick bud från Radzieiowsky att gå bort och ej hindra svenskarnes framgångar här. Han sände åter bud till R., hälsande fr&n sin herre, hetmanen, som var Karl X tillgifven; ja, han öf versände till honom vissa “punkter*, dem R. i ok t. skickade till Karl X. Äfven Erik Oxenstierna skref d. 19 okt. om denne kossackgeneralen, att han stod vid Pinsk och väntade, hvart Karl X ville befalla honom att gå. Konungen, som en tid hoppades vinna en stor krigsmakt, tillskref (troligen) honom d. IL jan. 1656 om hur han af hans bref till konungen och af andras berättelser hört, det han omfattade hans sak och tänkte gå Öfver med sitt folk. Han kom dock ej.

Blott få regementen voro vid af marschen fullt färaiga, hvarför komplettering genom värfning alltjämt fortsattes. Den 11 okt. 1656 befallde Karl X krigskolleg. att anställa utskrifning i Sverige och tillse adelns russtjänst bl. a. för att förstärka vissa regin ute, näml. Gustaf Baners, Taubes, Ridderhjelms, Yxkulls, Hammarskölds. Ang. artilleriet, se bihang. Likaså uppgifter på hela den 6venska krigsmakten till lands, vid slutet af 1655, i Sverige, Finland och provinserna.

Kap. II. Kriget i Polen 1656. uEtt bland de märkligaste fälttågen i den svenska

krigshistorien".

Det stora “ovädret* våren 1656. Stefan Czarnecki, den djärfve snapphanehöfdingen. Slaget vid Golombi den 8 febr. Paul Sapieha Witebski. Bog. Radziwill i Podlachien. Undsättningshistorien. Hur Karl X, krigsherren, kastar sina trupper som pjäserna på ett schackbord och sätter hela det eröfrade väldet i rörelse! G. O. Stenbock. Hertig Adolf Johan generalissimus. Filip af Sulzbach. Karl Gustaf Wran-gels andel; hans nya befäl, ett guvernement i hjärtat af Polen; spridda snapphanehopar och bragder. Markgrefvarne af Baden. Warka affären. Karl X vid Sandomir; hans krigsstratagema. Återtåget till War-schau. (Se kartan!)

Upproret i Polen hade slagit ut i full låga. Johan Kasimir var återkommen och hans undersåtar, drifna af omtanke för sin religion, sitt land, sina hem, allt som sätter ett folk i rörelse, reste sig i hundratals och tusentals mot svenskarne som sina förtryckare till hans fördel. Munkar togo fanor ur kyrkorna, signade och gåfvo rebellerna; Johan Kasimir hade i hemlighet utgifvit uni-versalier, dem de spredo i landet; jesuiterna hetsade upp emot svenskarne, allt hvad de kunde. Karl X fick öfverallt, själf eller genom andra, att göra med att försvara sina gjorda eröfringar. Midt i vintern, början af febr., hastade han från Lowicz med en del af sin armé, en observationscorps eller corps volant å 7—8,000 man, söderut att uppsöka Johan Kasimir och efter generalen Stefan Czarnecki, hvilken hade en hop, 10,000 man, »kvartianer, husarer och annat sammanrotadt folk och adelsmän». Sen med denna skara den djärfve snapphanehöfdingen passerat Weichseln på isen vid Kasimiez, blef han kort efter upphunnen af Karl X, som ock vid Kasimiez passerade floden med sitt folk. Han hade den 8 febr. haft en lång marsch på 5 mil, då han hastigt grep tillfallet och gick att möta denne fiende vid Golombi, i vinkeln mellan floderna Weichsel och Wiprez. När regementena defilerade genom Kasimirs, hade det gått något långsamt till. I Wlosowitz, där konungen hade tänkt ha kvarter med trupperna, inkom underrättelsen genom några fångar, att Czarnecki stod blott 1 V2 mil därifrån, då Karl X åter genast steg till häst och gick med den först till hands varande vänstra flygeln, som generalmajor Henrik Horn fört och utgjorde avantgardet, åstad mot fienden så fort som möjligt, befallande grefve Waldemar med den högra flygeln att följa efter så godt han kunde. Då kan komfram och fick se den fientliga armén uppställd i full batalj, studsade han och dröjde, tills de andra regementena kunde hinna fram också. De 2:ne medförda regementena kvartianer och generalmajor Niemirycz folk samt öfverste Kurcks regemente befallde han att engagera sig med fienden och uppehålla honom, tills han själf med sin corps kunde avancera och följa efter. Under tiden ställde han upp det hos sig hafvande, väl ej allt men det mesta, rytteriet i bataljordning. Medan han ordnade den vänstra flygeln, inställde sig nämligen de öfriga regementena det ena efter det andra. På det sättet gaf fienden honom lyckligtvis tid till att formera hela sin bataljordning, hvilken kunde bestå af knappa 5,000 man till häst och fot, 3,000 ryttare och 2,000 kvartianer (polackar), ty af den starka marschen isynnerhet den dagen hade mycket folk blifvit efter. Fiendens styrka uppges till 80 kompanier å 100 man minst. Byn Golombi hade svenska armén å vänster hand; denna hade fått passera öfver frusna moras.

Men så hände att, medan han ordnade skvadronema, han sände sin bror hertig Adolf Johan till högra flygeln att föra den i striden och att denne, i det han vilie jaga till regementena, möttes af en trupp ryttare och däribland stötfe mot en finnes pistolhölster, hvaraf högra knäskalet skadades. Hertigen deltog ej sen verksamt i striden. Robert Douglas förde befälet å vänstra flygeln och Arvid Wittenberg å den högra. (Se bataljplan n:r 7.)

När allt var färdigt, avancerade konungen så sakteligen mot fienden under pukors och

trumpeters ljud, hvilket denne ock gjorde. Emedan den svenska vänstra flygeln var fienden något

närmare, kom den förr att träffa än den högra. När då Karl X såg, att fienden vände och drog sig till lians högra hand samt sökte taga flanken af den svenska högra flygeln *) och att därigenom denna flygel vardt förorsakad något ändra sin front, så ändrade han äfven den vänstra flygelns front och beordrade så Douglas från vänster hand att göra första angreppet och falla fienden med de kommenderade ryttare i flanken och genast sen följa med den vänstra flygeln. Då fienden märkte detta, gick han med tapper beslutsamhet till mötes. Fiendens högra flygel under Czarnecki själf gick med största furie lös på den svenska vänstra, slog sig igenom den första träffningen eller linen, äfvenså reserven eller 2:dra linien. Men som den flygeln var väl försedd med svenska och

finska regementen såväl som kvartianer, hvilka den gången gjorde mycket godt arbete å vår sida,

blef han, då han skulle tillbaka, så mottagen att han måste vända ryggen och taga till flykten. Då den fientliga vänstra flygeln såg, att den högra var flyktig, höll densamma ej heller länge stånd, utan bildade en halfmåne, med den konvexa sidan åt svenskarne (se planschen hos Puf.) (demie lune) och i detsamma den svängde, gaf den en salva och vände ryggen till, hvarpå de våra förföljde intill mörka natten, 2 mil, och jagade fienden in mellan de bägge strömmarne Weichseln och Wiprz, där öfver 400 kvartianer drunknade; många blefvo under förföljandet nedhuggna och tillfångatagna, bland de senare Czarneckis nästkommenderande. En halfdmine före mörkningen stod slaget, utmärkt af skickliga taktiska grepp å svenska sidan, delvis att parera Czarneckis, och slutande med en lätt och vacker seger öfver en betydligt starkare fiende. Om ej natten inbrutit, hade hela den fientliga armén ruinerats. Karl X stod i fält hela natten. Själf beskref han några dar senare slaget sålunda: »jag måste bekänna, att den kombatt som jag haf-ver haft med Czarnecki d. 8 febr., var tämligen skarp, och var det min största lycka, att jag hade just hos mig uti första drabbande mina fyra bästa regementen, svenska och Kurcks finnar, som jag satte uppå vänstra flygeln. Emedan de så i konfusion kommo efter mig rännandes, formerade jag dem så uti hastighet, såsom de kunde, och tog Douglas till mig, attackerande först fiendens högra flygel, så att vi stucko länge ute hvarandra med fienden, förr än som han ville gå. Utaf en skvadron af Kurcks regemente, hvilka allra först gingo å la charge och måste drabba 3 gånger uppå rad, äro 46 ryttare allena sargade och kväste. Gud stå mig vidare bi och hjälpe mig att utföra detta påbegynta verket!« Den 10 bröt han upp härifrån och skyndade »att raska efter de sällar« åt Röd-Ryssland samt förföljde Czarnecki öfver Lublin, Zamoisce ända till Jaroslaw vid öfversta San, dit han kom d. 28 febr. Natten till den 14 lämnade Koniecpolski hans läger med en stor del kvartianer. Det var den näst sydligaste punkt han uppnådde. Ställningen blef härunder alltmera kritisk och hans egen närvaro öfverallt, särskildt i Preussen, alltmer behöflig. »Jag ville önska jag kunde vara både här och där«, skref han från sistnämda ort d. 6 mars, »men det är omöjligt att jag så snart kan släppa't här«. G. O, Stenbock, som legat en tid sjuk i Thorn och den 2 febr. begaf sig till Marienburg, där Linde, Sulzbach, Dohna, Jak. Kasimir Dela Gardie med de sammandragna trupperna ur Kassubens och Pomerellens kvarter mottogo honom, och sen till Stibelow nära Danzig, där han låg i läger med en del regementen ifrån d. 15 mars, var kvar här i Preussen med

>) Troligtvis har väl Czarnecki & sin högra flygel först nu märkt, att don svenska högra var åfier don andra ,/)ch ej sä fort ordnad som denna och velat däraf sålunda begagna sig. men i rätt tid hindrats häri af den påpasslige Wittenberg.en ansenlig krigsmakt. Han hade redan den 7 och 8 febr. fått befallning att ge akt på palatinen af Witebsk Paul Sapieha öster om Weichseln, på ryssarnes företagande och andras i grannskapet samt det polska kronfolkets förehafvande.

Hela Podlachien var upprorisk. Witebski marscherade på östra Weichselsidan till och från efter behag. Han hade 9,000 man, adeln ej inberäknad, hvilken strömmade till honom från alla håll, och bönderna som från åtskilliga skogar infunno sig hos honom samt voro sä goda skyttar. De ville alla åt den döde Vilnavojvoden Janus Radziwills kvarlåtenskap och gå till Warschau. Det sades ock, att Johan Kasimir ärnade sig hit till dem, hvarför Radzieiowski redan den 1 febr. rådde Karl X att med sin armé taga vägen på den sidan. Konungen befarade ock, att just genom Sapie-has uppviglingar hela Masuren och Podlachien kunde råka i uppror. Witebski var i Bielsk och gick rakt på Tykoczin, som han höll belägradt i några veckor. Det var besatt med 1,000 tyska knektar. Karl X skref d. 3 febr. till garnisonen och till kommendanten att försvara sig till det yttersta och något senare till Bog. Radziwill att undsätta orten. Den största fara hotade sålunda från Podlachien med dess och Masurens talrika adel. Johan Kasimir hade sändebud hos den ryske cza-ren och hos kurfursten af Brandenburg. Från Radziwill, den korade höfdingen OGh generalguvernören, afföll folket till Witebski; han hade en 2,000 man blott och begärde hjälp, Själf behöfde konungen på sitt håll undsättning emot sin fiende. Härmed begynner den för situationen så målande undsättningshistorien, af hvilken bl. a. kan ses, att Karl X, som stegvis leddes till företagande af detta tåg, ej följde någon för detsamma uppgjord plan. Växlande anordningar och order åt olika håll ge en bild af trångmålet och resurserna.

Stenbock erhöll den 8 febr. en förteckning på det hos sig i de preussiska kvarteren liggande folket, 8 k:r Sulzbachs reg. 400 man, 8 k:r Anhalts (4) och Ahlefelds (4) 400 man, 8 k:r Uppländingar 500 man, 8 k:r

markgref. af Baden, en del, 300 man, 4 k:r Posses reg. 200 man, 4 k:r Siechels reg. 200 man, 2 k:r Kleist 120 man, 1 k. Wopersnow 60 man, 4 k:r Israel Ridderhidm 200 man, 3 k:r af Taube 100 man, 3k:r af Adolf Johans 250 man, Weissen-steins dragoner och Engélls folk, möjligen 4 k:r Erik Stenbock 150 man, alla 8 lc:ma Ahlefelds 300 man, hvilket han skulle med första låta bryta upp och gå till Szrensk, Plock eller Wyshcigrod — öster om Weichseln — och där vänta vidare order från Warschau angående sin fortsatta marsch till konungens möte, nämligen en 3,000 man eller något mer under pfalzgrefven Filips af Sulzbach befål. Tre veckor senare, den 29 febr., erhöll han befallning att sända de kommenderade af svenska och finska regementena, 500 ryttare, via Lowicz — väster om Weichseln — direkt till Sandomir; och öfverste Israel Ridderhielm liksom öfverstelöjtnant von Rosen fingo den 6 mars order att jämte de andra gå dit med sitt folk. Hertig Adolf Johan, som den 3 jan. gjordes till generalissimus öfver trupperna i Polen och Preussen, var nu i Warschau, Masurens hufvudstad, dit han från Golombi den 16 febr. lyckligen återvändt; och till Warschau direkt beordrades nu i början af febr. ock särskildt en del annat krigsfolk, såsom Taube med sitt reg., hertig Karls af Mecklenburg reg. och grefve Königsmarcks från Pommern, markgref. Fredriks af Baden och öfverste Bolscy’s reg.; likaså Waldecks reg. att från Rawa och Lowicz-trakten gå till Sulzbach, men d. 6 mars till Sandomir. Hertigen hade uppdraget att ge de ena som de andra närmare order för deras marsch, hvart och hur de skulle gå, samt noga utforska fiendernas förehafvande. De från Preussen kommande trupper skulle således af honom ha order, på hvilken sida af Weichseln de hade att taga sin marsch; på den östra öfver Lublin kunde varit bäst, om man kunnat .sätta tillit till det Koniecpolskiska och det Sapiehaska folket; därför befanns säkrast på den västra. Följande trupper var det, som hertigen ju förr ju hellre och genaste vägen skulle sända till Sandomir: 8 k:r af Waldeckska reg., 8

k:r af Ahlefeltska reg., 8 k:r af markgrefl. reg., 4 k:r af Siechells skvadron, 3 k:r af general-issimi reg., 4 Posses möjligen, 8 k:r Weissensteins dragoner, 2 k:r af Meijers dito, 4 k:r af Siechells dito, 4 k:r af Fabian Berndes dito, 8 k:r af Brandenburgarne till häst, möjl., inalles 61 (53) kompanier till häst, däraf 18 dragoner. I Sandomir skulle de få vidare order, eftersom konungen tillskref hertigen den 1 mars. Genaste vägen till Warschau att gå och taga sitt uppehälle intill Liw och Bugfloden beordrades följande, enär konungen nu var sinnad snart vara hos dem och tillfoga Witebski något och hindra fiendens värfning och förstärkning i Masuren och Podlachien, näml. 8k:r Sulzbachs reg., 8k:r Anhaltska reg. (de båda lifreg.na), 8 k:r Uppländingar ne, 8 k:r Israel Ridderhielms, 6 k:r J. J. Taubes, 4 k:r Posses, 3 k:r Kleists och Wopersnows, inalles 45 (53) kompanier. Men som mera folk behöfdes ditupp och mera folk i Warschau att där stå tillsammans mot hvaije anfall på staden och hålla Mazovien i lydnad, ändrade han snart anordningarna något och föreskref d. 6 och 7 mars, att i Warschau skulle stanna, om de ej voro gångna, de båda lif-regementena, uppländingarne, möjligen ock brandenburgarne — 500 man rytteri af dem kurfurstenlofvat enligt fördraget — samt markgrefvens fotreg. och Bolscys nyankomna knektar och öfver dem Sulzbach ha befalet, hålla masurema i lydnad och ha ett vakande öga på hvad adeln företoge sig samt skingra den, så snart den rotade sig samman, efter K. G. Wrangel ensam väl ej kunde påtaga sig det, men ej närma sig Sapieha, ty han var för stark. Äfven Lovicz och Radom väster om Weichseln försågos på liknande sätt, ty där ock hade en hop sällar sammanrotat sig, spridda här och hvar. Men 86 kompanier, af specific. regementen, näml. 3 k:r generalissimi reg., 8 kr Ridder-hielms reg., 6 k:r Taubes reg., 4 kr Posses reg., 2 k:r Kleisis reg., 1 k. Wopersnows reg., 8 k:r markgrefvens reg., 8 kr Ahlefdds reg., 8 k:r Waldecks reg., 4 kr Siechells reg., 8 kr Brandenburgarne, möjl. 8 k:r de kommenderade svenska och finska ryttare, 600 man, 4 k:r Fab. Berns9 dragoner, 8 kr Weissensteins dito, 4 kr Siechells dito, 2 kr Meijers dito, skulle marschera ju förr ju hellre till Sandomir. Om markgrefven Fredrik af Baden var hos hertigen, skulle han föra dem, därest hertigen ej själf ginge med; vore markgrefven ej närvarande, skulle Israel Ridderhielm föra dem till konungen.

Efter den 8 febr. i Warschau hållet råd fick Fab. Berns gå till Radziwill öfver Bug. Bychow vid Dnjepr och Sluck, Mir, Njeswicz väster om Beresina voro besatta med hans och Niemirycz folk samt sä till vida också i Karl X:s händer, likaså en del andra litthauiska orter. Radziwill gick i förra hälften af febr. öfver Bug, jagade undan på vägen och förstörde en del fientliga kompanier samt inträdde med sitt folk utan vidare motstånd i hufvudstaden Tykoczin d. 16 febr. och försåg det på nytt; han alarmerade sen och slog de konfedererade öfverallt, återvann Bug och tog en del byte. Radziwill medhade blott sitt reg. dragoner, 1 fotreg. och 3 k:r polskt folk. Därpå hade

han ihop med Berns en lycklig renkonter vid Kameniec i Litthauen vid Bug och ränsade provinsen ock från ryssar. I slutet af månaden var han vid Nur och begärde sig tillsända från Adolf Johan 12 k:r ryttare och 6 k:r dragoner. Polackarne togo Brcesc Litowski. Karl X var ock tidigt betänkt på att låta den livländska armén från Riga komma Radziwill till undsättning. Så gaf han den 3 febr. Magnus Gabriel Dela Gardie order att undsätta Tykoczin och skref den 7 mars till Dela Gardie igen att skynda sin marsch till Willeny för att hindra Sapiehas framgångar och hålla Podlachien i huden samt på all händelse ej vara långt borta. Åt Adolf Johan, hvilken äfven hade att hålla Sapieha i styr, öfverlämnades nu d. 7 mars att afgöra, huru mycket af det till konungen bestämda folket som borde afsändas hit. Tillräckligt ansåg han vara, om ett parti under Sulzbach ginge till Pultusk eller Bugfloden uppföre, då Sapieha nog skulle bege sig tillbaka och adeln, pospolite rus-zenie, skiljas, men lämna några regementen kvar i och vid Warschau. I värsta tall var konungen själf betänkt på att från södra Polen göra en diversion till Radziwills hjälp med ett starkt parti eller på ännu något annat sätt bispringa honom.

Det var honom godt under dessa förhållanden veta, att Karl Gustaf Wrangel nu var anländ till Warschau. Åt honom uppdrog han i bref också från Jaroslaw den 7 mars att med första sammandraga de af hertig Adolf Johan i Warschau lämnade trupper och med dem företaga krigs-expeditioner i de Massoviska, Podlachiska och Lublinska palatinaten och distrikten, tills konungen kunde se, hur det ginge med sin egen expedition och han kunde lämna honom förstärkning, ja, med första komma själf uti den nejden och draga med sig största delen af infanteriet dit. I Mas-sovien väntade han sig »ett stort stormväder». I Warschau skulle Wrangel eljest uppehålla sig och ha ett vakande öga isynnerhet på palatinen af Witebsk med litthauerna. Wrangel korresponderade härifrån ock med furst Bogisl. Radziwill om fiendens företag. Området för hans befäl och krigs-expeditioner var mycket stort, sträckande sig öster om Weichseln till Preussen norrut, bortom Tykoczin och till Litthauen — M. G. Dela Gardies generalguvernement — österut, bortom Sandomir i söder och innefattade äfven ett stycke land väster om Weichseln kring hufvudstaden Warschau. (Se kartan).

Wrangel hade kort efter ankomsten till .Warschau velat gå med de Waldeckska trupperna samt Schlippenbach och en del officerare, som ändå skulle till konungen, och på vägen skingra ett tusental sammanrotade bönder i Stor-Polen mellan Warka och Radom. Han hade fördenskull den 14 mars redan utsändt ett parti å 100 musketerare att kunskapa och skulie den 16 begett sig åstad. Men den kungliga ordern, som anlände den 14, ändrade denna plan. Wrangel omfattade med glädje det nya uppdraget och framställde ett förslag att realisera det. Paul Sapieha hade återgått öfver Bug med de konfedererade, sen han i Brcesc lämnat 3,000 hästar, och ärnade sig åt Zamoisce och Lemberg att förena sig med Johan Kasimir. Vägen låg honom öppen. I enlighet med Radziwills senaste begäran om suckurs ville nu Wrangel, att man skulle begagna sig af denna lägenhet till att söka bringa Brcesc under den svenske konungens lydnad liksom ock hela floden Bug, vid hvilken nämda ort är belägen, efter därigenom ej blott Podlachiska och Lublinska pala-tinaten och distrikten kunde vederbörligen hållas i tygeln, utan ock fienden betagas en stor fördel, hvilket företag kunde lämpligast bringas i verket med hjälp af och i förening med furst Radziwill, hvartill ock denne befanns benägen. Eljest framställde han ock det förslaget, att han, fursten och hertig Adolf Johan skulle någonstädes träffas att rådgöra, helst i Warschau, om för fiendens skull det kunde gå för sig, och Radziwill för sitt folks skull kunde komma dit. Några dar efter tänkte han ock ensam med några regementen bege sig till Liw vid Bug, 12 inil från Warschau, att därifrån korrespondera med furst Radziwill och ha ett vakande öga på palatinen af Witebsk.

Markgrefven Fredrik d. y. af Baden-Durlach, son till den regerande markgrefven Fredrik V och äldre bror till markgrefvarne Karl Magnus och Gustaf Adolf var gift med Karl X:s äldre syster Kristina Magdalena och således svåger med konungen och hertig Adolf Johan. Alla tre bröderna gingo i svensk krigstjänst samt deltogo i polska kriget, de två yngre ock i danska. Markgrefven Fredrik begaf sig, sen han i sept 1655 lyckligen slutat sin värfning och sen han fått meddelande om sin utnämning d. 28 juli till generallöjtnant öfver det tyska rytteriet och öfverste till häst och fot, i förra delen af dec. från Karlsburg på väg till Polen och till konungen, om hvars framgångar han hört och hvilka han hade velat vara med om; han var den 5 och 6 febr. i Bromberg och den 26 i Warschau, kort före Karl Gustaf Wrangel, för att nu verkligen utöfva sin höga krigscharge, såsom han säger. Han ock hade tänkt att genast fortsätta till konungen, men beslöt vänta, tills de Sulzbachska trupperna kommo. Något efter honom

kom åter Karl Magnus, som den 27 juli blifvit generalmajor till häst med rang som generallöjtnant af kavalleriet; markgref-vinnan Kristina Magdalena var på vägen följaktig sin gemål till Pommern eller Preussen.

Filip af Sulzbach hade till d. 7 mars utsatt rendez-vous vid rl horn med trupperna från

Preussen, men väntade ännu några komma; inalles trodde han först det skola bli en 5,000 man, sen 4,000 man; intet hördes af brandenburgame och nu ansåg han det ej bli öfver 3,400 man. Den 9 mars tör han begett sig åstad med det folk han hade och följde i det närmaste Karl

X:s marsch öfver Lowicz. Han hade generalissimi order att skynda. Den 16 kom han till Sochac-

zewo, hvilade här öfver 1 dag och gick sen öfver Blonie (d. 18), där han skulle förena sig med Siechels skv. igen och 2 stycken; s. d. till Warschau. Han medhade: 8 k:r Sulzbachs 200 man, 8 Anhalts 230, 8 uppländ.r 400, 8 markgrefvens 345, 4 Boses 191, 6 Ahlefelds 200, 2 Kleists 118, 7 Weissensteins dragoner 223, härtill Siechells rytteriskv. och dragoner, samt 2:e andra regementen, smäländingarne och västgötar. Waldeck fick d. 6 mars af hertigen befallning att förena sig med pfalzgrefven, och öfverste Bolscy den 14 att gå till Warschau med sina knektar. Den 12 mars, då Sulzbach liksom det Waldeckska regementet troddes vara i närheten af Warschau, gaf hertigen honom order att taga till sig följande trupper: 3 k:r af generalissimi reg., 8 k:r af markgrefvens reg., 8 k:r af Ahlefeldts reg., 4 k:r af Siechells reg., 8 k:r af Weissensteins dragoner, 1 k:r af Siechells drag., 2 k:r af Meijers drag., inalles 37 kompanier, däraf 14 dragoner, och följa efter Karl Gustaf Wrangel, som med det Waldeckska reg. ärnade sig till Warka, såsom afvan nämts, förena sig där med honom och tillsammans gå till konungen. Men följande trupper, 16 k:r båda lifregementena, 8 k:r uppländingarne, 4 k:r Posses, 2 k:r Kleists, 1 k. Wopersnows, skulle Sulzbach beordra med snaraste draga sig samman och sätta sig mellan Warschau och Nowi Dwor samt därför låta uppsöka ett godt antal båtar och en bekväm ort att sätta folket öfver floden till högra sidan; vore Rosens regemente i närheten och komplett, skulle det gå med till Sandomir och markgrefvens då gå med öfver Weichseln. Dessa trupper skulle sen taga sin väg till Liw vid Bug, dock invänta order dessförinnan, troligtvis bl. a. för att få en be-fälhafvare, kanske den nyss anlände Fredrik af Baden. Hertigen ärnade på så sätt göra den om* nämda diversionen åt det hållet med en 33 komp. Om denna order utförts, skulle den bekanta undsättningen till konungen vid Sandomir bestått af 45 komp. under Karl Gustaf Wrangel och Filip af Sulzbach.

Men konungens nya order den 6 och 7 mars, hvarom hertigen genast underrättade Stenbock i Preussen, gjorde en ändring och Sulzbach erhöll ny order af hertigen d. 14 mars att låta de 500 brandenburgame, om de voro i närheten, gå till Warschau att jämte de båda lifregementena och uppländingarne uppehålla sig där och Sulzbach själf stanna i Warschau och föra befälet öfver dem samt således hålla Masuren och andra orter omkring i lydnad; äfven 8 k:r markgrefvens fotregemente och Bolscys ankommande knektar skulle marschera dit. Wrangel hölls kvar här af det omnämda nya befälet. Listan på folket till Sandomir upptog de ofvannämda 86 k:rna med det undantaget att 4 k:r Rosens voro i stället för 4 k:r Posses. Öfverste Jakob Johan Taube erhöll ock hertigens order d. 15 mars att med första draga ihop sina här och hvar liggande ryttare och förena sig med markgrefven Fredrik. Han stod i Plock och alla hans 6 k:r utgjorde knappt 100 ryttare,sen många utkommenderats, såsom en del till Fab. Berns. På Radziwills första begäran om hjälp från Warschau svarades den 26 febr., att man ej kunde sända honom någon, innan Sulzbach ankommit. Öfverste Fabian Berends var därför befalld att stanna med dragoner och ryttare i Liw tillsvidare och i allt lyda Radziwills order; vore ändå fara för fursten, kunde denne draga sig till Liw. Den 2 mars fick han, om så behöfdes, tillstånd af hertig Adolf Johan att draga Fabian Bemdes till sig.

Hertigen hade önskat veta, hur stark fienden var för att därefter anpassa hjälphären till Podlachien samt var i början af mars, den 9, besluten sända en ansenlig sådan och att göra fienden i Masuren och Sapieha en diversion, men till en början, innan Sulzbach kunde komma, sända dels 200 ryttare af Sulzbachs folk, dels de väntade 500 brandenburgare, äfvenså kanoner som Rad-ziwill begärt.

Så kommo konungens ofvan omförmälda order. Hertigen skref härom s. d., d. 14 mars, till Radziwill och om uppdraget för K. G. Wrangel, hvilken ju skulle operera i förening med honom samt uttryckte sin förhoppning att han var nöjd därmed, helst ju man förmenade det kunskapen om Sulzbachs ankomst och närvaro snart skulle förmå Sapieha att bege sig tillbaka och adeln att snarast skingras, samt att några regementen alltså borde vara

nog att här i nejden hålla fienden i tygeln. Den 21 mars omtalas trupperna komna, som voro bestämda till Radziwills hjälp, men den 23 mars bad hertig Adolf Johan honom att komma till Warschau för att konferera med Wrangel, och den 24, i följd af situationen som kräfde mer folk till Warschau, då Gonsiewski gick däråt, och enligt kungliga order, bad han honom att bryta upp med sina trupper och gå till Warschau, hvilket ju ock skedde, ehuru med mycket äfventyr; Fabian Bemdes med sina skulle ock bryta upp dit och Israel Ridderhielm från sitt håll beordrades äfvenledes nu till Warschau med sitt krigsfolk. De kommo allesamman Ltt sen stöta till och förstärka konungens armé vid dennes efter mångahanda äfventyr lyckliga återkomst till den polska hufvudstaden. För Radziwill i Podlachiens huf-vudstad blef alltså ingen undsättning af, ehuru mycket talats därom, icke heller af någon diversion åt det hållet eller i Masuren. — Vi lämnade Karl X i Jaroslaw. Han gjorde en expedition söderut, i det han sände till Przemysl, 6 mil därifrån, först Hammarskjöld, grefve Waldemar och öf-verstlöjtnant Braun med sina regementen, sen Gorgas och Ascheberg med mer rytteri och 400 dragoner, därpå Douglas med mer infanteri och 2 stycken; orten gaf sig med ackord; Wittenberg var ock här; konungen själf gick med rytteriet äfven däråt samt hann några dagsresor på vägen. Här var den sydligaste punkt han med sitt krigsfolk uppnådde. Man återvände snart till Jaroslaw och erbjöd Czarnecki strid, förgäfves.

Emellertid kunde Karl X inse, att så högt bland bergen och vid denna årstid intet särdeles fördelaktigt stod att företaga, ej heller armén så lugnt njuta kvarteren som han väl hade tänkt, idet fienden ej blott genom de talrika rebellerna och det affälliga Potockiska folket alltmer förstärktes och hämtade mod utan ock af Koniecpolskis och Sapiehas kvartianer, medan däremot han ej annat kunde förutse än att hans egen armé genom ständiga strapasserier, den elaka årstiden och dåliga vägar äfvensom sjukdomar mer och mer skulle försvagas, något som naturligen lätt gåfve de äpnu trogna kvartianerna anledning till affallet, då han således kunde riskera bekomma hela svärmen af fiender på halsen här; ej heller hade han ännu någon kunskap om, huruvida Lubomirski med dem ur Stor-Polen och pospoliten ginge emot honom. Och så hade man bekommit underrättelse om att öfverste Sincler med konvojen och en större post penningar var i antågande från Sandomir samt att fienden tänkte söka kasta sig emellan. Litthauiska armén under Witebski med åtskilliga tusen man var i antåg. Under sådana förhållanden ändrade Karl X sin marsch, beslöt att gå åt Stor-Polen, närma sig Weichseln igen både för att bättre tillse sina preussiska garnisoner, draga till sig undsättning under Adolf Johan och gå den ankommande Sincler till mötes.

Solen här i söder, så långt på vårsidan, töade upp den frusna marken, de leriga vägame, fulla af snövatten, blefvo så djupa att hästarne sjönko ned ända till buken och vagnarne ända till axlarne, och sådane voro vägame hela sträckan till Sandomir. Detta område af Polen är ock framför andra morasigt. Innan han d. 12 mars bröt upp från Jaroslaw, lät han därför artillerimajoren Krister Karlsson Lillienberg med det tunga artilleriet på 8 stora båtar gå floden San utföre och tog själf med infanteriet och kavalleriet raka vägen till Sandomir. Tåget gick ej så fort. Czarnecki följde efter helt nära på vänstra handen, oroade nästan stundeligen den svenska hären i fronten, flanken och arriergardet, men blef alltid tappert afslagen. Konungen erbjöd honom förgäfves den 14 mars batalj. Här kom öfverste Sincler lyckligen till armén med 400 hästar efter att ha konvojerat hertig Adolf Johan till Warschau; det var till allmän och särskildt konungens stora beundran och mot förhoppning, emedan man ansåg som omöjligt att han skulle kunna slå sig igenomunder den stora uppresningen. Öfverste Engell kom ock samtidigt med sitt folk; inalles erhöll armén härmed förstärkning af 1,000 ryttare. Dagen förut var artilleriöfversten Gustaf Gabrielsson Oxenstierna sänd med en del ryttare och dragoner att slå en bro öfver floden Wisloch, där hären den 14 tågade öfver och igenom det svåra passet. Hungern plågade. En stor del af de medförda vagnarne hade lämnats eller förstörts. Den 18 mars lät Karl X armén intaga en fördelaktig ställning i läger vid den lilla staden Niskow 3 mil från Sandomir. Mot aftonen, trots alla försiktighetsmått och sedan den största delen gått ut på furagering och andra regementen afsuttit, bröt Czamecki med hast och med åtskilliga tusen adelsmän fram från en närbelägen skog, öfverraskade den svenska förvakten å 50 man vid lägret, gick sen på hufvudvakten och dref båda ända fram till lägret. Konungen, som var en bland de första att märka detta, skyndade till, aflossade med egen hand 2:e kanonskott och befallde slå larm, förde sen i egen person hufvudvakten till fots och andra fotregementen som kommo tillstädes samt tvang fienden att studsa, medan

öfverste Gustaf Kurcks (sedermera Fabian Berndes) samt (troligen) Henrik Horas regementen finnar kunde sitta upp och rycka fram, hvilka Karl X ock, så snart han vardt dem varse, också själf tappert förde i elden mot det så oförmodeliga anloppet, så att fienden vände om, just som Robert Douglas med några andra regementen kom honom till hjälp i fullt sporrsträck; Karl X förföljde och beordrade Wittenberg

att med resten af regementena följa efter, hvilka efter hand, alarmerade af skotten, inställde sig i

lägret. Konungen hade haft för afsikt att alldeles ruinera Czamecki, då denne defilerade genom ett pass; men han räddade sig därigenom att de förföljande, som togo 2,000 af Czamecki

i en skog uppställda bönder för fiendens hufvudstyrka, uppehöllos här medan han lyckades komma igenom passet. Douglas intog skogen och anföll dessa bönder, nedgjorde en 1,200 samt

förföljde resten. Konungen tog blott några fanor, som gåfvo sig. Af svenskarne stupade 200 de bästa ryttare, en del togs till fånga och en stor mängd forage togs af fienden. Sen man återvändt till lägret, höll man skarpare vakt än förut och höil sig mer beredd mot plötsliga anfall, så mycket mer som man förstod det Czarneckis afsikt varit, att Polubinski, hvilken med 3,000 man också var i antåg s. d., skulle anfalla och intränga i lägret bakifrån, medan han själf med sina ryttare gjorde det framifrån. Men då Polubinski, som troligen för vägarnes skull kom två timmar för sent, hörde alarmskotten, stannade han.

Af försiktighet lät sen Karl X något folk gå ett par mil i förväg såsom avantgarde samt också mottaga den första stöten, nämligen Johan Sapieha med kvartianerna. Den 18 mars afsändes denne till staden Plawa l'/s mil därifrån och skulle stanna här till konungens ankomst d. 19. Natten mellan den 18 och 19 mars gick han emellertid med 3,000 kvartianer öfver till Czamecki, förtviflande om svenska arméns räddning. På andra sidan San hade palatinen af Witebsk förskan-sat sig med litthauema, 8,000 man. Karl X var först något betänkt på att gå till Krakau och sätta sig där samt hämta luft i hopp att fienderna, då de ej hade så lätt att bekomma underhåll i det ruinerade landet, talrika som de voro, skulle skiljas, hvilken plan emellertid han förmodade att Joh. Sapieha bl. a. upptäckte för Czamecki. Med 4 fiender hade Karl X samtidigt att kämpa i grenen mellan de bägge strömmarne: Witebski och vattnet framför sig, hunger i härens midt, Czamecki bakom sig. Denne lämnade nu den svenska hären, och Karl X kom d. 20 mars utan något hinder till spetsen af grenen mellan San och Weichseln, mil från Sandomir. Kronmar-skalken Lubomirski var redan anländ från Storpolen, major Lillienberg var en 5 dagar förut ankommen hit efter nära 36 mils fard till vatten. Fienden hade gått igenom passet och stod på andra sidan. Konungen tänkte att passera det och gå öfver Weichseln, men befarade att fienden ärnadc sig öfver floden och kasta sig mellan honom och det ankommande undsättningsfolket samt oroa det. Hvar detta fanns, visste han ej, om markgrefven därmed begett sig åstad eller ej. Var markgrefven gången — skref han d. 20 till Adolf Johan, till K. G. Wrangel och för säkerhets skull till den officer som kommenderade undsättningen och likaså till grefve Waldeck — men ännu långt från Sandomir, skulle han med sitt medförda krigsfolk stanna och fatta posto vid någon ort, Ilza, Radom eller någon annan, tills konungen komme öfver; var han i Sandomirs närhet, skulle han rycka in där och bli kvar till konungens öfverkomst. Seende sig behöfva mer folk och med större säkerhet verklig undsättning, tillskref han d. 21 mars sin broder igen liksom K. G. Wrangel. De skulle draga försorg därom, att folket i Preussen marscherade hit, och de skulle i saken rådföra sig med G. O. Stenbock. Af det i Preussen sig befinnande folket skulle denne, sedan fästningarnas garnisoner där först väl besatts och försetts med något rytteri till att möta Danzigarnes ströffcåg, draga till sig så mycket som var marschdugligt, därmed bege sig åstad och söka på sätt och ort han funne lämpligast för fiendens skull gå och förena sig med konungen. Stenbock kom nog i väg med sitt folk, men ej dit Karl X väl nu tänkte sig; hur långt skola vi senare se. K.G, Wrangel fick göra anstalt, att de andra senast med Sulzbach från Preussen kommande truppernas förening med konungen ej måtte hindras af fienden.

Karl X hade sina trupper i ett läger vid Sandomir. Här hörde han, att Czarnecki gått öfver Weichseln dels på båtar dels låtande hästarne simma öfver med ryttarne, och antog att denne väl ginge å vänstra sidan af floden uppför till Krakow för att fortfarande oroa den svenska armén under dess eventuela marsch dit upp, hvilken var ohindrad ändå. Finnande det svårt, äfven om Weichselbron blefve färdig, att själf med sin här ock gå öfver och

bestiga den här höga och branta flodstranden samt passera de branta och smala vägarne, därtill under defileringen angripa en i positur stående stark fiende, samt vidare i ändamål att lura den förenade fienden å vänstra Weichselstranden, ändrade Karl X sin plan och beslöt i stället gå öfver San, i hopp att Czarnecki, hvilken i så fall väl skulle söka komma honom i vägen äfven här, ej så snart dock skulle hinna öfver floden igen. Fort måste det sålunda ske, att ej fienderna allesamman förenade sig. Vägarne å vänstra Weichselsidan voro ock dåligare än på den högra och trakterna däromkring mer uppätna af de öfverallt svärmande fienderna.

Han tänkte sen taga sin marsch på floden Wiprez o$h orten Stetiza norr därom samt befallde Wrangel den 23 mars att med de trupper, som voro i Warschau, skynda sig till hans möte, att därför gå öfver Weichseln vid Warschau och taga sin marsch på Stecyca och Wieprz; för säkerhets skull tillskref han sin bror detsamma också och att sammandraga all force ur Preussen till sig och låta gå till konungen ju förr ju hellre: periculum in moral och sände budet med öfverste Weyer.

Kronmarskalken Lubomirski och Czarnecki besköto slottet i Sandomir, hvilket dock höll sig, tack vare den svenska besättningen där, men denna blef jämte en mängd krut på båtar förd öfver. Nära 300 centner krut och ett stort antal fyllda granater måste dock lämnas kvar, hvilka förvarades i hvalfvet. Artillerilöjtnanten Gabriel Anastasius med 30 musketerare dröjde längst i slottet; han lade nämligen en brinnande lunta i hvalfvet och stängde till de 3 järndörrarne, hvilka ledde dit, med stora riglar och låsar, som det varit en dyrbar skatt han ville gömma, men uppehölls häraf något, så att han ej hann till de andra som hunnit i båtarne vid stranden, utan öfverraskades af den framrusande fienden, sårades, togs till fånga och bortfördes; de 30 musketerarne nedhöggos. Vid middagen ungefär V2 timme efter antändes de 300 tunnorna krut af luntan och exploderade de fyllda granaterna, åtskilliga hundra stora och 4,000 små, och sprängde de stormande i luften. Likaså blefvo 3—4 hundra man, »som hafva stått inunder slottet och sjungit triumphum, förrän de hade erhållit viktorien» ihjälslagne. Inalles lära på denna kupp den 23 mars omkommit ej fullt 1,000 fiender.

För att verkställa San-öfvergången hade Karl X Gustaf uttänkt den djärfvaste och snillrikaste krigslist, hvilken ock lyckades och genomfördes, alldeles som han planlade den. Han lyckades bedraga fienden genom skenrörelser och fullkomligt insöfva honom i säkerhet och sen öfver-rumpla honom med en ringa makt; villervallan, som häraf framkallades, blef under mörkret fullständig liksom segern för den svenske konungen.'

Han planterade den 25 mars nästan hela artilleriet, 50 kanoner, vid Sanstranden bredvid hvarandra och sen främst hela infanteriet samt bakom detta rytteriet i bataljordning, alldeles som om intet vatten skilde den svenska arméen och den midt emot stående litthauiska under Sapieha Witebski. Sanstranden var å den fientliga sidan låg. Litthauerna åsågo detta med förvåning och höllo för fullkomligt omöjligt för den svenske konungen att stridande passera floden i fiendens åsyn samt därpå ytterligare stridande bryta sig väg genom den litthauiska armén och dess läger. Men detta var dock den enda väg och det enda sätt, hvarpå de väntade honom; och det kunde icke annat än medföra hans ruin. Att bron, som påbegynts öfven San, ej var färdig visste de.

Öfverstame Gustaf Kruse och Didrik Cappellen erhöllo befallning att, sen kanonerna begynt spela, trummor och trumpeter att skalla, gå med de 3:ne Weichselbåtar, som funnos till hands, besatta med 300 ur regementena utvalda musketerare, öfver från en holme i floden till den fientliga stranden, bemäktiga sig fiendens verk, fatta posto och hålla sig där, kosta hvad det ville, och sen sända åter båtarne för att hämta mer folk. Då mörkret inträdde aftonen den 25 mars, började kanonerna dundra och tappert skjuta på det litthauiska lägret, den ene efter den andre, och insvepte allt i rök, samtidigt med att det vilda i skådespelet förhöjdes af trummornas smattrande och trumpeternas ljud. Då gick ock Karl X själf med hela infanteriet under flygande fanor och klingande spel till bron och öfver den till holmen färdiga delen samt vidare öfver holmen och på den å andra sidan härom befintliga brodelen, samtidigt därmed att de bägge öfverstame kommo fram till den motsatta stranden och fattade posto, såsom nämts, tagande fördel af ett buskage; men båtarne kommo de ej i tillfälle att återsända.Litthauerna, högeligen öfverraskade, gingo i vapen, men ville ej tro att infanteriet var öfver på ön, ja, nära deras egen strand och en del redan i deras läger. De kunde ej besluta sig för något i mörkret, och i ovissheten kunde de ej ställa upp sig i god ordning, utan läto från alla poster, hvilka voro väl och starkt besatta, med stycken och musköter ideligen

skjuta och spy eld, så att stranden deras syntes som öfverdragen med eld, hvarigenom de gjorde det annalkande svenska fotfolket ej ringa skada. En kanonkula gick emellan konungens båda ben, till största förskräckelse för de närvarande, dock lyckligtvis utan att skada. Då nu fienden, som sagdt, måste finna, att svenskarne voro mästare af en del skansar och fattat posto samt ej annat tänkte, än att konungen af Sverige med hela sin krigsmakt vore honom in på lifvet, bröt Witebski upp med hela sin armé i största hast och villervalla, med förlust af åtskilliga hundra, och lämnade lägret med allt samt begaf sig på flykten.

Karl X kommenderade genast mer fotfolk öfver till den andra sidan med några därifrån djärft hämtade båtar, och samma afton öfversattes 200 ryttare för att rekognoscera, hvart fienden vändt sig. Konungen själf stannade en del af natten kvar på holmen, lät fortsätta bron och föra

öfver folk. Den 26 kl. 10 f. m. stod han med hela sin armé på andra sidan San och lät den förfriska

sig i litthauernas rikt försedda läger samt bröt den 27 åter upp åt Warschau och lät å 3 de bästa Weichselbåtyrne, hvar besatta med 200 musketerare, embarkera en del af trossen och artilleriet samt ammunitionen, med order att gå floden utföre dit, men gick själf med det öfriga infanteriet och hela kavalleriet landvägen, den 28 till Opole Zawichost förbi, den 29 mars gick marschen till Kasi-mirs (Kasmierz).

Om Karl X gått öfver Weichseln vid Sandomir, hade han tänkt fortsätta åt norr å vänstra sidan, sedan mellan Janowice och Kasimirs gå öfver densamma igen och så åt norr till Warschau. Allra först hade hans afsikt varit, ifall såsom förmodades, Czarnecki gick söderut, följa honom åt det hållet. I hela Preussen och Polen, på alla orter var det mäkta osäkert; sedan det skriet utkom, att Karl X och hans armé voro slagna, rebellerades på alla orter.

I stället för K. G. Wrangel och Sulzbach blef det nu markgrefven Fredrik af Baden, som

kom att leda den till Sandomir bestämda undsättningen, hvilken vid Warka led, på återtåget, ett kännbart nederlag.

Sedan nämligen hertig Adolf Johan hållit en militärkonferens om dessa truppernas marsch till öfre Polen och sättet hur bekvämast den kunde ske samt enligt konungens sist anlända order beslutit ge markgrefven Fredrik af Baden kommandot öfver dem, så utfärdade han d. 17 mars instruktion och fullmakt för denne. Markgrefven skulle draga till sig det Waldeckska regementet och med det bege sig åstad så fort som möjligt samt under marschen draga till sig major Bocks 100 knektar och härmed gå att skingra de sammanrotade rebellerna, adel och bönder, vid Warka på sätt han fann bäst och kunde komma dem inpå lifvet. Öfverste Israel Ridderhielm, som nyss var kommen till Radom, skulle han om möjligt ock taga med eller beordra komma efter. Sedan rebellerna skingrats, skulle han sända i förväg till Kasimirs vid Weichseln major Bock med sina 100 knektar samt generalproviantmästaren och möjligen äfven det Waldeckska regementet till att där inlasta så mycket proviant i skutor, som de å stället kunde komma öfver, och föra det på floden till Warschau. Medan inlastnjngen skedde, skulle majoren för sin säkerhets skull bemäktiga sig slottet och med knektarne sätta sig där, sedan följa med skutorna. Följande trupper skulle samla sig efter hand och strax komma efter markgrefven med de 8 komp. Waldccks reg., nämligen 8 komp. markgrefvens, 4 komp. Posses (l. Posens), 6 komp. Ahlefelds,2 komp. Kleists, 7 komp. Weissensteins reg., dem Sulzbach redan hade samlade och vid handen; markgrefven skulle under marschen ständigt skicka order till dessa efterkommande trupper och efter rebellernas skingrande uppehålla sig så mycket, att han kunde förena sig med dem. Men om markgrefven ej ville låta uppehålla sig, så kunde han med det Waldeckska regementet gä förut till konungen, och då vore nödvändigt att uppdraga befälet öfver dessa trupper åt öfverste Israel Ridderhielm. Hertigen ville se till, huruvida han efter inkomna underrättelser om förhållandena skulle med öfverste Taubes regemente och Siechells kompanier följa efter de nämda. Vid ankomsten till Sandomir skulle markgrefven notificera konungen om sin ankomst och få vidare order om sin marsch.

Öfverste Ahlefeld fick hertigens order den 18 mars att föra befälet öfver de trupper, som Sulzbach hittills fört och med dem skynda till Warka efter markgrefven af Baden, hvilken då gått i förväg med det Waldeckska regementet. Kommendanten i Janowiec, kapten Georg Tunden, som skrifvit till hertigen att mellan Stecyca och

Ryczywol 8,000 bönder rotat sig samman och ville hämnas på honom, emedan han för mord afrättat en del bönder, fick s. d. denna order att sesig väl före, bättra på slottet och sätta det i försvarsskick samt skaffa lifsmedel; markgrefven skulle skaffa honom luntor och annan ammunition.

Den 17 mars begaf sig markgrefven af Baden åstad, men låg den 18 stilla, emedan det Waldeckska regementet gick miste. Han fortsatte sen, å vänstra Weichselstranden, och förrättade hvad han skulle samt fick trupper sig efterskickade. Sulzbach hade gjort anstalt för konvoj åt Pöttingen och Lisola under öfverstlöjtnant Peter v. Kieseli af Wittenbergs reg., om de velat följa med nu; och den konvojen kom nog fram efter, fast sändebuden ej voro med.

I Ryczywol erhöll markgrefven underrättelse om de 8,000 rebellerna; deras anförare Cosso-nowski med bönder från en 30 byar uppehöll sig i Siecikof. Han tog genast Waldecks regemente och sin bror Karl Magni samt 1 komp. dragoner och gick vid midnatt åstad, passerade vid dagens inbrott vattnet vid Siecikof, men alarmerade därvid fiendens vakt till häst. Ett 40-tal ryttare och grefven af Hohenlohe gingo först och genast därpå markgrefven själf med resten emot fienden, som vek dels ner i moras vid Weichseln, af hvilka en 100 man nedskötos, déls och till största delen in

i en närbelägen skog; de andra räddade sig öfver Weichseln. En myckenhet byte togs. Härifrån

begaf sig markgrefven till Janowiec, ville hämta dit Ridderhielm från Radom och tillskref honom med order därom. Denne var i Rawa den 22—8 mars, samlade ihop sitt reg. och skulle om en vecka till Radom, men erhöll den 28 mars order att bege sig till Warschau. Han var sen i Lowicz och kom därifrån den 8 april till hufvudarmén.

Ännu den 21 mars skref hertig Adolf Johan att han, nu frisk, ärnade snart bryta upp och marschera till hufvudarmén under konungen; men däraf blef intet, som vi veta. Han hade nog att göra med rebellerna på andra håll.

Vid Rawa hade ock adel och bönder rotat sig samman, och generallöjtnant Muller var af hertigen beordrad att bistå kommendanten med råd ech dåd, framför allt förse garnisonen med proviant och äfven den i Piotrikow, där adel och bönder likaledes samlade sig och hvars kommendant var en major B. de Piron, samt skingra rebellerna å båda orterna och bringa dem till lydnad;

kommendanten i Lowicz skulle hjälpa till å den senare orten. För öfrigt fann hertigen sin närvaro behöfligare i Warschau, dit flera trupper skulle dragas att bilda ett ansenligt corpo mot en påträngande fiende, hvilken gått öfver Weichseln och närmade sig ditåt. Ridderhielm fick ock af hertigen order af den 25 att med sina ryttare komma till Warschau, Radziwill och Fabian Berndes af den 28, såsom ofvan sagts. Äfven den aftågade markgrefven af Baden fann hertigen godt skyndsamt återkalla den 24 mars med alla sina trupper till Warschau och att under återmarschen utsända ett parti för att rekognoscera efter fienden samt om möjligt inbringa något af den hos sig hafvande ammunitionen i Radom, Ilza och de andra besatta orterna.

Sen markgrefven af Baden hunnit till Janowiec vid Weichseln midt emot Kasimirs, mottog han den 25 mars konungens ofvannämda order från Sandomir och vände om. Czamecki, som följde efter, var vid Warka 2 mil bakom, vid Ryczywol, och sökte oroa honom. Kl. 1 på natten härom underrättad genom en salvagard därifrån, skref han genast till sin svåger hertigen och bad honom beordra de i Warschau stående trupperna att skyndsamt draga sig samman och låta dem marschera honom till mötes, på det han i fall af nöd kunde vara Czarnecki desto bättre vuxen — således att undsätta det utskickade undsättningsfolket. Själf ville han hålla sig på god vakt.

Han hade nog kommit lyckligen undan, om han genast fortsatt; men han dröjde något för att invänta öfverstlöjtnant Ritter med 1 skvadron af Berndes dragonregemente, hvilken hade hans order att stöta till honom från Radom — den utgjordes här i febr. af 255 man, de flesta dock sjuka — den 27 på aftonen, men ej inställde sig med sitt folk förrän följande dag på morgonen, och äfven ville han rädda sin alltför stora tross, en 1,000 vagnar. Det säges ock, att han velat efter order draga sig tillbaka, men att andra, isynnerhet Schlippenbach rådt emot och att ej vika för polackame, innan man sett dem. De medhafda trupperna utgjordes enligt K. G. Wrangel

af brodern Karl Magni reg., Waldecks och Ahlefelds, Weissensteins dragoner, 1 skvadron af öfverstlöjtnant Peter v. Kiesells, Ritters skv. af Berndes reg. (60 man), enligt en annan uppgift ock af 60 man af öfverstlöjtnant Rosens skv. och enligt förteckning på fångame vidare mer eller mindre folk äfven af Boses reg., af Kleists skvadron, af öfverste Pentz reg., af Siechells skv., af Aschebergs och Gerfelts reg.; kanske med Kieseli var Siechells och Kleists folk m. m. (Någon förväxling tycks förefinnas mellan Posse, Bose och Rosen). Blott 24 standarer ryttare och 10 komp. dragoner hade markgrefven hos sig, säger Karl X några månader senare. Antalet torde uppskattas tryggt till en 2,200 man.

Kort efter det markgrefven morgonen den 28 mars brutit upp från Warka, kom fienden mycket hastigt efter svenskame och högg in. Bron öfver Pilica hade dessa hastigt kastat upp, menborgarne i Warka gjorde den genast om igen; men denna ock skulle man kastat upp. Fienden gick på flera ställen öfver floden; markgrefven hade ej annat att göra än sätta sig vid närmaste by norr om staden, där han tog plats vid ett pass i hopp att kunna försvara sig och uppehålla den påträngande fienden. Här stred han tappert i 2 timmar; hans folk bragtes i oordning af den 5-dubbelt starkare fienden och led tämligen skada. Grefve Schlippenbach, hvilken dock ej anförde något folk, kämpade ifrigt och fick hästen skjuten under sig. Det mesta var nyantaget och oexer-ceradt folk. Trossen föll till största delen i fiendens händer; dragonerna blefvo ock lämnade i sticket; markgrefven tvangs att retirera med dem som voro hos honom — många lämnade platsen och gingo åt olika håll, såsom Warschau — samt begaf sig, följande konungens order att sätta sig å någon säker ort, till det nya slottet Czersk, knappa 2 mil från Warschau. Det af trossen som undkom räddade sig till Warschau. Czarnecki följde efter och höll svenskarne inneslutna i slottet Czersk till den 29 på e. m., då han vid underrättelsen om konungens marsch öfver San och segern öfver litthauerna i hast bröt upp och drog sig tillbaka till Lowicz.

Hertigen och Wrangel, som med i Warschau varande trupper hållit sig färdiga att gå ut och förena sig med markgrefven, sände ut ett parti, hvilket dock återkom utan att medföra någon kunskap om vare sig svenskarne eller fienden. När så markgrefvens nämda skrifvelse kom den 28 mars på dagen, gafs af Wrangel genast order till trupperna att sitta upp, och allesamman ryckte ut till hans hjälp men för sent. På vägen då och då mötte dem af markgrefvens folk i tämlig konfusion och berättade hvad som händt. Det var nu illa ställdt i Warschau; här fanns intet fotfolk. Wrangel, att ej hazardera trupperna och äfven att åstadkomma förening med Radziwill, beslöt föra dem öfver skeppsbron och ställa dem hän emot Thiergarten utanför förstaden, jämte åtskilliga stycken och musketerare samt således invänta fienden, om han ville tränga på dem, och så stodo de hela den dagen (28 mars), väntande förgäfves, och äfven följande dagar. Då och då framkommo de från Warka retirerande och skingrade.

Tidigt på morgonen den 30 mars inkommo till Warschau markgrefven Fredrik och hans bror, grefve Schlippenbach, den unge Waldeck, öfverstarne Pentz och Weyer, öfverstlöjtnant Peter v. Kieseli med fru, Stefan Gambrotius och sekret. Philippson, de slagna trupperna samt flera fångar, tagna från fienden. Förlusten var icke så stor som först troddes och uppgafs; den skattades inalles till en 400 man utom trossen; olyckan bör tillskrifvas äfven andra än den som kommenderade. Betydelsen af Warkaaffären låg förnämligast däruti, att Czarnecki undkom helskinnad med sitt folk och fortsatte in i Stor-Polen samt att ryktena fingo näring och upprorsrörelsen ytterligare kunde tilltaga. Markgrefvens svåger, hertigen, tillika med Karl Gustaf Wrangel godtgjorde ock det skedda jämt en månad senare den 27 april, vid Gnesen, där de togo hämd på Czarnecki för Warka.

Redan den 29 mars hade hertigen skrifvit och dagen förut K. G. Wrangel till G. O. Stenbock, underrättat honom om Warkaaffären och samtidigt gett honom order att med första samla ihop sina trupper och gå på Thorn, dit generallöjtnant Muller ock var beordrad liksom nu äfven Israel Ridderhielm från Rawa, efter han ej kunde komma till Warschau.

Den 30 mars erhöll Wrangel Karl X:s sistnämda order, men fann det svårt att verkställa det gifna uppdraget med de till hands varande trupperna, uppländingame, de båda lifregementena, öfverste Taubes reg. och 1 skvadron af öfverste Siechells regemente; dragoner och fotfolk funnos där ej heller. Det befanns således illa ställdt här fortfarande. På regementena hos markgrefven var ej att räkna numera, emedan de voro alla tämligen medfarna, dock ej värre än att de snart kunde gå med i fält igen; ej heller visste man, hvart litthauiska armén under Sapieha

tagit vägen; han hade natten till den 30 varit ända invid förstaden Praga med en 5—6 hundra ryttare, men drefs bort af vakten, som var tämligen stark. Wrangel väntade därför ytterligare order från konungen; äfvenså tänkte man förstärka sig med furst Radziwills hitbeordrade trupper och så gå åt Wieprz.

Karl X passerade den 29 mars Kasimirs med sina trupper och hade i tankame att gå öfver Weichseln mellan Kasimirs och Warschau samt in i Stor-Polen, men fortsatte sin väg med kavalleriet och lät det öfriga infanteriet i Kasimirs embarkera på båtar och till vatten gå Weichseln utföre till Warschau, tillsammans med det andra, efter han marscherade starkt. Palmsöndag den 30 kom han till Wiprezfloden och skref till Sulzbach, hvilken han trodde enligt förra order ha gått med sitt reg., Anhalts och Wrangelska reg:n uppför Bug, att stöta till honom mellan Warschau och Stecyca, likaså till Radziwill att samla alla sina trupper och med snaraste förena sig med honom; han visste ej, hvilka regementen som voro med markgrefven, ehuru han hade hört ryktesvis att han anfallits af fienden och hans trupper alldeles ruinerats; han beklagade, att man ej följt hans order och med dem blifvit stående på andra sidan Pilica, antingen i Radom eller någon annan ort, då denna olycka ej händt. Hertig Adolf Johan urskuldade sig ock samt beklagade det skedda; han hade likvälerinrat markgrefven om dessa konungens order, ja, till och med sändt dessa efter honom in 2:o och 3:o efter hållet råd med Wrangel och andra närvarande. Karl X befallde åter sin broder — liksom Wrangel — att med ali krigsmakt, han kunde draga ihop, bege sig från Warschau till hans möte på samma sida om Weichseln, som han själf befann sig; han befarade väl Czarnecki gå öfver floden, men ansåg sig med de ankommande vara honom vuxen.

Den 3 april bekom Stenbock i sitt förskansade läger nära Danzig hertigens och Wrangels ofvannämda bref och order att med de trupper han kunde medtaga, sedan garnisonerna försetts, genom natt och dag fortskynda sin marsch åt Thorn, sätta sig där och invänta generallöjtnant Muller med hans trupper liksom ock Wrangels eget regemente, det grefve von Styrum dittills haft. G. O. Stenbock begaf sig alltså den 4 april åstad från Stibelow, till Dirschau att börja med. Af fotfolket kunde han icke medtaga mer än 5 regementen, hvilka ock voro helt svaga för grasserande sjukdom — ungefar 1,000 brukliga soldater —, blott litet rytteri — en 700 man —, äfvenså några nyvärfvade, hvilka länge varit i kvarteren, samt önskade medtaga ock de 300 kommenderade hästar utom de sjuka; af artilleri medtogos 412 och 68 stycken. Han lämnade kvar de öfriga nyvärfvade till häst att därmed hålla danzigame inne. Brandenburgame kommo ej alla nu heller. Den 7 april var han på sitt undsättningståg kommen förbi Neuenburg till Gruppe å vänstra Weichselstranden, den 8 till färjan gent öfver Graudeuz, där han ärnade gå öfver, så vidt han ej innan morgondagen fick kunskap om Miiller att för hans skull gå öfver längre upp mot Bromberg. Men rebellerna intogo denna ort och däraf hindrades Muller gå till Stenbock.

Den 31 mars passerade Karl X Wieprz på en skeppsbro vid Skoki och ställde sin marsch på Stecyca, bekom den 1 april i Macieiowice något norr härom det sist omtalade svaret från båda, Wrangel och hertigen, och befallde dem s. d. härifrån att stanna kvar i Warschau, emedan man förnummit det en del af fienden gick på Warschau och den andra på Lowicz, att bevaka skeppsbron och flitigt iakttaga hvad som passerade på sträckan längs Weichseln mellan Warschau och Wilga medelst utsända små partier, och vidare hålla ett vakande öga på pospolite ruszenie bortåt Minski i nordost och Nowi Dwor norrut, om den droge sig samman där, och hvart palatinen af Witebsk rättade sin marsch, om åt Brzesc Lit. eller om han hölle sig vid Tykoczin.

Wrangel och hertigen, som jämte Sulzbach, markgrefven, Schlippenbach emellertid begett sig på marschen den i april med de därvarande regementena samt de nämda markgref-liga, hvilka hunnit rekonstrueras och samlas, inalles 4,000 ryttare, hade den 2 hunnit 4 mil, till Karcschew, och erhöllo denna order, då de återvände till Praga samma dags e. m. igen. Här mottog Wrangel den 3 april en ny order från Wilga att oförtöfvadt sända ut 2:e löpande partier att söka reda på, hvar fienden var, det ena åt Lowicz, det andra åt Warka och därifrån till Inowlatz, hvilket han ock gjorde, likaså åt ännu ett håll, Czersk, att kunskapa.

Hertig Adolf Johan, markgrefven af Baden och hertigen af Groy gingo att möta konungen litet utanför Warschau, men Wrangel och Filip af Sulzbach stannade hos trupperna i Praga.

Den 3 april, skärtorsdagen, kom konungen själf med sin hofstat i godt tillstånd till Praga, välkomnades af kanonerna från slottet samt tog sitt högkvarter i Radcieiowskis palats, rytteriet kom långfredagen den 41) och

infanteriet den 5. Han hade således för sin person lyckligt undgått farorna och räddat sin medförda här undan det värsta trångmål, han någonsin varit uti. Det var i sanning ett äfventyrligt tåg, påminnande om Karl XII:s ströfverier; och undsättningshistorien satte hela hans i Polen och Preussen varande krigsmakt i rörelse, snart sagdt, och kom hela hans nyss eröfrade välde att darra, det han ock sökte härunder på diplomatisk väg att skydda och bevara. Ordern till M. G. De la Gardie kom nog fram, men denne hade ingen nyckel till chiffern, och då han något senare kunde lösa den, var det för sent att gå till Willeny. Han sammandrog trupperna och var dock på väg samt kom till Mitau. Hans närvaro behöfdes i Livlands närhet nu.

I Lowicz inföll finden och slog något svenskt folk där liggande samt anföll äfven oförseende och gjorde någon skada vid öfverste Israel Ridderhielms regemente, hvilket stod 7* mil därifrån, ehuru de fleste lyckades rädda sig under slottet. Konin hölls i april flera veckor blockeradt; det var fullt af snapphanar här liksom vid Slupca, Kasimierz, Fletzowo.

Från Nowi Dwor, strax norr om Warschau, ingingo till Karl Gustaf Wrangel från öfverstlöjtn. Alexander Andersson klagomål öfver masurema, att man ej kunde lita på

*) Båda dessa data för konungens och arméns ankomst äro enligt uppgifter dels af hertig Adolf Johan, dels af K. G. Wrangel.dem, helst adeln, och det berättades att 3,000 polacker visat sig där d. 2 april med flygande fanor och att, då han som ärlig soldat mötte dem, de fråntogo honom hästar, kreatur samt folket, som vaktade dem, och vidare annat allt hans eget och höllo orten med dess garnison liksom blockerad, så att ej en människa kunde skickas på landet. Alla dar samlade sig rebellerna å en ort på vägen till Pultusk och oroade det fredliga folket, sägande sig vilja samlas så starkt som de svärmande flugorna. Wrangel skref och kunde ej annat än ålägga honom att vidtaga nödiga anordningar mot allt detta.

Kap, IIL Kriget i Polen 16j6, Hertig Adolf Johans och K G. Wrangels öfverbefäl.

Karl X och utlandet; nya uppslag i den svenska utrikespolitiken under och i anledning af det äfventyrliga fälttåget 1656. Kur Brandenburg. Katolikerna och påfven. England. Kejsaren och de kejserliga sändebuden. Holland; Danmark; de politiska följderna af flottans vistelse och tulltäkten vid Danzig 1655. Ryssland; kosackerna, Bogdan Chmielnicki. Kejsarens medlingsanbud. Furst Georg II Rakoczy af SiebenbUrgen. — Hertig Adolf Johans och K. G. Wrangels öfverbefäl för den förenade svenska hufvudarmén. Slaget vid Gnesen den 27 april; Wrangels förtjänst. Ett snapphaneslag vid Kosten. Affären vid Ekzin; Wrangels andel. Lägret vid Nowi Dwor juni—juli; K. G. Wrangel. Tre-dagars-slaget vid Warschau d. 18, 19, 20 juli.

KARL X hade under det äfventyrliga tåget ej glömt sin gemål, hvilken skulle hämtas ut till Preussen på våren med de i Stralsund befintliga och för det ändamålet till Kalmar hemvändande örlogsskeppen, nu reparerade. Några andra örlogsskepp jämte dessa befunnos nödiga för den resan och medföljde äfven, när hon sen for. Karl X hade sålunda från Lowicz före uppbrottet tillskrifvit sitt »liebes Herz» om öfverresan hennes, och från Kasimierz den 8 febr. om segern vid Golombo, samma dag han vann den, dels ock tillskrifvit andra om anstalter för hennes resa, såsom Klas Bielkenstiema och öfverstemarskalken Wilhelm Taube att föra drottningen till Pillau. Han ville att hon efter öfverkomsten skulle stanna i Preussen, såsom varande där i bättre säkerhet, »intill dess detta oväder blåser undan». Lifligt kände han bristen på sin krigsmakt i Polen och skref t. ex. den 29 febr. till H. C. Königsmarck om uppbrottet af det värfvade folket med det första från Bremen, såsom hans reg. dragoner, hans rytterireg. under Reitzenstein och grefve Waldemars fotfolk.

De utrikes förhållandena spelte naturligtvis mäktigt in i de skildrade inom polska, närmast med den nye allierade kurfursten Fredrik Wilhelm af Brandenburg. De tjäna i betydlig mån att fullständiga bilden af det stora ovädret i Polen våren 1656 och af det nyss skildrade krigsläget under konungen samt skola för oss tjäna till utgångs- och anknytningspunkter för de nödvändiga politiska öfversiktema å lämpliga ställen i det löljande.

Karl X bad kurfursten före aftåget från Lowicz att med första sända de enligt fördraget lofvade 500 ryttare och 1,000 man fotfolk; och ännu den 31 jan. från samma ort sände han rikskanslären E. Oxenstierna ett memorial angående ett nytt alliansfördrag. Kurfursten hade i januari gjort hemställan om en deklaration, som skulle utgöra

hans påminnelser till den ene eller andre punkten i Königsbergsfördraget, samt om en off- och defensiv allians contra quoseunque, hvilken Karl X hittills afböjt, efter den skulle under för handen varande tillstånd i Polen uppväcka fiender i otid och nya svårigheter för det svenska väldet. Men nu sändes rikskskanslärn fullmakt att sluta denna alliansen på följande villkor: till inbördes försvar ville Karl X ha den och till konservation af de land, provinser och städer, som han hittills bragt under sig i Polen och Litthauen, liksom af kurfurstens i Preussen. Härför skulle denne hålla i fält till konungens tjänst 4,000 man; desse skulle stå i Preussen och där ha sina kvarter, som konungen dem anvisade. I fall kurfursten ville utsträcka denna alliansen till Romerska Riket, skulle Oxenstierna ställa målet på garantien och handhafvandet af Osnabriicksfreden, inseglet på protestanternas seger mot katolikerna i det 30-åriga kriget, och befordran af hvad enligt den ännu återstod outfördt, så att båda kontrahenterna enligt densamma förbundos drifva på den s. k. exekutionen; men eljest af böja hvad som kurfursten kunde komma att föreslå angående det tyska verket; ville han då ej handla om alliansen, hade Oxenstierna att sökaförmå honom att ställa en del af sitt krigsfolk, helst det till fots, åt konungens disposition mot betalning i dennes andel af Pillautullen eller land i öfre Polen, kurfursten väl belägna. De 1,500 man åter ville han nu ha såsom första profvet på kurfurstens vänskap enligt det förra fördraget. Karl X, befarande att kurfursten kunde vackla i denna vänskap, ålade sin kanslär särskildt att se till, det han ej droges åt annat håll, nämligen Polen först och främst, Österrikes väl ock. Men sen Karl X mera insett farans hela vidd och betänkte vidare, hur nödvändigt det var under närvarande uppresning att betrygga det eröfrade och skaffa sig vänner, hvilkas intresse han kunde inveckla i sitt eget och hvilket spratt Fredrik Wilhelm kunde spela honom, om han velat, skref han samma dag han vann den hittills vackraste och skarpaste segern, den 8 febr., om att engagera honom i vidlyftigare planer och lät erbjuda honom delar af Posen och Kalisz palatinaten mellan Warta och Schlesien, med bibehållande för Sverige af hvad som ligger mellan denna flod och Netze samt åt Preussen till, eller ock stycken i Litthauen som belöning, om han ville träda i vapen med Sverige. (Se kartan). Då han något senare såg Koniecpolski och hans kvatianer vackla i sin trohet, tillskref han åter d. 12 febr. Erik Oxenstierna att fullfölja allianstraktaten med kurfursten, förmå honom genast gå in i Podlachien och ruinera Sapiehas armé samt framställde ett helt nytt förslag, ifall det föregående ej skulle ha verkan. Litthauen ville Karl X ändtligen behålla för sig själf. Han föreslog nu ett byte således, att Fredrik Wilhelm emot den delen af hans Preussen hitom floden Passarge finge de 4 palatinaten Posen, Kalisz, Lenczica, Sieradz såsom konung af Posen, med bibehållande åt Sverige af Netze och alla orter där bredvid på båda sidor och allt som därifrån vetter åt Pomerellen samt ock Pillau och Memel med Nehrung fullständigt. Antalet krigsfolk enligt alliansen borde nu bli 8,000 man att sändas till konungen och alldeles bero af honom i hans krigsoperationer, intill dess i Polen bljfvit lugnt, hvaremot till ömsesidig hjälp Karl X ville bispringa kurfursten vid fara i Preussen med samma antal, då Fredrik Wilhelm hade ledningen af krigsföretagen. De kurfurstlige underhandlarne tyckte han kunde genast komma till honom i öfre Polen. De 1,500 man enligt fördraget ville han genast ha, däraf de 120 ryttare att genast gå med Filip af Sulzbach uppföre. Redan följande dag hade han emellertid uttänkt ett nytt förslag i stället för bytet och tillskref rikskanslärn d. 13 febr., att han hellre såge, om kurfursten ville tillvinna sig ett stort land, blott man kunde få honom med i detta kriget. Fredrik Wilhelm skulle tillvälla sig och taga i ersättning områden honom tjänligast belägna, såsom palatinatet Podolien med dess 3:e territorier Kamjeniec, Trembowla och Laticzowice, vidare allt land mellan Goryn, Bug och Dnjester, det konungen ej genom traktat cederade åt kossackerna af palatinatet Braclaw, ja, han skulle väl ändtligen unna kurfursten äfven palatinatet Wolhynien utom hvad af detsamma han cederade till kosackerna; men Fredrik Wilhelm skulle själf söka intaga Kamjeniec, hvilket var den enda ort, som allena kunde göra motstånd. Titeln kunde bli storfurste eller konung och kurfursten härmed bli för Karl X en förmur emot barbarerna. Karl X var mycket enträgen att Fredrik Wilhelm måtte antaga detta förslag och att han gåfve en ansenlig hjälp. Memel, Pillau etc. skulle konungen ha såsom enligt föregående förslag och äfven allt det öfriga Polen till sin disposition. Sen Koniec-polskis affall skett, skref han d. 14 febr. igen till Erik Oxenstierna att »ju förr ju hellre söka att traktera med kurfursten, att jag måtte kunna få honom genast med uti aktion». Än följde under den fortsatta marschen ytterligare bref på bref, i hast skrifna egenhändiga, till rikskanslärn om dessa ämnen. Denne skulle ock underhandla med staden Danzig och hade i memorialet d. 31 jan. fått föreskrifter äfven härom. Karl X kände nu lifligare än någonsin behofvet att ha ryggen säker, hvilket ej var möjligt så länge han ej

kunde lita på danzigarne, på kurfursten och då Weyhrarne fortforo med sitt motstånd. Den 1 mars påminte han åter om traktaten med kurfursten af Brandenburg, att denne måtte bli intresserad i Sveriges sak och dragas ifrån andra; den 7 mars lättade han på villkoren för Danzigs underkastelse; den 8, sen han hört att Johan Kasimir sändt en Podledoisky till kurfursten, ber han Oxenstierna att taga reda på hans värf, öfverbjuda honom och göra kurfursten fördelaktigare anbud samt att underhandla med Weyh-rame liksom med Danzig; d. 14 mars, efter han med all makt vill söka behålla sina eröfrin-gar, befalles Oxenstierna anmoda kurfursten, till lättnad för de preussiska kvarteren, att också sända de fördragsenliga 1,000 man till fots till Warschau, där de skulle få vidare order, hvar de skulle brukas. Fredrik Wilhelm befinnes ock ha gett det löftet d. 29 mars att sända 1,500 man »af kurtoasi», ej plikt.

Katolikerna med påfven i spetsen reste sitt hufvud mot protestanterna, bl. a. förskräckta öfver svenskames framgångar i det katolska Polen 1655, och sökte isynnerhet senslutet af året få till stånd en liga emot protestanterna. Den 5 jan. 1655 dog den gamle påfven Innocenz X och d. 7 april 1655 valdes genom Frankrikes inflytande den nye, Alexander VII. Protestantismens förnämsta stöd i Europa då för tiden var England, hvilket nyligen genomgått en revolution, som skakat öriket i dess grundvalar. En under inbördeskriget lycklig general hade samlat makten i sina händer samt länkade nu, under titeln af lordprotektor öfver England, Skottland och Irland, i förening med sina krigskamrater den mäktiga sjöstatens öden. Han förde England åter ut att intaga den plats bland Europas stater, som på den fräjdade drottning Elisabets tid det haft och dess läge och naturliga hjälpkällor anvisade åt detsamma. Karl X hade öga för det stora och nya i denna ställning och hade från början hoppats mycket för sig från England, som var så rikt och starkt till lands och isynnerhet till sjös. Han skickade det ena sändebudet efter det andra dit att underhandla med protektorn Oliver Cromwell, Sveriges nye vän och bundsförvant, om närmare förbund — till Östersjöns försvar—och om subsidier. Således d. 25 okt. 1655 vände han sig genom sin ambassadör Krister Bonde till honom och kom honom till mötes uti farhågorna för katolikerna samt i önskan om en allians sins emellan emot desamma, förenade. Cromwell skickade på sommaren 1655 ett sändebud till Karl X i Polen. Ehuru konungens förhoppningar hade synts en tid vilja falla i brunnen, befallde han nu på nyåret 1656 d. 6jan. Bonde att likväl stanna så länge och söka förmå Cromwell till ett försvarsförbund contra quoscunque, mest till upprätthållande af Osnabriicksfreden, efter Österrike hotade med fredsbrott, samt begära en hop subsidier i penningar. Bonde begärde 900,000 rdr. årligen.

Kejsar Ferdinand III, som beseglat westfaliska freden, var trött på krig, behöfde och önskade freden; han ville iakttaga neutralitet i det svensk-polska kriget samt upptog förslaget att genom medling mellan Sverige och Polen söka afvända krigslågan, hvilken hotade också hans egna tämligen försvarslösa arfländer liksom äfven det tyska riket. Han hade redan sen hösten 1655 en politisk kunskapare under egenskap af resident hos Karl X på krigsskådeplatsen, den beryktade diplomaten Frans Paul von Lisola, och sände i slutet af året grefve Pöttingen dit som fredsmedlare. Den 30 dec. gafs Pöttingen pass att resa till konungen i Friedland. Båda voro i Elbing. Här konfererade rikskanslärn med Lisola om »de torter» som vederforos konungen af Sverige ur Schlesien och begärde deras afhjälpande. »Hvad E. M:t nu emot löper, härrör ur de kejserliga gesandternas hus», skref han. De underblåste i hemlighet upprorsrörelsen. Karl Gustaf var emot hvarje medling, begaf sig åstad på vinterfälttåget åt öfre Polen utan att de kejserliga sändebuden fått tillåtelse framföra ärendet. Han hade låtit säga Pöttingen att resa till Thorn och få vidare besked samt befallde, då han själf tog vägen öfver Soldau och Wyschigrod, Mardefelt tillsäga honom att resa till Warschau och därifrån sända bud till konungen vid armén, då denne ville se till, hvar bäst Pöttingen kunde komma till honom. Eljest önskade han att lefva i fred med kejsaren, ehuru anledningar till motsatser nog funnos och misstanken å ömse sidor var vaken, samt gaf honom upprepade gånger försäkringar om vänskap, liksom han ock mottog sådana tillbaka. Lisola och Pöttingen, som följt efter till Thorn, kommo d. 10 febr. till Warschau, hvarifrån den förre tillskref konungen med förfrågan om medlingsärendets framförande.

Det engelska sändebudet, Mr Rolt, en nära släkting till protektorn, hvilken sen böljan af nov. förra året följt med på krigståget till Preussen, skulle nu resa hem samt hade sin afskedsaudiens i Wartenburg kort efter medlet af jan. månad, då mycket taltes om förtroligheten och vänskapen mellan de båda härskame och förhoppningar

uttrycktes om god utgång af ett närmare förbund dem emellan. Något senare erhöll ock Karl X direkt från Bonde i London underrättelser i samma väg och var ej sen att bruka tillfället med anpassning till de närvarande förhållandena.

Från en ort mellan Zamoisce och Jaroslaw den 20 febr. skref han alltså till Krister Bonde och bad honom föreslå och handla med protektorn om en närmare allians till försvar af det i Polen eröfrade, något som ju lände katolikerna till afbräck och protestantismen till gagn; alliansen skulle ock gälla säkerheten till sjös för båda, ty mot enhvar som komme för att anfäkta konungen af Sverige i Östersjön eller annanstädes, skulle den vara riktad, och protektorn skulle förmås att uppträda till konungen och kronan Sveriges skydd mot dem, hvilka ville på detta innanhaf tillfoga något ondt.

Det var Danmark och Holland Karl X härvid fortfarande tänkte på såsom störare af hans verk i Polen och välde i Östersjön, och han önskade dem således nämda i alliansen, hvilken ock skulle såsom förut vara en garanti för Osnabriicksfredens upprätthållande och riktad emot Österrike, om kejsaren bröte freden. England ville dock ej afsluta denna allians medSverige; det ville ej stöta Holland och ej således skilja sig från det och från Danmark, båda protestanter, och fann sig ej heller ha något direkt intresse i Osnabriicksfredens upprätthållande. Genom Rolt och eljest underrättad om den nya äfventyrliga ställningen lör Karl X och behjärtande densamma, föreslog Cromwell, själf i sin ställning allvarsamt hotad, sen den airättade konungens son Karl Stuart ingått en allians om hjälp i penningar och folk för en invasion i England med konung Filip IV af Spanien, med hvilken protektorn låg i krig sen föregående år, vid denna tid, senare delen af april, ett försvarsförbund med Karl X mot samme Karl Stuatt och mot konungen i Polen Johan Kasimir samt huset Österrike. Detta viktiga förslag vidhöll man sen länge, således 1657 och 1658, i England såsom en hörnsten för alliansverket med kronan Sverige; det blef ock alltjämt ett af hindren för ett förbunds afslutande, vid de förslag och anbud Karl X då och då gjorde.

Med Holland, den mäktiga handelsrepubliken vid Nordsjön, nu styrd af den utmärkte statsmannen Jean de Witt i spetsen för det aristokratiska partiet, hade väl Sverige förbund; men Holland och Danmark stodo dock i intimare förbindelser med hvarandra och hade viktigare gemensamma intressen, helst mot Sverige och dess eröfringsbegär vid Östersjön. Karl X fruktade mycket deras närmare sammanslutning och med Polen samt hade begärt och äfven fått redan vid krigets början Fredrik III:s försäkran, både muntlig och skriftlig, att han under detsamma hvarken själf skulle bispringa konungen i Polen eller tillständiga någon krigsmakt vare sig till lands eller sjös föras genom hans område till dennes hjälp, äfvensom att iakttaga de bestående fördragen af 1570 och 1645; och med alliansen, som Karl X sen midten af 1655 i Köpenhamn underhandlade om genom en af sina duktiga diplomater, den i danska förhållanden synnerligen hemmastadde Magnus Dureel, sökte han så godt han kunde skilja Danmark från Holland. Han ville sålunda, att Danmark skulle liksom Sverige lofva att ej ingå någon allians med andra angående Östersjön till bundsförvantens skada och att, om någon sådan vore gjord, upphäfva den, samt vidare att Danmark skulle såsom 1653—54 det gjorde med England, stänga inloppen till Östersjön för holländska örlogsflottan. Denna allians var ock till försvar af hvarandras land.

Men danskarne visade sig ej snara att vilja gå in på dessa fordringar, utan vordo alltmer betänkta på att göra en närmare anslutning till sin vän vid Nordsjön, Holland. Köpmännen i Amsterdam, uppskrämda af den svenske konungens stora och snabba framgångar 1655 och öfver tulltäkten vid Danzig, danskame likaså, isynnerhet konung Fredrik III själf, för höghetens skull på Östersjön — dominium maris Baltici — åstadkommo dels att en stor ambassad det följande året afgick till Köpenhamn liksom en annan något senare till Karl X i Preussen, dels ock att en stor örlogsflotta på nära 50 skepp skulle utrustas för att jämte danska örlogsskepp gå till Danzig och bevaka bådas intressen. Den 4 febr. 1656 kommo de tre holländska ambassadörerna, däribland Konrad van Beuningen, den svenska storhetens oförsonligaste motståndare, till den danska hufvudstaden efter att under vägen, i Hamburg, fått underrättelsen om Königsbergsfördraget, hvilket för dem liksom för holländarne i allmänhet var som att bita i ett surt äpple. De ville ock draga England in i förbundet, som de nu ämade sluta med Danmark.

Hur olägligt kom ej denna nyhet för Karl X under den allmänna uppståndelsen i Polen! En tröst för honom var

hoppet, det holländarne i följd af hans nyligen gjorda fördrag med kurfursten af Brandenburg dock måtte hejda sig något och bli moderatare i sina planer tillsammans med hans . danske granne. Sin resident i Haag Harald Appelboom tillskref han den 7 mars att skaffa sig en kopia af den nya instruktionen för generalstatemas ambassadörer i Köpenhamn, hvilken kunde föranledas af Königsbergsfördraget, och den 6 mars, likaså från Jaroslaw, gaf han Magnus Dureel i uppdrag att söka efterforska och hindra, hvad tillprejudis för Sverige nu förehades i Köpenhamn, samt lade honom på hjärtat den fordran i hans om händer hafvande förbund med Danmark, att detta senare i och med detsamma liksom han själf upphäfde sina med andra ingångna fördrag rörande Östersjön, och påminte honom på samma gång om några andra sina fordringar för samma allians, såsom att den ej måtte utsträckas till Nordsjön och ej heller innesluta andra makter till försvar af Östersjön, såsom England och Holland, dem danskarne ville ha in där till sitt stöd och garanti mot Sverige.

Om dessa alliansförhandlingar i Köpenhamn i febr. under holländskt inflytande på dan-skame kunde Karl X för osäkerhetens skull och på det hastiga tåget ej bekomma några underrättelser alls samt skref ännu d. 6 april från Warschau till Dureel med upprepande af detsamma som d. 6 mars. I Danmark stegrades vid underrättelserna från krigsskådeplatsen i Polen påvåren den antisvenska stämningen till rätt aggressiv i hop med Holland, dit upprepade anma-ningar sändes om snart ingripande förmedelst en stark örlogsflottas afsändande till Östersjön till att hindra, det cn gjorde sig till öfverherre i norden, och man visade Dureel tänderna rätt betydligt.

Det olyckliga Polen var i krig ock med Ryssland samt kosackerna sen 1654, i hvilket ryssarne gjorde stora eröfringar och i Litthauen kommo svenskarne för nära uti de af Magnus Gabriel de la Gardie i besittning tagna områdena samt ock å andra ställen i Polen förekommo svenskarne. Kriget mellan Sverige och Ryssland hängde som på ett hår allt härunder, skär-mytslingar mellan ryssar och svenskar och ingrepp af de förra på de senares område skedde här och hvar.

Czar Alexei ville ut till Östersjön och gjorde väldiga ansatser därför. Karl X ville ha fred och förbund med Ryssland och genom en delning af Polen med honom utsträcka sitt väldes gränser ända bort till kosackernas kvarter i sydost och till Beresina eller åtminstone intill Memeln samt medsände sina ambassadörer ett memorial i juli 1655 med några förslag till gränsskillnad jämte uppdraget att ge och få bekräftelse på Stolbowafördraget samt förebringa och få afhjälpta en hop besvär, mest rörande handeln. I början af 1656 hade de nätt och jämt hunnit i Moskwa framföra sina ärenden och träffa czaren, hvilken själf varit ute med i kriget. En interimsgräns mellan båda potentaternas krigshärar hade man ock önskat, att deras generaler kunnat bringa till stånd. Det mesta Karl X tillmätte sig vid en delning af Polen med Ryssland var enligt memorialet d. 3 juli 1655 en gränsskillnad från Kamjeniec i Podolien nära Dnjester åt Staro Konstantinow i norr härom vid Siucz (biflod till Goryn) och hela floden Slucz samt sen Goryn (biflod till Pripjet) intill Grudok vid Pripjet (biflod till Dnjeper) och sedan hela furstendömet Sluck, så att gränsen gick utmed dess ostsida åt Borissow vid Beresina och åt Susza samt Polock vid Diina — en något buktig linie i öster från söder till norr, nämligen från 440 20' ö. 1. 48° 40' nordlig bredd, åt norr öfver 7 breddgrader men blott 2 längdgrader östligare, eller till 46° 40' ö. 1. och 550 40' n. hr., från Dnjester till Dtina, men till Kurlands nordspets 570 20' n. br., en 900 km. längd, från Östersjön var det kortaste afståndet Riga—Polock 150 km. (Se kartan!)

Från Schippenheil hade Karl X den 16 jan. själf skrifvit till czar Alexei och bedt honom med första sända någon till honom i Polen att handla om gränsskillnaden; och dagarae före uppbrottet från Lowicz eller den 30 jan. till den förnämste af de tre ambassadörerna i Moskwa, Gustaf Bielke, att som han framför allt önskade komma ur den ovisshet med ryssen han en tid varit uti, så mycket mer som katolikerna sökte med makt uppvigla honom och eljest ansätta andra fiender emot Sverige, han skulle på den orten uppgöra gränsen med Ryssland, i värsta fall med något mindre område för Sverige än förut fordrats, lämnande till storfurstens behag, om den skulle bli ad interim eller beständig och äfven att, ifall af den först-nämda, få den afgjord genom båda sidornas generaler. Därpå skulle han låta storfursten veta, det konungen af Sverige ej vore obenägen för en defensiv allians till försvar af de land, som den ene och den andre af dem hade intagit i detta kriget och nu mellan dem delades.

Sen hade Karl X hört, att Johan Kasimir skulle sändt till storfursten att underhandla om fred på hvad villkor som

helst och utan tvifvel uppvigla honom mot Sverige. Att nu häri förekomma så den ene som den andre skref Karl X återigen till Gustaf Bielke under det äf-ventyrliga tåget den 19 febr. öch lade honom enträget på hjärtat att så mycket mera lägga sig vinn om att komma med ryssen uti gränsskillnaden till ett fullkomligt slut efter de sist gifna order och grader samt att därvid söka komma underfund med hvad Joh. Kasimir gjorde där och jämväl förebygga skadliga inflytanden af Danmark.

Det mesta nu Karl X fordrade var en gränsskillnad från floden Obola, som norr ifrån faller in i Dtina, till Dokschyze vid Beresina, denna flod utföre till Dnjeper och sen kossackernas kvarter; det minsta var en gräns från floden Disna, som faller i Dtina öster om Dtinaburg, till Swieta och den bifloden utföre till Memeln, sen utmed eller i det närmaste utmed denna flod från Kowno till Grodno och därpå stora stycken österut bortåt Beresina och Dnjeper intill kosackernas kvarter, hvilka ej fingo beröras.

Äfven Bogdan Chmielnicki, kosackhetmanen, hvilken 1654 underkastat sig Ryssland och tidigt närmat sig och stått i diplomatiska förbindelser med Karl X, befarades nu kunna dragas öfver till fienden, konungen af Polen, och Karl Gustaf tillskref honom några dar efter Golombosegern, underrättade honom om denna samt att han nu nalkades de zaporogiske kosackernas trakter, hvilket han hoppades skulle vara bäst för hetmanen och hans krigshär att höra;konungen hade redan under sitt uppehåll i Preussen önskat vara dem närmare för kommunikationens skull. Nu ville han snart sända honom sina gesandter att handla med honom angående sitt, hetmanens och hans krigshärs säkerhet. Konungen kände väl till, hur Johan Ka-simir och hans anhängare sökte draga kosackerna till sitt parti, men hur föga polackarne voro att lita på, kunde bl. a. ses af den allmänna uppresningen i Polen nu. Mot dem borde härunder den svenske konungen och kosackerna ha gemensamt intresse och hålla ihop; det tjänte till deras gemensamma välfärd, och Karl X hoppades, det hetmanen ej förenade sig med någon däremot. Med tatarerna och andra borde Chmielnicki ock odla vänskap.

Knappt 14 dar senare, den 23 febr., fann Karl X nödigt påminna honom igen om deras gemensamma bästa och lofvade honom ett svenskt gesandtskap med första; och kort därpå fann han nödigt att särskildt skrifva till generalen vid kosackhären Johan Wegowski att bruka sitt inflytande hos Chmielnicki till konungen och kronan Sveriges bästa samt understödja de afgångna gesandterna och ej tro Johan Kasimirs förespeglingar.

Karl X hade ej heller glömt de kejserliga sändebuden och deras ärende. Grefve Pöt-tingen hade i Warschau vändt sig till guvernören Bengt Oxenstierna och förfrågat sig, om han skulle resa efter eller blifva där kvar längre, hvarom denne den 11 febr. underrättade konungen. Från Sidliska den 19 febr. skref Karl X tillbaka, att det kunde ställas i Pöttin-gens skön att fara med regementena från Preussen, ehuru han helst såge om han inställde sin resa, efter det blefve honom långt att upphinna konungen. Men från Jaroslaw, närmare den österrikiska gränsen, fann han bäst låta Pöttingen komma till sig och utföra sitt uppdrag för att sen låta honom fara härifrån hem till sitt land igen, och tillskref Matthias Biörnklo den 9 mars härom samt att själf också följa med de första trupper, som gingo åstad uppåt Polen, och handlägga ärendet med Pöttingen. Karl X ville på så sätt behändigt göra sig kvitt den kejserliga medlingen. Lisola, hvilken trodde att i anledning af de växande svårigheterna under detta oväder medlingen skulle kännas för Kail X som en utkomst till räddning, misstog sig således nu såsom vanligtvis Emellertid stannade Pöttingen kvar, sen från kejsaren kommit befallning att ej visa sig för mycket angelägen. Bengt Oxenstierna hade ock förstått oför-märkt inge honom att ej resa: det var så osäkert och obekvämt att färdas och en lång väg. Först vid Karl X:s återkomst till Warschau erhöllo de österrikiska sändebuden den så länge efterlängtade audiensen, långfredagen d. 4 (eller kanske d. 5) april i Radzieiowskis palats och i närvaro af alla furstame, senatorer och generaler, men ej alls framgång för medlingen. Det skylldes på att detta ärende måste först föredragas för rådet och vidare att en hop gravamina mellan Sverige och kejsaren måste först afgöras, samt ändtligen på tidens korthet, då konungen åter genast måste bort härifrån igen efter fienden. Tänker man något efter, är också lätt att finna, det Karl X icke gärna kunde på så sätt nu nedlägga det polska kriget utan att inhämta rådets tankar, konstitutionel som han ju alltid var. I slutet af juni blef som bekant den kejserliga medlingen formligen afböjd, och med det beskedet fick Pöttingen — den 2 juli från Thom — resa hem, med missräkning och förargelse. Karl X hade då inhämtat några af rådets mening här ute skriftligen. Lisola åter stannade kvar som resident; och — delvis genom hans till-skyndan — tillspetsades under den följande tiden det förut rätt vänliga,

åtminstone drägliga förhållandet mellan Sverige och Österrike betänkligt nog samt närmade sig stegvis en brytning, utan dock att en sådan blef öppen.

I Preussen gjorde under det äfventyrliga tåget Frankrikes sändebud d'Avaugour upprepade hemställningar till rikskanslärn om dess fredsmedling för nedläggande af polska kriget; Karl X, härom underättad, befallde den 19 april Oxenstierna att afböja sådana förslag, om de vidare skulle göras. Johan Kasimir ville ju ej ännu fred, »konjunkturerna äro sådana», skref han, »att vi billigt anstå inlåta oss i traktat med honom, helst det synes» att man vill skrämma de våra och dem som hålla med oss».

Fursten af Siebenbtirgen, Georg II Rakoczy, var en annan af den svenske konungens vänner, hvilken haft sändebud hos honom. Dessa fingo nu, början af febr., återvända. Honom ville Karl X ock intressera på samma sätt som den brandenburgske kurfursten i det polska väsendet för att hjälpa till att betrygga det han ville behålla, och därför låta honom bekomma landområden i Polen, hvarom han tänkte handla med honom, så snart han kom hans gränser närmare. Han lär gjort honom ungefär liknande förslag som till brandenburgaren.

Ryktena om härens förolyckande mellan San och Weichseln och konungens död spredos i hast till Europas aflägsnaste hörn och verkade öfverallt menligt i utlandet.

* *

♦Sen i Warschau man fått kunskap om att fienden den 4 eller 5 april från Lowicz gått vidare åt Thorn, så begaf sig konungen, efter hållet krigsråd, annandag påsk, den 7 april med armén åstad efter denne. Karl Gustaf Wrangel och hertig Adolf Johan voro med. Fabian Berns var d. 4 april kallad till Warschau. Furst Radziwill, som den 5 april var i närheten och väntades komma med 2,000 man, följde på aftonen d. 7 efter tåget med sitt rytteri, men hans fotreg, som for på Bug neråt, omringades af bönderna och måste få hjälp från Warschau genom öfverste Forgell samt framkom först den 15 hit, sen dess tross blifvit förstörd. Den mesta trossen lämnades kvar af svenska armén, och de flesta musketerare gjordes till dragoner för att man skulle vara så lätt som möjligt gent emot den bekanta rörligheten hos

fienden, som icke hade tross eller tung rustning eller infanteri och för det mesta undvek öp-

pen strid, men istället sökte på alla sätt med partier och öfverfall oroa och skada sin motståndare. Wittenberg och andra lämnades kvar i Warschau med en 800 man. Den 23—8

april anfölls han från Wiasdowa mycket häftigt af rebellerna, 18 k:r till fot och 2,000 man

till häst, och försvarade sig tappert, hvarunder Chronlod, hjälten från Sandomir, stupade.

Den 8 april hade fienden stått vid Thorn och skärmytslat med de våra samt äfven fyrat med kanoner på dem. Samma dag kom Karl X med hufvudarmén till Plonie och s. d. kom Ridderhielm till armén från Lowicz, hvaremot konungen i stället lade i Lowicz Wentzel-mans och Sesemans reg:n; den 9 april gick marschen till St. Rawa, hvarifrån han skref till Muller och Wrzesowitz att med sina och andra trupper gå till armén, den 13 Lenczica förbi och den 14 till Kladowa samt den 18—19 till Pakosch vid Netze, 6 mil från Thorn. Marschen hade tagits mellan Weichseln och Stor-Polen för att kunna observera fienden på båda sidor,

vare sig han ville sätta sig någonstädes i Stor-Polen eller på Weichselns högra sida, och tillse

det han ej vunne sin afsikt utan batalj på ett eller annat vis. Generallöjtnant Mtiller, som

den 14 april begaf sig på väg från Posen till Kalisz, kom d. 16 till Lenczica och stötte jämte

Wrzesowitz, som efter att i 6 dar varit liksom blockerad i Lenczsica och därifrån gått med sitt folk till Muller i Kalisz, till hufvudarmén vid den 18 april med 1,930 man till häst och fot af 13 olika regementen och mer, tagna ur de mindre orterna; ännu återstodo att hämta ur sådana i Stor-Polen 700 ryttare och 200 dragoner, hvilket ock skedde senare. G. O. Stenbock, som fortsatt sin marsch, hade d. 10—12 gått öfver Weichseln vid Graudenz, d. 13 kommit till Culmsee och kom den 15 april till Thorn. Af brandenburgame sades d. 17 april 230 man anlända till 3 mil nära Thorn, de öfriga väntades och kommo äfven. Polske öfversten Kassowskij sades med 18 fanor

kvartianer och några hundra man af pospoliten ha gått till Kruschwitz, där en Karl X:s kapten stod, och för 4 dar sen bestormat samma ort men blifvit afslagen, hvarpå han i förgår begett sig hastigt därifrån. Vid den svenska arméns ankomst till Pakosch berättades, att Kassowskij några timmar förut med sitt folk gått igenom där åt Snin till Char-necki. Bron öfver Netze hade fienden förstört efter sig, den svenskarne därför först måste reparera; annars hade de genast gått öfver floden och upphunnit Kassowskij.

Konungen för sin del gick den 20 april härifrån åter till Thorn och Preussen, enär han ej hade ryggen fri, dels för Danzigarnes skull, dels kurfurstens, men lämnade hertig Adolf Johan och fältmarskalken K. G. Wrangel på någon tid under sin frånvaro öfverbefälet för armén, biträdd af generalen Robert Douglas, med order att med första söka fienden. Memorialet för dem båda den 20 april innehöll bl. a. vidare, att de skålle söka tvinga fienden lämna Stor-Polen, för hvilket ändamål de efter godtfinnande hade att angripa eller förfölja honom, men bruka försiktighet och t. ex. sätta sig på en ort, där de kunde få kunskap om honom. Vid Usz sades han för tillfallet stå och att han sändt från sig en kavalkad antingen till Danzig eller för att därifrån draga till sig något fotfolk och ruinera de svenska från Pommern kommande regementena. Sin armé skulle hertigen och Wrangel ytterligare förstärka med rytteri, taget ur de mindre viktiga orterna, men på det bästa befästa Lowicz och ha ett vakande öga på det. Fältmarskalken Wittenberg förmodade konungen ock stöta till dem under den fortsatta marschen, då konungen ville ge Wrangel särskilda order om att med vissa regementen bege sig till anvisad plats och så komma till konungen. Äfven efter afresan från Pakosch fortsatte Karl X korrespondensen med båda, så t. ex. från Thorn den 23 redan och befallde dem att, som fienden vore borta, laga så att armén kunde få någon ro i goda kvarter. Själf ville han bege sig till Bromberg, taga det och såmedelst försäkra korrespondenslinien med hären. Han lät ock omringa det, rtien lämnade det, då han hastade till Preussen. Och den 25 april befallde- han dem att, om fienden begåfve sig neråt Danzig, följa honom med armén. Konungen och Stenbock foro den 23 april från Thorn på Weichseln till Graudenz och Marienburg, derastrupper följde efter till lands och satte vid Montauer Spitze öfver Weichseln, hvarpå Stenbock infann sig och ryckte d. io—12 maj till Dirschan och sen till Grebin, som gaf sig; d. 19 gick han öfver Weicliseln till Haupt och formerade ett läger, hvari han sen höll sig intill början af sept.

På vägen erhöll Karl X den glada nyheten, att Dirschau öfvergifvits af danzigarne. Han fortsatte till Elbing, där han hade glädjen den 28 hälsa sin drottning Hedvig Eleonora af Holstein-Gottorp, hvilken rest hit från Kalmar öfver till Preussen (landsteg d. 26 i Pillau), och här välkomnades af kurfursten Fredrik Wilhelm af Brandenburg i egen person. Man önskade nu Karl X välkommen från »Jaroslawski-marschen».

Armén fortsatte redan den 21 april under hertigen och Wrangel sin marsch till Znin, den 23 till ett fast slott, som intogs, den 27 genom Klecko öfver passet där fienden satt sig. (Se kartan). Czamecki, hvilken emellertid förstärkt sin armé med pospolite ruszenie, hade ställt upp sig i full batalj ej långt från Gnesen. Den svenska armén var öfver 4,000 man till häst och 1,000 man till fot samt artilleri, enligt hertigens uppgift.

Samuel Pufendorff — den bekante häfdatecknaren — har beskrifvit slagets detaljer i bok III: 16. (Se bataljplan n:o 9 och planschen hos Puf). Häraf och af Adolf Johans eget vitsord till konungen framgår det, att Karl Gustaf Wrangel, hvilken i slaget vid Gnesen anförde vänstra flygeln, genom sin sinnesnärvaro den gången i första hand räddade den svenska krigaräran och segern åt de svenska fanorna. Hertigen, som i egenskap af generalissimus ägde högsta befälet, förde högra flygeln, men kom i följd af uppställningen att vid framryckandet bli nödsakad gå, ej såsom beslutet var i hållet krigsråd, vid sidan af utan bakom den vänstra flygeln, hvilken först kom i elden och ensam fick en stund uppbära fiendens anfall. Då fienden stannade och intog en fördelaktig ställning och sedan svenskarne fått tid, medan på en höjd uppförda kanoner spelade bland densamma, att bilda front igen, begynte striden på allvar, då polackarne med stor furie åtskilliga gånger tappert anföllo, brytande in på, ja, igenom de svenska skvadro-nema, men drefvos bort, somliga en god mil därifrån. Slaget varade från kl. 3 till omkring 7 e. m. den 27 april och slutade därmed att fienden, en 15,000 man stark, enligt uppgift från svenskt håll, i tämlig konfusion drog sig tillbaka till Gnesen.

Czarnecki sökte alltid genom manövrer bringa de svenska flyglarna i oordning samt genombryta dem och härmed i ryggen eller flanken tillfoga dem skada. Därför hade hertigen sorgfälligt undvikit att inlåta sig i strid

med honom utan att ha sitt infanteri och fältartilleri med i närheten. Särskildt denna dag vid Gnesen försågo generalerna och andra officerare skvadronema mer än vanligt starkt härmed; dessa hade ock alltjämt gått i mycket tätt sluten ordning emot fienden. Det ena som det andra tillskref hertigen framgången jämte den andel K. G. Wrangel tog. »Aprés tout, monseigneur, on est heureux d'étre accompagné d'un cavalier de tel mérite», tillägger han i sitt bref till Karl X. Fångarne påstodo ock, att det svenska artilleriet och .musköterna gjort mycken skada bland dem. Förlusten för fienden var mest i sårade. Hade natten ej inbrutit, så hade fienden lidit mer. För svenskarne var största skadan hos förtrupperna under öfverste Hans Engell, hvilka före slaget sändes att taga fångar, men kommo den fientliga hufvudarmén för nära och drefvos af densamma i oordning tillbaka.

Gnesen-slaget, den vackra revanchen för Warka, gaf fienden andra tankar om sven-skame och Karl X Gustaf. Polackarne hade alltsen tåget från Jaroslaw trott, att det var förbi med dem och deras krigslycka, och upproret hade här under alltjämt tilltagit. De vildaste rykten gingo ju, men härmed aftogo de, ehuru väl hos en och annan de höllo sig länge

än, ja, öfver ett år somlig städes, såsom i Hamburg, där först Karl X:s ankomst och egen

närvaro i början af aug. 1657 verkade tillräckligt öfvertygande.

öfverste Giinter Rosenskans medföljde från Pommern till polska krigsskådeplatsen 1656 och kom i mars till Flehn med 5 kr 600 man samt var en tid kommendant i Posen (med 492 man, hvilka alltmer minskades), där ett ansenligt artilleri fanns bevaradt, hvaraf ses hvilken betydelse denna plats alltjämt ägde i kriget GUnter berättade om ett snapphaneslag vid Kosten, en bit sydväst om Posen, d. 28 april; de polska snapphaname hade uppehållit sig härsen d. 21, för att taga det och ville ha orten till sedes belli samt alltmer förstärka sig här. Kommendanten öfverstelöjtnant Knausten el. Knust (adlad Knaustdorf), höll sig tappert med en ringa styrka. Från Posen kom undsättningen under de Wahl m. fl. Slaget stod å östra sidan

om Kosten; fienden var 1,000 hästar stark och mer, å svenska sidan stodo åtminstone 700

ryttare, hvilka väl segrade men ej fullt slogo fienden Så kom från västra sidan en hop bond-och fotfolk, manstarkare än de förre, och ville gå förbi samt vid ett pass afskära de våra återtåget. Här vardt då ett tämligt handgemäng, därvid flere å svenska sidan blefvo på platsen, öfverstelöjtnant Seherr, kallad Thost, blef fången, resten drog sig till en skog och kom gruppvis d. 29 och följande dagar åter till Posen. Af fienden blefvo åtskilliga på platsen, däribland flera förnäma. Sen vände han sig åter mot Kosten och dess kommendant, förgäfves, och aftågade d. 1 maj åt Lissa. Inalles förlorade rebellerna här 400 man och en mängd be-lägringsredskap m. m. samt sägas ha varit 4,000 man inalles till häst och fot. — Dagen efter Gnesen-slaget fortsatte den svenska hufvudarmén sin marsch, kom d. 30 till Scroda och var 7—13 maj i Pizdri. Den 1 maj hade hertigen gjort en kavalkad med rytteriet på 7 mil åt Thorn efter fienden, medan Wrangel med fotfolket och styckena var på sitt håll; de förenades snart igen och armén gick till Struda, där fienden stod, i hopp att få ett slag igen på det vida fältet däromkring; förgäfves. Fienden, som dagligen förstärktes, förmodades då vilja gå mellan svenska armén och konungen samt afskära förbindelsen dem emellan samt möjligen förena sig med Weyher och den litthauiska armén under Witebski, hvarför svenskame drogo sig något tillbaka åt Pakosch, där de den 15 gingo öfver Netze, och följande dag till Brom-berg, som i april gett sig åt polackarne men nu jämte slottet, hvilket erhöll svensk besättning, intogs af Wrangel. Man ville ej blott iakttaga fiendens planer, utan ock tillse säkerheten af förbindelsen med konungen i Preussen. I Bromberg stötte Konrad Mardefelt till med trupper från G. O. Stenbock. Den 18 maj hölls här krigsråd och det ansågs bäst att göra en diversion åt Warschau.

Då, Karl X hörde att fienden var vid Bromberg, for han till armén igen och kom d. 21 maj dit samt tog själf öfverbefälet för några dagar. I hållet krigsråd beslöts söka fienden igen och sen gå att undsätta Warschau. Den 22 maj bröt han upp och kom vid middagstiden till passet Brommen, som var något trångt, så att hären först vid kl. 3 e. m. var gången därigenom. Det mesta af den medförda trossen lämnade han kvar vid passet för att desto bättre kunna eftersätta fienden; så fortsatte han marschen och passerade en skog 2 mil lång mellan passet och Stora Szina. På andra sidan skogen stod Czamecki vid* Exin med hela sin armé. Karl Gustaf Wrangel begaf sig genast med några trupper åstad emot honom; men innan han uppnått skogens slut, stötte åtskilliga fiendens trupper på

den svenska arméns förtrupper, och de begynte beskjuta hvarandra i skogsbrynet. Wrangel kom genast med de hos sig hafvande trupper till hjälp och slog de fientliga tillbaka, så att de genast vände om till sin armé, hvilken stod en liten Qärdingsväg från skogen mellan 2:e byar på en höjd. Under tiden följde konungen med resten af armén efter. Wrangel med sina trupper begaf sig under höjden och avancerade genast på. Konungen med högra flygeln tog vänstra handen längs höjden för att falla fienden i sidan mot dennes vänstra flygel, hvilken emellertid gått öfver ett pass och ställt sig på en annan höjd och gjorde min af att hålla stånd. Wrangel åter med förtrupperna och vänstra flygeln — liksom den högra bestående af rytteri — drog sig genom ett annat pass emot fienden, nämligen hans högra flygel. Då denne såg sig således trängd in på lifvet, skyndade han sig därifrån och rymde i stor hast fältet. Under tiden bröt natten in och vardt det mörkt. Konungen befallde dock Wrangel med en del kommenderade skvadroner af vänstra flygeln att följa efter.

Hade ej nattens mörker och skogens tjockhet varit polackarne till fördel att gömma sig, kunde det blifvit hett här. Wrangel förföljde fienden, som satte sig 8 gånger till motvärn under reträtten och höll skarpa renkontrer; 2l/% mil varade dessa skärmytsler, intill efter midnatt och inemot dagen. Ett moras var i vägen. En del af fienden, som ej kunde komma öfver det, sökte flyende retirera, de öfriga räddade sig med flykten öfver detsamma. I moraset er-tappades ock åtskilliga samt nedgjordes en 300 man, däribland många förnäma herrar och staroster, en del gjordes till fångar.

Detta var affären vid Exin den 22 maj 1656 — återigen en revanche för Warka.

Den svenska hufvudarmén begaf sig dagen efter att förena sig med trossen; den 25 maj beslöts att undsätta Warschau och därför gå öfver Weichseln åt Masuren, där det var bättre om lifsmedel och fritt för fiender, och på det, vid ovissheten med Ryssland, armén skulle på alla händelser, särskildt ryssames fredsbrott, vara närmare den livländska gränsen. Härpå fortsatte armén sin marsch och gick den 27 maj under hertig Adolf Johans och K. G. Wran-gels befäl genom Thorn, där Karl X lämnade den och gick neråt Preussen emot danzigarne; Muller och Wrzesowitz sändes med några regementen till Stor-Polen mot fienden där (se bihang). Douglas blef skickad med ett parti till Pultusk, och armén gick uppåt å högra weichsel-stranden i Kujavien till Dobrzyn eller dess närhet. Här hölls krigsråd; man hade hört att vid Warschau låge 70000 man, och det ansågs orådiigt att anfalla dessa. Alla generalerna rådde att i stället gå till Preussen, men hertig Adolf Johan allenast satte sig emot reträtten med bestämdhet och afrådde den, af följande skäl: Douglas skulle ej i tid få kunskap härom, utan i Masuren gå förlorad, när fiendernas öfvermakt fölle öfver honom, den svenska armén skulle modfällas och bringas i villervalla af en hastig reträtt — ty hastig blefve den —, kvarteren i Preussen skulle ruineras; fienden åter skulle ingifvas mod och följa svenskarne på hälarne efter, den pågående traktaten med kurfursten kunde därigenom fullständigt afbrytas, hvilket vore det värsta, då därmed möjligheten afskures att upphjälpa den svåra ställningen, helst ock den så talrika fienden komme efter och ruinerade svenskarne här. I egenskap af generalissimus och i enlighet med konungens order beslöt alltså hertigen, emot generalernas råd, att låta armén avancera till Zachroczyn och Bug, där skansen i floden 2 mil från Warschau, som blockerades af polackar, masurer och litthauer, intogs. Den 3—4 juni intog armén sin ställning här vid Nowi Dwor. Douglas återkallades. Lägret retrencherades och gjordes säkert. Några gånger i juni månad kommo order från konungen att möjligen gå till Warschau, i fall de belägrade svenskame i längden ej kunde motstå fienden, och att ge akt på densamma samt ej försumma att angripa honom vid tillfälle. Johan Kasimir var från böljan betänkt på att från Warschau gå neråt Preussen, om han segrade emot svenskarne, och hade redan d. 8 juni beslutit att vid Warschau hålla stånd, ifall desse komme — för att strida. Adolf Johan i Nowi Dwor tyckte sig emellertid stå allt för nära fiendens läger och ville vid den 12 juni gå med hela armén till Pultusk, så snart det ute varande partiet anlände. Den 13 kom Douglas; från fiendens läger hade man nu bättre underrättelser om styrkan, hvilken utgjordes af en 42000 man, nämligen 8000 hos Johan Kasimir själf, 12000 hos Lubomirski,

13000 hos Czarnecki, hos Sapieha 6000 och Zamoiski 3000 man. Från Preussen var markgrefven Karl Magnus af Baden med folk i antåg; d. 19 juni beslöts i Nowi Dwor att stanna och behålla floderna Narew och Bug. Kortare ströftåg hade emellertid företagits härifrån mot fientliga partier, därvid äfven K. G. Wrangel deltog några gånger med utmärkelse som vanligt. En fientlig afdelning hade vid den 15 juni infallit vid Zachroczin, satt det i

brand och eljest gjort någon skada, hvarför Wrangel i daggryningen d. 16 red jämte Douglas och högra flygeln dit, påträffade fienden här och förföljde honom 7 mil åt Narew samt tog fångar och nedgjorde en stor del. Eljest hade ock Wrangel särskildt att göra med några brobyggnader, såsom en öfver Weichseln vid Zachroczyn, och att försäkra den öfver Bug vid Novi Dwor. I lägret här försvagades dock armén alltmer och inga förstärkningar kommo, hvarför uppdraget att gå åt Warschau ej kunde utföras. Den 21 juni föll Warschau. Af besättningen kommo i juli till Thom en 840 man, mest af Scheidings, Essens, Cappellens, Naims, Gust. Kruus, Nisbeths, Sparres regementen. Vid hållet krigsråd i Nowi Dwor beslöts invänta både Karl Magnus, som var kommen till Golup, och konungen med nya trupper; man väntade sen fienden neråt Preussen, och hertigen blef då något betänkt på att dock återgå till Thom och här invänta både markgrefven och konungen; men så kom öfvérste Karl Sparre från den senare med underrättelsen, att han efter sluten traktat med kurfursten beger sig till Nowi Dwor; regementena voro redan i marsch neråt, men nu återkallade Adolf Johan dem och fattade åter posto i lägret vid Nowi Dwor; brobyggnaderna fortsattes. Hade konungen för traktaten med kurfursten kunnat vara vid sin armé, aldrig skulle det ha händt med Warschau, sade han själf. Den 23 kom markgrefven. Under våren och på försommaren hade några gånger en del regementen eller skvadroner (brigader), som varit mycket med i fält, fått gå i kvarter och hvila ut, men andra togos därifrån och gingo till armén i fält. Fördraget i Marienburg slöts d. 15 juni och innehöll, att Fredrik Wilhelm af Brandenburg fick 4 palatinat i Stor-Polen, med villkor att ställa 4000 man till Karl X:s förfogande, och enligt en hemlig artikel, med hela sin makt bistå honom under det löpande året. Den 17 juni träffades de i Pr. Holland och konfererade om sina arméers förening. Den kurfurstliga skulle samlas bort vid Szrensk, 6 mil från Nowi Dwor, till den ändan att om fienden anfölle svenskarne och tvingade dem till reträtt, de skulle kunna bege sig öfver till det kurfurstliga krigsfolket. Karl X kom d. 28 juni till Nowi Dwor med nytt folk. Den 30 juni kommenderades Douglas och Radziwill med några regementen att undsätta Tykoczin, som hårdt belägrades af »adel, bönder och annan kanalje» till en 10,000 eller kanske 18,000 man sen 9—10 veckor tillbaka, och lyckades d. 3 juli att göra det. K. G. Wrangel, markgrefven Karl Magnus, Filip af Sulzbach och generalmajor Klas Tott kommenderades d. 13 juli med en del af rytteriet, en 8,000 man, på ett parti att söka fienden, hvilken skulle setts öfver Narew bortåt Ostrolenka med några tusen man. Det var Gonsiewski, hvilken gåttöfver Bug och troddes vilja öfverfalla Douglas på dennes återmarsch från Tykoczin. K. G. Wrangel ankom enligt sina order af konungen d. 15 juli till den kurfurstliga armén vid Plonsk, där densamma stod i batalj, hvari den befunnit sig sen gårdagens afton öfver natten efter genom Douglas åt Waldeck meddelad notifikation om fienden. Kurfursten sände ett rekognosceringsparti åt Rozan, Wrangel ett till Pultusk och ämnade stanna just till dess återkomst. Den 15 juli gick Karl X själf, sen han hört att Gonsiewski gått att belägra Pultusk, på en kavalkad med resten af rytteriet, lämnande i lägret kvar 1 skvadron till häst, allt infanteri och artilleri under Blilow och Sparre, åt Plonsk och till Pultusk, som han besatte och begynte fortificera, passerade här d. 16 Narew för att träffa Gonsiewski, som redan lämnat Pultusk; men förgäfves; strax efter kom Wrangel med den andra delen af rytteriet och grefven af Waldeck med 8 skvadroner rytteri och 1 reg. dragoner kurfurstligt folk. Samma afton gick konungen med hela partiet halfvägs till lägret vid Nowi Dwor igen och d. 17 juli på morgonen dit. Senare på dagen kom kurfursten med hela sin armé, efter middagen hölls krigsråd; på aftonen begynte uppbrottet och följande dag gingo arméerna, tillsammans 18,000 man, öfver Bug åt Warschau. Man ville anfalla litthauerna före polackamas ankomst och tågade fram.

Johan Kasimir hade beslutit att, sen tatarerna anländt, gå öfver Bugfloden; den 18 juli sändes alltså den litthauiska hären och tatarerna mot Bug, och den polska hären vid Warschau gick öfver Weichseln på bron samt ställde sig å den plats, där litthauiska amén stått. Man såg härifrån den svenk-brandenburgska armén nalkas i hast till det ställe, där den polska armén stannat, 1 timme före aftonen, och att den ville bemäktiga sig bron. Karl X med sitt gene-ralitet, som innehade avantgardet, trängde nämligen häftigt på fienden och körde honom utmed Weichseln ända till lägret vid Praga. Svenskarne, ehuru ej i ordentlig batalj ordnade, satte sig under fiendens retrenchement. Polackame från sitt håll gingo tappert på emot dem och slogo de påträngande något tillbaka med artilleriet. Så streds en stund till nattens inbrott. Båda sidornas krigshärar stodo under natten i vapen och slagordning. Till den polska anlände några tusen tatarer. Den förenade svensk-brandenburgska armén hade råkat i ett svårt trångmål mellan skogen Biallalenka och floden Weichsel och det gällde att komma ur detta, ut på slätten

och utveckla sin krigsmakt i en fördelaktig ställning. Krigsråd hölls och trakten rekognoscerades. Karl X:s storhet som krigare strålar högst, då han plötsligt står inför svårigheter, som för andra synas oöfvervinneliga, och med det öfverlägsna snillets skarpblick finner utvägen till räddning och seger. Så här. Han fick med den förenade krigsmakten stå ostörd intill följande morgon, d. 19 juli, en lördag. Då formerades en ordentlig batalj; det var emot generalernas råd han beslöt striden. Rytteriet stod på flyglame. Det intog allt större del i hans slagordningar, då värfningama mest gåfvo det och infanteriet minskades. (Se bataljplan n:o 1 o och bihang). Svenskarne intogo den högra flygeln under Karl X själf, Adolf Johan, Karl Magnus af Baden, Bog. Radziwill och Filip af Sulzbach samt i mellre linien Klas Tott, brandenburgame den vänstra jämte 5 skvadroner svenskt rytteri, under kurfursten, som till sin hjälp fick Karl Gustaf Wrangel, och under honom Fredr. af Waldeck, generalfälttygmästaren Sparr samt i mellre linien Böddeker; midten intogs af fotfolket under Jakob Kasimir De la Gardie, och där framför stod artilleriet, kommenderadt af Gustaf Oxenstierna; på hvardera flygeln voro 2 brigader fotfolk, nämligen afsuttna dragoner; den brandenburgska midten intogs af 5 fotbrigader och artilleriet. Hela slaktordningen var delad i 3:e treffen eller linier bakom hvarandra såsom vanligt, och båda flyglama voro gjorda lika starka, den högra med 31 rytteriskvadroner, den vänstra med 32; kurfursten hade ett mycket godt artilleri och likaså infanteri; i midten stodo inalles 11 fotbrigader, däraf 6 svenska och de 5 brandenburgska. Tredje linien eller treffen, som var ganska stark, stod å högra flygeln under Fabian Berens och Henrik Hom, i midten under BUlow, å vänstra flygeln under hertigen af Mecklenburg och Kannenberg. Krigsråd hölls och det öfverenskoms, att de kurfurstlige skulle hålla sig å vänstra sidan vid skogen midt emot Weichseln, där de posterat sig; Karl X åter ville bege sig bakom dem genom skogen ut på fältet och alltså lämna kurfursten att behålla högra flygeln. Efter krigsrådet lämnade konungen åt hertig Adolf Johan oändrad fronten af rytteriet i i:sta treffen, på det fienden ej måtte märka, hvad af den svenska armén bakom dennes i:a linie skulle afmarschera. Allt lyckades väl; och den svenska arméij kom sålunda ur trångmålet, hvari den råkat första dagen, genom skogen under betäckning af den i:a linien ut på fältet. Med synnerlig ordning behölls härunder uppställningen, ehuru fienden gjorde åtskilliga attacken Sen retirerade flygeln under Adolf Johan uti lika god ordning och följde något efter den öfriga svenska armén. Detta sökte väl fienden, så snart han blef det varse, hindra genom anfallaf tatarerna, hvilka under marschen inföll o på flygeln under hertigen, men möttes af några en buskad lagda dragoner och drefvos med förlust tillbaka. Ändtligen var hela den svenska armén framkommen och föreningen skedde med den brandenburgska. Karl X kommenderade den svenska armén att marschei a fram i god ordning, intaga fältet framför och således angripa de fientliga retrenchementen bakifrån, efter de ej voro tillslutna. — Från polsk sida beskrifves det skedda sålunda, af grefve Lesno, ögonvittne: Den 19 juli kom den litthauiska armén

— den fördés af Gonsiewski, sen Sapieha brutit sitt ena ben dagen före svenskames ankomst —, och sen tidigt båda sidornas härar ordnats, ville de gå till strids, men svenskarne ville ej; från båda hållen sköts med kanoner. De våra gjorde esomoftast anfall i den fientliga högra flygeln, och tatarerna oroade fienden bakifrån; men den hade fördel af en skog och höll sig fast där; emellertid intog han en ställning lik en halfmåne och förde ur skogen sin slagordning med mycket artilleri och gjorde ett starkt anfall mot vår högra flygel, där Czamecki stod och förde befälet. — Det var Karl X själf som mötte honom här liksom på sin tid Gustaf II Adolf Pap-penheim. — Nu följde den hetaste striden på eftermiddagen. Mot den svenska, numera vänstra flygeln, den polackarne togo för brandenburgame, rusade den polska armén, och för att genombryta den främst husarerna, hvilka ock bragte de anfallna i oordning med sina lansar, nämligen Anhalts och Upplands rytteriregementen; men hertig Adolf Johan, som i tid märkte denna polackames plan med en husargenombrytning, hindrade densamma såväl medelst kanonskjutande som användande af de i flanken på svenska armén placerade afsuttna dragonerna; polackama måste lämna husarerna i sticket och förlorade dem till största delen, en 600 man. — Där streds ungefär 1 timme, säger Lesno, men de våra kunde ej genombryta den väl uppställda slagordningen. — Vid husaranfallet hade konungen att parera tatarerna. Han kommenderade armén att stå stilla i god ordning så länge, att han kunde hämta generalmajor Henrik Horn och draga den 3:e rytteriträffningen under honom till sig. Och så var denna treffen under hela tiden kommenderad emot dem. Emellertid kommo konungen och Hom snart tillbaka, men följdes af tatarerna. Att gå på dessa, befallde då Karl X sin bror Adolf Johan med Mecklenburgska regementet en 400 ryttare, J. J. Taubes reg. en 200 och öfverste Pretlachs reg. 200 ryttare. Med dessa 800 man till häst begaf sig

hertigen åstad att strida med de ungefär 4,000 tatarerna, slog dem på flykten och jagade dem ner i ett moras, hvarvid flera af dem stupade. Men som ryttarne ej ville sitta af, sände konungen på hertigens begäran dit en del dragoner att fullständigt nedgöra tatarerna. Det var nu som Karl X i närvaro af prins Radziwill och flera tackade Adolf Johan och glädtigt yttrade, att han denna dag behållit kronan på hufvudet och att han hade att tillskrifva det sin broders tappra arm. Härefter samlade sig armén åter och natten inbröt. Den stod allt härunder i en god ställning.

Följande dag, den 20 juli, voro härame åter uppställda i ordnad slaktlinie. Det sköts med kanoner såsom dagame förut; »ty fienden ville ej börja striden», tillägger Lesno; t vi funno det svårt att genombryta den fientliga slagordningen; vår krigshär aflägsnade sig utan. batalj». Å den svensk-brandenburgska sidan hölls nämligen tidigt den 20 åter krigsråd, och det beslöts att fienden, som slutit ett läger och ett retrenchement med en skog vid Praga, skulle drifvas ur skogen. Kurfursten, hufvudsakligen med sitt artilleri och infanteri, gjorde angreppet och bemäktigade sig skogen. Då begynte polackarne att vackla i sitt läger och retrenchement. Fyra skvadroner Brandenburgskt rytteri under Sparr, åtföljd af Adolf Johan, gingo därpå att intaga några sandhöjder framför sin front, och ifrån dem såg man hela det polska rytteriet, infanteriet, artilleriet och trossen stadda på flykten; fem polska fotregementen befunno sig kvar och mot dem gick man lös, men kurfursten själf lät trots uppmaningar till att fullfölja attacken hålla inne med den, ridande i egen person framför sitt folk, och gaf därigenom det polska fotfolket tid att retirera till bron samt rädda sig öfver Weichseln. Karl X passerade öfver Weichseln och tågade åter in i Warschau samt förföljde sen fienden något. Han skattade honom till 44,000 man, nämligen 40,000 till häst och 4,000 till fots. Slaget var ej blodigt.

De politiska följderna voro betydande, främst att Danmarks anfall uppsköts. Utmärkande för Karl X:s politik bli härefter hans sträfvan och försök att få fred med Polen.Kap. IV. Försvaret hemma i Sverige och ute i provinserna iéjj—Karl Gustaf

Wrangel sändes till Pommern.

Efter Warschau slaget; Karl Gustaf Wrangel; flottans angelägenheter; försvaret hemma och ute i provinserna till lands och sjös, mot Danmark-Norge, mot Ryssland; gränsförsvar, kusterna och skären; arméns förstärkning och öfning; officerare; fästningarna; proviantmagasin; den svenska örlogsflottan och dess uppgifter 1656; krigsfrågan mot Danmark inför det hemmavarande rådet; rådsöfverläggningama i Preussen inför konungen hösten 1656; man skall afvänta Danmarks anfall och fortsätta försvarsanstalterna; Karl Gustaf Wrangel och undsättningen åt Finland; hans öfvertagande af ståthållaredömet i Pommern och krigsberedelsema mot Danmark å tyska sidan.

Kossackerna bröto sommaren 1656 lös mot ryssame, togo Mohilew och skickade till Karl X Gustaf sändebud, hvilka nu voro på vägen. Den 29 juli bröt konungen upp från Warschaus närhet, Wiasdowa, med allt sitt rytteri, dragoner, något artilleri och en del brandenburgskt folk till häst efter den flyktade fienden öfver Warka, Radom och kom den 9 aug. åter till Nowe Miasto. Samma dag som konungen gingo ock kurfursten med sin armé och Karl Gustaf Wrangel med vårt infanteri, kanoner och tross samt voro i början af aug. några dar i Longonicza vid Pilica, därifrån Wrangel tänkte låta besätta Lowiczs och Ka-lisz och där han d. 2 aug. bekom kunglig order att tillse fortifikationsarbetena afPultuskvid Bug och därför ditsända folk af Gerfelts reg. Öfverstlöjtnant Ludvig Bogerr (Bober) skötte arbetet å Pultusk till fram pä hösten och hade mycket att göra med snapphanarne i nejden.

Karl X fann nämligen nu nödigt att arbeta på en del orters befästande, hvilka tjänade till svenskames säkerhet i Polen, efter traktaten om fred med Johan Kasimir gick långsamt. Andra orter lät han åter utrymma och hade nyss sändt partier att låta evakuera de åt Kra-kow besatta. Plock var en af de orterna som nu ytterligare befästes, och Karl X befallde d. 19 aug. Henr. Horn att låta Adolf Johans och Wrangels regementen gå dit. Thorn, som han tänkt blotta på en del stycken, fick nu behålla dem. Mellan Sandomir och Lublin sades fienden åter samla sig.

Karl X gaf ock Wrangel order d. 5 aug. angående evakueringen af de orter i Stor-Polen, som kurfursten af Brandenburg skulle ha. Ammunitionen såsom krut, luntor o. d. fick stanna, men stycken och gevär uttogos; med falttygmästaren Sparr hade Wrangel att aftala, det å svenska sidan man fick lika mycket igen. I Warschau liksom annanstädes härjade pest, och Karl X ville undan den rädda garnisonen och samtidigt ställa så, att staden ej vidare

tjänade till faste och försvar åt fienden samt orsakade svenskarne vidare besvär af sådan anledning.

Hvad Karl X nu ville tör sig behålla af Polen, ses af hans skrit velse d.' 2 aug. till sina sändebud i Siebenburgen; det var ett betydligt minskadt område (se kartan I): hela Kujavien, af Kalisz och Posen palatinaten det som ej var kurfurstens, kungliga Preussen, Kassuben, Pomerellen, ifrån Nowi Dwor längs Narew och allt det som vetter åt preussiska sidan af palatinaten Plock, Mazowien med något å andra sidan Bug åt Warschau 2 mil, hela Podlachien, Samogitien, öster därom poviaten Kowno, Wielkomierz, Upita, Braslau på den sidan längs Duna på 2 mil vägs från stranden upp in i landet, Polock- och Witebsk-palatinaten å andra sidan Diina med en bredd af 2 mil från den floden åt Wilna, Kurland, Semgallen och hela Livland. Det var en öfverallt bred gördel kring Östersjön, från hvilken ryssarne särskildt långt aflägsna-des. På 2:ne ställen stack den brandenburgske kurfursten emellan, i Hinter Pommern—Stor Polen och i hertigd. Preussen, och på det 3:e hertigen af Kurland. Brzesc Litewski vid Bug var en bland de orter som skulle befästas. Kurfursten och Wrangel hade gått för att med sitt folk vara i Nowe Miasto vid konungens ankomst. Den 11 aug. bröt denne upp med de 4 svenska regementena och 3 tyska från armén till Rawa och Lowicz och samma dag bröto likaså kurfursten och Wrangel upp till Blonie. Wrangel erhöll en kort tids hvila från de offentliga bestyren för att ägna sig åt sina egna angelägenheter och begaf sig d. 13 aug. från Lowicz neråt Preussen samt kom till Thorn d. 16; här sammanträffade han med sin grefvinna Anna Margareta född v. Haugwitz och svit, som vid midten af juli kommit till Thorn, hvilket emellertid var starkt angripet af pesten. Den 21 var han i Graudenz. Men hvilan blef dennagången ej lång. Sen konungen och kurfursten åter sammanträffat i Zadätja d. 15 aug., gick den förre med 4 regementen förut öfver Sochaczew till Zacroczyn, dit kurfursten ock ankom d. 17, men tog afsked och begaf sig hem till Königsberg. S. d. kom från Chmieloicki, kos* sackhetmanen, pater Daniel som sändebud hit. I följd af kossackernas nya politik ändrade Karl X något sina planer, säger han själf. Han ville begagna dem mot ryssarne. K. G. Wrangel fick i anledning däraf order af den 16 aug. att resa till armén och öfvertaga ledningen af den, då konungen fort ville ner till Preussen, där han också var närmare till den pågående traktaten med holländarne. Han lämnade armén vid Zacroczyn d. 21 aug. och mötte Wrangel d. 23, som var på vägen hit, och erhöll instr. af den 20 aug. Hvad af armén som nu fanns kvar här, förde Wrangel till Preussen. Kommendanten i Warschau Hartwig v. Biilow lät i aug. på order dels af konungen, dels af Wrangel nedrifva murar ne och förstöra allt af verken, främst det svenskarne uppfört, samt bortföra ammunition, gevär, stycken spannmål och andra saker af värde. Skeppsbron öfver Weichseln upptogs och de 17 fartygen fördelades på de kurfurstliga och de svenska artilleribetjänte, hvilka hade att taga hand om artilleriet, och på kommissarien Pucher, som fick bortföra provianten och saltet. Artilleriöfver-sten Gustaf Oxenstierna fick utlämna de stycken som kurfursten skulle ha, nämligen de senast eröfrade. Wrangel hitsände 74 artillerihästar från de utrymda orterna att till lands transportera en del af de stycken, som konungen behöll. Resten fördes till Sacroczyn och sen vidare Weichseln utföre till Preussen. Den 18 aug. lämnade Biilow och garnisonen Warschau; han blef sen kommendant i Thorn, och Konrad Mardefelt, den förre kommendanten här, blef guvernör i Wismar. —

Skeppsmajor Daniel Jönsson Strussflycht utsände från Pommern i böljan af 1656 fyra K. G. Wrangels fartyg som kapare, 2:ne åt Falsterbo och Møen, 2:e åt kassubiska kusten. Det var öfver de förstnämdas tilltag, isynnerhet bojorten Gripens, som danskame klagade så högt och hvaraf de togo anledning att i alliansen under förhandlingarna i febr. få insatt den bekanta klausulen, att ingendera af de allierade skulle i Östersjön tentera något till den andres prejudis. K. G. Wrangels verksamhet och intresse för den svenska örlogsflottan fortsattes efter ankomsten till Polen. Han förde en vidlyftig brefväxling med amiralitetet i Stockholm och med dess sekreterare, med riksamiralen Gabriel Bengtsson Oxenstierna m. fl., om flottan, dess tillstånd och användning, enskilda skepps resor, om reparationer, skeppsbyggande såsom på Skeppsholmen, vid Kaseborg i Pommern, i Göteborg m. ra., med amiralen Gustaf Wrangel särskildt bl. a. om dennes expeditioner 1656 och 1657 till de finska skären emot ryssarne. Riksvicearairalen fick sig regelbundet tillsända amiralitets- och sjöstatema samt specifikationer på reparationer och nybyggnader, fick också del af hvad genom riksrådet och amiralen Klas Bielkenstiema uträttades, hvilken var den som dessa åren förde den svenska flottan. Han gaf sina tankar i ett som annat tillkänna och såg dem efterföljda. Då Wrangel våren 1656 ärnade sig till konungen, var bl. a. hans uppdrag

att göra en framställning af sjöväsendet och få resolution häröfver, huru många och hvilka örlogsskepp, huruvida hela eller halfva flottan skulle utrustas för att längre fram på våren gå till sjös, samt hvar de eller flottan skulle brukas till konungens och kronans tjänst. Från amiralitetet i Sverige utsändes ungefar samtidigt Axel Sparre att till konungen framföra en del dess angelägenheter och erhålla hans resolution. Då emellertid hvarken Wrangel kom att resa från Warschau i mars ej heller Schlip-penbach, med hvilken han sände ett memorial rörande flottan och sjöväsendet, kom fram, har väl detta ärendet af Wrangel vid något tillfälle efter Karl X:s ankomst till Warschau i april blifvit framställdt och beslut fattats om flottans användning det året. Sparre hade audiens d. 27 apr. i Marienburg och framförde sitt ärende samt for hem i bötjan af juni. En senare utskickad från amiralitetet var Bengt Hansson Rhenfelt. Klas Bielkenstiema, som var med skeppen hvilka förde drottningen till och från Preussen, gjorde i Frauenburg hösten 1656 inför Wrangel en muntlig relation om flottans tillstånd och sannolikt äfven inför konungen. Sen riksamiralen, >den gode och om Sveriges krona högt meriterade herre», Gabriel B:son Oxenstierna dött d. 13 dec. 1656, så var Karl Gustaf Wrangel den svenska amiralitets- och sjöstatens samt flottans högsta myndighet näst konungen själf; men det dröjde öfver 1 år, innan han bar den högsta titeln och ämbetet af riksamiral, örlogsflottans betydelse och användning i Sveriges krig växte under Karl X Gustaf och blef särdeles stor under hans båda sundskrig, mest det sista, såsom naturligt var. För sin person tog han ock alltmer intresse i flottan och sjökrigets detaljer. —

Karl Gustaf Wrangel liksom flera andra hugnades af konungen med stora föräringar under sin vistelse i Polen för sina tjänster, så våren 1656 med vojvoden i Kalisz Grusmskis för-brutna landtgods — han gick i mars öfver till polackarne — i Stor-Polen och annanstädes samt mobilier, enligt en förskrifning dat. Marienburg den io maj åt Wrangel för 200,000 rdr. Krigskommissarien Weeseman skaffade förteckning på dem och äfven folk till deras administration. De s. k. Flatowska godsen voro de förnämsta; major Roland — nu lös igen — var kommendant i Flatow och förestod det hela; såsom amtman i starostien Flatow att förvalta den och godsen nämnes en Wrangels tjänsteman Valentin Spicker. En del af lösegendomen togo Czarnecki och hans följe bort för honom. Men han fick annat i stället, till en 8—io.ooo rdr. värde. Den 25 maj skänkte Karl X Wrangel som belöning för Exin de af hans åt kassubiska kusten utsända skepp tagna varorna, — Johan Kasimirs tillhörigheter — som fördes till Stralsund. Hösten 1656 erhöll han mobilierna i jesuitkollegium i Thorn, hvilka inpackades i kistor och fördes dädan. Den 14 okt. i Frauenburg skänkte Karl X honom för gjorda tjänster och visad trohet starostien Baldenburg i Pomerellen med allt tillhörande såsom de förra ägarne besuttit den, byar, verk, åkrar, beten, skogar, jakt, fisken, kvarnar, byggnader, befintlig boskap såsom hypotek för 30,000 rdr att besittas och förvaltas af Wrangel och hans manliga arfvingar samt höjas till intraderna, men ej afträdas till annan person. Wrangels högst betydande brefväxling dessa åren — förvarad en lång tid å Skokloster, tills den nyligen flyttades till Stockholm — gjorde honom väl underrättad om in- och utländska förhållanden, sär-skildt genom en mängd militära personer å krigsskådeplatserna, inom tyska riket, hos sjömakterna och genom Magnus Dureel om naboriket Danmark. Han hade hittills ej fört något självständigt befäl i landtkriget i Polen, men hade spelat en framstående roll och med utmärkelse deltagit däri, särskildt det stora slaget vid Warschau; han hade dock ej kommit till att utföra bragder af sådan betydelse som en Wittenberg, Magnus Gabriel De la Gardie, G. O. Stenbock, gene-ralissimus hert. Adolf Johan; uppgiften med örlogsflottan 1655 efter öfverfarten till Pommern blef ju dock ringa, då densamma ej kom att medverka vid eröfringen af sjökanten eller kunde vinna Danzig för den svenske konungen. Snart erhöll han med generalgu ve rnementet öfver Pommern en självständigare verksamhet, som under de sig utvecklande förhållandena skulle visa honom som rätte mannen på rätt plats och iöra honom upp till de högsta ärelystnadens mål.

* *

*

Grannen Danmark drog alltmer uppmärksamheten till sig och dess förehafvande tillika med den mäktiga handelsrepubliken vid Nordsjön, Holland. Till en del för det fall att Danmark skul'e vilja företaga något verkligt mot Sverige, begaf sig Karl X, omtalar han själf för sitt hemmavarande råd, kort efter Warschauslaget till Preussen igen, för att vara närmare vid handen och göra en diversion samt härifrån bekvämast ha öga på hvad

Holland fö retoge såväl som bättre möta ryssarne, hvilka brutit Stolbowa-lreden och infallit i de svenska östersjöprovinserna. Försvaret af egna land mot anfallande fiender till lands och sjös var en hufvuduppgift för den svenska statskonsten nu samtidigt därmed att Karl X inskränkte området för sina eröfringsplaner i Polen. Till Preussen drogo sig kriget och krigshärarne småningom för en tid.

Konungen själf hade från bötjan varit mycket angelägen om försvaret hemma i Sverige emot grannen Danmark-Norge. Därom vittnar hans instr. för rikets råd d. 1 juli 1655, däri detsamma ålades att uti allt möjligt vinnlägga sig om godt naboskap med Danmark, så att på vår sida ej måtte gifvas tillfälle till någon ovilja eller missförstånd, då sådant kunde undvikas; att därför tillhålla och förmana landshöfdingarne på gränserna nere i landet att de ha ett vakande öga och noga inseende, det icke något sådant måtte förelöpa; vidare tillhålla landshöfdingarne och hauptmännen på -gränsehusen att flitigt notera allt, hvad där och hos grannarne passerade. Komme några klagomål från Danmark, skulle rådet upptaga dem höfli-gen, men öfversända dem till konungen »och med vänligt svar och förtröstan sända budet tillbaka igen;» mindre frågor fingo landshöfdingarne afgöra. Hotade verklig fara och osäkerhet för riket, skulle genast konungen underrättas, rådplägning hållas, folket uppfordras, litet eller mycket, en del eller alltsammans, till den ort som befanns tjänligast, antingen att gå emot utländsk fara eller stilla inländsk oro; riksmarsken fick då taga Halland och västgötasidan väl i akt, Lars Kagg bege sig åt Kalmar; adelns russtjänst skulle mönstras och gå med ut. Örlogsflottan måste alltid hållas i ordning; ifall af något vidrigt från Holland eller Danmark, skulle rådet värfva kompaniskeppen och andra skepp samt båtsmän härtill.Vidare lämnade han en hemlig instr. för rikets råd och krigskollegium af d. 3 juli 1655 efter sig, angående hur med militien och hvad därtill hörer skulle förhållas vid all oför-modlig händelse och fientligt infall här i riket. I fall dylikt ur Danmark yppade sig, så skulle hela rådet med samfalt råd låta uppbåda soldatesken i riket på alla orter, och i hvar provins ge order att marschera till vissa orter och läggas där i garnison, såsom följer:

Halmstad, Var berg, Laholm:

Upplands rytterireg. 300 man Östgöta > 300 »

hela russtjänsten från Halland, Skaraborg fotreg. 4a 5 k682 m. Jönköpings fotreg. 4 » 479 > Kronobergs » 1 » 132 »

Jönköping:

Jönköpings fotreg. 3 kr 248 m. Östgöta » 1 k. 300 »

Göteborg:

Västgöta rytteri 300 m.

Adelsfanan från Uppl., Söderm., Västergötl., Närike, Värmland Södermanks fotreg. I k. 100 m. Skarabrso. Dals » 4 kr. 555»

Älfsborgs » 4 » 600 »

Värmlands > 4 » 400»

Östgöta » 2 » 200 »

Dalreg. » 1 » 100 »

Kalmar:

Smålands rytteri 300 m.

russtj. från Smål., Östergötl. Kronobergs fotreg. 4 kr. 899 ra. finnar till fot 100 »

Kalmar reg. » alla hemmavar.

Gottkmd:

Österbottens fotreg. 160 m.

Jämtlands skans: Angermanks fotreg. 300 m.

Således skulle den hemmavarande soldatesk till häst och fot, 6,100 man samt adelns russtjänst inkastas i garnisonerna vid allt ofredligt tillstånd från Danmark för att så mycket bättre förvaras och fprstärkas. Med partier skulle man söka göra fienden skada och atbräck och därvid gå allenast försvarsvis tillväga, »tills konungen själf med mera folk kunde komma till undsättning och understödja verket.» Denna krigsmakt skulle sen ökas och förstärkas dels genom värfning, dels utskrifningar till ett godt antal och förses med nödiga officerare, så att i fejdetid både vakterna måtte så mycket bättre beställas och partier kunna utsändas. Riks-marsken Gustaf Hom och fältm. Lars Kagg fingo aftala sins emellan om öfverkommandot, således att endera ginge åt Halland eller Göteborg och den andre till Kalmar samt draga det mesta rytteriet hit, men smäländingarne och halfva russtjänsten till Kalmar. Allmogen skulle tillhållas att föra sina värdesaker till Göteborg och andra större fasta städer. Passen och sko-garne måste dragas försorg om, så att de i tid besattes genom allmogen och bönderna, som därför uppbådas och erhålla nödiga officerare. All proviant befintlig här och hvar skulle bringas i hop till fästningarna att där vara i behåll och förvar, på det att fienden ej måtte bekomma mycket till underhåll i landet för sig. Särskildt skulle sötjas för lugn och säkerhet i Stockholm, god vakt och vård hållas bl. a. på därvarande främlingar; utan pass finge inga främmande personer färdas i riket. Kort efter öfverkomsten till Tyskland tillskref Karl X redan d. 17 juli rådet om försvaret, särskildt vid västra kusten; han gaf ock order att upprätta vid Stora Kopparberget af bergsmännen och betjänte ett regemente till fot, hvilket skulle vara i beredskap om något fientligt inträffade där; något senare gaf han order om flottans utrustning för tillkommande vår. Den 28 juli skref han åter från Stettin och befallde rådet i anledning af några illviljandes, isynnerhet holländames farliga stämplingar, att ha ett vakande öga på gränsfästningarna, mest Göteborg, att det icke genom något oförmodligt anfall måtte kunna öfverraskas och intagas. Tvenne gånger skref han och befallde mönstring af hela adelns russtjänst, hvilken skulle ske d. 20 sept., i Jönköping af Axel Lillie och Gustaf Posse för den från Öster- och Västergörland, Småland, Värmland, Dal, Halland, hvilket sista landskap ej förut hållit dylik tjänst under Sverige. Under fredstid medgafs enligt privilegiernas punkt 3 half russtjänst. Rådet i Stockholm hade sammanträden häröfver, så d. 18 aug., och underrättade guvernören i Göteborg riksrådet P. Ribbing, tillika landshöfding i Älfsborgs län, om detta samt bad honom, i fall garnisonen var för svag, att skaffa folk till förstärkning från Älfsborgs län, så mycket som behöfdes till verkens försvar. Den 1 sept. skref rådet till landshöfdingen Gust. Soop om Vänersborgs befästning och till Harald Stake »i anledning af dessa tiders konjunkturer» och d. 25 aug. till generalguvernören Axel Lillie att, »efter som nogsamt kan aftagas hvad försiktighet och vigilans denna tids beskaffenhet kan fordra», bege sig till Halland och själf besiktiga ett som annat och göra behöriga anstalter. Han som Ribbing bletvo ålagda att flitigt brefväxla me i Dureel i Köpenhamn. Till den 20 sept. uppbådades adelns russtjänst i Sverige och Finland till mönstringen. Vid rådsmötet d. 23 aug. beslöts upprättandet af ett bergsregemente och anskaffande af goda officerare därtill. Allt som nu företogs till landets försvar, skulle göras så tyst och försiktigt, att det ej väckte någon misstanke hos grannarne.I Göteborg och i allmänhet vid västkusten höll man också noggrann vakt på skepp, som passerade inåt Kattegat och Sundet. Med besättningen här var det slätt beställdt, och skulle något förefalla, så var Göteborgstrakten dåligt beredd. Af Skaraborgs och Dals regemente var en skvadron å 3 kr. 405 m., däraf flere sjuka, fördelad sålunda, att i Göteborg lågo 209 gemena, å Kyrkogårdsholmen 30, slottet 36, Billingen 12, Ryssåsen 24, Gullberg 10, i Vänersborg 18. Nu hämtade Ribbing hit genom öfversten Johan Stake från Dal officerare och gemena. Af Älsborgs reg. voro 120 man och arbetade på Kyrkogårdsholmen och ungefar 150 m. lågo i länet hemma, hvilka nu kallades hit också; mer fotfolk var ej att tillgå, båda skvadronerna voro 6—700 man; men ryttare skulle han draga dit. Kyrkogårdsholmen, som var viktigast, besattes med 100 man och arbetades på hela året, så att den sen var ej så lätt att öfverrumpla. Generalkvartermästaren Johan Wärnschiöld var den som skötte befästningsarbetena här och annanstädes. Då vintern kom, inställdes desamma mest, och en del af folket hemförlofvades. Eljest hade hela sommaren och hösten allt varit politiskt lugnt och stilla här bortåt. Detsamma berättade landshöfdingen i Kalmar län Georg Sparre från den trakten. Om danskarne hördes intet annat, än att de voro mycket måna om att visa sin fredskärlek mot Sverige. Det sades ha blifvit genom kunglig kungörelse påbudet i alla nästgränsande kyrkor hos grannen, att hvem som ertappades med förande af sådant tal, som syftade åt o-enighet emellan rikena, skulle drabbas af hårdt

straf); och Sparre gjorde sitt bästa att befordra god vänskap med naboskapet. Efter vapnasynen reste Lillie ner till Halland; soldaterna där sågo jämmerliga ut med deras slarfviga paltor och sönderrifna vallmarskläder, skref han; fästningsverken och kronans hus voro ytterst bofälliga, isynnerhet Laholms; medel till reparationer hade saknats i 3 år. Året 1655 gick öfverallt i Sverige och Finland stilla-till ända liksom en del af 1656. Hvarken rådet eller krigskollegium gjorde heller något vidare åt försvaret; den kvar-lämnade militien besteg sig i Sverige och Finland till 25 kr. 4011 man, garnisonerna i Sverige och Halland 9 kr 1662 man, (enligt en kanske något lågt beräknad uppgift). Fästningarna, öfverallt mer eller mindre förfallna, fingo vara så, ehuru förbättringar skulle göras och äfven något påböljats, såsom jämte Göteborg, i Vänersborg och vid Enholmen på Gottland, något i Kalmar, där borgerskapet böljade bygga på Kvarnholmen. Garnisonen i Kalmar räknade (apr. 1656) 171 man, däraf 80arbetade pä försvarsverken och höllo vakt natt och dag, så att man alltid stod beredd här i fall något påkom. Krigskollegium påskyndade i slutet af 1655 utskrifningen i Sverige och Finland, hvilken bestämdes till jan. 1656, och hade dem under rytteriet som höllo sventjänare att göra i ordning rustningarna, och tillsade äfven dem som rustade för officerarnes under rytteriet och adelns russtjänsts fordelsgårdar att mönstra och rusta ånyo för tillkommande år, alltsammans både för att ersätta brist hos regementena ute och stärka samt förmera militien hemma.

I mars—april 1656 erhöll rådet, sade det, en del ändrade nyheter, så att det nu ej visste, hvad af grannarne vore att vänta eller hvad att förmoda angående flottrustningarna i Holland, och det fann nödigt att rikets kuster så å västra som östra sidan på allt fall i tid förságos, samt skref härom till vederbörande i landsorterna. P. Ribbing berättade i midten af april 1656 från västgötasidan, hurusom danskar och holländare i trakten förde mycket politiskt tal och att allestädes på landet det utspreds, att Karl X med sitt folk skulle lidit en märkelig skada; men allt höll sig fortfarande lugnt, äfven sen den stora holländska örlogsflot-tan kommit förbi och gått till Sundet; folk göra blott stora ögon däråt, skref han d. 16 juni och d. 27, att dock någon oro förmärkts där i anledning af de danska och holländska örlogs-flottomas liggande i Öresund. I Holland gjordes nämligen för att ge diplomatien hos de nordiska makterna vederbörligt eftertryck samt bevaka handelsintressena hos dem och i Östersjön stora rustningar af örlogsskepp våren 1656, hvarpå Generalstaterna sände en betydande örlogsflotta å 42 segel under sina förnämsta sjöhjältar, Ruyter, Tromp, Opdam, till Sundet, där skeppen lågo från de sista dagarne af maj och till närmare midten af juli. Underhandlingarna i Köpenhamn mellan den ofvannämda holländska ambassaden och danskarne hade fortgått under vårmånaderna och fingo nu en lifligare fart, samtidigt därmed att den ofvannämda forbundstraktaten mellan Sverige och Danmark till inbördes och Östersjöns försvar vardt, till stor del genom holländarnes inflytande, resultatlös; danskarne framställde fordringar, dem Karl X ej kunde gå in på, såsom att England och Holland skulle däri inneslutas, och de ville ej lofva afstå från sina förbund med andra makter ingångna rörande Östersjön, till skada för Sverige. Dureel hölls i okunnighet om de dansk-holländska förhandlingarna; han protesterade mot den främmande krigsflottans närvaro i de nordiska farvattnen, men förgäfves. Med tillstånd af Fredrik III och tvärt emot Karl X Gustafs vilja och bemödanden passeradeden holländska flottan Öresund och lopp d. 13 juli in i Östersjön och vidare till Danzig samt följdes i slutet af aug. af 9 danska örlogsskepp dit. De tysta förhandlingarna mellan danskar och holländare resulterade i en försvars- och garantitraktat d. 16 aug. 1656 för staden Danzig mot svenskarne. Samtidigt ungefar eller d. 17 juli 1656 hade Sverige lyckats i London genom Kr. Bonde afsluta en vänskaps- och sjöfartstraktat med England, men ej nägot vidare, intet förbund om bistånd af dess örlogsflotta i Nord- eller Östersjön. I Preussen fördes sen maj 1656 mellan en ditsänd holländsk ambassad och svenska statsmän, främst rikskanslärn Erik Oxenstierna underhandlingar om ett förbund, som var ägnadt att bryta udden af Hollands politik emot oss och försäkra Sverige om dess fortfarande vänskap, och allra helst af-lägsna Danmark och Holland från hvarandra. Men om dessa misslyckades? — Vid Danzig kvarlågo den holländska örlogsflottan och de danska krigsskeppen till fram på hösten, då de återvände hem hvar till sitt.

Karl X skref till det hemmavarande rådet d. 17 maj 1656 att ha vakande öga på allt, på rikets försvar och tillstod att den svenska militien må bli hemma i landet därför; d. 13 juni till amiralitetet att sörja för det Axholms slott väl försåges, god vakt hölles i skären och att man vore beredd mot all oförmodelig händelse; s. d. till riksmarsken

att ha god akt på gränsfast-ningarna, i synnerhet Kalmar, Jönköping, Visby, att Enholmen måtte befästas, avenyerna som vette åt sjön bevakas; den 18 åter till amiralitetet, att de 6 segelfärdiga örlogsskeppen må stanna hemma, att man låter jakter och små farkoster kryssa mellan Stockholm och Kalmar att hålla skären rena och säkra. Beträffande försvarsberedelserna mot Danmark och äfven Holland från den tyska sidan, så lät Karl X i slutet af maj veta, att Königsmarck väl be-höfvesi Bremen till dess försvar, och ålade d. 4 juli regeringen i Pommern, emot befaradt angrepp där, att hålla ett vaksamt öga, reparera befästningarna i Stettin, Stralsund, Anklam, Demmin, främst garnisonsorterna, lägga nya skansar om behof giordes, proviantera väl, ha städerna att anskafla fotfolk, ridderskapet att ge kvarter åt de nyvärfvade; i Wismar skulle befästningsarbetena fortsättas. Den 5 juli tillskref konungen åter rådet i Stockholm angående gränsfastningarnas och andra orters och äfven avenyers besättning med folk och förordnade, att det öfriga hemmavarande krigsfolket måste stöta samman under riksmarskens ledning och formera ett corpo, som sätter sig mellan Jönköping och Göteborg, att desto bättre se upp med naboskapet och göra motstånd mot fifentligheter vare sig i Västergötland, Småland eller Halland; fienden torde då ej våga gå förbi detta corpo längre upp i landet. Flottan skulle hålla sig hemma vid Vaxholm i beredskap, skansar läggas å lämpliga orter vid inloppen i skären, trånga sund och genomfarter stängas med pålar och bommar till att hindra fientliga anlopp; landshöfdingärne skulle tillställas bref om utskrifningen och militiens förstärkning. S. d. skref konungen ock till alla landshöfdingarna om den från grannen hotande faran och att göra anstalter hvar i sin landsort till att möta den, sammankalla invånarne i länen och ha dem att ge den utskrifning som eljest skulle gå till vintern, och att den anställes å hvar io;de man utan åtskillnad, af skattlagdt frälse, krone och skatte, rå och rör, att adelns russtjänst fördubblas, prästerskapet fördubblar sin bevillning och tillsätter 1 ryttare, borgerskapet strax ger den utlofvade kontributionen och allmogen råghjälpen. Rådet fick den 6 juli påminnelse om det ena och det andra, »efter Danmark begynner fläta sig in med andra våra vidrige», och ålades bl. a. att hålla kompaniskeppen kvar hemma samt ock i beredskap att nyttjas, likaså hålla båtsfolket vid handen, ej förvänta att danskarne antasta oss; konungen ville å sin ort göra hvad reson var. »Jag skall taga Gud till hjälp och vigilera uti allt, det jag någon tid vet lända fäderneslandet till säkerhet, antingen uppå den ena eller andra sidan». Guvernören Volkman i Wismar fick d. 12 juli order att reparera kastellet Wallfisch och hålla sig i positur, jämte Erik Stenbock taga fästningarna i ögonsken och berätta, hvad nödigt var i dem att göra; Volkman^ borde värfva 1 regemente till fots att förstärka garnisonen med. Till Erik Stenbock skrefs samtidigt omgräns-fastningama i Pommern och att värfva 1 skvadron fotfolk. Kort efter erhöll densamme befallning, d. 15 juli, att resa till Halland såsom guvernör, taga fästningarna där i sikte och hålla sig i position. Till Pommern beordrades senare mer infanteri. Folket af Upplands, Västgöta, Smålands, Östgöta regementen, som efter Warschaus fall kom tågande därifrån till Thorn i juli, befallde han d. 26 att föras hem till Sverige och brukas där.

I Stockholm och trakten omkring liksom hos de regerande väckte den främmande armadans närvaro stor bestörtning och oro. Öfverläggningar höllos i rådet i

maj och juni om faran. Energiska anstalter vidtogos här till lands och sjös, och

man önskade konungens närvaro i riket. Riksmarsken Gustaf Horn fick resa tillKalmar och öfverlägga med Lars Kagg och till Västergötland och Halland att se till dessa landsändars värn. Riksamiralen säg till flottans utrustning och fick bli kvar i Stockholm jämte det öfriga rådet, som ej behöfdes annanstädes. Arvid Forbus, kommendant och chef för mi-litien i Stockholm, fick sig anförtrodt försvaret af staden och omnejden med dess utanverk, som nu skulle förfärdigas; särdeles på Södermalm. Då denne förde ledningen i krigskolleg., fick Georg Paykull föra stadens krigsmakt och det landtfolk som ditväntades. Fyra befasta orter funnos här: Landsort, Sandhamn, Dalarön, Vaxholm. Ulfsparre begaf sig till skärgården och skaffade ut båtsmännen, hvilka exercerades af officerare och höllos beredda till dess försvar. Eljest var Herm. Fleming utsedd att göra det. Gustaf Banér skulle till Hörningsholm. Erik Fleming var i Bergslagen och skaffade folk på benen, andra fingo bege sig till västra gränsen norrut mot infall från Norge. Flerestädes, där den ordinarie militien och utskrifningen ej räckte till, skulle man ur huse utgå. Gustaf Adolf Leijonhufvud fick sörja för Österbottens och Finlands försvar mot ryssarne, därtill förordnad af konungen redan i jan. 1656. Lands-höfdingarne vid sjökanten befalldes uppsätta och bevaka tyrbåkar och vårdkasar såsom i krigstid; alla landshöfdingar hvar i sin landsort att sammankalla de 4

ständerna och be dem i ttd vara betänkta på folk och medel till försvaret i denna öfverhängande faran och enligt konungens ofvannämda order begära utskrifningen nu, adeln att fördubbla sin russtjänst, prästerskapet sin bevillning och tillsätta en ryttare, borgerskapet genast utge den pålysta kontri-butionen och allmogen genast ge råghjälpen. På sommaren höllos landskapsmötena.

Efter litet eller intet står till att tro juten, skref konungen hem till rådet irån Nowi Dwor d. 17 juli, så skulle man där hemma hålla sig på allt tall färdiga och i beredskap och ej vänta på att han först kommer med armén på gränsen eller måhända intränger i landet, utan i tid samla ihop folket under riksmarsken Gustaf Horns ledning och med hjälp af de andra hemmavarande generaler göra anstalter till dess underhåll, skaffa proviant och använda kronans redaste medel af tull och andra intrader och räntor till rikets försvar och säkerhet. Instruktionen innehöll för öfrigt flera föreskrifter om försvaret i de olika landsändarna, bl. a. om goda kommendanter i fästningarna, särskildt på gränserna, om kusterna, att sund och orter förpålas i skären, där skepp utom rätta farleden kunde löpa, skansar anlades å lämpliga platser vid de stora farlederna och försågos med järnstyqken, hvarpå allmogen tillhölies att bevaka dem och därifrån skada och oroa fienden, att den samma fick officerare kunniga härför; vidare om öfverbefälet samt att en generalkommissarie i kammarkollegium tillsattes, att Erik Stenbock blir guvernör i Halland; angående flottan föreskrefs, att den ej måtte utlöpa i sin helhet utan uttryckliga order från konungen; och ändtligen tillses skulle, att ingen af de svenska undersåtarne lockades eller lopp öfver till fienden.

Riksmarsken Gustaf Horn var på försommaren i Göteborg och mönstrade garnisonerna och krigsfolket på landet, beság orternas tillstånd och förordnade Älfsborgs regementes hemmavarande soldater dit på arbete; häraf voro vid midten af juni 100 man ankomna till Kyrko-gårdsholmen och 120 till Ryssåsen; dessa jämte garnisonsfolket arbetade dagligen på fästningsverken. Det fanns dock för litet folk till denna vidlyftiga ortens försvar och desse halfbyggda skansars besättning, om något fientligt påkomme. Af Älfsborgs och Skaraborgs-Dals fotknektar voro, sen medio juni, å Kyrkogårdsholmen 200 man, på slottet, Ryssåsen, Vänersborg, Gull-berg, Billingen en 100 man, i staden Göteborg, med de sjuka, 460 man, och hemma i länen voro af båda skvadronerna en 200 man. I början af juli voro 6 af stadens skepp hemkomna med salt, hvaraf en del skulle föras till Jönköpings besättning, och de öfriga väntades; af desse var meningen bilda en liten flotta till ortens försvar från sjösidan. I midten af aug. kom-mo 4 komp. värmländingar, hvilka gjorde danskarne många tankar. En Ribbings utskickade återkom från Norge och berättade, att allt var så lugnt, att man i Bohuslän och gränserna uppåt helst önskade fortfarande fred, men undrade öfver att ä svenska sidan man rustade så mycket.

Axel Lillie, som förestod Halland, var hindrad af sjuklighet att sköta hvad som behöfdes nu och begärde entledigande. Andra personer förordnades så länge att se till försvaret här jämte Lillie, såsom Börje Nilsson Drakenberg i Halmstad; senare på hösten kom den nye guvernören Erik Stenbock. I början af aug. voro 4 komp. fotf. och 1 komp. rytteri ankomna till Halmstad till den förutvarande vanliga garnisonen. Georg Sparre i Kalmar län höll enligt rådets befallning >ett vakande öga på den orten emot en och annan oförmodelig händelse, särdeles af den holländska flottan», gjorde anstalter ock på Öland och kusten nere vidSkåne; han hade äfven förordnat gamla officerare, skref han d. 5 juli, att jämte länsmän o. a. be-tjänte sammanskrifva allmogen i vissa kompanier och anföra den vid behof till försvar.

Han hade haft åtskilliga kunskapare ute i Danmark att höra, hvad som passerade, men hittills intet fientligt försport af någon betydelse. »Sant är, att här är mer rykte ut-spridt om Danmarks fientlighet, än som från Danmark självt verkligen törnimmes», skref han. En kapten var utsänd till Köpenhamn etc. att kunskapa, men medbragte intet nytt. Försvarsverket pågick emellertid på landet som vid fästningarna. Allmogen var sammanskrifven härad vid härad utmed sjökanten, vårdbäten voro reparerade oqh upprättade å nödiga orter vid ham-narne och vissa vakter förordnade vid dem, allmogen med sina förmän å hvar ort fick order och undervisning angående ortens försvar vid fientlig landgång o. d. De finska knektarne på Borgholm utbyttes mot de i Kalmar liggande af Scheidings komp., som nu gingo till Öland igen i garnison, och besättningen på Kalmar ersattes af nyskrifvet folk. Slottet på Öland var ej synnerligen fast, och utom det fanns intet defensionsverk på ön, ehuru i förra fejdetider varit åtskilliga forter, helst på östra sidan med hamnar. Skansen vid Färjestaden var helt förfallen; Nik. Tessin hade konungens order att arbeta på Borgholm En karl och häst af hvar gård fingo

öländame uppsätta att bilda en trupp dragoner och rida på stranden för att hindra fienden landstiga och fatta fast fot och endast brukas där, officerare och ammunition gåf-vos dem af staten. Vid Kalmar skulle Kvarnholmen bringas i bättre försvarsskick än den gamla staden och göras till ett provisionelt försvarsverk efter Wärnschiölds teckning samt bli färdigt i år. Arbetet verkställdes med det nyligen dit indragna garnisonsfolket, 600 man, af Kronobergs reg. och 129 man af Kalmar reg. Karl X hade tänkt sig, att en förstad byggdes till Kvarnholmen och de varande försvarsverken omkring den gamla staden Kalmar, hvar-ifrån invånarne skulle flytta, behötlos samt att denna slötes kastellevis till förstaden. Slottet vid Kalmar ansågs ej vara af den betydelse som det borde. Guvernör på Öland men ännu i aug. ej anländ var Ludvig Fritz; kommendant å Gottland Per Fleming. Konungen hade anbe-lallt en vidlyftig befästning å ön; vid Slite skulle en skans af trä uppföras. Ingeniör Clarman skötte verket här, efter Wärnschiöld var fullt upptagen i västra Sverige.

I Södermanlands län var Johan Sparre landshöfding; öfversten Joh. v. Vietinghoff var sjuklig och dristade ej ensam åtaga sig soldatesken och allmogen på landet; men han kom på rådets kallelse hit i juli och besiktigade skären och sökte skaffa officerare åt allmogen; det befanns nödigt reparera skansame och uppbringa kanoner dit för att kunna göra motstånd vid oförmodeligt fientligt infall. Från Stockholm var, böljan af juli, en del krigsfolk åter anländt hit, hvilket skulle jämte det här varande och allmogen ut till försvaret. 800—900 man lågo på vakt vid sjökusten i Stockholmsskären och sändes till DunamUnde på hösten.

Rådet gjorde litet annorlunda än Karl X befallt angående truppernas fördelning i garnisonerna, i det mer folk drogs till hufvudstadens försvar och flottans besättning. Så blef nu, skrefs d. 21 juni, Upplands och Östgöta rytteri brukadt ej i Halland utan kring Jönköping, både till att försäkra passagen och vägen ner till Markaryd och Halland samt vara Halland, Västergötland och den delen at Småland så mycket närmare, om något päfaller; blott en del af detta rytteri blef kvar i Östergötland att ge akt på hamnarne och inloppen här och hindra fientlig landstigning; at östgötarne låg ock något i Halmstad. Riksmarsken var i juli på Borgholm, i aug. ännu kvar i Kalmar och gjorde försvarsanstalter; sen reste han till Jönköping att vara emellan Kalmar län och Västergötland och ha ett vakande öga på båda. Han öfverlade med riksdrotsen Per Brahe och Wärnschiöld, om hur Jönköping kunde bringas i bättre försvarsskick, gjorde ock anstalter därom samt förordningar rörande Västgöta och Smålands krigsfolk, gaf öfverstarne i landet vederbörliga order att ej låta finnas brist på motvärn, om Danmark begynte något. I midten af sept. var han åter i Stockholm för att rådgöra med riksrådet om försvaret öfver hela riket.

Erik Fleming och Lorenz Creutz voro på sommaren i färd med att uppsätta bergsregementet, som inom kort blef färdigt på benen att gå emot infallande fiender eller brukas i garnisonen. Annat folk brukades till att försäkra passagen ur Norge öfver Magnora bro in i Värmland och till Örebro; den vägen, hvilken mycket begagnades vid handeln, var allestädes öppen, emedan ingen skans eller det ringaste värn någonstädes fanns, men flera pass. Tvänne utsknfningar höllos 1656, flera nya kompanier bildades, både till häst och fot. Utskrifningen, beviljad till hvar io:e på skatte, krono och frälse, företogs på sommaren; officerare voro satta för den värfvade och utskrifna militien. Tablå öfver den hemmavarande militien till häst cch fot slutet af sept. 1656;Adelns russtjänst ...4 komp. 600 man Af Jönköpings fotreg. 8 komp. IOOO m Af Upplands rytterireg. .. . 4 474 1 Kronobergs » 8 > 1200 » Östgöta » ...4 > 584 » Skaraborgs » 6 8 to 1 Smålands » ....4 311 Skaraborgs och Dals » 5 > 730 > Hammarskölds » ...2 » IOI Älfsborgs 6 » 950 > Västgöta » ...4 » 458 » Närikes 0. Värmlands > 6 » 870 > Dragoner ....5 » 680 x> Dalregementet 2 240 K. M:ts gard till fot ...i » '3i Hälsinge 4 » 440 > Upplands fotreg ...6 > 850 > Ångermanlands med 150 Västmanlands » ...2 » 190 % Västerb. * 4 * 560 1 Södermanlands » • 4 450 l Österbottens d:o » 6 800 » Östgöta » ...6 » 800 » Bergsregementet » 8 » 1400 Kalmar » ...3 290 1 Finnar i Kalmar » I » 80 Slussknektar vid Arboga > I 1 150 Hemtörlofvade j> 3 » 260 »

S:a 27 k:r 3,172 m. till häst, 90 k:r 12,201 m. till fot.

Inalles 117 k:r 15.373 man.

Bland officerare märkas öfverstarne Harald Stake för Västgöta rytteri, Johan Stake Skaraborgs och Dals reg., Bengt Lilliehöök för Älfsborgs, (kom hem våren 1656), Håkan Nilsson Skytte för Kronobergs reg., Karl Sparre

för Hälsinge, var hemmapå hösten 1656, Alex. Irving för Kalmar reg., kom hem i febr. 1656, Klas Fleming för Bergsreg., Böije Nilsson Drakenberg var en korttid kommendant i Halmstad, blef i sept. ötverste för Älfsborgs reg., Joh. v. Vieting-hoff för Södermanlands fotreg., tog afsked 1656, öfverstlöjtnanterna Gustaf Planting för Upplands fotreg. och Gustaf Ribbing för östgöta rytteri, majorerna Erik Nilsson Drakenberg vid Upplands rytteri, J. v. Hargen vid Södermanlands fotreg. och Gustaf Anrep vid Närikes och Värmlands, kaptenerna Adolf Fredrik Taube vid fotgardet och Jöns Krusloch vid Kronobergs fotreg. Två komp. 224 man af Hälsinge reg. skeppstego vid Dalarön den 29 juli på örlogsskeppen Draken, Wismar, Leoparden, Rafael, Hercules, Caesar, Mars, Månen och Apollo. Ofvanstående krigsmakt blef enligt riksrådets förslag fördelad sålunda: på garnisonerna följande fotfolk och något rytteri:

Halmstad, Varberg, Laholm 1360 man och 100 man rytteri.

Göteborg med skansarne .... 2,110 m. fött.

Kalmar besättning .... 530 » »

Gotlands » 180 » »

Jämtlands skans .... 250 » »

Örlogsflottan o. hufvudstaden 1,200 » »

Nyköping o. Jesslö........... 140 » »

Norrköping o. Vadstena..... 200 » »

Borgholm.................... 240 » »

Morast skans .... 100 m. fotf.

Uleåborg o. gränsvakt, iösterb. 670 » »

Bergslagen o. Kopparb. med

bergsreg.................. 1,400 » »

Att brukas i fält när så behöfdes: 5>772 man, nämligen rytteriet o. dragoner 3,072 man; af fotfolket 2,700 m. (Uppl. reg. 4 k:r 650 m , Södermanks 3 kr 310, Jönköp. 4 kr6oo,Värml:s o. Närikes 6 kr 870, Östgöta 1 k 120, Slussknektar 1 komp. 50 man.

Det hemmavarande artilleriet var ock ökadt, gevär anskaffade åt allmogen och krut tillverkadt för behofvet. Folket excercerades. Ännu i senare delen af sept., ehuru från nabo-skåpet intet fientligt var att förnimma, höll man sig så beredd, att riksmarsken Gustaf Horn hade sina hästar och rustningar i Örebro stående färdiga, så att han »på allt fall och händelse i hast kunde vara vid handen, där så sakerna fordrade».

Se här en berättelse på det arbete, som 1656 intill nov. var gjordt vid gränsfästningarna i Sverige: På Kyrkogårdsholmens hufvudverk voro de 3 bollverken som vetta åt det

södra och stora inloppet uppmurade till fullkomlig höjd och försedda med speranser, skottänger, och bröstvärn; vidare voro det västra bollverkets speranser jämte den stora åt homverket vettande porten tillika med ett kruthvalf förfärdigade, och de verken som ännu vöro något låga och ofullkomliga förságos med provisionela af trä timrade bröstvärn och pallissader; härtill hade blott 150—160 man användts, hvaribland 56 al ortens garnison. På Ryssås voro borgens 2 västra och mest angripliga bollverk uppmurade till så stor höjd, att fienden utan stegar ej kunde öfverraska dem, hvilka ock för ötrigt voro försedda med provisionela bröstvärn. Den delen af murarne som fienden skulle kunna beskjuta var anlagd på 24 verkfots grundbredd och förvarad med sträf- och förbindssamt hvalfvis lagdt tegel. På landets högsta klint var ettbatteri med provisionela bröstvärn och skottänger utgjordt, jämväl skansen som f. d. på den östra och brantaste sidan var alldeles öppen, tillstängd med provisionela bröstvärn och den gamla skansens öfriga jordverk tillslutna med en pallissad rundtorn. Dessutom var ock en stor hytta förfärdigad vid skansens västra sida för arbetsknektarne och deras officerare att logera uti. Allt detta arbete

var utfördt af 150 knektar i 10 vcrkor. Vattenverken i Göteborg, som förut voro öppna emot den ötverraskning som en fiende både vid öppet vatten och då isen bar kunde anställas, voro förvarade medtlst en provisionel pallissad, och den reale pallissad, hvilken efter en kungl. resolution skulle utan om nämda vattenverk upprättas i älfven var påarbetad. Fästningens 2;e portar voro liksom hamngapen försedda med värgrindar, provisionela pallissader och bommar, några dammar som voro kvarlämnade i fästningens såväl som ravelinernas graf hade borttagits och grafvarne bragts till större djuphet och bredd. Den stora bären, som f. d. var gjord på fästningens södra åt Ryssåsen vettande sida hade man begynt förbättra, men efter arbetet sent begyntes, så hade det för uppkommande frost skull ej alldeles kunnat fullbordas. Dessutom voro ock åtskilliga vallar och bröstvärn, dammar, slussar och corps-de-garden dels gjorda till nyes, dels reparerade och satta i bättre skick. Vidare voro en krutkvarn med 2 hjul och 8 stampar samt ett kruttorkningshus förfärdigade vid fästningens östra åt Gullberg vettande sida uti bollverket Johannes Rese. Härtill hade användts allenast en 218 arbetsknektar mestadels ankomna i aug. samt 60—70 man af garnisonen. Vid Kalmar hade man arbetat på hufvudvallens fodermur samt fastningsporten och bryggan emot landsidan jämväl försett fästningens åt sjön och holmarne vettande sidor, som förr voro öppna och värnlösa, med provisionela bröstväin, reparerat den gamla stadens verk och omfattat dem med 2:e pallissader. Arbetet begyntes i juli; en del af allmogen omkring var inkallad att nedkasta hornverkens siktlinier och kortiner utanför den gamla staden, enär de obesatta skulle tjänat fienden till betäckning. Kråkeskärs skans vid Färjestaden på Öland var likaså provisionaliter och i hast förbättrad med hjälp af allmogen och vallens utankant jämte en del af bröstvärnens innerkant uppsatta med en stor och kalklös foder mur samt valltorf; vidare var det meningen att skansen skulle omfattas med en pallissad och med frisiska ryttare samt dubbla grankrakar. Vid Halmstad voro afsnedets fodermurar till det mesta färdiga och försedda med provisionela bröstvärn; likaså voro utanverken för portarne och bärarne jämte självfva fästningens och södra kavaljerens vallar och bröstvärn på åtskilliga ställen förbättrade och några lödiga traverser anordnade, dels bollverken, dels vallgången och dess gator till att täcka emot bergen.- Dess-förutom hade man ock med tämligt besvär måst reparera bron öfver Nissan, hvilken föregående sommar till stor del nedföll. På Varberg voro vallar och bröstvärn samt taken öfver proviant-och några andra hus förbättrade, men muren och spelbommarne, som på fästningens västra och norra sida af sjön voro skadade och byggfäliiga, hade man dock ej kunnat reparera. På Laholm hade man omsider fått tak öfver kruthvalfven samt slottets och utanverkens bröstvärn upplagdt; bemälte utanverk hade pallissaderats; men den pallissad, som på slottets bröstvärn till blindo var uppsatt likasom äfven stormpålarne därstädes, voro mestadels afruttna och odugliga. Likväl hoppades man under innevarande vinter att erhålla verke till att göra nya sådana och äfven ersätta traverserna i Halmstad med nya samt uppsätta och förbättra segelbommarne vid Varberg. På Jönköpings slott voro de 2:e bollverken vid Munksjön, som i många år stått ofullbordade, nu gjorda provisionelt värndugliga medelst fodermurar utan kalk samt timrade jordkistor och jordbröstvärn; likaså voro de orillioner, flyglar, siktlinier och andra delar, som från fältet eller staden voro insnedda, betäckta med traverser och bröstvärn. Anordningar voro ock gjorda att upptaga förborgens verk och försvara dess östra vid kanalen mellan Vättern och Munksjön belägna sida med ett provisionelt bröstvärn åt staden, vidare omfatta utanverken med en pallissad och omtäcka den obestrykliga tenaillen samt höga stranden vid Munksjön med en pallissaderad kontrapproche jämväl att portarne och lönnportarne samt broarna och kon-traminornas skotthål på sätt som vid denna tid bäst låter göra sig blifva försäkrade. Dessutom voro anstalter gjorda att stadens östra sida förses med nya provisionela verk, efter det rysse staket, som förut uppsattes där, var till det mesta odugligt. En del timmer var redan framfördt till dessa arbeten, det öfriga väntades efter hand. Vänersborgs skans och dess kontrappocher och hus voro lagade och förbättrade; några nya hus hade här ock upp-byggts för garnisonen och provianten. Men Vänersborg skulle göras till en befäst stad efter nyaste mönster; hvartill flera förslag uppgjorts; det bästa var följande. I staden behöfdes 4 (ej 5) reala boll verk på de sidor, som fienden kunde angripa med approcher, hvarigenom en del byggnads- och garnisons kostnader sparades. Halfva stadsbollverket på kastellets östra sidaskulle jämte det reala bollverket vid gamla skansen komma på tjänligare plats och närmara Vänern och Vassbotten. Ehuru några kvarter bli efter detta förslag dels utelyckta, dels sönderskurna, så fick dock staden vid pass 460 tomter, alldenstund i hvart helt kvarter, som enligt kunglig befallning anlägges på Skräcklan, rymmas 28 tomter, betydligt större än i en befäst stad var brukligt. Ehuru flera kvarter gingo bort, voro dock kastellet,

stadsbollverken samt kastellets fria plats och vallgatorna af sådan storlek, att en flygande armé skulle jämte den ordinarie garnisonen därinne kunna rymmas. De reala åt landet vettande bollverkens spetsar komma 445 och 465 vanliga steg ifrån hvarandra etc.; skyddslinier bli såsom nu i bruk var kommet. Detta var allt som borde ihågkommas angående kastellet samt stadsverken så vid sjö- som landsidan.

Till våren skulle alla dessa befästningsverk, dem riksmarsken på sommaren satt i gång, liksom ock Vänersborgs ytterligare befästande med makt fortsättas, att de en gång måtte bli fullt färdiga. Garnisonerna skullle öfverallt hållas öfver vintern något förstärkta utöfver det i fredstid ordin, antalet för att bl. a. göra vinterarbete vid fästningarna. Också underrättades konungen i jan. 1657 därom, att gränsfästningarna voro icke blott utöfver den ordinarie garnisonen försedda med manskap utan ock kommendanterna tillvarnade att se upp, så att hvar-ken genom öfverrumpling eller eljest någon fara vore for dem. Sant var således, hvad Gustaf Horn i krigskollogium skref d. 21 nov. 1656 till konungen, att man här i Sverige i förleden tid och ännu var i verket med att göra all möjelig flit och anställning att sätta sakerna i den författning och skick, att allt fientligt våld skulle på den danska sidan, ifall man där beslöte sig för fredsbrott, tid- och behörligen varda mött och afvärjdt; och detta skedde under de »osägeligen stora bekymmer, viktiga affärer och öfverhopade krigslast och besvär», hvari konungen befann sig å sin ort. Budskickningar gingo då och då mellan myndigheterna hemma och konungen ute; riksrådet Gustaf Pedersson Banér sändes med krigskollegii bref och memorial i sept., Svante Banér samtidigt af M. G. De la Gardie till konungen, Scher. Rosenhane var med flottiljen, som förde drottningen ut, och återvände samtidigt med förhållningsorder.

Örlogsflottan hade naturligtvis ock sin stora roll vid försvaret 1656. I maj befallde rådet amiralitetet att göra i ordning densamma till att gå ut i sommar, men laga att det skedde allt så oförmärkt och utan något väsen. Reparationerna hade pågått flitigt; några ör-logsskepp ansågos omöjliga att repareras till fyllest och man var betänkt på att kassera dem, såsom Kronan, Scepter, Tre Lejon; Äpplet ansågs knappt värdt ge en reparation, Oldenburg kunde, färdigt, komma att göra 1—2 resor, Farna och Neptunus några sommarresor, Nyckeln var det någon fråga om, Recompens blef klart med stor kostnad, Hafsfrun erhöll en grundlig reparation, Svärdet, Salvator och Fides voro de lindrigast skadade och blefvo färdiga i maj. Hvad flera af dessa 13 skepp, om de dugde, skulle brukas till, var att gå med transporter, budskickningar o. d. Några örlogsskepp nybyggdes hemma, däraf 1 större och 1 mindre i Göteborg. Följande kunde brukas såsom örlogsskepp och vara med i kriget till sjös: Draken, Cæsar, Carolus, Hercules, Maria, Wismar, Amirant, Mercurius, Månen, Apollo, Leoparden, Falken, Rafael, Västervik, örnen, Fortuna, Svanen, Hjorten, Phoenix, Jägaren, Höken, Näktergalen, Mars och Simson, snart äfven Elefanten; alla dessa 25 voro ock färdiga i maj, äfven-ledes 3 andra och flera skulle bli sen, sades det. Härtill kommo lastdragarne Elefanten och Ulfsundskrejaren, bojortarne Gripen, Postryttaren, Ugglan, Jägaren, Röde Hanen, Hvita Hunden, Svarta Hunden, den holländska galioten, inalles 10 farkoster likaledes färdiga i maj. Förgyllda Flundran och några till voro å preussiska kusten. Vidare räknades till flottan ock Rosgalejan i Göteborg vid tullen, Danske Prinsen vid tullen ä Dalarön, bojorten Ödlan samt 25 mindre farkoster, nämligen 7 gaffelstrussar, 9 stora roddjakter, pråmar, skutor, små roddjakter o. d. Genom P. Ribbing skaffades förteckning på värbara och monterade kompaniskepp att tillgå vid behof i Göteborg, hvilka voro 19 till antalet med 360 kanoner; i Stockholm hade man tillgång till 34 sådana med 796 kanoner. Med hertigen af Kurland skulle afslutas köp att öfver* taga 4 af hans bästa örlogsskepp. Det var förnämligast Ulfsparre jämte andra som en tid skötte arbetet i amiralitetets kollegium och å Holmen, Martin Thijssen Anckarhielm i Göteborg. Bestyckningen var ock d. 22 maj gjord å 14 af de skepp som då voro hemma; de andras arbetades dagligen på; ammunition och proviant sörjdes för så småningom. Alla 3 regementenas båtsmän och bösseskyttar skulle tillsammans räkna 5021 man, däraf 175 voro i vintervakten, 4846 man hemma i landsorterna; men vid d. 20 juni var allt sjöfolket som hörde till amiralitetet och sjöstaten uppfordradt, en del redan kommen till Stockholm och resten väntades med första.

I juni månad gingo ock en del örlogsskepp ut i Stockholmsskären och sen andra, allt efter somde blefvo färdiga. Klas Bielkenstierna skulle föra befalet öfver flottan här ute och erhöll af rådet sin instruktion d. 24 juni, att bevaka inloppen till Tälje, Nyköping, Östgöta och Små-landsskären, möta våld mot våld och befästa Dalarön och några andra orter; i midten af juli gingo 310 man soldater och båtsmän att arbeta på skansen där; vice amiralen

Gustaf Wrangel till Adinal sändes d. 28 juni med Jägaren och Näktergalen, Danske prinsen, 2 jakter, 1 cs^ping och 15 lådjor samt 288 man sjöfolk, 205 man landtfolk, inalles 492 mans besättning til1 finska hären mot ryssarne; hans flottilj och besättningen ökades något i Finland. Fem skepp, Carolus monteradt till amiralsskepp, Månen, Falken, Apollo, Svanen, gingo till Preussen och skulle stanna vid Danzigerredden; Gripen, Postryttaren, Ugglan, galioten Förgyllda Flundran, Jägaren och några till voro redan där; de hade gått vid slutet af april men skulle hem igen. Röde Hanen skulle gå dit i slutet af maj och än några andra voro annanstädes ute i kronans tjänst. Verket vid Vaxholm togs i juli i betraktande af riksmarsken, riksrådet Paykull och Gabriel Oxenstierna, cch man såg efter hvar bekvämligast i skärgården skansar kunde anläggas. Oxdjupet försänktes ånyo med 2:e gamla skepp m. m. Sex skepp hade på våren varit ute med drcttningen och återvände efter hvarandra snart nog; fyra af dem skulle ligga vid Danzigerredden. Hvita Hunden sändes den 28 juni med ammunition till Viborg och Narva, Draken var ny och Bielkenstiernas amiralsskepp. Sen i juni låg största delen af örlogsflottan å Strömmen, den 15 juli gick Bielkenstierna med den till skären och därpå till Älgsnabben samt låg där med 20 örlogsskepp, att vakta och se till det icke någon främmande krigsflotta oför-modeligen måtte komma och tillfoga någon skada. Besättning landsoldater (23 aug.) å flottan vid Dalarön bestod af $47 man (2 kr Hälsinge 236 m., 2

Gerfelts reg. 216, 1 Dalreg. 89, 6 reg.offic.) Tvänne skepp, Falken och Svanen, voro ute på kryssning, det förra neråt Gottland och visiterade alla hamnar, det senare åt Öland och längs östgöta sidan. Den 28 aug. underrättades Bielkenstierna att gå från Älgsnabben och falla ankar vid den orten där skansen byggdes och låta folket arbeta på densamma. Den 5 sept. rapporterades, att örlogsflottans tillstånd var godt; vid samma tid beslöts, att 6 skepp eller fler fingo gå under Bielkenstierna att hämta drottningen i Preussen, men resten under amiralen och tygmästaren Rikard Klerck bege sig hem, att af besättningen på denna flotta kunde småländingarne, östgötarne och ötändingarne därute få hemlofoch behållas blott så mycket folk som behöfdes för skeppens hemförande. Den 23 sept. gingo Amirant, Månen, Apollo, Mercurius, Hjorten och hämtade drottningen. Vid samma tid fingo Phoenix och Höken resa med ammunition — och 200 soldater — samt krut till Riga och Rewal och sen kryssa mellan ösel och Kurland; likaså fick kapten Gustaf Sperling resa vid d. 11 sept. med Falken, Svanen, Salvator att kryssa i de finska farvattnen. I okt.—nov. återkommo de utevarande skeppen, drottningen den 1 nov.; af de med Gustaf Wrangel utsända återvände blott Jägaren, de öfriga lågo i Viborg i vinterhamn och reparerades. Den 29 nov. voro alla skepp återkomna till Stockholm, äfven Appollo och Elefanten. Kort förut hade man Karl X:s order af den 28 och 30 sept. att låta Höken och Phoenix samt tjänliga små farkoster och lådjor gå till DUnamUnde med materialier — och sen hålla sig där, konungen tillhanda och i beredskap och äfven att Gustaf Sperling beger sig med sina skepp dit. De 2:e förstnämda gingo visst, Sperling med sina möjligen ock. —

Karl X hade sitt hufvudkvarter i Frauenburg i Preussen sen d. 1 sept. 1656 någon tid. Det var samma dag som i Elbing fördraget slöts med Holland, hvilket blef ett förnyande af förra förbund ehuru ej emot Danmark mer. Den politiska ställningen syntes mycket bekymmersam, och konungen kände behofvet att öfverlägga med de närvarande af rådet om hvad göra, om lämna Polen och gå mot Ryssland och hur undsätta Riga med Livland, eller om gå mot Danmark och således börja ett nytt krig, om han därför icke skulle resa hem, eller ändtligen om möjligen stanna i Polen och fortsätta kriget här; vidare ock att öfverlägga om förbindelserna med andra utrikes makter, England, Frankrike, Holland, om det nya fördraget med Brandenburg, om Siebenbiirgen, kossackerna. Till dessa viktiga öfverläggningar kallades ock Karl Gustaf Wrangel genom kungabref d. 12 och 14 sept.

Wrangel hade den 30 aug. kommit till Danziger Haupt och öfvertagit befälet öfver trupperna i detta lägret och i närheten tills vidare med uppgift att fortsätta fortifikationsarbe-tet, samt kommenderade ibland ut afdelningar emot Danzigarne. Han aflöste G. O. Stenbock, hvilken lämnade d. 2 sept. och nu fick i stället ett annat maktpåliggande befal mot fienden åt Ostpreussen, hvilket lade nya lagar till dem han förut vunnit i detta kriget. Han fick order att gå med en del trupper till Memel och sen åt Livland och undsätta det. Han medhade enligtKarl X:s egen uppgift 6,000 man till häst och 2,000 till fot, slog vid Filippowo d. 12 okt. fienden (se bataljplan n:oli) och befriade Radziwill, hvilken jämte den brandenburgska fältherren Waldeck lidit ett kännbart nederlag mot Gonsiewski, som enligt Stenbock hade 4,000 polacker och några hundra tatarer, vid Lyk d. 23 sept.

Wrangel skaffade genast folk, så att en 600 bönder kommo och dagligen arbetade vid Haupt. Bland dem som

voro ute med afdelningar emot danzigarne märktes grefve Klas Tott. På konungens order gjorde Wrangel och Mardefelt en bro öfver Weichseln vid Graudenz. Den 6 sept. företog den förre med 200 hästar en kavalkad till WeichselmUnde att inhämta närmare kännedom om de utanför liggande danska och ho'ländska örlogsskeppen samt fann 8 af de förra — 5 goda och 3 mindre — och af de senare 42. Den 17 juli hade de holländska skeppen kommit för Danzig. Tillståndet i lägret bland soldatesken var dåligt; 2:e nya rytteriregementen hade ditkommit. För det mesta var allt stilla där och intet eller föga att göra; pesten härjade; danzigarne sände ut partier isynnerhet åt Dirschau för att rekognoscera, men äfven åt Haupt. Den IO sept. på morgonen kom således ett parti, natten till den 11 sept. ett å 400 hästar ända in på svenskarnes läger. Wrangel å sin sida gjorde ej mycket mot dessa ströftåg, sen han hörde om Elbingerfördraget, hvari det stod staden fritt att låta innesluta sig; den 11 erhöll han konungens order att i följd af samma traktat ej mera oroa danzigarne med partier samt härom vederbörligen underrätta dem, blott att möta dem, ifall de ändå skulle fortsätta med dylikt ströfvande. Ett sådant fall inträffade redan den 13; då grefven af Nassau vågade sig ett stycke utom lägret, stötte ett parti danzigare på honom i dimman hvarvid han vardt sårad i armen af ett skott. Wrangel skyndade till och satte efter partiet ända till MUnde och tog 2 till fånga. I Werder låg en del regementen och af dessa skulle han vid mediet af sept. draga in 3:e till lägret för att stå där så länge. Sen fick han befallning att låta 24 komp. af 5 namngifna regementen — Homburgs, Stenbocks, Biermans, Wittenbergs, generalissimi — samt 1 regem. under Douglas gå att förena sig med G. O. Stenbock, men andra komp. — af Waldecks, markgrefven Karl Magni, Stenbocks, Biermans, Wtirz-burgs — förbli i lägret. Vid d. 15 sept. begaf sig Wrangel, sen han helt evakuerat huset Grebin vid Danzig och förstört dess fästningsverk, till Frauenburg. De viktiga rådsöfverlägg-ningarna här inför konungen d. 13, 14, 27, 28 sept. och 9 okt. medförde flera resultat. Den 9 okt. ändrade Karl X sin plan att låta G. O. Stenbock gå till Memel eller till Rigas undsättning, då brandenburgarnes nederlag vid Lyk och de kurfurstliga rådens vack-

lan i det vänskapliga förhållandet till Sverige medförde faran att likasom bli inklämd mellan ryssarne och polackarne. I stället vardt undsättning för Riga och Livland till sjös till Ny-miinde så mycket nödvändigare; konungen för sin person beslöt stanna och ej resa hem. Kriget i Polen fortsattes. Ett hufvudämne för uppmärksamheten var Danmark och det med denna makt alltmer öiverhängande kriget, vare sig Sverige skulle anfalla först och förekomma eller vänta dess anfall. En mängd nya försvarsåtgärder hemma och ute å tyska sidan blefvo i följd häraf nödvändiga samt satta småningom i verket; och härmed följde ock en del nya utnämningar af militära personer och andra. Den betydelsefullaste var den som föll på K. G. Wrangels lott, i det han genom kungabref d. 24 sept. 1656 erhöll fullmakt att vara ståthållare i svenska Pommern. Härmed gafs uppslaget till den stora roll denne man sen från tyska sidan kom att spela i det 2:dra Sundskriget. Men omedelbart öfverhängande var ju ej detta kriget med Danmark, helst både Fredrik III och Karl X vid denna tid beslöto sig för reassum-tion, återupptagande, af forbundstraktaten i Köpenhamn under kurfurstens medling; den hade sen febr. innevarande år legat nere.

I Riga hade ej blott den nye guvernören Simon Grundel Helmfelt utan ock generalguvernören Magnus Gabriel De la Gardie satts för en tid ur stånd att sköta sina resp. befattningar i kriget med ryssarne, och själf kunde konungen med hufvudarmén ej gå däråt, såsom han något hade varit betänkt på. At den hanlingskraftige K. G. Wrangel gaf han då med memorialet d. 11 okt. uppdraget att resa till Riga för en tid och sköta försvaret af staden samt föra kriget med ryssarne. Riga skulle undsättas med en hel del krigsfolk, såsom ur Tyskland 800 skottar, Sverige 600 man, från Rewal 400 tyskar, Pernau 400 skottar; och Wrangel skulle medtaga sjöledes det folk, som var bestämdt att gå härifrån. Allt detta folket jämte hvad Wrangel kunde på stället uppbringa skulle bli en styrka å 3—4 tusen man till häst och fot under honom att agera mot ryssarne, drifva dem ur utanverken och ruinera deras läger etc. Jämte Dela Gardie skulle Wrangel taga i akt äfven andra orters försvar så till lands som sjös och därför ha vid handen en del båtar och farkoster; tillförseln till Riga kunde ske äfvenfrån ösel och från Sverige. Härjämte ärnade Karl X sända landvägen en tämlig hop infanteri till Livland, såsom 5000 man under Douglas, hvilka kunde förläggas i borgläger, där de kunde vara i trygghet, t. ex. å ösel, helst om Riga öfvergåfves af ryssarne. Livlands tillstånd var nämligen för svagt att af ordinarie medel kunna uppehållas. Pernau skulle så mycket som möjligt repareras och tagas i akt, ty här liksom vid Nymunde skans måste ryssarnes förmodade

afsikt att söka vinna fast fot vid Östersjön hindras med all makt. Högnödigt var ock att vidare taga Finland med Ingermanland väl i akt, där ryssarne ock förmodades till vintern göra infall någonstädes. Wrangel lades på hjärtat att dit förordna till försvaret 1000 man till fot af finskt eller svenskt nationalfolk, sen Riga var utan fara. Han skulle ock se till att någon ort anvisades de skepp som voro i Rigas farvatten att säkert ligga i kvarter under vintern för att vid första öppet vatten åter vara till hands. Arensburg på Ösel skulle repareras och på bästa sättet tillses samt öfriga orter tagas i ögnasken af någon ingeniör. Karl X var ock betänkt på att bringa Samogitien till lydnad igen med 2000 ryttare och förena dessa med de livländska trupperna samt anvisa kvarter åt dem under vintern här och i delar af Litthauen. Hertigen af Kurland behandlades fortfarande med mildhet och tilläts förbli i sin neutralitet. De 2—4 örlogsskeppen borde afhandlas honom. Ryssarnes strusser på Riga skulle Gust. Sperling hjälpa till att förstöra. När isen kom, skulle Wrangel låta den svenska flottiljen här löpa hem till Stockholm igen, någon hamn på Gottland, Slite t. ex. De la Gardie, för hvilken detta memorialet ock gällde och honom tillsändes, skulle låta hela sin krigsmakt nu ingripa mot ryssarne. K. G. Wrangels afresa dröjde emellertid; den 23 okt. stod han ännu resefärdig till Nymunde skans med en galiot; men redan följande dag var det uppdraget återkalladt och hans omedelbara öivertagande at ståthållarebeställningen i Pommern en afgjord sak. Ryktet om de tilltänkta undsättningarna lär förmått den ryske storfursten eller bidragit att förmå honom att upphäfva belägringen och tåga bort, hvilket skedde d. 30 sept. och 5 okt. Sedan Karl X fått säker kunskap härom, inhiberades de senast påtänkta undsättningarna till Riga; blott skottarne, som skulle till Pernau, gåfvo sig åstad. De la Gardie och Helmfelt tillfrisknade. Karl Gustaf Wrangel for sjöledes med örlogsskeppet Apollo från Preussen till Pommern, där han landade d. 8 nov. å Spicker på Rugen, hvarpå han genast underrättade regeringen i Stettin och pommerska landtdagen om sin ankomst samt öfvertagande af högsta ledningen af hertigdömets angelägenheter. Talrika lyckönskningar från olika håll kommo honom till del. Vid samma tid fördes ock Hier. Radzieiowsky öfver från Polen till Sverige. Han var med i lägret vid Nowi Dwor juli 1656 och bröt ut i »prejudicerliga diskurser», då Karl X'genom K. G. Wrangel och Gabriel Oxenstierna lät förehålla honom det och varnade. Men det halp ej. Han dref vidlyftiga förrädiska planer och blef ändtligen i nov. satt i förvar i Elbing.

Med öfverkomsten till Pommern begynte för Karl Gu9taf Wrangel det nya stadiet i hans historia. Han blef härifrån med de honom till buds stående stridskrafterna och försvarsmedlen liksom en utpost för Karl X och den svenska krigsmakten i Polen mot Danmark och det därifrån öfverhängande kriget och en hjälpande hand för stridskrafterna hemma i Sverige.

Öfverståthållaren i Stockholm riksrådet Schering Rosenhane medförde till rådet ett memorial från okt. månad med erkännande för de goda anstalter det redan gjort, och det beslutsamma mod£en hvar lagt i dagen den sistförflutna tiden, jämte en allvarsam uppmaning att i fall af fredsbrott vara betänkta på alla medel och vägar att göra fienden motstånd och sätta sig i godt försvar, men eljest inga detaljer. Den 1 sept. hade order getts om Vaxholms befästande enligt plan, och senare i samma månad skref Karl X till riksmarsken om danskarnes förfarande med påminnande om ett och annat igen, men särskildt läggande honom på hjärtat att, om de nu strax skulle något företaga, försäkra den sidan åt Östersjön, medan skären voro tillfrusna, låta rytteriet, som var bestämdt till Upplands och andra provinsers försvar där uppe, gå till de danska och norska gränserna, hålla fotregementena i Sverige liksom dem till häst i hvar landsort till handa och i beredskap under förevändning af fästningarnas reparation; allt måste ske i tysthet; därför hade Karl X ock skrifvit detta bref till honom särskildt. Han ville äfven nu, att som mycket af det svenska rytteriet i Preussen dör i pesten, detsamma förstärktes från Sverige. Riksmarsken fick ock en särskild order d. 26 okt. att ha akt på gränserna och sätta allt som lände till rikets försvar i sådant skick och lag, att ifall Danmark skulle ändtligen vilja bryta lös, alla på vår sida måtte vara redo och redobogna att göra sin plikt. Det folk, som härför skulle sänots från Sverige till Finland, fick han nu befallning att hålla kvar hemma. Och rådet i dess helhet gaf han den 2 dec. uppmaning att till våren hålla sig på allt fall uti god beredskap icke allenast med militien utan ock med skeppsflottan, som till första vårdagmåtte vara utrustad, och till amiralitetskollegium särskildt den 12 dec. att flottan till våren måste blifva till alla delar utredd, enkannerligen där någon fara tillstötte utur naboskapet. Riksmarsken och Herman Fleming skulle skaffa folk och besättning samt nödiga medel härför. Den nye guvernören i Halland, Erik Stenbock, broder till den berömde

fältmarskalken G. O. Stenbock, fick den 15 dec. sig ålagdt att hålla ett stadigt vakande öga på Danmark och hålla sig på allt fall i god beredskap, flitigt korrespondera med Dureel och betjäna sig af hans råd, laga att fästningarna voro väl försedda med proviant och ammunition; synnerligen måste han för all ting väl se sig före, att nu i vinter något anslag icke måtte hända.

Från d. 4 dec. finnes en lista på rekryter, som konungen önskade till våren ut från Sverige, nämligen fotfolk korporaler och gemena: 1 komp. Upplands reg. 200 man, 1 k. Nairns 200, 7* Joh. Stakes till Scheidings skv. 100, 1/t Drakenbergs 100, 1 Jönköp. läns 200, 1 Kronobergs 200, V* Östgötar 120, 1 Värmlands och Närikes 200, inalles 1320 man; rytteri: 8kr

Gustaf Banérs, å 60 gemena och 25 offic. hvart, 680 m., 2 Hammarskiölds--------; till Narva och

Rewal 5520 man till fot; själf tänkte han sända från sig till Livland 2000 till häst, nämligen 8 kr Henrik Horns, 8 Fab. Berns, 9 Douglas och 2—3 andra regementen, inalles 7,520 man. — Då Rehnskiöld for från Preussen till Pommern, fick han instr. d. 18 sept. att tala med kommendanterna om fästningarnas förbättring, som skulle ske i höst, proviantera magasinen, skaffa artillerifolk och en ingeniör, t. ex. kapten Krause, att tillse fästningarna. Den 29 dec. skref Karl X till honom angående Danmarks allehanda praktiker, att se upp, om de skulle vilja försöka något mot Stralsund eller med list få det in. Några värfningar nu företagna skedde till försvar af tyska provinser. En och annan officerare fick redan under sista delen af 1656 resa hem till Sverige från Polen enligt konungens löfte med Gustaf Banér i okt., såsom Krister Svinhufvud jämte andra vid årsskiftet. Under 1657 följde »en hop officerare».

Vederbörande hemma blefvo naturligtvis verksamma att utföra alla dessa anstalter. Rådet tog genast den högviktiga försvarsfrågan i öfvervägande. Vid rådssammanträde den 8 oktober, — samma tid som i Preussen rådplägningarna inför konungen ägt rum — var den politiska ställningen före. Den gamle riksmarsken Gustaf Horn framhöll, hur väl det vore om Karl X, hvilken låtit veta, att han i egen person ärnade sig öfver till Ryssland att själf föra kriget med denna makt, i förening med sin förnämste bundsförvant, den statskloke kurfursten af Branden-burg, hvilken disponerade öfver en så förträfflig armé, ginge upp till Pskow och Nowgorod samt afskure ryssarne passagen från Moskwa åt de svenska Östersjöprovinserna och det Baltiska hafvet samt toge bra hämd på dem. Men då måste han först dock ha fred med Polen, och trygghet från Danmark därigenom att den reassumerade forbundstraktaten slötes. Vid ett följande sammanträde den 18 okt. var försvaret af bergslagen före; denna visade sig själf mycket mån om sitt försvar mot ett befaradt danskt-norskt infall, hade därför bragt ihop en 1400 man samt erbjudit sig sända 1 komp. till Göteborg att aflösa därvarande krigsfolk, och begärde nu musköter, hvilka rådet ock beviljade. Den 7 nov. taltes om garnisonerna i gränsfästningarna, men intet beslöts; den 26 behandlades frågorna om att intet tolk från Sverige kunde skickas till Finland för Danmarks skull, att Slite skansbefästning på Gottland skulle fortsättas och allmogen hjälpa till därvid; d. 16 dec. beslöts, att skrifvelser skulle utgå till landshöfdingarne vid gränserna att anställa officerare, dela ut gevär och hålla sig hvatje ögonblick beredda för hvatje händelse, på det fienden icke måtte få tillfälle öfverrumpla landet och bringa folket i villervalla. Vid lämplig årstid exercerades allmogen å vissa platser i riket, dit den fick komma. Den 18 dec. återupptogs öfverläggningen om försvaret mot Danmark. Särdeles i Småland, Västergötland, Dal, där fienden först kunde göra infall, skulle officerare ställas för allmogen; och marsken påminte, att som kronans medel voro mycket medtagna, städerna och landet måtte hålla soldatesken med proviant; till landshöfdingarna afgingo bref att hålla allt i beredskap; dessutom förehades flera förslag om sättet att möta det väntade anfallet från Danmark. Magasin funnos flerestädes, såsom i Kalmar, Jönköping, Göteborg, Halland. I slutet af nov. och in i dec. öfverlades om flottans utrustning till nästa vår. Rådet sände den 9 jan. 1657 till amiralen Klas Bielkenstierna påminnelse om skeppsutredning enligt ordern den 5 dec.

Till konungen i Preussen skrefs den 27 nov. och uttalades bl. a. den önskan, att hans vaksamhet och omsorg för att afvända Danmark ifrån dess onda uppsåt och ifrån att verkställa något anfall på Sverige måtte ha godt resultat; Holland förenade sig nog ock i fall af ruptur med Danmark. Rådet hoppades, att Danmark, ehuruväl det som förr nog ville betjäna sig af konjunkturerna, likväl skulle hafva betänkande att inlåta sig i öppen fejd emot

Karl X Gustaf, som hade en så segerrik armé, så utmärkta generaler och själf vore en så lyck-Hg krigsherre. Men om af otvetydiga tecken det visade sig, att kriget med Danmark vore oundvikUgt och danskarne stode på sina i sista freden förlorade lands återbekommande och Brömsebroiredens upphäfvande, begynte värfva något ansenUgt i Tyskland, jämväl förbunde sig med riksens fiender »och sådant var notorium för världen och utom allt tvifvel», så instämde rådet med konungen däri, att det var rättvist, lofligt och nödigt att man sökte förekomma första strecket, »och så snart han begynte se sur ut och draga på värjan, då falla honom i håret och utdela första slaget». Rådet ville uppmärksamt följa konungens marscher, och så snart det förnam, att han begynte röra sig på denna vägen hitåt, då söka med det manskap och de medel, som voro för handen, agera till rikets säkerhet, i hopp att konungen på sitt håll droge största lasten och med sitt corpo trängde in i hans egna land och [-provinser-] {+provin- ser+} på den sidan, så att sedes belli från båda hållen förlädes i hans eget land. Det hemma-

varande rådet var således ej absolut emot, att konungen började kriget med Danmark, men hemställde detta till hans eget afgörande. Hade utskrifningen gett mer, säger Karl X till drotsen i bref från febr. 1657, så hade man varit vuxen agera något offensive. Isynnerhet var det ett oförmodeligt och starkt anfall man ville hålla sig beredd för, så att Sverige ej stode såsom Danmark vid Torstenssons inbrott 1643. Eljest var ett syfte med dessa och följande beredelser 1657 åfven hemma att skrämma Danmark till att afstå från sina krigstankar samt lämna Sverige i fred och okvald besittning af hvad det de sista 11 åren eröfrat och dessutom tillfälle att än mer stärka och utvidga sitt inflytande på kontinenten. »Si vis pacem,

para bellum», tänkte det således gent emot Danmark: om du vill freden, så bered dig för

kriget I Och dessa beredelser fortsattes med ifver undei året 1657.

Ett nytt skede böljar med hösten 1656 också i Karl X:s polska krig, karakteriseradt af ett lamare förande af kriget och ett märkbart sjunkande af de svenska stridskrafterna här, af den svenske konungens traktan efter fred och anordningar därför, beredelser för det nya med Danmark och knytande af tätare förbindelser med Frankrike, dit han enligt memorial i nov. sände Klas Tott för att förnya förbundet; vidare af Österrikes Ökade betydelse för Karl X:s politik och närmande till verkligt ingripande i hans krig, ett bättre förhållande till Holland sen fördraget i Elbing samt af den brandenburgske kurfurstens aflägsnande från hans sida, helst sen med det nya fördraget i Labiau d. 10 nov. denne fått hvad han så mycket eftersträfvat, suveräniteten i sitt hertigdöme Preussen. Både Bonde och Coyet reste från England och anlände till Frauenburg d. 22 okt.; den förre blef kort efter president i kommerskollegium och for hem. I Sveriges förhållande till England, där nu G. Fleetwood ensam skötte sakerna, föreföll intet af vikt på en tid. Kejsaren slöt förbundet med Johan Kasimir d. 21 nov. Stillestånd slöts i kriget mellan Ryssland och Polen i Wilna den 23 okt., därvid kejsaren hade varit medlare. Georg II Rakoczy af SiebenbUrgen slöt förbund med kossackerna, Karl X med honom d. 6 dec. Därmed gafs uppslaget till hans sista kavalkad uppåt Polen. Reassumtionen af forbundstraktaten i Köpenhamn kom under efteråret 1656 ej af stapeln, ehuru kurfursten, hvilken såsom många andra potentater önskade fred i norden, gjorde genom sin ditsände medlare Ewald v. Kleist sitt bästa. Båda konungarne sporde upprepade gånger sina råd, om ej skäl dock vore att begynna krig med nabon och förekomma honom, så konung Fredrik d. to sept. och 22 dec., Karl X första gången d. 17 juli och 13 okt., ej fullt så direkt återigen d. 22 dec. och för fjärde och femte gångerna i april 1657. Men bådadera fingo afrådande svar, den förre af sitt råd d. 24 sept. och 30 dec., den senare d. 6 sept., 27 nov. 1656 och 10 jan. 1657. På de 2:e sista förfrågningarna af Karl X kunde intet svar medhinnas.

En del ändringar inom personalen på de högre posterna försiggingo ock efter hand vid denna tid. Generalguvernören i Bremen och Verden H. C. v. Königsmarck blef på sin resa från Wismar till Preussen väderdrifven till Danzig och af dess magistrat tagen till fånga (d. 19 okt. 1656) jämte 2:e skepp (d. 18 och 19 okt.) med skotska värfvade soldater, hvilka sen gingo i stadens tjänst, samt satt i förvar i Weichselmtlnde skans intill freden 1660. De andra skeppen i följet skildes från dessa af stormen och kommo till Pillau. Redan d. 23 okt. kallades dittillsvarande kommendanten i Wismar Joachim v. Volckman att taga kommandot öfver militien i hertigdömena Bremen och Verden och att genast bege sig dit, ha akt på landet och alla där befintliga orter och garnisoner och fullfölja Königsmarcks värfningar; s. d. utfärdades fullmakt för honom att ha inspektionen öfver

fästningarna där; d. 26 febr. 1657 fick Volckman order att samverka med K. G. Wrangel. Rutger v. Ascheberg, som i febr. reste till Bremen för att värfva nytt folk, fick d. 3 mars förständigande att, efter han skulle kommendera de värfvade i hertigdömet, öfver 600 ryttare, bistå Volckman. Den 21 nov. 1656 var den sistnämdenyss anländ till Stade. Konrad Mardefelt befullmäktigades d. 6 febr. 1657 att vara guvernör i Wismar och framfor allt se till fortifikationerna; i början af april var han nyss anländ dit. Öfverstelöjtnant Erik Walentinsson blef d. 10 febr. kommendant i Warnemtinde skans; H. v. Bttlow blef d. 17 sept. 1656 kommendant i Thorn efter Mardefelt. Erik Stenbock kom på hösten som guvernör till Halland. Med döden afgingo, utom riksamiralen Oxenstierna, riks-kansläm Erik Oxenstierna i Preussen d. 23 okt. 1656 och fick ingen efterträdare, fältmarskalken Gustaf Adolf Lewenhaupt i Finland d. 29 nov, amiralen Martin Thijssen Anckarhielm i Göteborg d. 21 mars 1657, riksrådet Jttrgen Paykull d. 1 febr. 1657; amiralen Åke Hansson Ulfsparre var för sjukdom ur tjänstgöring den sista tiden af sitt lif (f 27 juli 1657). Också säger sig konungen, febr. 1657, vara numera »destituerad på kapable sujetter» och i okt. 1656 efter rikskansläms död, att han hade ingen hos sig som kunde gripa honom under armame. Per Brahe skref från Skara d. 10 maj 1657, s. d. som riksmarsken Gustaf Horn dog här, till Karl X och beklagade, att så många af de framstående och dugande männen nu i eu hast bortfallit. Filip af Sulzbach blef d. 10 nov. 1656 generallöjtnant, s. d. C. D. v. Dohna och Jak. Kas. De la Gardie generallöjtnanter till fot, Henrik Horn generallöjtnant till häst. Klas Tott hade d. 17 aug. ock blifvit generallöjtnant och Israel Ridderhielm s. d. befullmäktigats som generalmajor, men blef tatarernas fånge liksom flere andra i slaget vid Lyk i sept. Furst Radziwill drog sig efter den olyckan, nedstämd, ur Karl X:s tjänst. Erik Dahlberg hade begynt sin lysande bana, fick d. 24 sept. fullmakt som generalkvartersmästarelöjtnant; öfversten vid Skaraborgs reg. Johan Nairn dog vid denna tid och efterträddes af Johan Hård. Thomas Gerfelt blef kommendant i Stralsund d. 24 sept. Dan. v. Arentsen blef generalmajor till häst d. 8 jan. 1657, Fabian Berndes likaså och hertig Frans Erdtmann generalmajor till fot. Gustaf Horn Evertsson fick d. 23 jan. ledningen af den finska militien efter Lewenhaupt, och d. 31 jan. är kallelse daterad för Erik Gyllenstierna att vara generalguvernör i Finland och angränsande provinser, men den »gick intet af». Karl v. Scheiding blef vid samma tid landshöfding i Kexholms län, major Scheldon öfverstelöjtnant i hans ställe. Axel Lillie kallades d. 20 febr. att vara fältmarskalk samt fick samma dag fullmakten med uppgift särskildt att bistå riksmarsken i Sverige; och Erik Stenbock kallades d. 4 mars att vara rikstygmästare, krigsråd och general af artilleriet. Vid s. t., d. 11 mars, blef artilleri öfversten Gust. Oxenstierna generalmajor till fot hemma och skulle ha det första lediga fotreg., Friedrich v. Rappe fick fullmakt d. 26 jan. att bli Karl X:s råd med lön på stat. Markgrefven Fredrik af Baden reste genom Pommern hem till sitt land igen; hertig Adolf Johan återkom från sin holländska rekreationsresa och öfvertog i mars generaldirektionen öfver de preussiska landen så i civila som militära ärenden. Jakob Kasimir De la Gardie, något skämtsam, skrifver från Preussen litet om intriger och privata förhållanden vid hofvet: »penningar veta vi intet här, hvad det är, och lifsmedlen falla också så knappa, så att man inte vet, hvaraf man skall lefva». I okt. berättar han, att Karl Måres (Lewenhaupt) hade rest att gifta sig och att han väl ej mer återkommer till armén; men Lasse Linde var kvar. Ötverste Berent Taube, nyss anländ från Pommern, skulle resa till Livland. Själf hade han, medan Dohna var sjuk, på sommaren en tid varit såsom generalmajor under G. O. Stenbocks konduit, hvilken »är en önskelig hjärtans kavaljer och kommenderar med stor douceur;» han var ock i fullständigt godt förstånd med konungen. Om rikskanslärn däremot yttrar han d. 1 juni, att denne ej var fullt belåten, emedan Karl X expedierade många offentliga saker, som han ej visste af; herr Rosenhane sades ock göra sig bekymmer däröfver. »Gösta Kurck har fått väskötana och grinar mycket åt, det andra hafva blifvit generalmajorer», nämligen bröderna Krister och Bengt Horn, hvilka skulle resa, den förre som var guvernör i Riga, till Finland och vara under Gust. Horn Evertsson, den senare till Rewal och vara i Bengt Skyttes ställe. I Marienburg, där konungen då uppehöll sig, var eljest ett stort sällskap af furstar, ambassadörer och sändebud; bland de senare nämner han främst »vår redeliga D’Avaugour». Generalen Ro. Douglas blef fältmarskalk löjnant vid d. 13 juli 1656, då Karl X tänkte sända honom till Livland med folk. Om Filip af Sulzbach yttrar Linde en gång i början af året: »Den herrn agerar så vackert sin person, så det är en lust åt; han har

gjort sina dispositioner mycket väl». K. G. Wrangel stod högt i gunst hos Karl X. Men hos en del af de mest framstående var han nog ej alldeles gouterad. Jak. Kas. De la Gardie skrifver till sin bror Magnus Gabriel d. 27

okt. med anledning af hans förordnande till dennes hjälp i Livland mot ryssarne, att han ej visste, hvad K. G. Wrangel hade att göra i Riga, och ber brodern låta honom märka det; kommer han dit, så vore hvad Magnus Gabriel De la Gardies ovänner härigenom söka anhänga honom, värre än allt annat. Skjortan är en närmare än kläderna,hade konungen sagt vid ryska krigets utbrott, och följaktligen Livland honom mer betydande än allt annat Hvad i öfrigt beträffar krigsmakten ute, så led den dels genom kriget, ehuru det ingenstädes var särdeles blodigt, dels och särskildt genom pesten, som begynte på våren 1656 samt på sommaren och hösten härjade mycket, stor minskning så på officerare som manskap; fotfolket led mest, men äfven rytteriet, så att regementena, både de svenska och finska och de utländska värfvade, voro vid slutet af året mycket svaga och äfven förblefvo så den följande tiden. Från Sverige fördes inga rekryter ut, emedan för Danmarks skull allt folket behöfdes hemma. Värfningarna, som under de äfventyrliga vårmånaderna nästan alldeles legat nere, begynte igen efter Warschauslaget; och sen i sept.—okt. man beslutit krigets fortsättande, blefvo de synnerligen talrika och fortforo så hela året 1657. Förra regementen eller skvadroner sammanslogos eller instuckos i nya. En betydande omsättning i hela krigsmakten ägde

alltså rum särskildt nu en tid, vid öfvergången

En poet, troligtvis danzigare, något satirisk, sjung

Gref Königsmarck, H. C.,

Genom en väderväxel Råkade i fängelse.

Från Sverige vardt befälet allt

Här godt försedt, som där båd frös och svalt.

Nu bli de åter alla små,

Som stort och rikt sig lärt att gå.

Den det betvifla tör,

En titt till Danzig eller Preussen gör.

I Danzig kan han då få se,

Att Königsmarck är satt i fängelse.

En annan danzigare och polsk patriot sjöng, tydligen vid tiden för det stora ovädret:

Danzig och Polens land. Räcker jag god hand.

Åt dess adelsuppbåd, Önskas segerns dåd.

Fortuna råd tillade. Och polska staten hele!

Må Gud en evig ära. De polers makt beskära!

Men att af Svea välde Enhvar med bly vi fällde,

Att hos dess krigshär fanns Ej mera segerns glans:

Det dag och natt jag ber Och ve dess stora krigsmakt ger.

Åt konungen Karl Gustaf Jag önskar strax den dödes graf!

(Allts. öfvers.

656—57.---------

En Pommersk astronom utsände 1656 spådoman

Sverige tillfyllest till känna För världen dess tillstånd tör ge.

Danmark trefvar i tvekan,

Träffar hvarken mål eller medel.

Men Dana skall florera glad I Oldenburgerlinies 7:e grad.

Sverige bekommer mycket folk och land Samt det Heliga Romerska Riket i sin hand.

Den tyska kejsarkronan vänder

Sig med Tredje Ferdinand ur Habsburgs händer.

Du skall i evighet, Frankrike,

Ej blifva tysk kejsare.

Frankrike lefver i fruktan,

Lider stor skada och tuktan,

Triumferar dock.

Siebenbttrgen drager harnesk på,

Vill en krona sig förvärfva.

Medan det i grumligt vatten fiskar så,

Skall det sina land och städer blott fördärfva.

fr. tyskan.)

Från Öland berättas om ett järtecken 1656: »Dagen före juldagen äro på himlen,

bägge sidor om solen, synte tvänne arméer och ett blodigt svärd stående midt igenom soleq. Den knäfallande och obeväpnade bedjande armén med upplyfta händer hafver den beväpnade tillbakaslagit och öfvermästrat;» hvilket torde betyda, att man emotsåg snart ett nytt krig, nämligen med Danmark, och oväntad seger för den anfallne.

Karl X Gustaf hade i Preussen (1655) en dröm om arfprinsens, sin sons, födelse med tre kronor, och omtalte den för sina vänner. Glömde han den sen? Om så var, så blef han senare, då han i febr. 1658 stod på Fyen, påmint därom af sin anförvant pfalzgrefven Filip af Sulzbach, hvilken tydde den såsom då nära sin uppfyllelse. — Vi anföra detta som ytterligare tecken på, hvaraf hjärtat, hos hög som låg, var fylldt.Kap. V. Krigsanstalterna mot Danmark å den tyska sidan. Karl Gustaf Wrangd.

Den politiska taflan. K. G. Wrangds verksamhet i Pommern, Wismar och Bremen 1656—57; befästningarna. Olika anfallsplaner, som Danmark f&rmodades följa i det väntade kriget med Sverige. Karl Xis forsvarsplaner häremot. K. G. Wrängels andel ifrån den tyska sidan. Hans krigsifver. En krigslist af Karl X att möjligen locka danskame Ull ruptur å den tyska sidan.

jl^ÖRBEREDELSERNA till det danska kriget, hvilket som en hotande nederbörd sväfvat i luf-ten alltsen tronskiftet i Sverige, fortgingo parallellt å båda sidorna intill utbrottet i juni 1657. Dan-skårne sökte allianser och stöd hos främmande makter för anfall, synnerligast hos kejsaren, äfven Ryssland, Polen och kurfursten af Brandenburg; Holland blef ej att påräkna ännu för en tid annat än vid försvar. Sedan konung Fredrik III och hans råd i sept. och dec. 1656 öfverlagt och bytt tankar om krig med Sverige, blefvo ständerna den 1 jan. 1657 kallade till att yttra sig i frågan och bevilja medel. Mötet i Odense vid slutet af febr. var utmärkt af en krigisk stämning, hvilken för öfrigt härskade i hela danska riket, hos hög och låg. Konung Fredrik III gick i spetsen, men rådet var deladt. Den reassumerade traktaten om förbund och vänskap med Sverige i Köpenhamn, hvilken nu fick någon fart, begagnades af danskarne till att draga ut på tiden, medan de rustade och gjorde sig färdiga, och urartade under framdragandet af ömsesidiga gravamina eller brott mot föregående fördrag samt ersättning därför, ifrån midten af febr. trots medlarens alla ansträngningar till ett krig med pennan, föregångare till det blodiga; och det visade sig nu, att hvardera genom eller i nära sammanhang med detta ifrågasatta svensk-danska förbundet innerst åsyftade att skaffa sig förbundna och garanter emot den andre. Hvad Fredrik III och hans anhängare så inom som

utom rådet traktade efter med detta kriget, var återbekommande af det 1645 förlorade, Halland, Jämtland och Härjedalen, samt Bremen-Verden, och för öfrigt att få ifrån Sverige Pommern samt hvad senast svenskame intagit i Polen och Preussen, och om möjligt äfven Livland, vidare Danmarks förra inflytande i Sundet återställdt och med allt detta dess öfvervägande dominium i Östersjön; d. v. s. bringa Sverige ner till dess förra nivå såsom den mindre brodern i norden. Samtidigt härmed var det meningen, att Fredrik III skulle på rådets bekostnad öka sin kungliga makt.

Karl X uppfordrade sitt råd åtskilliga gånger mest under året 1656, att öfverlägga i frågan, om ej skäl vore att förekomma Danmark och först anfalla detsamma med krig eller möjligtvis vänta första strecket därifrån och under tiden hålla sig i positur på bästa möjliga sättet så till lands som sjös samt fick härpå dess mogna råd och betänkande; men då detta samtliga gånger var, beträffande det förra alternativet, anfallet, i första hand afstyrkande, så valde han det senare och beslöt sig för att vänta och upptaga ett försvarskrig med Danmark, helst sen, kort efter mediet af jan. 1657,hanfått kunskap om att furst Rakoczy af Siebenbiirgen, med hvilken han i dec. slutit ett förbund, brutit med en ansenlig hop krigsfolk in i Polen och kom tågande till hans möte, och helst han ville undvika ge Holland i kraft af försvarsförbund med Danmark anledning att bistå det. I stället ville han naturligtvis behålla Holland på sin sida som garant af Brömsebrofreden, hvilket ock Frankrike var; Tysklands ständer och kejsaren åter påräknade han som sina garanter mot Danmark vid anfall på Sveriges tyska besittningar. Med England och dess protektor, sin gamle vän, sökte han snart förbund igen, men först och sist subsidier, folk och skepp, en hel örlogsflotta.

Hvart kunde för Sverige detta försvarskrig med Danmark föra? Om Karl X segrade — lysande — hvad ersättning för de glimrande utsikterna till vinst, som han lämnade i Polen och Preussen, Ryssland, Romerska Riket och från kejsaren, då han, den öfvade krigarkonungen med sin segervana armé gick till Bältena och Sundet, på den väg Torstensson gick, då Axel Oxenstierna främst ledde våra öden och liksom drottning Kristina uppgjorde förslag att med Holland dela hela Danmark, då den svenska örlogsflottan under Klas Fleming först och Kari Gustaf Wrangei sen samt bisprungen af Louis de Geers eskader under Martin Thijsen Anckarhielm så väsentligt bidrog till freden i Brömsebro 1645? Stycken af Danmark, så att Sunden blefvo Sveriges, och stora stycken af Norgeeller hela. Hvad göra med resten af den danska monarkien och hvad ge svärfadern, hertig Fredrik III af Holstein-Gottorp? I yttersta fall dela med honom och andra, främst England, hvad ej den svenske konungen själf behöll. Så skulle han, i hvartdera fallet, lägga en annan hörnsten, den viktigaste, till det svenska Östersjöväldet, Gustaf Adolfs, Kristinas, Axel Oxenstiernas efterlämnade arf.

Det var stora mål Nordens monarker uppställde å båda sidor, och striden därom upprörde det mesta af vår världsdel.

Sådan är taflan, där vi nu gå att följa Karl Gustaf Wrangel igen, i hans nya verksamhet, i norra Tyskland, i Pommern, Wismar, Bremen-Verden, sen i Holstein, Slesvig, Jylland, vid Bält. Bland svenske män nedanom tronen är han den, som främst fyller denna tafla, och det blef hans nya storhet. Det var tydligen ej en tillfällighet, att Karl X gaf honom denna ställning. Han hade lysande föregåenden på den banan. Han var utan tvifvel rätte.mannen på rätte plätsen.

K. G. Wrangel stannade i Pommern året 1656 ut intill mediet af jan. 1657. Han hade till en början att sörja för fortsättningen af skeppsbyggeriet här, hvartill han senare fick sig 3000 rdr anvisade. I Wolgast, hvilket han ansåg vara den tjänligaste orten både för anskaffandet af ma-terialierna och andra bekvämligheters skull, uppehöll han sig för det ändamålet hela november månad och sökte skaffa en skicklig skeppstimmermästare samt en och annan skicklig mästare och timmerfolk, lät hugga en god kvantitet skeppsbyggnadsvirke och föra ner till sjön, skaffade järn från Sverige etc. Sen skulle han taga i ögonsikte och se till alla garnisonerna och fortifikationerna i Pommern

samt magasin, ammunition och materialier, besökte därför också Anklam, Stettin, Øckermunde, Damm, Wollin och åter Wolgast under december månad 1656.

Det svenska Pommern liksom den brandenburgske kurfurstens Hinterpommern och Mark Brandenburg voro

utsatta för infall af polska fientliga partier. Wrangel hade order att ej göra några exkursioner åt Polen från Pommern, ehurn han hade önskat order därom. En del svenska trupper, hvilka något förut fått gå från Stor-Polen och Pomerellen att ha kvarter i Pommern, fick dock Wrangel nu enligt nya order sammandraga, låta dem förena sig med Anhalts folk och göra fienden en diversion i Stor-Polen samt således betäcka de nämda landen. Till den 15 dec. beordrade han dessa trupper till rendez-vous vid Stargard. Som generalmajor Böddeker, hvilken skulle föra dem, ej än var anländ, anförtrodde han ledningen af dem åt fursten af Anhalt, hvilken fick föra dem åt gränsen, åt Dra-heim, Biitow, Schlochow, Lauenburg, och sen förlägga dem i kvarter. Det var desamma — en 1138 man af 8 uppgifna olika regin och trupper—, som i följd af anfallet på Konitz den 11 —20 okt. först af fientliga partier och sen af hela den polska armén under Johan Kasimir själf, hvilken var på väg till Danzig, hade fått utrymma sina kvarter och under fursten af Anhalt bege sig på en tid till Pommern. Wrangel och de kurfiirstliga myndigheterna hade ej så litet att göra för att möta de fientliga polska infallen.

Tillkommande vår förutsåg konungen det bli värre för Pommern samt beordrade Wrangel den 23 dec. att förse alla orter väl med proviant, ammunition m. m. och söija för reparering af fortifikationerna. Resultatet af Wrangels undersökningar var, att det var slätt ställdt med orterna och fästningarna, att de voro så förfallna att man flerestädes kunde rida in och att hvarken folk eller penningar funnos för deras iordningställande och förbättring. (Se bih.) Vintern var ej heller lämplig för reparationer. Dänholmen vid Stralsund låg alldeles nere och var fösvarslöst, ehuru det ju var en ort af ej ringa betydelse, ifall något till sjös skulle inträffa, och än mer om fienden bekomme den i sina händer. Wrangel föreslog därför, att den måtte förses med goda verk och folk samt en person, som kunde på stället tillse kronans intresse där. Han erhöll sen Karl X:s order återigen, af d. 8. jan., att låta reparera fästningarna i Pommern och proviantera dem samt taga Du Quesne från Hamburg dit till befästningsarbetena. Men ett kungabrefaf d. 29 dec. 1656 ålade honom först att resa til Bremen och jämte generalmajor Volckman taga i ögonsikte alla orter där och företaga reparationer af en och annan. Den 21 jan. träffa vi honom i Wismar, hvars fortifikationsverk han ock fann tämligen förfallna, isynnerhet kastellet Wallfisch, som låg mestadels alldeles nere och från sjön var nedspoladt. Dess reparation kostade betydligt och han ärnade bruka garnisonen därtill, ehuruväl han befarade att det intet bestånd skulle komma att äga, emedan så snart vattnet steg, detsamma åter tog bort jorden. Att använda sten blefve då enda utvägen. Konungen gaf sitt samtycke till reparationen, men begärde först fä sig tillsänd förslag på kostnaderna.

Kommendanten i Warnemiinde skans Erik Walentinsson blef ålagd att hålla den i godt skick. Utom kastellet Wallfisch fann ock Mardefelt vid sin ankomst staden Wismars försvarsverk i förfallet tillstånd. Karl X tillskref Volckman d. 12 febr. 1657 att i tid förse Bremen med proviant och själf taga orterna i skärskådande och d. 16 Wrangel att bilda ett artilleri i Pommern och Bremen, den 24 Rehn-skiöld att i tid proviantera Wismar, hvars garnison han beordrade d. 2 mars att förstärkas med 4 komp. fotfolk från Pommern och 2 att arbeta på fästningsverken. Till försvaret af de tyska pro-vinsernä (se härom vidare i bihctng), säger han i jan. och d. 22 febr., hade han låtit här anställa en krigsmakt, som skulle bli tillsammans 13020 gemena till häst, fot och dragoner, nämligen 7920 i Pommern (17201, häst, 4200 fot, 2000 dragoner) och 5100 i Bremen, (hvaraf 2000 gemena skulle gå i falt).

K. G. Wrangels vistelse i Bremen blef långvarigare än konungen tänkt, nämligen månaderna febr., mars, april 1657, och kunde icke undgå att hos grannarne väcka misstankar och farhågor. Burchard Muller var förordnad att under tiden ha tillsynen vid garnisonerna i Pommern.

Wrangel reste från den ena orten till den andra och besiktigade befästningarna samt skulle för öfrigt ha ett vakande öga på allt i Bremen och Verden. Dels behöfdes reparationer, dels uppförande af nya verk; och folk behöfdes att besätta de förra som de senare. Han delgaf detta för regeringen i Bremen, att den måtte skaffa nödiga medel och att det ena som det andra med första måtte kunna sättas i verket.

Stade vid Schwinge, biflod till Elbe, var en viktig ort och finge ej lämnas obesatt, på det kommunikationslinien med Elbe måtte vederbörligen upprätthållas och vid behof man säkrare måtte kunna fatta posto där. Ett nytt verk behöfde anläggas vor der Schwinge. Vid mynningen af Oste i Elbe var förhållandet detsamma; här måste vara väl

sörjdt bl. a. för öfverförseln öfver älfven. Snart voro ock de nya verken vid Oste och Stade vor der Schwinge under arbete. Å Krautsand, nedanför Stade utmed Elben, måste framför allt tillses, att danskarne ej intogo det och fattade posto där. Hitåt troddes deras första slag bli riktadt. Wrangel reste ock hit och stack af en skans för att vid behof göra den färdig.

Brist var här i Bremen ock på gevär och andra k rigs förnödenheter; men sen Wrangel erhållit befallningen att skaffa ett artilleri, var han därmed genast i verket samt engagerade en öfverst-löjtnant för ändamålet. Det värsta var, att det ännu saknades tillräckligt med folk att ställa emot danskarne, om de skulle komma; ty de svenska värfningarna — i Tyskland rundtomkring — gingo sakta men danskarnes fort, så att de hindrade våra, i synnerhet dem af fotfolk; och därtill lär hertigen af Lauenburg vid lifsstraff förbjudit sina undersåtar att inrullera sig i främmande krigstjänst; likaså gref-ven af Oldenburg. Och från de befintliga svenska garnisonerna rymde folk, isynnerhet af tyska nationen.

En omsorg för Wrangel blef således att på ett eller annat sätt hålla krigsmakten här vid den numerär, som under de närvarande förhållandena behöfdes. Till en början föreslog han därför, att inga värfningar af rytteri måtte förekomma, blott af fotfolk hvarmed garnisonerna skulle förses. Därmed vunnes lättare invånarnes tillgifvenhet och underlättades värfningarna af fotfolk för hertig Frans Erdtmann, den yngre grefve Königsmarck, Volckman, öfverste Schmidt och af öfverste Durings 4 komp:r. Wrangel hade konungens order att hjälpa till vid värfningarna. Han föreslog vidare, att de härvarande engelska knektarne användes å annat håll, ty här var man ej säker på dem; de gjorde ej annat än ondt samt stulo sig bort och lupo mest till Gliickstadt. Snart kom ock konungens order, att så snart genom värfning bekommits folk nog att besätta fästningarna, skottarne fingo bege sig till Pommern och därifrån jämte M. G. Dela Gardies lifkompani, hvilket i slutet af sistlidne dec. strandade vid Stralsund, öfverföras till Livland. Öfverste Vavassour talte med Wrangel och utföste sig, därest han erhölle tillräckligt penningar, att skaffa en 4000 knektar från England. Han var en gammal duktig officer och stod mycket väl hos general Lambert. Residenten MUller kapitulerade med honom att inom kort här lefverera 2000 knektar; sen for han tillbaka, men föll på våren i spanioremas händer och fördes till Ostende. Han kom senare loss, hopbragte något folk i England och törde det till Bremen i dec. 1657, men något sent.

Då Wrangel stod på väg att lämna Bremen, hade han, enligt hvad han själf säger, gjort alla möjliga anstalter till försvar och motvärn; garnisonerna voro tämligen väl besatta och de anlagda defensionsverken äfven i godt skick. Han önskade att, såsom ryktet sade, ett hufvudanfall och det första skedde mot detta hertigdömet, emedan man då finge bättre tillfälle att bekriga danskarne i deras eget land och skilja deras stridskrafter. För öfrigt trodde han dem naturligen ock företaga något mot självfva Sverige, så snart deras folk blefve fördigt. Tjugofem danska örlogsskepp hade han hört utrustas i Köpenhamn för att gå ut i Östersjön. Från Köpenhamn sändes, säges det, i slutet af mars några skepp till Elbe, fast motvind tvang dem att återvända; de beordrades då igen alt gå ut, konvojera engelska skepp och sen gå till Elbe, se till här — under samverkan med And. Bille —. att intet krigsfolk öfversattes från Bremen till furstendömena utan till konung Fredriks tjänst, att därför kryssa fram och tillbaka å Elbe längs Ditmarschen, och hindra fientliga fästningsverks anläggande, med hjälp af soldater från Gliickstadt. Också observerades af de svenska myndigheterna danska skepp på Elbe i april och maj; äfven voro sådana vid Weser. K. G. Wrangel begärde redan i början af febr., att vid första öppet vatten några små örlogsskepp sändes till pommerska kusten att brukas till att hålla kusten ren från kapare och till expeditioner m. m.; men inga funnos att tillgåDanskarne beredde sig att hejda och taga svenska seglare, och senare utfärdade den danska rege-geringenpåen gång 10 kaparekommissioner. Wrangel ville ock söka att från svenskt håll få en del kapare utrustade och begärde en generel kommission. I öfrigt var han ock betänkt på anstalter i tid för det fall, att hela svenska örlogsflottan komme 1657 till tyska kusten. Konungen ville anlägga ett skeppsbyggeri i Bremen; K. G. Wrangel undersökte orter och platser i hertigdömet härför och fann den vid Weser belägna Leheskans för dess läge särdeles bekväm, efter stora skepp från hafvet gingo ända fram till vallen och alla materialier lätt kunde skaffas hit på floden. Karl X begärde af rådet d. 6 mars en förteckning på alla privata personers skepp, kompaniskepp och andra, som dugde till örlog; deskulle göras i ordning för krigsbruk, och sen de voro färdiga antingen hållas hos örlogsflottan eller gå ut som kapare, några af dem, t. ex. de i Göteborg, sändas till Wrangel att

brukas på Elbe. Fredrik III sände ock ut kapare bl. annat kring Skåne, och danska borgare skulle utrusta flere.

Följande fotfolk besatte pommerska garnisoner d. 15 maj 1657:

4 kr Västmanl. reg. öfve W. Philp 358—380 man (2 „ Öfve Essens 214 „) 2 „ Bourdons 174 2 „ Taubes 213 olika reg:n och efterblifna sjuka 64 ti 2 kr öfve Bolscys 69 (2 „ Bosenskans 198 ..) artillerifolk en 98 sjöfolket i Kaseborg 62 i»

Summa öfver 1450 man,

hvilka minskades med de 2 kr Bosenskans, som fördes till Biga, samt det nu till Wismar öfver-förda folket.. (Se Wismar!) I

I Bremen och Verden

Värfvade tyskar i kvarteren r

rytteri 29 kr 880 man

dragoner 12 „ 370 „

fotfolk 24 „ öfver 300 „

än vidare påräknades _________454 „

Summa 2004 man

Wismars garnison samma tid:

1 k Irwings Kalmar reg. 107 man

2 kr Södermanländ:r 200 „

2 „ Uppländ.:r 216 n

2 „ Bosenskans (Cappellens) 190 „

Bolscys nyvärfvade 49 „

Efterblifna och sjuka 74 „

Artillerifolk. Troligen 2 kr.

Essens från Pom. ________________

Summa öfver 836 man

voro den 17 mars 1657:

fotfolk 8 kr. öfven grefve Königsmarck 604 man 8 „ öfve Diirings 341 „

8 „ a Schmidts 386 „

6 „ „ Vavasour's 466 *

2 „ f *d. Schmidts 117 „

1 „ öfvl Lundi 100 „

kvarblifna af Cranston'g 73 w

Summa 2087 man De lågo i 9 garnisonsorter (se bihang och kartan).

rytteri: 14 kr af olika reg:n 558 man, flerestädes förlagda.

Den 22 april mönstrades häraf 6 kr 418 man och gingo under Böddeker till Pommern och skulle fortsätta till Preussen för att lätta kvarteren här. Dessutom påglngo värfningar i Bremen till häst och fot af Erans Erdtmann, Volckman, Weimar, Waldeck, Ascheberg, Prætorius, Osten, Offener, hvilka dock afbrötos vid danskarnes infall i

juni.

Danmark kunde på flera sätt verkställa ett anfall på Sverige dentiden, om det skulle anfalla, och Sverige under dåvarande förhållanden på flera sätt upptaga ett danskt krig, antingen det anfölle själft eller inskränkte sig till försvar.

Grefve Korfitz Ulfeldt, den bekante flyktige stormannen från Danmark, vistades under polska kriget på sitt gods Barth i svenska Pommern. Han hade redan vid tronskiftet 1654 ifrigt talat för ett krig med Danmark under hjälp från England till sjös och tillintetgörande af hela danska monarkien samt delning emellan båda. Han föredrog sen alltjämt ett sådant * framför det polska och lät i bref, som han från Barth växlade med Karl X Gustaf, denne veta detta samt afrådde honom att alltför mycket fördjupa sig i Polen. Nu 1657 fick han genom ett samtal med sekret. Gambrotius i början af mars sin mening framförd till konungen, hvilken han tyckte ej tillräckligt förut lyssnat till hans råd, angående det öfverhängande danska väsendet. Han tillrådde Karl X att låta Rakoczy och kurfursten af Brandenburg sköta Polen, lämna en liten svensk styrka i Preussen till dess försvar, men med hufvudmakten genast vända sin uppmärksamhet mot Danmark: lätt och utan batalj skulle han bemäktiga sig båda konungarikena, Danmark och Norge, och sen föra härifrån verket bättre i Polen och Preussen igen. Ulfeldt, som helst velat muntligen framföra denna sin mening för konungen, erbjöd ock sin person till hans tjänst.

Karl X följde ej rådet. Under vistelsen i Preussen och förberedelserna till tåget uppåtPolen till Rakoczy meddelade han i ett handbref och ett memorial d. 16 febr. 1657 till K. G. Wrangel utförligt och för flera specificerade fall sina tankar om hur kriget med Danmark under hans frånvaro skulle föi as. Han tänkte sig ett diversionskrig till försvar mot Danmark af Karl Gustaf Wrangel från tyska sidan tillsammans med hertigen af Holstein-Gottorp, och det med eller utan samtidiga krigsoperationer från den svenska sidan. l:o om danskarne gingo öfver gränsen in i Sverige eller 2:o gjorde infall i Bremen, skulle Wrangel genast draga ihop trupperna i Bremen och därom genast underrätta såväl vederbörande hemma i Sverige som i Pommern och generalissimus i Preussen hertig Adolf Johan eller G. O. Stenbock, på det de trupper, som konungen bestämt skola för ändamålet komma från Polen och Preussen — en 2500 man, troligtvis desamma som sedan i maj nämnas — genast måtte föras till Pommern under pfalzgrefven Filips af Sulzbach befäl att där förena sig med de nye värfvade och tillsammans gå att förena sig med Wrangel. Likaså skulle ske om danskarne angrepo Wismar och Pommern. Snarare mot Bremen och Wismar än mot Pommern väntade dock Karl X danskarnes anfall. Gingo de på någon ort i Tyskland lös, så blottade de sitt land på endera sidan, och då ansågs det, att man kunde — sen man revancherat sig och drifvit dem ut — lättare förena sig med hertigen af Holstein och gå in i Danmarks land, bruka dessa på bästa sättet som ske kunde och göra fienden en stor diversion; gingo de mot Bremen, så var den svenska krigsmakten i Pommern och Preussen tillräcklig att utan hinder gå in i Holstein och agera efter godtycke, och gingo de att anfalla Wismar, så kräfdes någon tid för dem att intaga det, och då kunde de bremiska trupperna stöta till hertigen och alltså fiendens armé stå emellan till sitt största fördärf. För det fall att Wrangel erhölle visshet, att den största danska forcen samt de värfvade gingo mot själfva Sverige, så skulle han låta trupperna genast stöta ihop ur Bremen, Pommern, Preussen och förena sig med hertigen samt med dessa trupper gå att söka förlägga sedes belli, krigsskådeplatsen, till Slesvig och Jylland samt således helst förekomma danskarnes anfall och i tid afvända detta från själfva Sverige. 3:o Om danskarne fientligen anföllo hertigen af Holstein-Gottorp, skulle Wrangel sända denne, efter avis därom och begäran från honom, så många ryttare han hade för handen, intill 2,000, att brukas till hans försvar och lyda hans order, samt draga ihop de andra trupperna; men för säkerhets skull borde Wrangel förut genom Gambrotius öfverlägga med hertigen och göra ett visst aftal i hemlighet om assistensen, hur den bäst borde inrättas, om kanske med hela den här befintliga krigsmakten; ty om hertigen ej först begynte något mot Danmark eller gåfye någon orsak till fientlighet, var Karl X i kraft af Brömsebrofördraget och äfven tyska freden förpliktad att skydda hertigen.

Den största omsorgen och det mesta förutseendet kräfde från Karl X:s sida det 4:e fall, att danskarne sammandroge sin största force i Jylland och Slesvig eller Holstein under konung Fredrik III själf för att där böija kriget eller t. ex. vid Oideslohe formerade ett stort läger; då ansåg konungen rådligast att söka gå något defensive och vinna tid för värfningarnas fullbordan i Pommern och Bremen och bestrida danskarne öfverfarten till

Bremen. När Wismar var väl besatt, hade Pommern ingen fara; likaså skulle hertigen hålla sig inom defensiven, sätta sig på bästa sätt i positur och förse sina garnisoner med godt och troget folk samt ej förklara sig för någondera, tills de svenska trupperna voro vuxne de danska och kunde förena sig med hans; konungen ville ej, att »plockevis* något folk sändes honom till hjälp. Karl X hade skäl nog att ej först angripa danskarne i Holstein, som ju var en lem af tyska riket, nämligen att därmed ej ge huset Liineburg och andra katoliker förevändning att förklara sig för Danmark emot Sverige som fiende. Hölle danskarne sin största force, hvilken mest bestod i värfvade, i Holstein t. ex. i ett läger eller inkvarterad i de adeliga godsen och ej företoge något mot Bremen eller Verden, så var otvifvelaktigt, att de icke länge kunde stå där. De svenska trupperna i Bremen skulle då stå färdiga, de pommerska och preussiska också i beredskap, men vid de pommerska gränserna, Damgarten, Demmin, Rebnitz (el. Tribsees), att desto bättre kunna komma ner åt Holstein. Det ansågs, att landet Holstein ej länge kunde tåla att besväras med en så stor armés underhåll som denna danska, att adeln skulle snart bli ledse vid verket, att af soldatesken det som var värfvadt snart skulle söka sin väg åt Hamburg och Liibeck igen och för resten allmogen själf, förbittrad öfver militärens insolentier, skulle göra sitt till att ruinera armén och dess planer. Då vore rätta tiden inne, när man vore så när jämnstark med danskarne och värfningarna voro fullbordade frampå våren, att med trupperna ur Pommern och Preussen och Bremen bryta löst och agera med eftertryck. I fall den danska armén vore lagd alltför långt isär på landet, skulle Wrangel med sina jämte hertigens trupper skynda att gå på dem, innan de hunne komma ihop, och alltså förlägga sedes belli till Jylland, så att danskarne genom en sådan diversion finge »en märkelig klappe och skade». Karl X skattade naturligen förmånligt, om danskarne således hölle sin förnämsta force i Holstein och Jylland samt ej brukade den mot själfva Sverige,då, i händelse af krig, fältherren Gustaf Horn och eljest de, som hade ledningen där hemma, kunde desto bättre agera i Skåne mot fienden.

För samtliga dessa 4 fall gällde, att Volckman i Bremen-Verden och Muller i Pommern liksom Mardefelt i Wismar behöllo dispositionen af krigsväsendet hvar i sin ort samt forsatte med all flit arbetet på fortifikationerna och befordrade värfningarna, på det hvaije ort måtte bestå på sig själf och motstå all fientlig invasion. Rådligast syntes emellertid att, ifall man vore danska armén i Holstein vuxen, man sökte genast forcera den att retirera och upplåta oss landsbygden till bästa. Det kungliga Holstein hade ju många fasta orter särskildt på gränserna, de där kunde vara oss till men, om danska armén hade sitt posto där. Detta vore ett skäl att söka drifva honom därifrån och begagna dem liksom hertigens af Holstein befästningar till svenska arméns fördel, såsom Wrangel själf bäst fick afgöra. I Slesvig och Jylland åter funnos inga mer betydande orter att göra svenskarne motstånd med — utom Fredriksodde, borde tillagts; Karl X och hans män kände ej till denna nya betydande fästning. Som det var alltför kostsamt och besvärligt för Wrangel att på ett sådant tåg medföra ett svårt artilleri, skulle han i Bremen och Pommern låta inrätta ett bekvämt fältartilleri. Rendsburg vore kanske önskligt att intaga, och då kunde hertigen förse med nödigt artilleri därtill. Någon lång belägring skulle man ej tänka på; bäst var hvad som skedde i en hast, och bäst vore att först söka bringa fienden ur fältet och sen fullfölja lyckan, så att man afskar danskarne kommunikationslinien med det öfriga riket och betog dem möjligheten till utskrifning eller förstärkning såväl ur Holstein som Jylland, helst alldeles ruinerade dem. Ty betänkt måste man vara, hur svenska armén kunde få sitt underhåll för den kommande vintern. Till Wrangels eget skön ställdes eljest ett som annat häraf.

Samtidigt gaf konungen order, hur hemma i Sverige man skulle förhålla sig särskildt med flottan, hvilken skulle hållas färdig på hvaije händelse i skärgården och ej gå att hazardera någon sjöbatalj, eftersom troligen holländarne komme med sin örlogsflotta till Östersjön, Danmark mera till godo än Sverige. Fortsättas skulle därför arbetet på Dalarön till desto bättre försvar af skärgården, hufvudstaden och flottan. De tyska regementena i Preussen gaf Karl X order att hvar timme hålla sig färdiga att på Wrangels avis under pfalzgrefven gå till Pommern. Han anbefallde ock Wrangel att beordra någon, som under pretext af sina privata ärenden fore till liineburgske hertigen Kristian Ludwigs hof att ge akt på, hvad där passerade, samt att söka vinna den unge prinsen af Braun-schweig och skilja honom i detta väsendet från Liineburgaren. Att Wrangel själf reste till dessa båda hof vore nog önskligt, men det gåfve för mycket uppmärksamhet. En pålitlig person befallde konungen honom också att sända till Danmark, isynnerhet en till Odensemötet tör att penetrera, hvad där förehades och

hvart danskarne vände sin största makt, huru stor den vore och kunde antagas bli, hvari den bestod etc., men för sent, som vi förstå. Med Dureel skulle Wrangel flitigt korrespondera, och ifall denne berättade om danskames fordringar stridande emot Brömsebrofreden, då sammandraga trupperna och följa gifna order. I Pommern befintliga monterade skepp kunde han bruka som kapare eller ur Holland beställa därför tjänliga farkoster; och för personer, villiga att taga kommission, skulle han tillkännage att, ifall Danmark bryter löst, de få på svenska skepp och farvatten antasta danska, men ej holländska. Gambrotius erhöll ock i uppdrag att söka vinna Hamburg för Sverige på något sätt, t. ex. genom en off- och defensiv allians samt härom konferera med Wrangel. Den 12 mars gaf Karl X Filip af Sulzbach ett memorial och förteckning på de regementen, som ställdes till hans disposition i Preussen, för det fall att Danmark begynte något fientligt; han skulle flitigt korrespondera med K. G. Wrangel; om denne eller Stenbock eller Adolf Johan notificerade till uppbrott, då gå med alla regementena eller blott några, på olika vägar eller ihop till Pommern — fotfolket borde helst gå något före rytteriet— lägga dem där på gränsen i Damgarten, Tribsees, Demmin och omkring, se till sen, hvad bäst var att göra med dem, om gå emot fienden enligt Wrangels memorial, hvaraf han erhöll en afskrift, och taga marschen t. ex. genom Mecklenburg till Holstein; när han var kommen till det furstliga landet, skulle hertigen af Holstein-Gottorp ha ledningen öfver armén.

Med Gambrotius öfverlade K. G. Wrangel den 12 mars samtliga de nämda punkterna om det danska väsendet. Wrangel ville genast skrida till verket och begynna kriget. Den stora armaturen i Danmark uppgafs väl vara afsedd till försvar, men han fann den för stor därtill, isynnerhet i betraktande af de starka värfningarna, särskildt af utländskt krigsfolk, och trodde den vara afsedd för offensiven, äfvensom att danskarne sökte vinna tid, tills de voro färdiga. Han skref d. 17 mars sina tankar i frågan till konungen och gjorde en hemställan att ytterligare öfvervägas hvad göra. Han tillmätte stor betydelse åt hertigens af Holstein-Gottorp hållning, hur i fall af ruptur dennemånde förklara sig, därefter Sverige sen måste fatta sina mått och steg. Från Pommern trodde han det för Sverige vore bäst att göra sitt. Äfven Wrangel hade hört, det konung Fredrik yttrat, att ifall af krig, han måste ha den svenska kronan eller ock Karl X den danska. Han begärde 5 — 6 hundra kvartianer från Polen, helst under öfverste Korycki — hvilken sen var med i juni-juli —, efter han förmodade en snar ruptur,

Beträffande den svenska örlogsflottans användning hade Wrangel ock en annan mening än Karl X. Han ville den skulle gå ut och ej hålla sig hemma samt anförde såsom skäl härför den danska monarkiens geografiska beskaffenhet att bestå i flera från hvarandra skilda delar, hvilka ej så lätt kunde hjälpa hvarandra, utan mest måste bestå af sig själfva. Om svenska flottan vore i sjön, befarade danskarne en landstigning på det ena eller andra stället, och häraf nödgades de att besätta samtliga sina öar och land samt alltså dela sina krafter och ej kunna sammandraga någon större krigsmakt å ett ställe, hvaraf åter följde, i fall af krig, att de endast kunde gå defensive an. Vore däremot den svenska flottan ej i sjön, kunde de hålla sin makt samman och gå mot våra provinser offensive an eller ock i Skåne så mycket säkrare och behöfde då ej frukta för någon fientlig landstigning å öarna. Han erinrade om, hur det förhöll sig i sista danska kriget.

Karl X vidhöll emellertid sin mening i det ena som det andra, men skref d. 10 april till drotsen och marsken, medsändande Wrangels skäl för dennes mening att det vore rådligare, det vi rupturen ifrån Danmark icke afväntade utan forekomme det, samt sina motskäl att ej först bryta, och bedjande dem låta rådet öfverlägga om detta ärendet samt sen strax ge K. G. Wrangel order, hvar-efter han skulle hafva att rätta sig. Han tyckte han ställt med försvaret af de tyska provinserna så bastant, att Danmark borde draga betänkande att röra sig och han icke så stort bli diverterad i från att föra ut med ära verket i Polen och med Ryssland. Han hoppades ock, att protektorn i England ej skulle öfverge honom utan sända åtminstone en 2,000 knektar, hvarmed krigsmakten i Pommern lämpligen förstärktes. Skulle då Danmark galnas, vore ett ej litet corpo, förstärkt med 2—3 tusen ryttare från Polen och Preussen, vid handen att kunna under Wrangels befäl något märkeligt uträtta. Jämte ett handbref igen sände han Wrangel d. 3 mars samma memorial som den 16 febr. om danska väsendet, med tillägg att han bestämt några flera regementen till Pommern, i fall så omträngde, och befallde honom vidare att hålla vid handen alla farkoster, små och stora, tillhörande hertigdöraet Bremen, för att befordra öfversättningen af krigsfolk till Holstein, samt göra aftal med hertigen af Holstein-Gottorp att de skepp, som ligga på Eidern, kunde

i hast gå till Bremen vid behof. På floden Oste borde farkosterna samlas så oförmärkt och läggas samt därifrån öfversättningen af folket ske till Eidern; annars torde det falla omöjligt, då huset Lline-burg icke lärer unna svenskarne någon passage öfver Elben. Nödigt var att ha några jakter på Elben att hålla den ren. Särdeles låg det Karl X om hjärtat, att hertigen af Holstein-Gottorp ej förhastade sig och i otid förklarade sig mot Danmark, liksom att han hölles vid godt humör och ej tillätes bli klenmodig. Till försvar af hans marschländer, såsom Ditmarschen och Eiderstedt, kunde, om hertigen insisterade därpå och eljest ej kunde försvara dem, Wrangel ur Bremen skicka öfver dit så mycket han därifrån kunde mista, 1,000 hästar, mer eller mindre; därigenom kunde kvarteren i Bremen något lättas liksom värfningarna. När sen Danmark bryter löst, kunde andra svenska trupper stöta till och förena sig med hertigens, som stå i Ditmarschen. Till Wrangels eget godtfinnande ställdes eljest det ena som det andra också nu.

En liten ändring i orderna för Wrangel gjorde Karl X den 13 mars, nämligen att om traktaten i Köpenhamn med Danmark ginge bra och slötes, han då skulle göra anstalt med att de omtalade 1,000 knektar ‘ fördes öfver till Neumiinde vid Riga, samt ytterligare den 16 mars att, enligt hvad Wrangel föreslagit till lättande af kvarteren i Bremen och värfningarna af fotfolket där, några kompanier ryttare kunde föras åt Pommern och dädan åt Preussen samt möjligen äfven, om Wrangel så funne för godt, 2 regementen till häst, Prætorii och hertigens af Weimar, föras till Pommern att förläggas på gränserna där i stället för de regementen, som enligt de förra anstalterna skulle utur Preussen dit. De från Preussen bestämda trupperna kunde då bli kvar där, intill dess generaluppbrott kunde ske och man vore kapabel att agera offensivt emot Danmark. Likaså vunne man mycket, om krigsmakten ur Bremen kunde så sakteligen förfoga sig till de pommerska trupperna och stöta ihop med dem. I Bremen måste dock 1,000 eller 1,200 hästar förblifva. Man måste hålla sig i motvärn mot grannen; trupperna i de resp. landen gjorde det nog tungt för in-byggarne där, men man kunde senare låta dem få någon lättnad genom att föra trupperna åt annat håll. Eljest ville konungen intet ändra i sina försvarsanordningar mot Danmark.

Häraf och af hvad som följde en tid vill synas, att Karl X fortfor i sin tro, det allianstraktaten i Köpenhamn dock skulle gå bra och slutas samt att kriget väl ej var så omedelbart öfver-hängande. Kanske får man ock redan häri se hans bemödande att afhålla Wrangel i hans ifver från att ur Bremen, det omedelbara grannskapet, tillsammans med hertigen af Holstein-Gottorp i hast göra en början på kriget. Möjligen afsåg han ock att såmedelst lättare locka danskarne till ruptur och helst infalla i Bremen eller Pommern, sen det förra något blottats pä folk och då till det senare ej kom något nytt från Polen och Preussen, samt till att bryta den tyska freden, hvaraf Karl X sen väl kunde begagna sig.

Men Wrangel behöll sin mening och framhöll än en gång konjunkturerna här, hvilka han tyckte tala emot dessa ändringar. Hertigen af Holstein-Gottorp var redan liksom blockerad af kring honom liggande danskt krigsfolk och än sammandrogs mycket, både danskt och värfvadt. Marsken Anders Bille hade i början af febr. fått order att marschera till hertigdömena med 3,000 man till häst och fot och fatta posto norr om Rendsburg; i mars beslöts öka den i hertigdömena stående styrkan till 6,000 man; från Elbe upp till Kongeå, mesta parten i Holstein, voro danska trupper inkvarterade. Danska kommissarier hade varit hos honom och i konung Fredriks namn begärt inkvartering och kontribution, ja, t. o. m. talat om inläggande af en besättning i Tönningen. Hertigen skref till Gambrotius och beklagade sig häröfver, att hans land ginge därigenom till ruin, och

hemställde att, om detta skulle fortfara, man ju förr ju hellre och helst med ens måtte begynna

verket; ty läte man blott några veckor förgå, blefve det svårt,. men nu, medan danskarne ej voro jämförelsevis särdeles starka, kunde det ske lätt. Väl begärde hertigen ej uttryckligen hjälp, men

han var därom försäkrad vid behof. Wrangel tyckte därför han kunde sända honom 6 komp.

ryttare, nämligen de nämda åter till Pommern bestämda, Post, Liitzow, Leander, Sulzbachs och 2:e Königsmarcks, om ej det vore bättre att vänta, tills man vore starkare och med ens kunde bebynna kriget. Hertigen ansåg sig ej hulpen med de 6 komp. ryttare. Wrangel beslöt då enligt order att med dem och ett komp. dragoner samt generalmajor Böddeker, hvilken skulle föra befälet öfver dem i Pommern, gå dit och där afvänta ytterligare order från konungen och utgången af forbundstraktaten i Köpenhamn. Den 22 april mönstrades och

togo sen de 6 komp:na 418 man sin marsch, hvilken hos danskarne framkallade sådan ombrage, att alla trupperna i Holstein och å gränsen fingo order att gå tillbaka till Rendsburg och formera ett läger bakom staden. Den 6 maj kom Wrangel till Wismar igen; den 7 begai sig Wrangel härifrån till Pommern, där han stannade, i Wolgast, ända till konungens ankomst fram i midten af juli, dä han den 14 med några regementen till fots stötte till honom, som kom med armén från Demmin. De 6 komp:na till häst under Böddeker samt 1 skv. 4 kr Hessen-Darmstadts till häst, som d. 4 april fått konungens order att gå med från Pommern, hade stått på väg att gå härifrån, men hade naturligtvis fått återvända till Pommern igen.

Kap. YL Det svenska väldet beredes effektive för kriget med Danmark 1657. Karl

X Gustafs tåg med Rakoczy.

Krigståget Thorn-Zawicliost-Krzemien. Blicken år fäst på ryssen, kosackerna, tatarerna, Komtantino-pel. Kejsar Ferdinand III:s död vänder uppmärksamheten på Österrike, Romerska Riket och Sveriges allierade Frankrike och England. - - Beredelsema för det 2:dra Sundskriget fortgå* jan.—april 1657. Landet hemma för-delas och orterna få sina befälhafvare; en armé bildas under Gustaf Horn, och Per Brahe sen. Gränsförsvaret; allmogen; flottan; skärgårdarne; fästningarna och skansame; provinsmöten. Försvaret å den tyska sidan. K. G. Wrangel.

ARL X GUSTAF gaf från Thorn den 12 mars sin underhandlare i Köpenhamn Magnus Dureel förnyade order om alliansen, nämligen att göra allt hvad han kunde för att komma till ett önsk-ligt slut därmed, men också att, ifall han märkte att det ej hjälpte, utan Danmark framställde sina orimliga fordringar och gjorde stora beredelser för kriget, och sen han sett hvart hän det stundande Odensemötet syftade liksom hvart man ärnade sända den största krigsmakten, då begära ett kategoriskt svar, taga sitt afsked, inlämna en protest och resa, men likväl ej förhasta sig härmed. Karl X var emellertid helt säker på, ifall af ruptur, att Danmark ej än på några månader skulle bli färdigt. Sedan han äfven i så stor utsträckning låtit göra anstalterna till ett effektivt försvar hemma såväl som från den tyska sidan mot sin afundsjuke granne och ytterligare ärnade göra sådana, som ännu behöfdes, så anträdde han den 13 mars från Thorn sitt krigståg med en känsla af trygghet ifrån det danska hållet uppåt Polen för att möta sin nye bundsförvant furst Georg II Rakoczy af Siebenbiirgen och en stor förbundshär under honom. Fred med Polen var för honom hufvud-saken. De ledande männen i Danmark hoppades ju, att han skulle med sin armé kvarhållas i Polen, och räknade på att han i detta tåg för mycket skulle fördjupa sig för att i hast kunna komma sitt land till försvar. Men man kan icke utan skäl fråga sig, om möjligen Karl X företog dettatåg under en hal f tanke därpå, att han insöfde danskarne i säkerhet och lockade dem till ruptur, å den tyska sidan.

Karl X tog Piotrikow d. 23 mars, samma dag som kejsar Ferdinand III i Wien dog, en händelse af särdeles stor politisk betydelse också i nordens historia, och fortsatte sitt tåg, hvilket blef hans sista kavalkad uppåt Polen, samt mötte d. 1 april furst Rakoczy vid Moidli Bozice. Den främmande hären var en 40,000 (skref Paul Wirtz d. 25 febr.) — kanske 50,000 man, enligt Erik Dahlberg 59,000 man —, svenskame en 8,000 (ungefär samma antal som vid den föregående kavalkaden våren 1656 uppåt Polen) och brandenburgarne 3,000 man. (Se bataljplanerna n:o 12 och 13). Kommen till Zawichost d. 3. april, hade Karl X främst för afsikt att gå efter fienden och sen till Bug och Brzesc Litowski för att vara närmare till att ge akt på Preussen samt ryssames förehafvande äfvensom att desto lättare kunna draga kosackerna till närmare förening och samverkan med sig emot fienden. Här erhöll han d. 9 apr. underrättelsen om det kejserliga dödsfallet, men hade ej än så mycken tid att ägna sinatankar däråt. Han hämtade emellertid häraf ökade utsikter till fredlig allians med Danmark samt gaf Dureel d. 11 april från Zawichost en order till att underlätta alliansen, nämligen om inneslutandet af staden Danzig, och att således nu afsluta förbundet med Danmark. Sen hastade han i långa, snabba marscher efter fienden, Czamecki med polackar och litthauer, till Crzemien vid Bug, dit han kom d. 22. Här och i dess närhet lågo härarne stilla till den 7 maj, då de åter bröto upp.

Ferdinand III:s död betydde nytt val af kejsare, som skulle ske i Frankfurt a/M. Hvilket spelrum för stor politik och intriger, för och emot Habsburg, före valet och än mer under detsamma I Främst gällde frågan, om någon af detta fräjdade kejsareshuset skulle åter komma i besittning af den lysande värdigheten eller om motståndarne kunde förena sig om någon annan, vinna flertalet af kurfurstarne för sin kandidat och fä honom vald samt därmed

Habsburgame utestängda. Sverige och Frankrike voro ledarne af motståndspartiet och räknade på Englands samverkan. Vidare gällde det, vare sig någon annan blef vald eller en Habsburgare, men i synnerhet för det senare fallet, att genom valkapitulationen och äfven eljest skaffa sig garantier gent emot den nye kejsarens maktbefogenhet och kränkningar af den 1648 i Miinster och Osnabruck slutna freden samt ock godtgörelse för de redan tillfogade brotten däremot.

Hvad göra under dessa förhållanden? Det blef den närmaste frågan för Karl X och hans män, och det var om den man öfverlade under den jämförelsevis långa vistelsen i Krzemien samt fattade en del detaljerade beslut, hvaraf hufvudsumman var att man skulle i förbund med de 2 andra makterna, Frankrike och England, bevaka Sveriges inrresse vid det stundande valet och motsätta sig huset Österrike. Hvilken lysande uppgift för Sveriges konung)

I det memorial af den 27 april, som P. J. Coyet fick resa hem med till det svenska riksrådet angående dessa högviktiga ärenden, framställde Karl X också den förfrågan, hvarpå Coyet skulle medföra tillbaka dess mogna råd och betänkande, nämligen för det fallet att huset Österrike fortsatte att inblanda sig i det polska väsendet och Danmark likaledes fortfore att oroa med sina värfningar och tillrustningar och afbröte eller droge ut på tiden med allianstraktaten, hvad då vore bäst att företaga, antingen gripa först huset Österrike an eller konungen i Danmark, hvilken senare förmodades bli kastad öfver ända inom 4—5 månader.— Detta var Karl X Gustafs femte och sista förfrågan hos sitt hemmavarande råd, sen han började det polska kriget, om ej skäl vore att förekomma och först anfalla Danmark med krig; och det var den 7:e gången han sporde rådet härom, sen sin tronbestigning, i fall man medräknar öfverläggningarna hemma i dec. 1654 och den hemställan till det utevarande rådethan d. 28 juli 1656 gjorde, närmast med anledning af den holländska örlogsflottans ankomst i Östersjön. —

Alldeles på egen hand ville emellertid Karl X ej, att det hemmavarande rådet skulle gå an i kriget med Danmark vare sig def- eller offensivt, och tillskref detsamma, d. 15 jan. 1657, att om danskarne intet företoge, det intet skulle göras utan vidare order från honom. Sådana kommo dock sen tidt och tätt liksom förut, både före, under och efter det fräjdade tåget till Rakoczys möte och tillsammans med honom.

Den 30 jan. skref han således till krigskollegium, samtidigt därmed att han öfversände staten, om att fortfara med fortifikationerna, magasiners inrättande, ammunitions upphandlande och

1 öfrigt utföra ett och annat mera specielt, som skrifvelsen med kommissarien Reenfelt innehöll. S. d. öfversände han ock till amiralitetskollegiet dess stat samt sitt godkännande att där byggdes

2 kapitalskepp jämte det som redan var på stapeln; ett skulle Wrangel bygga i Pommern. Han tyckte sig behöfva en särskild korrespondent denna tiden i Danmark och hörde efter en sådan. Det blef Peter Chambers, hvilken f. n. uppehöll sig där och skattades af värde, också emedan hanansågs kunna draga den holländske ambassadören Konrad v. Beuningen — den kände ifrige svenskhataren — och hans medkolleger på vår sida, därest han häri finge bistånd af någon därjämte och erhölle nödiga medel för ändamålet. Till marsken, som fått bestyret med denna affären, skref han d. 27 febr. att ju förr ju hellre värfva en skvadron till fots att brukas till hufvudstadens försvar, att regementena i Sverige borde stärkas till manskap, kompanierna helst redigeras till 100 man eller något däröfver för att bättre kunna brukas i fält, då så behöfdes, men de öfriga utkommenderas på fästningarna och däremot lika många dädan uttagas i stället, att brukas i fält, och goda officerare anställas; och ytterligare den 28 febr. att i tid inrätta magasin, särskildt, utom i Kalmar och Göteborg, också i Linköping och Halmstad, hvarur i nödfall, därest någon armé skulle uppehålla sig i nejden, densamma kunde förses med nödtorft, samt söka förmå allmogen till någon extra ordinarie gärd därför och föra sina viktualier isynnerhet spannmål till bemäite orter; äfven Vänersborg borde vederbörligen förses med nödtorft, att detsamma, där så omträngde, kunde därmed hjälpa ej blott sig utan ock kringliggande omnejd; Kalmar skulle fortificeras. Vid medio mars gaf marsken order att draga de regementen, som lågo vid gränserna, bättre in mot fästningarna, emedan folket tubbades och lockades att gå öfver till fienden.

Till riksrådet hemma i Sverige gaf Karl X den 23 jan. 1657 åter uppmaning att hålla sig på god vakt, så att danskarne ej komme dem oförseendes på halsen, men om de blefvo stilla, att man å vår sida intet gjorde och antoge mot Danmark utan vidare order. Den 5 febr. underrättade Karl X rådet om, att han hemsänder ett antal

officerare att brukas vid regementena, inalles 32, däribland öfverstelöjtnant Wellam Nisbeth af Upplands fotreg., några af Johan Hårds eller Skaraborgs reg., af Östgöta, af Södermanlands, däribland självfve öfverste Krister Svinhufvud, vidare af Scheidings skvadron och Gerfelts reg. I mars fick Gust. Banér order att resa hem och vara öfverste för adelns russtjänst. Och åter under senare delen af febr. gaf han order att hålla ögonen på Danmark och de norska gränserna, hålla krigsmakten till lands och vatten färdig, ej dock ge Danmark orsak till fredsbrott. Konungen höll betänkligt för Hollands skull att dela ut första slaget. Han nämde om de fall han specificerat i skrifvelsen till Wrangel och anbefallde rådet i Sverige att l:o, ifall danskarne gingo med sin krigsmakt emot riket, vare sig fasta landet eller provinserna och öarna, eller attackerade örlogsflottan i sjön, och 2:o ifall de brukade någon fientlighet emot Sveriges tyska provinser eller 3 :o eggade storfursten i Ryssland emot oss på en eller annan ort, då å sin sida göra detsamma och föra kriget mot Danmark såsom kringsresonen före stafvade. Med nästa post lofvade han ett utförligare memorial.

Den 14 febr. skref sekr. Rosenberg, att rådet flera gånger haft sammanträden om krigs-frågan med Danmark och sökt enas om ett beslut att öfversända till konungen angående sättet att rekrytera det förra krigsfolket och uppbringa mer emot danskarne, att skaffa pengar o. a. samt att en af riksrådet skulle därmed begifva sig till Polen och äfven muntligen ge berättelse om allt för att sen erhålla fullständiga order; men det förslaget förföll, sen Karl X:s sista skrifvelse anländt. Rådssammanträdena i Stockholm fortforo med öfverläggningar om, hvad som hörde till försvaret, numera mest om skansarne i riket; fram på sommaren, då mötena vordo talrikare, taltes hufvudsakligen om flottan och dess besättning samt om Ölands försvar, äfven om utsändande af kapare. Man kan i allmänhet säga, att hvad som påbörjades 1656, det fortsattes under år 1657, och hvad som under det förstnämda året af rådet eller kollegierna beslutits eller befallts, men ej hunnit fullbordas, det utfördes nu. Man hade i det stora hela planen som detaljerna uppgjorda; föga nytt kom därför fram 1657. Helt visst blir det krig med Danmark, skref rådet d. 27 febr. och gaf konungen en utförlig tablå öfver krigsmakten till häst och fot. Annat hade ej varit att göra än att förse garnisonerna i fästningarna, hvilket skedde på 1 år, och sen söka formera en liten corps d’armé under Gustaf Banérs ledning i Värmland emot norska gränsen af en del Upplands rytteri, bergslagens hemmavarande knektar och värmländska fotfolket, som därför blef kvar i landet, att sålunda afvärja fienden, om han sökte bryta in på den sidan, och hindra hans anslag på bergslagen, som man trodde han hade i sinnet att ruinera. Arvid Forbus påtänktes att taga sig an verket på smålandssidan och vid Kalmar efter Pajkull. Själfva armén tänkte man sätta på någon lämplig ort nere i landet, därifrån man kunde ha öga både på den norska och skånska sidan och bekvämast komma dit, hvarest fienden förnams utveckla sin största makt samt i tid hindra honom. Man hade talt med kammarkollegium om inrättande af nödiga magasin så där som flerstädes för krigsmaktens underhåll. Riksmarsken föreslog Erik Stenbock att brukas till hans hjälp. Till generalkommissarie föreslog rådet Klas Stiemsköld samt anskaffande af ett antal dragoner medelst värfning. Rådet lät genom landshöfdingarne uppteckna allmogen i provinserna vid gränsen och indela den i kompanier och gaf den öfverofficerareaf de reformerade och underofficerare af de gamla hemförlofvade knektame samt tillhöll den att skaffa sig gevär, bly, krut. I febr. hade bref gått till landshöfdingarne, att fördubblingen af adelns russ-tjänst hålles färdig. Svårt var dock att finna befäl, som kunde föra öfverkommandot. Blott få voro ännu försedda med gevär, men man gjorde sitt bästa att vid faktorierna tillverka sådana åt allmogen. Till fästningarnas fortsättande fanns för litet penningar. Gustaf Horn hade öfverlagt med amiralitetet om försvaret till sjös, och man trodde sig kunna i tid ha att tillgå 33 örlogsskepp. Med allmogen skulle handlas om fördubbling af dess vanliga båtsmanstal, på det att genom flottans besättning landtmilisen ej måtte lida någon afsaknad. Det längst bort boende sjöfolket hade fått order att inställa sig i hufvudstaden i tid. Alla utevarande kompaniskepp påmindes om föregående års order att i tid komma hem samt åtvarnades att i fall af krig gå till England. Med dem hölls den svenska örlogsflottan för att blifva den danska vuxen, så framt ej holländarne kommo till med sin; den skulle ej gärna utsättas för risken, som medföljde, om den utfördes, men hållas i säkerhet och i beredskap att vid tillfälle löpa ut och afvända fienden i hans planer och företag mot såväl de svenska som fin-, liv- och ingermanländska kusterna. Tablå öfver den hemmavarande krigsmakten till häst och fot med garnisonerna, febr. 1657, såsom den i ofredlig tid borde fördelas:

Häst:

Fot:

: 4 kr adelns russtjänst 660 man 5 kr Älfsborgs 836 4 „ uppländingar 709 „ öfve Drakenberg. 4 „ östgötar 647 „ 6 Närikes 0. Värmlands 831 4 „ smaländingar 500 „ 2 daleknektar 242 4 * västgötar 798 „ 2 >1 Hälsinge 295 2 „ Hammarskölds 160 „ 4 ångermanländingar 553 1 „ dragoner fr. Ulfsund 92 . 4 ?! Västerbottens 648 23 „ 3,556 „ 6 n Österbottens 859 1 k. K. M:ts gard 131 man 8 fi bergsregementet 1,368 6 kr. uppländingar 767 „ 3 finnar i Kalmar 74 2 „ västmanländingar 185 „ 1 fi slussknekt:r v. Arboga 106

4

6

2

8

9

6

Söderman! and i ngar 456 östgötar 797

Kalmar 235

Jönköpings 961

Kronobergs 1,095

Skaraborgs 728

öfve Joh. Hård. Skaraborgs o. Dals 722 öfve Joh. Stake.

88 kr

11,889 man

Hemförlofvade knektar att kommendera allmogen i riket:

2 kr Närikes och Värmlands 182 man 1 „ norrländingar 100 „

91 kr

114 kr till häst och fot

12,171 man 15772T man

Efter de nämda tillökningarna i krigsstyrkan hemma, sändes till konungen i juni, juli o. aug. nya tablåer, som till sist visa en totalstyrka af 19,5 74 man. Härom mera framdeles! Af den nuvarande styrkan skulle fotfolket samt ett ringa antal rytteri fördelas i garnisonerna enligt riksrådets förslag, sålunda:

I ofredlig tid, borde vara: voro enligt rulloma: felades:

1 kr. 100 man (till häst) Halmstad 30 man 70 man 2 „ 160 ?! (?,) 1 Kalmar, 1 Göteborg, — 150 w 1 „ 131 n Gard Stockholm 1kr 131 n — 2 „ 200 «, upplrr södermhr flottan ff 2 kr 200 n 1 . 140 ?? Nyköping « — 1 ?! 140 ?? 6 „ 680 n östgöt: r 1 Kalmar, 2 x/2 Jönköping, 1 J/2 Norrköping 1 ?? 233 »» 4 ?! 447 11 2 „ 236 Kalmar reg. 1 Kalmar, 1 Gottland 2 * 236 ?? — fl 4 „ 400 Jönköp. Halmstad 3 „ 3u4 fl 1 ?? 96 11 9 „ 1,095 n Kronob. 8 Kalmar, 1 Laholm Halmstad, Varberg, Laholm 9 n 1.095 ?? — 6 „ 728 yt Skarab. 5 n 580 fl 1 7* 148 fl 10 n 1,658 »# 5 Skarab.o. Dals Göteborg 8 ?? 1,161 fl 2 »» 397 n 6. Alfsb. 4 „ 553 n ångermkr 2 flottan, 1 Jämtland, 1 Uleåborg 2 *1 275 ?? 2 ?! 278 n 4 „ 648 västerbottn:r Stockholm med flottan — fl 4 T» 648 n 6 „ 859 » österbottmr 5 Österbotten, lla Gottland, 2/a Borgholm 1 11 150 n 5 •n 709 fi 4] .. 600 n Bergsreg. Göteborg 2 ti 300 ti 2 fi 800 11 1 74 ?? finnar Kalmar 1 fl 74 ?! —'

62 kr 7,901 man^till fot, 250 man till häst = 8,151 man; 4,568 man 3,583 man

Alltså kunde i fält brukas 7,294 man samt de 3 kr 282 hemtörl. knekt. I hvarje garnison beräknades :

Halmstad, Varberg, Laholm 1,347 man (däraf 100 häst östgötar) Gottland 172 man

Göteborg med skansarne 2,233 „ (* 75 „ Hammar-) Jämtlands skans 162 „

Kalmar 1,228 „ („ 75 n skölds) Stockholm med flottan 1,257 „

Jönköping 380 „ Nyköping och HesslÖ 140 „Norrköping och Vadstena

Borgholm

Uleaborg

Gränsvakten i Österbotten

197 man 218 „ 113 „

709 „

Hemförlofvade knektar till oflic. 282 mail.

De göteborgska garnisonerna försågos med västgötar samt 4 kr af bergslagsfolket, de halländska dels

_____________ med Skaraborgs, dels Smålands knektar, Kalmar och

Snmma 8,15i man Jönköping samt Norrköping och Vadstena med Hå-

kan Nilsson Skyttes sm&ländingar och Östgötar, i Kalmar låg ock 1 k. finnar, Gottland och Borgholm på Öland med Kalmar fotf. och österböttnir, Stockholm och flottan med gardet, uppländ:r, ångermanlän:r och väster-bottn:r, Nyköping och Hesslö med södermkr, Jämtlands skans med ångermankr liksom Uleåborg, och gränsvakten med österbottir. Det påtänktes att af de finske knektarne vid Borgholm taga några till Slite och i stället lägga till Borgholm af småländingarne. Ribbing i Göteborg sände på drotsens råd 2 kr till Vänersborg, men sen fann han det vara illa ställdt med hans ort. Älfven blef sluten, och han kunde ej mer proviantera Vänersborg.

Att brukas i fält vid behof ^ J rytteri

^ K { dragoner 29 kr fotfolk

af fotfolk: 4 upplandingar

2 västmanlandingar 8 söderm&nländingar 1 östgötar 4 Jönköpings 6 Närikes och Värmlands

567 man 187. „ 816 „ 117 „

561 „

831 „

3,214 man (däribland de 4 kr 660 m. russtj). 92

3,988 „ 49 kr 7,294 man, näml.:

2 dalaknektar 242 man

2 Hälsinge 295 „

4 bergsreg. ,e 768 „

1 slussknektar (till Örebro) 106 „

29 kr 3,988 man

114 kr Summa 15,727 man

Fästningarna spelte en stor roll vid försvaret, helst de vid gränserna. Arbetena fortsattes hela året på dem och på skansarne i riket; knektar och haniiverkare användes jämte officerare och skickliga ingeniörer. Korslag var framställdt af Wärenskiöld att rasera Älfsborgs fästning och använda stenen i slottsmurarne där till de andra försvarsverken i närheten; ty en stor myckenhet sådant material fordrades till Ryssås, Kyrkogårdsholmen, Aspholmen och de göteborgska vattenverken, till tornet och kavalliererna på stora och lilla Otterhällan liksom portarne, kruthållarne, tyghusets sträckmurar och verkstäder; och man hade lagt märke till, att den sten, duglig till murning, som fanns i trakten, var mestadels utsökt redan och blef allt dyrare. Raserades ej Älfsborg nu, sade Wärenskiöld, medan stenen däri dugde, så förlorades det materialet om en tid, då man ändå blef tvungen rifva det, om det ej skulle stå kvar där utan nytta. Rådet begärde den 21 mars konungens betänkande härom. Erik Stenbock skötte de halländska fästningarna och gjorde sin högsta flit att reparera dem; han fann dem vid sin ankomst i nov.. 1656 mycket förfallna, ohulpna och oreparerade, ehuru väl försedda med ammunition och proviant, och han försåg dem ytterligare härmed, så att de verkligen kunde bestå emot en fiende, sk ref han den 10 mars 1657. Soldatesken ny-kläddes i dem. Halmstad var, skref han d. 8 april, ofvan och nedan alldeles slutet med vattubommar och väl förvaradt; där arbetades då på broar, vallar, utanverk med raveliner eller halfmånar för broarna att förvara dem och sätta Halmstad i bästa möjliga försvarsskick. Sen byggdes där ett tyghus, som sktrlle hysa förråd ej blott for de andra fästningarna i provinsen, Varberg, Laholm, att hämta af, utan for dem i hela riket. Den 15 april inberättade han, att fästningar och frontierer nu voro bra. Han blef 1657 riks-tygmästare. Enligt en plan af Wärenskiöld arbetades i Vänersborg på pallissader omkring staden, provisoriskt. Öen 7 juli rapporterade han att pallissaden nu var färdig, sa att blott ett stycke å 400 alnar var Öppet vid sjösidan, emedan ej mera virke fanns i förråd. Af brist på ett som annat hade han måst af-skära de reale approchable bastionerna emot landsidan och hade älven indragit verken vid sjösidan ett tämligt stycke och såmedels vunnit mindre omkrets, hvilken fick blott 4,060 alnars längd, hvaraf 1,600 alnar på den mot .angrepp mest utsatta sidan var försedd med bröstvärn och graf, så att man kunde a värja sig därmed. A den öfriga delen arbetades sen på samma sätt... Bönderna på Dal skulle nedköra sten för en del verk åt sjösidan. Vid Göteborg, Kyrkogårdsholmen, Älfsborg, Ryssås, Gullberg hade ock Wärenskiöld ordnat några nödiga verk, hvarpå under våren och sommaren dagligen arbetades, sa vidt medlen räckte. Vid Kalmar var mycket folk sysselsatt, i Jöuköping arbetades på ett provisionalverk, å Gott-laud på Enholmen arbetades med 318 man, och Slitehamns befästande sköttes af Peder Clarman; Wisborgs garnison utgjorde 318 man, ehuru den borde varit 344, på Enholmen fanns kvarter för 300 man och vid Slite backar för 40 hastar.' Kråkeskärs skans vid Färjestaden pa Öland var en femhörning och ärnad att förbättras med en utfodrad. vattengraf, ravelin, en betäckt väg, ett rysstaket från skansen intill färjebron. Hvad förut gjorts, var nu mest förfallet; omkretsen var stor och lång tid kräfdes att gÖra förbättringarna, den var ock långt belägen från stranden; allt gjorde att det ansågs bäst kasta omkull denna gamla skans och i stället bygga en 4-hÖrnig skans med mindre besättning, kostnad och arbete; den borde byggas antingen på Kråkeskärsudden eller näset ett mnskotskott därifrån och af sten, samt en färjebro läggas där för kommunikationen och garnisonen. Den vid Kråkeskär skulle dock lämnas kvar, ty får näset stå obebyggdt, så kunde fienden taga det, kasta upp batterier, hindra farten m. m, Gustaf Horn och Krister Bonde voro i Eskilstuna den 29 febr., som enligt en Karl X:s förutvarande plan skulle flyttas, och hade gjort anstalter härför. I kraft af konungens privilegier för Rademachers handtverkare 1654 hade Horn och Bonde nu utsett en plats för dem att bo pa, nämligen utmed ån nedanför den nya stallgården, där Karl X lär varit sinnad att lägga staden, och beställt hvad till byggnaderna och handtverkarnes bekvämlighet hörde. Den 16 juli inberättade krigskollegium, att fästningarna, som förut stått något släta, nu befunno sig genom flitiga i förledne tid utförda arbeten i tämmeligt försvarsskick, att allesammans voro försedda med besättningar, ammunition och viktualier, så att de nog hölle sig en god tid; så skulle ock ytterligare fästnings-byggnaderna på alla orter med makt fortsättas. På Vaxholms befästande arbetades ock alltjämt, likaså vordo skansarne på Mörkön, vid Nyköping samt slottsverken där och 1 Norrköping m. fl. verk på sjösidan Södermanland och Östergötland reparerade och satta i försvarsskick; skansen vid Dalarön var ock tilldet mesta förd ig; likaså arbetades på skansen utanför Södermalm; men den nye skansen i Jämtland, An-dersö, var ej än bragt i fullständigt skick, för den var så stor. Arbetet där hade något legat nere, och i stället arbetades med makt på den gamla skansen, Erösö. Fästningsverket vid Slite blef öfvergifvet, då ryktet kom om

danskarnes inlöpande i Östersjön, men folket indrogs på slottet. Kalmar befann sig, enligt rapport d. 15 ang., tämligen i forsvarsskick. wHvad på en och annan ort vid sjökanten behöfde botas och bättras, är ej försummadt, utan med högsta möjlighet iakttaget.u Magasin inrättades i Kalmar, Jönköping, Halmstad, Göteborg. Med allmogen i rikets alla provinser underhandlades genomkommissarier om ditfö rande af spannmål och viktualier. Man lade an på ett starkt gräns- och kust forsvar- —

Rådets och konungens tankar möttes, fast icke i allt. Den 6 mars skref Karl X det lof-vade memorialet i Graudenz och afsände, hvilket den 2 april var rådet i handom, jämt 20 dagar senare än det föregående, som framkom d. 13 mars. Det innehöll bl. a. order om fästningarna på norska och danska gränserna såsom förut, hvilka han hoppades väl nu voro i verk satta.

Till desto kraftigare försvar mot Danmark skulle Per Brahe, så vidt han för ledningen af rådsöfverläggningarna skull kunde komma ifrån Stockholm, bege sig till Jönköping och låta sig den ortens samt landets där nere och gränsernas vid Markaryd försvar vara angeläget; riksmarsken fick ledningen af försvaret i Västergötland och Halland för att vara så mycket närmare och kunna ge akt på danskarnes förehafvande samt, där de något fientligt begynte, draga folket och alla trupper, som icke voro enligt öfversända listor bestämda på andra orter, tillsammans och formera ett corpo och sätta sig med armén på någon bekväm ort till motstånd och aktion mot all fientlighet såväl ur Danmark som Norge. Som Lars Kagg var sjuk, skulle Axel Lillie taga på sig försvaret af Kalmar och Smålandsgränserna på den sidan och med sig förena någon att vara kommendant i Kalmar samt ock drifva arbetet på fortifikationen där. I Göteborg var riksrådet Per Ribbing guvernör, hvilken ock skulle ha ett vakande öga på västgötagränserna mot Danmark och Norge på den sidan, och kunde han till hjälp adjungera med sig öfverste Bengt Lilliehöök att vara där såsom kommendant öfver garnisonenrna i fästningarna. I Vänersborg kunde Harald Stake eller Johan Stake agera till att afvärja fientliga invasioner på de orterna. I Halmstad och Halland kunde åt Erik Stenbock ges till hjälp såsom kommendant antingen öfverste Böije Nilsson Drakenberg eller Johan Hård. I Värmland och uppföre vid norska gränserna med Bergslagen och Dalarne skulle krigsledningen handhafvas af grefve Gustaf Oxenstierna, hvilken nu för den skull ock reste hem till Sverige; presidenten i bergskollegium, Erik Fleming, och landshöfdingarne på de orterna skulle mana allmogen att låta se sig villiga till att göra fienden värn och motstånd, där så omträngde och han ville intränga på de orterna. Oxenstierna till hjälp kunde adjungeras öfverste Wellam Philp och några goda officerare. Gi^fve Johan Oxenstierna måste tillika med allmogen vakta och försvara gränserna till det honom anförtrodda landshöfdingedöme, Västerbottens län. Åt Arvid Forbus uppdrogs försvaret af Stockholm och kringliggande orter. Någon af amiralerna måste städse visitera Upplands och Södermanlands skärgårdar samt hålla allmogen till idesam vakt. Till östgötaskärgårdens försvar måste någon adjungeras landshöfdingen, såsom i sista danska fejden, att ha uppsikt. Generallöjtnanten af kavalleriet Henrik Horn affardades nu hemåt och Gösta Banér Persson skulle kommendera så som generallöjtnant af kavalleriet. Harald Stake och Per Andersson Linderoth blefvo generalmajorer till * häst. Vaxholm skulle göras färdigt, verket i Dalarne fortsättas och fullfärdigas. I Finland mot Ryssland voro generalguvernören Gustaf Horn Evertsson personer tillordnade för Ingermanlands och Kexholms läns försvar; guvernören i Ingermanland var förre guvernören i Riga, Krister Horn. Landshöfdingarne öfverallt måste ha ett vakande öga isynnerhet på skären och gränserna, fästningarna väl förses och magasin inrättas öfverallt. Skeppsflottan måste af Bielkenstierna tagas uti akt, väl provianteras och förses och båtsfolk i tid sammankallas. Efter riksamiralens död och under Ulf-sparres sjukdom var han den främsta auktoriteten hemma på sjömaktens område. Konungen höll för rådligast, att örlogsflottan var tillsammans och icke utlöpte, och att man ej lät det ankomma på någon sjökombatt; att allenast gå och hålla sjön ren med en hel flotta utan att företaga något visst ansåg han falla alltför kostsamt, emedan sådant med en god del mindre kunde förrättas. Om Danmark bröte löst, hade man således att angripa saken till rikets försvar.

I en ny skrifvelse den 11 mars anbefallde konungen arméns förstärkning, så att man kunde gå in i fiendens land och förlägga sedes belli dit samt där agera. Att gå allt defensive var svårt för de svenska provinserna, och han önskade att utskrifningen nu så mycket hastigare måtte företagas. Till Norrland fick Erik Sparre i stället för Axel Sparre resa; till generalkommissarie blef af rådet Klas Stiernsköld antagen.

Ständerna öfverallt måste naturligtvis anlitas för att bevilja det folk och de penningar, som behöfdes, och man tog nu som 1656 sin tillflykt till landskapsmöten. Konungen gaf befallning härom i febr. — för Finlands vidkommande till Gustaf Horn Evertsson —, och rådet utsände tillsamtliga landshöfdingar, biskopar och superintendenter i Sverige och Finland konungens skrifvelser därom. Under våren och sommaren höllos de — samtidigt och efter dem i Danmark—Norge— och beviljade i allmänhet hvad som begärdes, bl. a. fortsättning af alla på sist hållna riksdag beviljade krigshjälper och anställande af utskrifning. Den gamle riksmarsken Gustaf Hom Karlsson for vid slutet af april att hålla möte med ständerna i Skara och dog här den 10 maj 1657. Karl X ansåg, att Sveriges fiender nu traktade efter att nedbringa detsamma inom dess förra gränser och frånhända det Livland; detta, bland annat, skulle nu sägas för ständerna.

Den 10 april hemsände Karl X, såsom ofvan omnämts, till drotsen och riksmarsken K. G. Wrangels tankar om att ej afvänta rupturen från Danmark, utan förekomma den, samt skälen denne andragit härför, och å andra sidan de skäl han själf hade att ej först bryta. Därför bad han dem och rådet öfverlägga igen om detta ärendet; då det var gjordt och rådet fattat sin mening, skulle det, efter han var så långt aflägse, i enlighet därmed strax ge Wrangel order. Detta var den 4:e gången han gjorde denna fråga. Båda de sista hemställningarna af detta slag, d. 10 och med Coyet den 27 april, kommo rådet till handa så sent, att de begärda öfverläggningarna ägde rum först i början af juni — under förändrade förhållanden, hvilket också påpekades i svaren.

Vidare befalldes nu rådet att i Halland utlysa och upptaga samma kontribution, som dan-skame åtagit sig på Odensemötet. Därjämte uppmanades rådet igen att på alla fall ha ett vakande öga, och därest danskarne möjligtvis genast gjorde från norska sidan ett infall in åt Bergslagen, Närike och Västmanland, förordna det corpo, som stod uppe vid Stockholm, att stå på någon bekväm ort, där det vore så mycket närmare och färdigt att tillika med allmogen då kunna göra fienden motstånd. Slotten på de orter, hvilka voro med någon mur omgifna, såsom Örebro, Västerås, vore ock nödigt att förbygga med bollhus, så att de kunde hafva sina flanker och vore bättre att försvara samt försedda med besättning, då de ej lätteligen kunde intagas utan kanoner, dem fienden den vägen ej lätt torde medföra. Vägarne på gränserna åt Norge borde sä mycket ske kunde igenhuggas och ruineras, vattnet från sjöar och mossar förledas nr det ena till det andra, där sådant läte sig göra, jämväl eljest också all lägenhet afses och nyttjas, hvarmed passagen för fienden kunde göras svår och hinderlig. Den 14 maj skref han till fältherren Gustaf Horn om militien i Sverige, hur nödvändigt det var att den till häst som fot blef förstärkt, utom medelst utskrifningen också dels genom värfnmg af ett antal dragoner hemma i Sverige, dels antingen genom kapitulation af generalkommissarien Stiernsköld med några af konungens tromän och generaler att värfva hvar för sig ett komp. till häst eller därigenom att, såsom bruk var, officerare af deras villkor hafva sina egna lifkompanier, hvilka nu skulle tillvärfvas, äfven om de förut hade sådana, och blifva ett antal af en 8 stycken. De som sålunda skulle värfva ett komp. å 100 rytare, voro riks-drotsen, riksmarsken, Axel Lillie, Gustaf Banér, Douglas, Kl. Stiernsköld, Harald Stake, Per Andersson Linderoth eller ock andra; adeln tyckte konungen också gärna kunde fördubbla eller något öka sin russtjänst. Vidare skulle, såsom Erik Stenbock berättat, att en del gamla soldater nere vid Markaryd och därbortåt vid gränsen erbjudit sig, dessa värfvas till dragoner, ettt regemente eller en skvadron, och förse sig självfva med alla tillbehör samt brukas blott mot Danmark och ej föras ur riket. Hallands nye guvernör Erik Stenbock kunde gå i fält, Bengt Lilliehöök bli kommendant i Halmstad och en ny i Göteborg tillsättas. Grefve Robert Douglas, som bléf fältmar-skalkslöjtnant vid den 13 juli 1656, då konungen ärnade sända honom till Livland med krigsfolk, utnämdes den 13 maj 1657 till fältmarskalk och hemsändes till att brukas i fält.

Redan den B dec. 1656 hade Karl X gett order om den svenska örlogsfloitans utredning för tillkommande år, och möjligen att 10 skepp sändes till preussiska kusten och Putzigviken emot danzigarne, samt några skepp med 600 —700 knektar till finska skären och Ladoga. Örlogsskeppen hade ej lidit mycket under år 1656 och en del voro redan i febr. 1657 så godt som färdiga, andra blefvo, det snartutan mycket besvär; skeppet Kronan, sades det, kunde ännu repareras och brukas i sjön, men Äpplet, Scepter, Tre Lejon, OIdenburg, Nyckeln, Neptunus, Fama voro gamla och ej mera att räkna på än att, lätt bestyckade, kunna läggas i skären, om nöden kräfde, och utförsäkra inloppen samt såme-dels möjligast förhindra oförmodeligt fientligt anslag, men ej brukas i någon

sjögång. Äfven nybyggdes skepp, utom i Stockholm, i Göteborg, Södra Möre och Wolgast. Den 13 mars 1657 voro i Stockholm redan 13 skepp färdiga och bestyckade, 12 goda och värbara kunde vidare skaffas till väga, men sen voro de andra i flottan allt smärre och smärre. Den 11 april lågo 22 örlogsskepp färdiga på Strömmen, och d. 16 maj var det i Stockholm med reparationerna i det närmaste beställdt. Det var brist på små farkoster, bojortar o. d., som kunde löpa i ärenden mellan orterna och inne bland skären samt utmed grundare kuster. En skärgårdsflotta hade varit behöflig jämte den stora flottan.Ej 10 utan 4 skepp — Amirant, Mercurius, Falken, Hjorten — sändes, d. 26 mars under skeppsmajor Gustaf Sperling, till preussiska kusten. Deras uppgift blef att bekryssa de preussiska och pommerska kusterna jämte bojorten Postryttaren, drifva danzigpiraterna ur Östersjön, passa på de danska piraterna, hvilka redan i maj begynte betydligt märka sig, hämta kunskap från alla håll isynnerhet Sundet, men eljest ej störa kommercierna i Östersjön. Det var detta året mycket osäkert här. Den svenska handeln, som dittills mycket florerat, upphörde alldeles, då kriget nalkades och kom. Den 18 maj var Sperling utanför Danzig. Den 16 maj erhöll kapten Crabat memorial att gå till Preussen med Fama och Neptunus, bojorten Hvita Hunden och 2:e slupar; till Riga sändes Phoenix och bojorten Svarte Hunden. I juni gick Fama under Crabat med öfverstarne Bour-don och Rosenskans samt deras regementen från Preussen till Riga och sen Sverige; Neptunus var läck. Fortuna och Phoenix kommo i juni åter till Dalarön. 1 början af maj förde bojorten Ugglan Gust. Duwall från Köpenhamn med det danska riksrådets svarsskrifvelse till det svenska. Den 4 maj gick Gustaf Wrangel med sina skepp — Höken, Jägaren, bojorten Väktaren och några små farkoster — till finska skären; lastdragaren Ulfsund följde kort efter; i Viborg voro Näktergalen, Danske Prinsen, jakten Sjöhästen, 18 lådjor (lådjorna med 12 mans besättning och 2 kanoner hvar.) Af besättning intogs det mesta i Finland. Utom de nu omtalade, åt olika håll utsända, lågo d. 6 juni på Strömmen 20 örlogsskepp, hvilka skulle förstärkas med 15 kompaniskepp (af de sistnämda förde en del 20—40 kanoner, andra 10—18). Inalles funnos 1657 i Stockholm hemmahörande monterade kompaniskepp 34. Konnngen hade, såsom ofvan nämdes, redan d. 6 mars tillskrifvit drotsen och marsken, att alla privata personers skepp eller kompaniskepp skulle förbjudas resa ut, tills man fick se hur det gick med det danska väsendet, alla dylika fordras hem, genom kungörelse, till Stockholm utom de i Göteborg hemmahörande, hvilka fordrades dit. Den 10 juni voro Amirant, Falken och Neptunus inkomna i Stockholmsskären; Svanen ock, hvilken sen d. 26 maj varit ute på kryss från Landsort åt Norrköping; senare äfvenledes Hjorten. Den 23 juni erhöllo 2 kaptener, v. Edam och Bähr, memorial att med 1 skepp hvar — Mercurius och Falken — resa ner till Kalmar och höra, hur det var med den danska örlogsflottan; hvilket d.(1 juli ändrades därhän, att de blott skulle resa ut från Landsort så långt om morgonen, att de kunde gå åter om aftonen. En tulljakt fick ock kryssa från Landsort öster ut.

I Göteborg räknade man få 10 skepp; här nybyggdes nämligen våren 1657 2 skepp, Göteborg och Delphin, och af de här hemmahörande 20 kompaniskepp blefvo de 8 bästa färdiga fram på sommaren. Då Martin Thijssen Anckarhielm, som länge skött sjöväsendet här, dog på våren, förordnades hans son Adrian att förestå verket här så länge; i juni kom efterträdaren viceamiralen Henrik Gierts-son, också en holländare som gått i svensk tjänst. Den 30 maj hade amiralitetet skrifvit dels till Ribbing, att han må för försvaret bruka inkommande kompaniskepp, dels till Adrian Anckarhielm att skeppsbyggeriet må inställas och blott fortsättas så mycket som penningemedlen medgåfvo, och d. 13 juni att skeppen där skola läggas under skydd af Kyrkogårdsholmen i form af en halfmåne, starkt

försedda med vaktfolk, och båtsfolket af västgöta komp. infordras till Göteborg. De skulle ligga där

allenast till försvar af inloppet etc. Den 27 maj funnos i Göteborg 12 kofferdiskepp, däraf 8 vid Kyrkogårdsholmen, och de 2 nybyggda kronoskeppen färdiga samt tulljakten. Vid Kyrkogårdsholmen lågo d. 1 aug. 5 skepp och skulle gå till sjös, hvilket dock ej lyckades, och 3 skutor voro i verket att göras till brännare. I Holland lågo 5—6 skepp, dem Giertsson önskade utmontera där. Den 8 juni kommo 3 danska örlogsskepp och lade sig utanför Kyrkogårdsholmen spärrande inloppet; senare på sommaren voro där 6, 7 skepp, däraf 3 holländska och 4 danska, eller gingo de

utanför; en tid i aug. lågo där blott 4. Giertsson hindrades häraf hela tiden från att gå ut det året.

I juli eller förr skulle Delphin och tulljakten gått ut i Kattegat för att kryssa. Ä danska sidan erhöll en kapten Markus Rothsteen order d. 16 juni att med sina 3 hyrda holländska skepp bege sig från Weser och kryssa mellan Norge och Göteborg # Den 27 låg han utanför Kyrkogårdsholmen.

Från Stockholm kunde till Göteborgseskadern intet slags bidrag väntas, utan man fick sköta sig själf. Till besättning å de 10 skeppen fordrades 725 gemena för offensiven, men blott 395 för defensiven. Häraf lämnade västgöta komp. med fördubblingen ungefär 333 man; hyres-båtsmän från andra skepp voro 65 man. Den 26 aug. var hela besättningen 435 man gemena och officerare, alltså brist äfven på folk. Uti bestyckningen felades.åtminstone 100 kanoner i midten af juni; senare befanns den bristen mycket större.

Hvad besättningen beträffar, så saknades i början, på våren, för hela flottan 800 man och behöfdes 2,000 soldater. Båtsmansfördubblingen 1657 utgjorde 600 man, häri ej inberäknade fördubblingarna för Göteborg eller i Finland, hvarjämte 120 man hyrdes från kofferdiskeppenatt tjäna kronan under kriget. Härpå hade flottan — undantagande Göteborgseskadern — nog sjöfolk, särdeles gemena. En del voro nyskrifna och ovana till sjös. På sjöofficerare, hvaribland funnos många utländingar, isynnerhet holländare, var åter tämlig brist, hvarföre man ville skrifva efter sådana från Holland, Liibeck, Hamburg. En förteckning från febr. 1657 på 33 örlogsskepp, 2 lastdragare och 7 bojortar anger besättningen till 4,032 man, däraf 264 officerare och 3,768 gemena, samt 2,054 landsoldater, alltså detta sjö-och landtfolk tillhopa 6,086 man. Riksdrotset Per Brahe förordnade d. 5 juli om örlogsflottans utresande i skären samt om besättningen af landsoldater, 1,500 man (troligen utom offic.), nämligen 2 kr uppländingar 200 man, 2 kr hälsingar 250 man, 2 kr ångermanländingar 250 man, 2 kr västerbottningar å Hörningsholms skans 200 man, Vs k. östgötar af de 50 man på Nyköping, Vs k gårdsfanan 50 man, österbottningar 500 man.

Skeppet Fortuna och flöjten Elefanten skulle d. 13 juli gå till Sandhamn och efter möjlighet hindra fientliga infall. Den 15 juli for Klas Bielkenstierna med 22 örlogsskepp från Stockholm ut på Kohamnsfjärden och var den 21 vid Dalarön, där 2 skepp, Mercurius och Falken, redan lågo förut, hvilka varit ute och kryssat; resten af flottan, 8 örlogsskepp, skulle snart gå hit och 8 kompaniskepp lågo färdiga kvar på Strömmen samt skulle också snart följa efter. Man skulle låtsa gå till sjös för att nödga fienden ge akt på sina egna öar och hamnar, men stanna i skären tillsvidare, dock utsända några skepp dels att kunskapa, dels göra fienden afbräck med kaperi. Flottan var emellertid illa försedd med segel, tamp och tyg, så att stor fara var för den att gå ut till sjös; den var försedd med 2 månaders proviant. Största delen af samtliga 32 örlogsskeppen voro goda och värbara skepp, ehuru några medelmåttiga funnos. Se här en tablå öfver hela den svenska krigsflottan sommaren 1657 med bestyckning och besättning af sjö- och landtfolk; bådadera voro vid olika tiUfällen något olika:

Draken 60 kan:r 198 man sjöf. 100 sold. Bojortar: Gripen — kan:r 16 man sjöf. 8 sold. Kronan 76 99 273 99 150 99 Ugglan 8 „ 38 „ 8 99 Cæsar 50 V 162 99 81 99 Svarte Hunden 10 „ 28 „ 6 99 Hercules 54 H 161 19 80 91 Hvite Hunden — „ 7(9) 99 Carolus 50 *9 160 99 82(35) 99 Röde Hanen — „ 10 ! 6 99 Amirant 40 99 119 19 61 91 Postryttaren 10 „ 16 , 10 91 Simson 38 99 136 99 70 99 Väktaren — „ (9) — 99 Svärdet 42 >t 150 99 72 99 Mjöhunden 10 „ — 19 Mars 38 99 142 99 73 99 Flyopp 8 „ 38 — 91 Maria 40 99 127(112) 91 64 99 Fortuna 8 „ 38 — 99 Apolio 32 99 106 1* 51 99 Jägaren — „ 10 6 *1 Wismar 40 99 126(109) 99 62(53) 99 Pinassen Danske Prinsen (21) , — 99 Västervik 40 99 95 99 62 99 lastdragare Ulfsund 12 10 19 Månen 44 V 116(105) 99 50 99 lastdr. 1. flöjt Elefanten 33 . 20 99 Leoparden 36 99 106 99 51 19 De 8 komp. skeppen från Stockholm Svanen 24 19 85 99 41 1) Småland 40 ,. 95 41 19 Örnen — 99 106 99 51 99 Halfmånen 26 „ 85 42 99 Phoenix 30 99 84 91 41 99 Oxen 22 „ 76 , 31 99 Fides 26 99 105 19 51 99 Phoenix 26 „ 76 , 31 99 Hjorten 32 91 78 99 44 99 Leoparden — „ 53 , 21 99 Falken 36 99 92 9) 51 99 Wisraars Simson 28 „ 90 — 99 Mercurius — 99 138 99 50 99 Morgonstjärnan 46 „ 105 , — 1* Fortuna 24 99 91 99 42 99 Norrstjärnan 44 „ 105 , — 99 Salvator 22 99 76 99 41 99 Andra komp. skepp voro: Elefanten (lastdr. Ett nytt ifrån Kalmar 1. flöjt) 10 99 50 99 — 19 Förgyllda Gåsen Rafael 36 99 105 99 64 99 Falken Neptunus — 99 (56) 99 — 99 Maria Nyckeln — 99 — 99 — 91 Förgyllda Fortuna Jägaren 20 9} 51 99 25 99 Herr Henrikssons skepp Johannes Höken 20 99 56 91 25 *> Härtill jakter, såsom Sjöhästen, Oldenburg — 99 (148) 99 80 99 Makalös (6 m. sjöf.), Morianen, Gäddan, Näktergalen — 99 (31) 99 — 99 en tulljakt, några galejor och 2 galioter(8 kan:r) Äpplet — 99 (262) V 150 99

slupar, många lådjor. Recompens — 99 (86) 99 40 99 Hafsfrun) 86 40 Fama }brandsk' M 27(61) 99 99De 10 skeppen i Göteborg voro hvarken med bestyckning eller besättning fullt färdiga, men kunde föra kanoner och sjöfolk som följer:

Göteborg 48kan. (lp.-18p.) 100(116)m.sjöf.(60sold.) Kastellet 30kan. (1 p.-18 p). 50 m. sjöf.

Delphinen 20(31) „ V 35(31) „ (25) „ Förgyllda Falken 38 „ V 65 Komp.-skeppen: Förgyllda Måken 34 „ M 60 St. Johannes 50 „ 100 „ Hvita Svanen 46 „ it 90 Konung David 46 „ >» 90 „ Hoppet 32 „ tt 55 Förgyllda Rosen 44 „ M 80 „ tulljakten Sparfven 6 „ tt 22

På komp.-skeppen felades d. 18 juli 254 kanoner (3 pund. — 18 p.)

Under det danska kriget ökades flottan med en del farkoster. Det var de 26 först nämda svenska örlogsskeppen samt de 2 brännarne, 7 Stockholms komp.-skepp — ty Wismars Simson kom efter —, bojortarne Ugglan, Postryttaren, Svarta Hunden, Fortuna, Fly opp, Mjöhunden och jakterna Moria-nen och Gäddan, inalles 43 (med Wismars Simson 44) segel, stora och små, som d. 27 aug. gingo från Dalarön och d. 1 sept. kl. 5 på morgonen från Älgsnabben till sjös, delade i två skvadroner, hvardera bestående af 20 skepp och farkoster, däraf 1 brandskepp, Hafsfrun och Farna (resp.), den ena skv. stående under Klas Bielkenstierna på amiralsskeppet Draken, den andra under Richard Klerck på amiralsskeppet Kronan, för att enligt konungens order söka fienden. Besättningen utgjorde då dels något öfver 1,800 man landfolk under öfverste Nils Bååt, dels 4,111 man sjöfolk och bestyckningen 1,304 kanoner (jfr tablån). Den svenska örlogsflottan bestod af ett större antal men mindre skepp än den danska, som räknade färre och större skepp. I Holland hade Danmark 1657 hyrt 6 goda örlogsskepp och fick sen 2 holländska galioter. Danskarne hade ock ehuru förgäfves sökt få den unge Tromp eller någon annan duglig officer i sin tjänst — till öfverbefälhafvare —; något litet holländskt sjöfolk hade de ock bekommit. I febr. redan ville man haft den danska örlogsflottan färdig för att gå emot självfva Sverige. Några af det svenska rådet mente också i mars, att vår flotta kunde gå tidigt ut och våga en sjöstrid med den danska, om hon var densamma vuxen. Vid midten af juni och senare erhöll den danske amiralen af konung Fredrik order att gå med flottan in i Östersjön, hålla sig utmed den pommerska kusten och till den preussiska sidan, angripa den svenska flottan och eljest göra skada. G. O. Stenbock for — försedd med order äfven för den svenska örlogsflottan — hemligen nattetid från Elbing till Memel för att därifrån resa med bojorten Ugglan öfver till Sverige; 16 danska örlogsskepp hade nämligen synts utanför Danzig, där en del kort förut visat sig.

Under tåget tillsammans med furst Rakoczy, på vägen från Krzemien till Brzesc Litowski, nämligen i Télatycze och Wysoki Litowski, d. 8—10 maj 1657, erhöll Karl X Gustaf en mängd bref och skrifvelser från olika håll, däribland säkra underrättelser om det snarast skeende utbrottet af det så länge väntade kriget med Danmark, och han beslöt då att i egen person med en större makt härifrån gå att utföra det med allra första. Filip af Sulzbach hade stått med det honom tillförordnade krigsfolket länge beredd till aftåg; i Bremen och af hertigen af Holstein-Gottorp väntades både han och Wrangel, ej utan otålighet. Hertig Adolf Johan hade sport konungen redan d. 19 mars, om pfalzgrefven med regementena skulle på Wrangels anfordran gå till Pommern. Af dessa regementen kallade Karl X under hand ifrån pfalzgrefven och till andra håll det ena efter det andra. När Wrangels begäran om uppbrottet ändtligen ankom till Adolf Johan d. 31 maj, så fann denne ej anledning nog ännu, af danskarnes dittills visade fientlighet, att låta pfalzgrefven gå åstad. Andra anordningar gjordes nu, i förra delen af juni, vid militärkonferenserna som höllos i Preussen. — Återstår att följa Karl X på hans tåg från Weichseln tiU Balt. —

Seglingsordning sept. 1657:Bihang: Tablåer öfver krigsfolk; fästningarna utom Sverige samt några rättelser.

örlogsflottan 1655—57: Olika uppgifter finnas om flottans afsegling 1655, • i det somliga

och de flesta säga den 9 juli, hvilket torde vara det rätta, andra den 10 juli; äf venså om antalet skepp, hvilket några historieforskare sätta till 31 efter en ej fullt pålitlig journal i registraturen i flottans arkiv, dar det äfven finnes en uppställning af de 31 skeppen i 3 eskvadroner samt 2 skepp halft utraderade; men Pufendorf och flera efter honom ha antalet 40 och följ a därvid en tablå i Riksarkivet (Se sid. 14). Zettersten, som följt skeppsjoumalen, nämner ock om några andra skepp, som varit eller voro ute på expeditioner, och med dessa 6

blir hos honom hela antalet skepp 37, som deltogo i den stora krigsexpeditionen sommaren 1655. Ett af dessa 6, skeppet Jägaren, stötte till flottan under vägen (d. 11 juli vid Ölands södra udde); Höken, ett annat, väl ock, om det ej var med redan den 9 juli, och båda voro vid Greifswaldsön d. 15 iuli, liksom Förgyllda Lejonet, ett tredje af dessa 6. De andra 3 voro Hjorten och Postryttaren, hvilka ock voro med, samt Amirant. Det stora skeppet Kronan nämner Z. ej, icke neller Näktergalen; men Kronan blef provian-teradt, flck bestyckning och besättning af sjöfolk och landsoldater samt 4 komp:r 400 man fotfolk att öf-verföra till Tyskland och kom äfvenså med; dess skeppsfolk omtalas nämligen hafva bekommit proviant i Pommern, och Kronan följde med från Wolgast till Stettin, enligt en anteckning d. 26 juli Det omtalas] ock ha fått samma skada som Scepter. Näktergalen och kanske några andra gingo hem till Sverige någon gång emellan den 16 juli och 9 aug. (Sid. 20 not 2: inga skepp synas ha hemsändts just d. 9 aug., men i sept. sändes de). Dessa 39 skepp gifva antalet 40, med Elefanten, som var i örlogsflottan d. 15 juli och antagligen förat (se följ. tablå, hvars alla skepp, försedda med uppgifterna på besättning af sjöfolk, lågo vid Qreifswaldsön i juli 1655.) Omöjligt är ej, att Äpplet eller något af de 2 gamla danska skeppen Nettelbladet och Två Lejon i st f. Amirant gått med örlogsflottan d. 9 juli och sen återvändt. Hafsfrun hemsändes hastigt med en last ekevirke och giorde några andra resor, så i sept. till Nyen med hafre. Observeras bör sid. 14, att i tablån uti 2:a skvadr, efter ordet K. O. Wrangel siffran 1 utgår och likaså i 3:e skvadr, efter ordet Ulfsparre siffran 1 utgår. Meningen är att hvar skvadron stod under 1 amiral, 1 vice amiral och 1 schoutbynacht, och att Karl X själf befann sig i den l:a skvad. utan egenskap af amiral. Viceamiraler el. amirallöjtnanter voro 1655 enligt riksstaten H. Giertsson, Gust. 'Wrangel och Sten Bielke, holmamiral R. Klerck. Utanför Danzig voro under hösten 1655 inalles 86 skepp samt 5 små farkoster. Några af dem voro en tid borta på mindre expeditioner och kommo till flottan här. Hjorten, som d. 11 aug. återkommit från Sverige med Erik Oxenstierna och därpå hemsändes i början af sept. för att repareras, synes ej ha återkommit: ännu d. 21 nov. väntades det af K. G. Wrangel. Amirant — med hvilket M. G. De la Gardie for från Sandhamn d. 11 juli och kom d. 18 till Nymiinde samt Gust. Hora ankom till Stockholm d. 9 aug. från Riga — anlände i början af okt. till flottan (jfr nere å sid. 23). Hela den svenska otvB,n bugiin* örlogsflottan bestod alltså 1655 af de39 skepp samt Äpplet, Nettelbladet, Två Lejon, Elefanten, de 5 små farkosterna i Putzigviken och boj orten Röde Hanen, inalles 49 segel, hvartill kommo ännu en del mindre farkoster samt ett antal kompaniskepp. Draken nybyggdes och lopp af stapeln d. 23 okt. 1655. — Svanen (ej Svärdet) var bland de 8 skepp, som den 22 nov. gingo med Gustaf Wrangel hem (sid 24). Den omnämda besättningen af landsoldater betyder både 1655 och 1657 officerare och gemena (sid. 14 och sid. 85—6). Här må anföras en odaterad lista på 1655 års örlogsskepp, 38 till antalet, med uppgifter på antal fotfolk, gemena, som på hvart skepp blef fördeladt att öfver föras till Pommern (jfr sid. 14, där det säges skola vara 9 reg:n 8—9 tusen man), hvartill vi ur listan från Greifswaldsön den 15 juli å 34 skepp och 3 bojortar hitfört antalet sjöfolk å hvarje fartyg (och från en annan lista antalet sjöfolk vid ett annat tillfälle):

(offic. o. Sjöfolk gemena) 260 (263)

206 (202)

150 (159)

151 (161)

150 (160)

144 (147)

138 (145)

186 (137)

186 (138)

137 (135)

100 (105)

87 (85)

109 (116)

112 (115)

126 (125)

99 (95)

89 (105)

103 (105)

111 (125)

109 (105)

man

| Kronan öfverförde 4 kr 400 fotf. gemena) man Scepter 4 „ 400 jt 104 (95) Västervik öfverförde V/% kr 150 fotf. Tre Lejon)) 8 „ 300 „ Nettelbladet 99 1 „ 100 99 Carolus)) 3 „ 300 51 (64) Kronfisken 99 i „ 100 99 Hercules 3 „ 300 „ Två Lejon 1 „ 100 99 Cæsar „ 3 „ 300 „ 85 (85) Haffrun 99 1 „ 100 „ Oldenburg i» 3 „ 300 99 74 (75) Salvator 99 1 100 99 Svärdet 3 „ 300 99 Hjorten 99 1 ,• 100 99 Nyckeln 2 „ 200 99 98 (91) Fortuna 99 1 „ 100 99 Mars 2 „ 200 19 78 (76) Phoenix 99 1 „ 100 99 Simson)) 2 „ 200 99 55 (54) Neptunus 99 1 „ 100 99 Örnen » 2 „ 200 >9 115 (115) Manen 99 IV« „ 150 19 Recompens 99 2 „ 200 99 58 (59) Farna 99 i » 100 99 Andromeda j) 150 99 84 (85) Svanen 99 i „ 100 99 Mercurius „ IV« „ 150 99 101 (85) Falken 99 i 100 99 Amirant i) lVa „ 150 9, 55 Höken j 1 ino Maria 99 1 */»„ 150 19 49 Jägaren | 99 A n IVA/ 99 Rafael „ 2 „ 200 ,9 32 Elefanten Fides v 2 n 200 99 8 (8) boj. Ugglan Apollo 99 Vli„ 150 99 9 (10) „ Förgyllda Gripen Wismar 99 IV* 150 99 8 „ Röde Hanen Leoparden !• i1/*.. 150 19 Summa 3717 (3629) 661/8 kr 6650 99

Om till dessa 6650 gemena man fotfolk läggas officerare och mönstergossar, 22 per komp., samt rege-men t sstaberna, inalles 1,500 man, så blir slutsumman 8,150 man. — Sjöfolket indelades i 3 regementen; ett af dessa bestod denna tid af 4 komp:r båtsmän och 1 k bösseskyttar, de anora 2 af 3 och 1 resp., således 13 komp:r11 11 11 ii 383 i» 11 11 11 ii 341 n 11 »1 11 ii 329 n 11 11 11 ii 407 i* 1997 11 1» 11 ii 513 n 11 11 ll ii 315 ii 11 11 11 n 416 •i ll 11 ll 1> 560 ii 1804 11 309 »i 11 11 n tj 326 u 11 n 11 »i 309 ii *1 n ii ii 264 i* 1208 Summa 5009 man

från Sverige och Finland. Båtsmännen och bössekyttarne visade för 1655 följande mantal; 2941 man väntades komma till Stockholm under maj måuad; Roslags komp. var där förut:

La reg:t: Södermanlands komp. med städernas fördubbling 537 man

Östergötlands Ölands Gottlands

Smålands bösseskyttar

2.ra reg:l: Norrlands Roslags Västergötlands Uppstädernas bössesk.

3:e reg:t: Alands

Södra Finlands Österbottens bössesk.

Nylands

Härtill officerare: amiraler, vice amiraler el. amirallöjtnanter, majorer, en tygmästare, kaptener, löjtnanter och uuderlöjtnauter, öfverskeppare, medelskeppare, ålderstyrmän, öfverstyrmän, medelstyrmän, konstaplar, civilpersonalen. Till gemena räknades: lärestyrmän, konstapelsmått, högbåtsmän, (men ibland kallado underofficerare), vidare höghåtsmänsmått, skeppmän, en del civil personal, vintervakten och hem-kallsfolket, båda bestående af båtsmän och bösseskyttar. Det var tygmästaren, artillerikaptener och löjtnanter, konstaplar, konstapelsmått och bösseskyttar, som skötte artilleriet ombord. De ofta nämda landsoldaterna kommenderades på skeppen för att förstärka besättningen efter behof, isynnerhet bösseskyt-tarne. och exercerades ibland jämte

dessa. Allesamman brukades äfven stundom i land.

Danzig-tullen, sid. 21: K. G. Wrnngel hade begärt 6,(XX) rdr of Rothlieb, hvilken svarade denösept., att knappt hälften af den suminan influtit, att danzigarne läto ej do skepp, som betalt licentpennin^ar, komma i land, än mindre bringa godset in i staden, att 4 skepp med franskt och spanskt salt hade åter löpt därifrån och afhändt licentkammaren en inkomst på 2,0C0 rdr; 1 gick till Riga, 1 till Rewal och 2 till Königsberg. Två kvitton finnas af K. G. Wrangel att ha emottagit tillsammans 2,260 rdr af Rothlieb ur licentkassan å de assignerade 5,000 rdr., näml. ett d. 15 sept. å 1,900 rdr och ett d. 1 nov. å 360 rdr.

År 1656 utgjorde antalet båtsmän och bösseskyttar 5,021 man.

År 1657 utgjorde antalet båtsmän och bösseskyttar med städernas fördubbling 3,964 och 1,366 resp., inailes 5 330 man; socknarnes fördubbling gaf 600 båtsmän och i Västergötland samt Finland200båtsmän; antagna kompani- och hyresbåtsmän voro 120 man; alltså blef hela antalet båtsmän 4,884, som med de 1,366 bösseskyttar gör 6,250 man sjöfolk. Häraf afgår en del, som ej brukades (sjuka, rymda, döda, som ej ersatts), 720 o. 105resp., s:a 825. Återstod till kronans tjänst:

I Pommern 25 båtsmän och 5 bÖssesk:r,

„ Göteborg 345 „

med Gustaf Wrangel 445 Till besättn. af örlogsflottan o. komp.-skeppen 2,298 „ bojortarnes o. andra farkosters besättn. 200 „ vakt o. arbete vid holmen, medan flottan var ute 300

"p33~

Alltså fanns behållet mantal öfver 551

Summa: 4,884

, 55

> 1,123 78

T,366

summa 30 „ 345

„ 500

„ 3,421 „ 278

,__300

„ 6,699 „ 651

man

1,366 „ „ 6,260 „

Genom kammarp residen ten

G. A.

Privata farkoster och skator till krigsfolkets öfverföring 1655.

Rehnskiöld skaffades våren 1655 af privata en del skepp ocli skutor i Pommern och Mecklenburg, hvil ka reste öfver till svenska hamnorter vid Östersjön och öfverförde hästar och folk, såsom från Norrköping eller Skenäs och Kalmar till Pommern, farkoster skaffades också i Sverige; och likaså skaffades genom honom skepp och skutor, som öfverförde från Tyskland (troligen bl. a. M. G. De la Gardies värfvade) krigsfolk till Livland. I Finland fick man de farkoster, livilka öfverförde Henrik Horn och hans folk från Helsingfors. (Tablån sid. 7: Rehnskiöld fick också se till, att major Drakenbergs 160 Upplands ryttare i Pommern ökades genom värf-ning af 60 ryttare till 220; likaså att de 160 Östgöta „ryttare i Pommern under en löjtnant ökades genom värfning af 60

till 220 ryttare. Tillsammans 440 man. Äfven af Östgöta ryttare var alltså något i Pom. förut.)

Krigsfolket till lands samt fästningarna och skansarne 1654-57: Under senare delen af 1664, Karl

X:s företa regeringsår, anges krigsmakten i Sverige och Finland till: rytteri 75 komp:r 10,982 man, fotfolk 245 kr 34,301 man; summa till häst och fot 320 kr 45,283 man. Äfven finnas följande uppgifter på mili-tien 1654: svenskt rytteri: 43 kr 6,297 man, däraf 2 kr 368 man voro kommenderade till Tyskland; svenskt fotfolk: 148 kr 21,205 man, däraf 23 kr. 2,786 m. lågo i garnisoner i Pommern och Mecklenburg, 34 kr 4,530 (4,898) m. voro utkommenderade till Bremen; af de i Sverige hemmavarande 91 kr 13,889 m. lågo 19 kr 2,501 ra. i svenska garnisoner och 72 kr. 11,388 m. voro eljest hemma i landet; finskt rytteri: 32 kr. 4,674 man, däraf 6 kr 961 man voro utkommenderade till Livland, 26 kr 3,713 man voro hemma i landet, Finland; finskt fotfolk: 88 kr 10,536 man, däraf lågo i garnisoner i Sverige (Gottland) 200 m. (Bååts), i In-

fermanland 10 kr 1,321 m., Estland 1 k 103 m., Livland 47 kr 6,323 m., Tyskland (Damm och Wollin) i 130 m. (Bååts); hemma i landet Finland voro 29 kr 2,459 m. Summa svenskt och finskt rytteri: 75 kr 10,971 man; svenskt och finskt fotfolk: 236 kr 31,741 man. Summa svenskt krigsfolk: 191 kr 27.502 man; finskt krigsfolk: 120 kr 15,210 man. Summa svenskt och finskt krigsfolk: 311 kr 42,712 man. (Liv- och Inger-manlands landsåtar 6 kr 890 man äro här räknade till svenskt rytteri, men Bååts österbottn:r 10 kr 1,939 man till finskt fotfolk). Sid. 5. Fördelningen af de 1,539 man, som våren 1655 kvarstannade hemma ochlågo i svenska garnisoner, ses af tabellen Öfver garnisoner och kolumnen 1666 våren, samt bör jämföras med tablån å sid. 55. Sid. 5 och 66; Båda uppgifterna på det * Sverige och Finland kvarlämnade krigsfolket 1655 äro något för låga. Till den förra böra läggas en 375 man adelns russtjänst och artilleriet i Sverige. Om man å tabellen sid. 91—92 räknar de på våren 1656 nyvärfvade och nyskrifna ifrån totalsumman, så fås för senare delen af 1655 kvar: i Sverige, med inberäkning af artilleriet, 7,200 man; i Einland (med österbottningame, men ej artilleriet inberäknade) 700 man, hvllkens istnämnda siffra, för Einland, åter torde vara något hundraman för hög.

Om Göteborgs och Vänersborgs tn. fl. befästningsarbeten 1655 meddelar Johan Wämschiöld d. 18 okt. (tillägg å sid. 66): vid Kyrkogårdsholmen hade murarne förhöjts, där de voro mycket låga, och de 6 nedre skottportarne med sina embraseurer och hvalf voro förfärdigade, hornverkets murar förlängda in mot skansen och uppförda till en ansenlig höjd; en port i den nämnda kortinen såsom ock fortier i 2:e andra kortiner voro uppmurade. Och enär en fiende ansågs komma att förr söka intaga denna än andra orter vid Göteborg, så hade den delen af veiken, som syntes mest osäker, provisionelt förhöjts, äf-venså hade batterier förfärdigats åt stora inloppet och Aspholmen och alla skansens flyglar hade inte rims-vis försetts med banketter och stånd, eftersom 116 gemena samt några korporaler och underofficerare nu blifvit förordnade till dess garnison. Vid Göteborgs befästning var ett stycke af vattenverkens bröstvärn uppsatt, såsom ock ett parti dubbla skanskorgar förfärdigadt; jämväl annat arbete var utfördt här, tjänande att försäkra orten mot öfverraskning. Desslikes hade man ock aktat nödigt att förse Ryssås skans med en provisionel pallissad. Af Kongl. Maj:t voro för detta årets befästniugsbyggnader beviljade 80,797 d. s. m. Wämschiöld skref nu också om sin plan till Vänersborgs befästande samt om Gräfsnäs befästning. (Sid. 59:) Biksmarsken Gustaf Horn skref d. 12 juli 1656, att 1 komp. af Södermanlands fotreg. fått gå till Nyköping att taga den orten och slottet i förvar samt under tiden arbeta på slottet, isynnerhet slottsvallens reparation, om så beliöfdes; att vid Södertelje och nejden omkring man ock hade låtit lägga en 4 kr ryttare, som hade öga på sjösidan och avenyerna från Stockholm till Nyköping, hvarmed således ham-narne där voro väl försedda. I Östergötland bief äfven ett parti ryttare lämnadt, som tog vara på inloppen vid Norrköping och däromkring. På Vaxholm arbetades. Till Slites fortifikation på Gottland och fortsättning af Borgholms byggnad anskaffades materialier. Per Eleming höll på dessa öarna allt i ordning mot oför-modeligt fientligt anfall.

Afmarschen 1655: Räntekammarräkningar, månadskassa- och månadsproviantr äkniogar samt en del andra dyl. räkningar, alla med åtföljande verifikationer, från Bremen-Verden, Wismar och Pommern, lämna uppgifter om regementen och trupper, hvilka fältprovianterades och af marscherade från Bremen och Pommern. De runda siffrorna vid några fall ange naturligtvis ej fullt exakt den effektiva styrkan. I juni 1655 lågo i Bremen och fördes till Pommern, (något litet of hvart reg. blef kvar):

8 kr Wirtz reg.

940 man fotf1 699 ,. „

6 „ Fersens reg.

6 „ Bengt Horns reg.

6 „ Dohnas ,f

4 „ Hälsinge skv. \

Gustaf Oxenstierna)

4 „ Östgötar, Ludvig 1 Swaustiemas skv.)

De i Pommern dels i juni och början af juli, dels i slutet

menten och trupper voro

814

538

678

411

9 kr öfve C. C. v. Königsmarcks reg. 760 man rytteri

8 „ „ Pontus De la Gardies „ 642 „ „

8 „ „ Pretlachs „ 620 „ „

ObsJ Öfverstlöjtnant vid C. O. v. Königsmarcks reg. var nu Andreas Probst. Major Hans Kristoff Schacht var vid Ridderhielms reg.

af juli 1655 fältprovianterade rege-

öfvl. Drakenberg8 skv.l Västmanländ:rj „ Scheidings skv.l Skarab. o. Dals reg.)

(3 kr) major Muschcampel 296

af Kronobergs reg.) (el. 500)

Öfve Håkan Skyttes, Kronobergs reg. — — * “ ' 800

1,000

600 man fotf. 600 „

Värmhs och Närikes reg. Kalmar reg.

öfvl. Sylfversparres skv.l Västerbo ttn:rj Erans Erdtmanns af 1 Saxen Lauenburg reg.) öfve Städingks „ General Miillers o. 1 Konrad Mardefelts folkj G. O. Stenbocks reg. öfve Berent Taubes folk Hälsinge reg., Gust.l Oxenstierna) Östgötar, Ludvig 1 Swanstiernas skv.) Dohnas reg.

Bengt Homs reg.

Wirtz „

Eersens „

302

200

100

80-90

300 50

600

600 (el. 500) 800 900 900 700

fältproviamterades

öfve C. C. v. Königsmarcks reg. 900 m. rytteri

„ Pontus De la Gardies „ 900 „ „

„ Pretlachs „ 900 „ „

major Schacht, Ridderhielms „ 90 „ „

ryttm. Brobergens komp. 80 „ „

öfve Böddekera reg. 400 „ n

„ Joakim Engells reg. 300 „ „

„ Hans Engells „ 800 „ .,

öfvl. Karbergs „ 100 „ „

hertig Erans Erdtmanns reg. 400 „ „

Eilips af Sulzbach „ 650 „ .,

Eältm. Wittenbergs „ - 650 „ „

öfvl. Lorenz Naumans dragoner el. Neumanns (Sulzbachs „)

öfve Weyhers reg.

„ Yxkulls „

„ Ridderhielms skv,

Småländingarne, Oxenstierna

major E. Örakoubergs^kv^ (l0Q m) ^ r.j troligen

öfvl. Plantings reg.l _ 200

uppländ:ne)

>, sen) 150

100 500 450 850

isamma folk.

i slutet af juni och början af juli, antagligen för att gå med

Samtliga dessa

Wittenberg. I slutet af juli fältprovianterades de, som skulle gå med konungen, ett eller annat komp. af båda arméerna väl ock för att ga till någon garnison i Pommern, såsom den ena skv. väst mani änd:r, äfvenen del västerbo ttn:r och kanske hälsingar. Däribland märkas först följande 7 reg.n och trupper, hvilka sägas vara uaf den andra marschen", d. v. s. Wittenbergs armé; en del folk till häst blef nämligen kvar, då han tågade af, och skalle sen gå med konungen:

1 k. K M:ts lifgard 180 man rytteri

8 kr västgötar ^ 720 „ „

6 „ öfve Baners reg. 400 „ „

4 „ „ Taubes „ 300 „ „

Vidare fältprovianterades i Pommern i slutet af juli 1655 följande

4 kr Öfve Berns reg.

„ Bidderhielms „ Yxkulls

500 man rytteri 60 „

50 „

4 kr K. M:ts lifgard 510 man fotf.

4 „ „ „ 386

1 K. M:ts lifkomp. 109

8 kr uppländ:ne (786 el.) 924

— Västmanlands skv. 375

4 kr Södermanlands skv. (547 el.) 736 8 „ östgötarne (1 skv.) 413

4 „ öfve Nairns reg. 703

8 „ „ Bourdons Dalreg. (934 el.) 729

4 „ Hälsinge skv. 496

8 „ Gerfelts reg., åDgermhr 705

2 „ Adolf Herm. Wrangelsl

el. Jönköpings reg.j

4 „ Nils Kaggs, Jönköp. reg. (422 el.) 486 6 „ Cappellens reg., västerhottn:r 754

— öfve Städingks 56

1 „ Nils Bååts, österbottmr 130

789—786 i tablån sid. 8. Öfverstlöjtn. Sylfversparre I

1 k. K M:ts lifgard — K. M:ts drabanter 8 kr uppländingarne 8 8 4

u

fotf.

Östgötarne Öfve Sinclers reg.

„ Hammarskiölds — „ Böddekers

Filips af Sulzbach 1 lifkomp. af rikskanslärns reg. af öfve Städingks reg.

„ Frans Erdtmanns reg.

1 k. österbottnir tycks ha gått med konungens armé; blott 30 man omtalas sen i pom. garnisoner. Kronobergs reg. omtalas i juni och juli fältprovianteradt, men något obestämdt; läggas de vid Muschcampe satta siffrorna ihop och antagas de beteckna 2:e särskilda trupper, så fås antalet 796 m., så nära summan vid västerbottn:me hade varit med 3 kr en 353 man i garni-

120

?

720

720

560

300

100

60

36

46

24

man rytteri

6oneni Demmin och några småorter; nu kom majoren Biörn Swinhufvud att sen aug. 1655 ligga i garnisonen där med 2 kr 210 m.; han var under tiden kommendant i Demmin. Kanske hafva de norrländska reg:na utbytt något folk, så att t. ex. Bååts 1 k. lagts till något annat af dem, på det sättet ångermanlägdingame ökats med 150 m. och att med västerbottningama möjligen gått 200 andra man. I de 8 kr 720 man uppländingar till hast, fältprovianterade i slutet af juli, äro sannolikt inberäknade några hundra man, som jämte de 200 utprovianterade i juni, gingo med Wittenberg. De ryttare af svenska regementen, som befinnas ut-öfver de uttågandes antal, ingingo väl i G. O. Stenbocks värfvade rytterireg. (Se detta sid. 11). Efter-blifna sjuka af båda armadorna uppges till 362 man, 171 för den ena och 192 för den andra.

I Bremen fältprovianterades och afmarscherade sid. 9—13):

Aug.-sept.fd55: Grefve Styrums rytterireg. 9 komp.

645 man o. stab. Öfvl. Heinrich v. Eggerath; en ryttm. var Wilhelm Sneittern.

„ „ Grefve Pontus De la Gardies lifkomp.

till häst 82 man.

„ n Grefve M. G. De la Gardies komp. till häst 43 man.

Septemb. „ Landtgr. Fredriks af H.-Homburg rytteri 2 kr 190 m. o. stab 9 m. Öfvl. Georg Friedrich öfener.

Oktob. „ Öfve Hans Sesemans rytterireg. 8 kr 391 m. o. stab. Öfvl. Starck. Major Detloff Brocktorpff.; en ryttm. var Joh. Anton Meiher.

Okt.-nov. „ Öfvl. Aschebergs rytteriskv. 6 kr 444 m. Major Reinhardt von Hornberg; en ryttm. var grefve Kristian Ludw. zu Waldeck.

Nov. „ Grefve Waldemars rytterireg. 8 kr.

560 m. o. stab. Öfvl. Johan v. Bomet

Nov.-dec. w Öfve Bolscys (Bolscys) fotfolk 260— 280 m. Major Henry de Hallart.

Decemb. „ Markgr. Karl Magni rytteri 76 m.

(o. kanske 76 m. till). Öfvl. Heine-rich v. Hohenloe.

Jan. 1656: Grefvens af Waldeck rytterireg. 8 kr 593 m. o. stab. Öfvl. Bosskamp; major Kasper v. Bleckman.

,i „ Öfve Arentsens rytteri 2 kr 124 m.,

näml. hans lifkomp. o. majoren Hans v. der Lindes komp.

* „ Öfve Posses några ryttare.

(jfr I Jan.-febr.

Mars

Maj

Markgr. Fredriks af Baden fotfolk 80—90 man.

Af Dohnas fotreg. troligen 2 kr; kaptenerna Jan sen o. van den Brouck. Hertig Sven Martialis af Wiirtem-berg o. 1 komp. till häst (Baden). Fältm. Königsmarcks lifreg. tiU häst 9 kr 682 m. öfvl. Reitzenstein; major Friedrich Ulrich v. Bossou. Grefve Waldemars skvad. till fot 4 kr 225 m. o. stab. Major Friederich Backer.

Maj (d.19) 1656: Öfve W. Cranston's fotreg. skottar 8 kr 988 m. o. stab, till Preussen, där 504 m. stannade i garnison; 1 skv. 450 m. sändes med öfvl, J. Ogiluy till Pernau och var här äfven följ. år. Kapten W. Araott först o. sen Patrick Johnston tjänstgjorde som majorer här.

ufve Bolscys fotfolk 67 m. eller mer Landtgr. Fredriks af H-Homburg rytteri, omkr. 120 ryttare samt troligen landtgr. siälf o. en officer (major?) Hans v. Gebell.

Af de i juni 1655 aftågade regementena blef vo åtskilliga man kvar i Bremen, och dessa marscherade nu till Wismar mesta delen.

Fältm. Königsmarcks lifreg. till fot 12 kr 981 m. o. stab, titt Pillau och sen Riga. Öfvl. Wenzel P. v, Pilchu; major Gabriel Hupken.

Öfvl. Johannes Schmitts fotfolk (el. dragoner) 4 kr 282 m. och stab, gingo med föreg. Major Gerdt de

Maj-juni

Juni

Juli

AugustiGræff. Schmitt själf stannade kvar jämte 2 kr 100 m. af sitt^reg.; kvar i Bremen var ock fältm. Königs-marcks 1 lifk. dragoner.

Oktob. „ Öfve Diederich van Duerings skvad.

till fot 4 kr 801 m. o. stab, till Reival Major Kristoph Frideric_ Schlezer. (Duering stannade kvar).

v ft Öfve W. Cranstoris fotreg. skottar,

bvilka kommo i juli o. aug., 9 kr 832 m. o. stab. Cranston själf var

med. Kaptener: Alexander Drum-mond, Jac. Robertson, George Grantt, Jac. Fraser.

(I oktob. „ anlände till Bremen W. Vavasour's värfvade engelsmän till fot 6 kr 425 m. o. stab, men stannade kvar äf-ven år 1657. V. själf var med; öfvl. Richard Bohhott (Bolholt); major Edward Cliester; reg.-k vart ermästare Natkaniell Harries).

Arméernas styrka 1655. Sid 15. Kommgen säger i skrifvelse till rådet d. 12 aug. 1655, att Witten-berg och han hade tillsammans 84,000 man effektive.

Med antagande af den vanliga uppgiften å 17,000 man för Wittenbergs armé skulle Karl X:s bli också 17,000 man. Men Wittenbergs armé var i själf va verket något större än konungens. En beräkning enligt tablåerna i tax t en och i bih. gör Wittenbergs armé till 18,000 man och konungens till en 16,000 man; i denna senare är då inberäknadt något troligen i sista stund anländt eller af annan anledning ej fältprovianteradt och specificeradt folk; men ej Henrik Horns. — Vid beräkningarna af mantalet bör ihågkommas, att officerame (prima plana) voro 12 man vid ett komp. af rytteri-reg. och 18 man vid ett komp. af fotreg., och att regementsstaben utgjorde 10—15 man. —

Några listor på de ny värfvade trupperna, som skulle komma till Polen, visa, hur mycket man kapitulerat om och

väntade till olika orter, mest i Stor-Polen med Kujavieu och Pomerellcn, under slutet af 1655 och förra delen af 1656. Med hjälp af tablåerna sid. 7—13 och 26—28 och i bih. kan ses, hur mycket häraf som verkligen kom och vid hvilken tid. (Jfr, om missräkning för eröfraren, sid. 17 nederst!)

Rytteri: 8 kr markgrefven Karl Magnus 400 man (gemena), kvarter i Brom berg 8 » hertig Karl af Mecklenburg 400 ii Kruschwitz 4 Erik Stenbock 200 i, Kujavien 10 ii grefve Wrzesowitz 1,000 Sierads o. Kalisz 8 » öfverste Arentsen 400 Sierads 8 i» „ Ahlefeldt 400 Lowics o. Pomerellen. 8 i> „ Pringell (Douglas reg.) 400 ii Sierads 8 ii „ Kynskj 400 Posen o. Kalisz 4 ii „ “Påse“ (Posse) 280 ii Bromberg 2 ii major Kleist 120 „ Bromberg o. Pomerellen 10 ii öfverste Sadofskij 700 ii Lissa o. Frauenstein 10 n båda Engell 700 Gnesen 4 i) öfvel. Seherr 280 „ Stor Polen 4 ii major Wenzelman 280 ii Draheim 2 ii ryttmäst:ne Lindorm o. Giitther 140 Lubin o. Schwetz 1 ii t, Bruno v. Stenhagen 100 „ Kalisz 1 ii „ Fritz af fältm&rsk. reg. 100 ii Posen o. Kalisz 1 ii „ Siechell 70 1 » „ Wopersnow 70 ii Draheim 1 ii „ Puttkammer 70 „ 1 ii „ Heimstedt 80 i. Posen o. Kalisz 1 ii „ Jochim Baur 100 i. Lenczica 1 ii „ Tillisch (Sulzbachs reg.) 70 ii Posen o. Kalisz 8 ii öfverste Böddeker 560 ii ? 114 ii 7,320 Fotfolk: 8 kr markgrefven Fredrik 800] man (gemena) kvarter i Bromberg o. Pomerellen 10 „ grefve Wrzesowitz 1,500 ii Kalisz o. Sierads 36 „ öfverste Bolsey 3,000 ii Pomerellen 8 „ „ v. Zyll 800 ii Kujavien 8 „ „ Weissenstein 800 ii Bromberg 8 „ „ Mardefelt 640 ii Kosten o. Fraustadt 8 „ „ Taube 640 ii Stor Polen 4 „ öfvl. Michell 320 ii Flehn

Sid. 28. Hela den svenska krigsmakten till lands och vatten vid utgången af decemb. 1655 utgjorde, sen de under kriget hittills afgångna från-räknats och med inberäkning af det redan på benen uppsatta af det i värfDing stadda, en totalsumma af 93,000 man. Öfver hälften af detta krigsfolk var värfvadt, hvaraf man dock hade väntat sig mycket mer, såsom äfven synes af det följande vin-terfälttåget i början af 1656 (uti kap. II). På krigsskådeplatsen befunno sig 72,000 man; kvar hemma i Sverige, Finland och provinserna voro 21,000 man, häri inberäknade de nyvärfvade, som lågo ännu kvar, men ej det sjöfolket, en 4,400 m., på örlogsskeppen, som varit ute.4 kr major Saxe (Sachse, Sax?) 320 man (gemena) kvarter i Draheim 8 „ hertigen af Saxen-Lauenburg 610(800) 11 Stor Polen 8 „ rikstygm. G. 0. Stenbock 640 11 „ etc 8 „ öfverste Städingk 640(800) 11 Nakel 4 „ öfvl. Jochim Assums ? 11 Lenczica 122 „ Något öfver 10,740 Dragoner: 8 kr Öfverste Biörenfelt Clöös 640 man (gemena) kvarter i Kruschwitz 8 , „ Weyer (Weyher) 400(800) » Meseritz 2 „ major Kömer 100 n Draheim 2 „ „ Meyer 100 » Draheim 1 „ öfverste Seherr 50 . Stor Polen 4 ., öfvl. Nauman 200 Kalisz

1,490

Härjämte enligt ett tillägg tecknadt af konungen själf:

Rytteri: 4 kr

Draconer:

(möjl. det ofvannämda Jo. Baur)

400 man (gemena) kvarter i Lenczica 100 100 100 200

Lowics

Warschau

Lowics

900

Om några kompanier frånräknas såsom möjligen varande desamma som andra, så blir slutsumman orokr. 256 kompr 19,450 (19,740) man (gemena). Intill mars 1656 voro sannolikt ej mer än något öfver 9,000 man häraf pa krigsskådeplatsen, medan en 2,525 man till häst, 7,100 man till fot och 690 dragoner återstodo (inalles med offic. 12,000 man).

Krakoics besättning. Sid. 17. I Krakow lämnades okt. 1655 kvar: fotf.: 8 kr Wirtz reg., 8 Fersens, 4 Muschcampes. 2 Essens, 2 Sparres, 2 Kalmar reg., 2 hertigens af Sax-Lauenb.; rytteri: 8 kr Witten-bergs reg., 4 af ej angifvet, 2 kr dragoner d:o.

Gamisonsfolket i Warschau d. 8 febr. 1656:

442 man, däraf 40 sjuka 215 „ „ 74 „

194 „ „ 23 „

Kapten Gers 90 man, däraf 68 sjuka

af Upplands reg. efterblifna 117 „ „ 102 „

i (el. från) Pultusk 26 „ „ 24 „

Öfve Nairns reg. öfvl. Seheidings reg. öfve Städignks „

major Hufvudfelt med i Samma 1,379 „ „ 437

komide, SödermländrrJ ° ” **

Undsättningshistorien våren 1656:

En lista på regementen och trupper nr de närvarande kvarteren och huru starka de bryta upp och marschera, försedd med konungens egenhändiga namnteckning, kompletterar uppgifterna å sid. 30—32. Den är tydligen från början af febr. 1666:

8 kr pfalzgrefvens 400 i manskap; dock må honom unnas kvarter för 4 kr.

8 „ Anhalt 400 „ honom ock unnas för 4 kr kvarter.

8 „ Uppländ:ne 500 „

8 „ markgrefvens af Baden, hvaraf hvad nu effektive finns för handen, måste mönstras och honom unnas kvarter blott för 4 kr, 300 i manskap.

kr Pose Siegels Kleist Wopersnow Erik Stenbock Ahlefeldt

öfve Israel Ridderhielm „ Taube

Weissensteins dragoner, af hertig Adolf Johans 250 i

200 i manskap, och njuter han kvarter för de öfriga 4 kr.

200 120 60 150 300 200 100

och kan han njuta sitt kvarter än 1 månad.

om hans tid är ute, eljest må han njuta sina kvarter än 1 månad.

Siegels dragoner, manskap.

Den snabba Ökningen af krigsfolket i Sverige o. Finland juli—sejH. 1656:

Till jämförelse med tablån å sid. 60, som är från slutet af sept. 1656, meddelas en lista på den hemmavarande militien till häst och fot, som den effektive befaun sig efter hållen generalmönstring och in-

I Fin- o. Ingermanland:

i: 5 kr adelns russtj. 875 man, däraf nyvärfvade i — 4 uppländ:r med 2 nya 395 n tt 1) 74 man 4 „ östgötar „ „ 280 » t» 1) 96 tt 4 „ småländrr „ „ 311 t, tt 91 tt 4 „ västgötar „ „ 445 ty u tt 101 tt 2 „ grefve Magni värfvande 71 tt it tt 41 tt östgötar, Sinclers 13 tt tt tt 13 tt 2 „ Hammarskiölds 103 tt tt tt 73 ti 25 „ 2,493 tt 489 ty 2 „ Ingermanhs landsåtar 226 tt J! tt — ll 4 „ Vellingks värfvade 260 t» 1) 11 192 tt i Finl. nyvärfvade ryttare 164 tt 1» 11 164 11 „ „ dragoner 154 tt ti tt 154 11 "«7 804 tt tt 11 510 >1Fotfolk: Till den 1 juli i landet behållna hemma:

I Sverige: 1 k. K. M:ts gård

4 kr upplandrr med 3 nya

1 k. västmhr nytt

2 kr södermkr nya 1

med BO vid Arboga graf 1

4 „ östgötar med 3 nya 1 „ Kalmar reg. nytt

7 „ Kronobergs te g. med 2 nya 7 „ Jönköpings (Wrangels)

5 „ Alfsborgs med 1 nytt 5 „ Skaraborgs „ „ „

4 „ Skaraborgs o. Dals (Stakes) 4 „ Närikes o. Värmlands

1 „ Dalreg. nytt

2 „ Hälsinge nya

3 „ ångermkr

1 „ Västerbottens nytt

4 „ österbottnrr med 3 nya

1 „ fin nar i Kalmar

I Finland: 1 k. Abo och Björneb. nytt

2 „ Tawastehus med 1 nytt 2 „ Viborgs o. Nyslott

139 man, däraf nyskrifna — i garnison i Sverige 0. Halland (gamla) — 520 V 11 190 m. 127 >? 11 45 ii 219 11 119 ii 471 >» J» 11 178 ii samt ii „ 1 k. 1.03 m. 130 11 81 ii 997 i) n 11 150 ii ii ii „ 1 „ 124 793 » v 11 127 ii ii V „ 26 „ 722 » 11 111 n 627 »> v 11 84 ii a ll „ 4 kr 535 „ 538 »> » 11 94 *t ii 11 „ 3 „ 432 „ 523 »» 11 175 ii 103 J, 208 »J)) 11 208 ti 366 >• >» 11 70 ii a 11 » 26 „ 92 518 >» « 11 150 ii ii 11 » 1 .. 168 „ 77 11 ii 1 ii 77 „ ,170 J» 1,782 ii 11 „ 1,491 „ 194 » >* ii 159 ii 232 »> » ii 210 *i 262 »» 11 ii 188 ii 688 11 11 ii 557 v

I garnisonerna i Sverige lågo häraf:

Kalmar:

Visby: Jönköping: Laholm: Halmstad :

Varberg: Göteborg med\ skansarne:)

1 k. östgötar 1 „ finnar 1 „ österbottnrr 1 „ Jönköp. reg.

1 „ Kronobergs reg 3 „ Skaraborgs „

M 11 »

3 „ Skarab.o.Dals,,

1 „ Älfsborgs „

180 m.

103 m.

TI „

168 26 .124 416 119 432 —öfver 432

Jämtland: af Gerfelts reg. 26 man

Samma öfver i,491 „

Eljest hemma i landet voro: I Sverige: Hytteri: 5 kr adelns russtj. 875 man

4 „ uppländ-r 395

4 „ östgötar 280 „

4 „ småländrr 311 „

4 „ västgötar 445 „

2 „ grefve Magni värfvade 71 „

öfve Sinclers 13 „

2 „ Hammarskiölds 103 „

Fotf 4 kr K. M:ts gard 139 „

4 „ uppländ: r 520 „

1 „ västmanhr 127 „

2 „ södermanhr 219 „

3 „ östgötar 368 „

1 „ Kalmar reg. 180 „

6 „ Kronobergs reg. 873 „

7 „ Jönköpings „ 767 „

4

1

1

4

1

2

3

1

3

Älfsborgs „ 722 man

Skaraborgs „ 92 „

Skarab. o. Dals reg. 106 „

Närikes o. Värml.s „ 523 „

Dalreg. 103 „

Hälsinge reg. 208 „

ångermkr 340 „

västerbottmr 92 „

österbottn.-r 350

5,679

Summa i Sverige till häst o. fot: 82 kr 9,663 man;

däraf lågo i garnisoner 1,491 „

Kvar att brukas i fält och garnison (2,493

till häst, 5,679 till fot.) 8,172 „

Summa i Finland (o. Ingermanland) till

häst, fot och dragoner 1,492 „

Summa i Sverige och Finland: till häst 3,297 man, till fot 7,858 m., 11,155 „

Häraf ses den ofantliga numerära Ökningen i Sverige från d. 1 juli 1656, då hela summan här var 82 kr 9,663 man, till slutet af sept., då den blef 117 kr 15,373 man. (Se allra sist tryckfelen i tablån öfver garnisonerna å sid. 60!)

Sid. 48—49. Med Ro. Douglas sändes på partiet d. 28 maj lti56 till Pultusk en del ammunition och följande trupper, som voro ankomna till Pultusk d. 2 jun i, näml. rytteri: Wrangels reg., Ridderhielms, det Brandenburgska reg:t, Wallenroths reg., det markgrefliga, östgötame; och dragoner: Radziwills, Wittenbergs, Fabian Berndes; d. 9 gick Douglas tillbaka och var den 12 juni vid Nowi Dwor, där hufvudarmén stod.

De pommerska fästningarnas tillstånd och hvad anstalt som gjorts till deras reparation ses af ett "kort uppsatt* af Rehnskiöld a. 8 nov. 1656. Stralsund: denna ort hade staden tämligen förbättrat och under år 1656 vid vattnet anlagt ett helt nytt blockhus, ett bollverk och några bröstvärn samt reparerat de gamla; likaså hade den gjort å andra sidan, vid Knipsthor, och satt allt i godt försvarsskick. På platserna land-värts voro verken i godt stånd, så att intet hade varit af behof där. Å ena sidan utmed vattnet erfordrades ännu något att göras på ett och annat ställe, och isynnerhet måste en ny fossebrage göras vid Frankenport, enär annars verken blefve för höga och kunde ej bestryka flanken därunder på en 200 steg; och härtill behöfdes sten och trä till fundament, som staden ville skaffa med hjälp af landet. Ständernapå den förestående land tda gen skulle anmodas om hjälp. Neufehrskans: Där voro bron och corps de garden tämligen bofälliga, isynnerhet befanns contre-charpen vid vattnet nästan bortspolad, hvarför ett gcdt starkt staket behöfdes, bestående af åtskilliga tnsen pålar, en 4—5 alnar långa, samt ett antal läkten, så att-detsamma kunde något så när äga bestånd och vattnet ej mer göra skada samt en verklig befästning vin nas. Anstalt skulle ofelbarligen i vinter göras, att det behöfliga verket, som ej kunde fås bättre eller på närmare håll än från Darster hed i amtet Barth, blef hugget och framfördt. Anstalt var redan gjord beträffande det öfriga liksom till reparation af contre-charpen, och det arbetades redan skarpt därpå, sia att allt måtte oförsummadt bättras och contre-charpen något så när bevaras. Damgarten: här var den nyligen anlagda och aldrig till stånd bragta skansen nästan helt och hållet sjunken och kunde med stora kostnader ej repareras, helst den också åt Mecklenburgska sidan måste förvaras med en mycket hög vall; eljest blef ve det ej tillräckligt. Vid den andra här befintliga gamla skansen, hvari det stora tornet stod, hade väder och vind alldeles slagit taket af tornet; bron och klaffen i skansen voro helt förfallna, corps de garden ruinerad. Det felades ock lavetter till styckena, föiutom hvad uti verken var skadadt etc. Anstalt var gjord, att så mycket som möjligt före vintern måtte repareras och soldaterna kunna stanna där inne och hålla vakt. Tribsees: På denna ort var det nästan sämst beställdt, i det genom kommendantens försummelse densamma nästan ej mer såg ut som en skans, emedan vallarne nedtrampats af h&ns boskap, graf varne också fylltsmed hvarjeh anda, så att knappt någon resande kunde komma öfver från den ena eller andra sidan. Kommendanten hade därför ålagts att göra sig af med sin boskap och reparera verken äf-vensom upprensa grafvarne, hvartill också hjälp förordnats honom från landet och af den fåtaliga där befintliga garnisonen, så mycket denna kunde därvid åtgöra. Likaså var försorg dragen för att pallissader och stormpålar, som behöfdes, anskaffades. En konduktör var förordnad till arbetets desto bättre bedrif-vande och kommendanten förmodades göra sin största flit därvid, helst han ju bar största skulden till förfallet. Dmmm:Här var det ock mycket slätt beställdt, i det verken och isynnerhet det ena nya bollverket mot Tollensee befann sig i alls intet försvarsskick, hvilket dock var högnödigt. Äfven stod bron åt Mecklenburg, hvaröfver posten gick, helt blott. De gamla och nya verken framför porten åt Peene voro också helt förfallna, så att boskapen gick däröfver och porten var blott och öppen. Andra ställen voro alldeles blotta på försvarsverk, då de murverk, hvarmed de förut varit försedda, nu blifvit infallna; och å andra ställen åter felades något annat, hvilket emellertid var för vidlyftigt att här beskrifva. Isynnerhet voro alla batterier och stycke lavetter föråldrade

och förfallna. Men anstalt var gjord, att verket vid Tollensee försågs med ett bröstvärn och ett par batterier, likaså att framför Mecklenburgska porten ett bröstvärn samt äfvenledes i den blotta linien vid Tollensee ett bröstvärn längs hela muren och i midten en liten redutt uppkastades. Äfvenså anlades ett bröstvärn och en redutt framför porten åt Pommern, emedan för tillfället den ej annorledes eller bättre stod till att befästa. Men det ena därvid anlagda lilla nya verket förvarades med pallissader, emedan det var omöjligt att fullborda. Korteligen: allt hvad möjligt var före vintern att göra skulle ske, hvarför ock en särskild konduktör var antagen och anställd här. Det värsta var eljest, att numer staden var alldeles afbränd, så att nästan inga soldater kunde inlogeras där, utan ifall baracker gjordes därför. Blott vid denna orten var så mycket att göra, att det utan stor kostnad och möda ej kunde beställa^; men man hade om allt rådplägat med staden och skulle vidare med all flit befordra ärendet vid den förestående landtdagen, emedan staden saknade medel. Greifswald: här hade intet gjorts under den gångna tiden vid fortifikationen, emedan staden ej varit besatt med garnison, och verken voro tämligen skadade; men den hade erbjudit sig att, så mycket under handen ske kunde, åter sätta dem i godt skick, hvartill den ock redan gjort början. Anklam: Här förhöll det sig på samma satt, nämligen att staden, då den varit befriad från garnison, ej mycket brytt sig om fortifikationen och att verken för portarne äfvensom utanverken å de andra ställena voro mycket fördärfvade, så att boskapen isynnerhet vid portarne gick öfver dem. Det stora verket framför Steinthor, enär det ännu ej var bragt till någon perfektion och det med ringa kostnad och möda, helst vid denna tid, ej alls kunde lata sig göra, var för staden mer skadligt än nyttigt, hvarför nästan det bästa medlet var att afskära det medelst pallissader från de andra verken; och staden hade vid hållen rådplägning åtagit sig att såväl ställa detta i verket som ock eljest använda sin flit därtill, att all möjlig reparation måtte verkställas. Wolgast: Vid detta slott voro vallame märkbart förfallna; och emedan ej ringa arbete och manskap kräfdes samt hvarken staden eller amtet ville 6örja därför och äfven garnisonen var för svag, så syntes knappast annat medel vara, än att vid den förestående landtdagen drifva med all flit därhän, att såväl staden som kringliggande distriktsförvanter gjorde sina bidrag, på det att vallarne ej alldeles måtte infalla. Dock var anstalt gjord, att garnisonen, så mycket ske kunde, begynte verket. Uckermiinde: Verken framför båda por-tame voro i lika uselt skick, grafvarne igenvuxna och pallissaderna uppruttna. Men Behnskiöld hade en passant talat med rådet och fått det därhän, att saken med dess, amtets och garnisonens hjälp åter angreps, att verken måtte bli förbättrade och stormpålar ditförda samt i första hand förbättring vidtagen framför båda portarne. Peenemiinde och Wieckskans: De voro af de inneliggande garnisonerna något så när hållna i stånd, ehuru äfven vid dem ej litet var att förbättra. De båda Sioineskansame: Af dem var nästan intet mer att se. Dock var den ena ännu så beskaffad, att den på något sätt stod att reparera, så att vakt kunde hållas där inne. Därför skulle på landtdagen begäran framställas, att den matte räcka en hjälpsam hand.

På de bremiska fästningarna arbetades smått hela tiden, rätt mycket under senare delen af år 1656, mest på Burgskans, därnäst på Bothenburg och Verder skans; Stade tog kanske mesta uppmärksamheten efter aug. 1656, äfvensom Buxtehude.

Om Wismars befästningsverk berättade Konrad Mardefelt d. 12 mars 1657 (Sid- 71): Verken kring

staden voro tämligen förfallna; på utanverken var något repareradt, dock felades mycket, innan de åter blefve fullt färdiga, isynnerhet hvad beträffar grafvarne, hvilka voro mycket igenslammade. På Wallfisch voro 2:e bollverk nästan borta, de öfriga 3:e voro liksom kortinerna mycket förfallna, grafven var alldeles fylld kring 3:e boll verk, så att styckena stodo på en blott ö. Hjul och lavetter och batterierna kring staden och på Wallfisch voro mest såaana, att när därmed sköts, de föllo Öfver hvarandra. Uppmumingenaf Wallfisch skattade han fordra en kostnad af 22,000 rdr, men då var det blott de 5 bollverken med kortiner ocli danker. Ändå återstodo grafven och konterskarpen, hvilken senare måste bli så hög, att grafven ej fylldes med sand vid hög sjo. Emellertid felades folk till arbetet liksom materialier och redskap. K. G-. Wrangel skattade i sitt förslag d. 18 mars reparationskostnaderna af Wallfisch till 18,456 rdr. häri dock ej inberäknade kostnaderna för broar och boningshus eller en del arbete, utfördt af soldaterna på platsen. Han ingaf samtidigt ett förslag, hur Wismarska hamnen kunde väl försäkras. Arbetena på samtliga befästningarna i Pommern, Wismar, Bremen fortsattes efter danska krigets början, året 1657 ut.

Finland och Östersjöprovinserna, försvaret mot Ryssland: Fästningarna öfverallt voro mycket förfallna och ed rätt tillsedda på 80 år. De viktigaste voro Kiga, Rewal, Dorpt, Pemau samt Nöteborg och Kexholm. På våren 1656 väntades ryssarne när som helst anfalla, och här arbetades då hela tiden ifrigt på försvaret emot dem. Generalguvernören M. G. De la Gardie skref d. 22 april, att som Kiga var hjärtat och kronan af Livland, så skulle han söka i allt som ske kunde väl försäkra den orten, samt gaf förslag att reparera fästningarna och förse dem väl, såsom Narwa, Iwangorod, Nöteborg, hvilka voro förfallna, äfvenså taga Rewal och Dorpt väl i akt, till hvilken sistnämnda ort han redan hade sändt personer att reparera; vidare ville han bilda en corps volant att ha vid gränsen. Han hoppades rädda de förnämsta orterna, ehuru de för tillfället voro för svagt besatta med folk; “men sälfva landet att befria från en total ruin är omöjligt44. Ryssen var för talrik, att man på öppna fältet kunde göra honom något motstånd och rädda landet. Zaren hade genom en envoyé hos hertigen af Kurland hotat att läggahela landet Livland i aska och göra det till en ödemark på 60 mil nära gränsen samt bortföra allt folket. De la Gardie ville äfven söka betaga ryssarne fördelen af Diinafloden och göra försänkningar på fiera orter hvilka dock sen skulle upptagas. Han lät redan något tidigare arbeta på att färdiggöra retrenchement-verken utanför staden Riga för att afhålla fienden, hvilken förmodades först och främst ha för af sikt att bemäktiga sig Diina och närma sig denna ort; i maj fördes 600 f&ngna rebeller från Samogitien hit och fingo hjälpa till att skansa. 1 maj utgingo också befallningar om de öfriga fästningarnas reparation och han lät särskildt personer resa till alla vid Duna belägna fästningar och skansar och anordna batterier till försvar mot ryssarne; försänkningar gjordes vid några af dem uppåt floden att förhindra sjöfarten. Men De la Gardie led brist på medel och på fotfolk att besätta garnisonerna, hvilka voro mycket för svaga. Bristen på fotfolk berodde däipå, att han vid aftåget i början af året från Preussen lämnade kvar allt sitt medförda fotfolk utom Nils Bååts reg. österbottningarne, hvilket nu därtill var mycket afsigkom-met; och penningbristen åter hindrade värfningärna. Han behöfde alltså bra förstärkning af krigsfolk utifrån. Ringa manskap fanns också i Finland, för hvilket De la Gardie fruktade fara af ryssarne. I Rewal var i komp. i garnisonen, men det var for klent att förbättra vallame. I början af juni sändes Bååts 6 kr dit. En viktig ort i Livland var Ewst skans, den kommendanten Wolter v. der Pahlen arbetade sen april på att befästa. Han gjorde ett godt arbete och förfärdigade en konterskarp, hög som ett bröstverk; hela yerket var i slutet af juni fullt betäckt och tjänade godt till försvar, Öfverste Georg v. Schwengeln rådde honom i början af juli att pallissadera utantill liksom ock göra en mina öfver floden Ewst under berget. Han hade ock begynt göra försänkningar här i Ewstfloden med strusser (grundbott-nade lastdragare) under kanonerna och skulle ytterligare försänka med barrträdsstammar. Hit väntades ryssarne föret komma både till lands och vatten. Här kunde de ock tränga sig fram; men utmed en lång gräns härifrån åt norr ända till Dorpt gick det ej för sjö och moras, skog och oländig mark utom vid några pass, hvilka skulle väl besättas. Ingermanlänaingarne voro tidigt synnerligen villiga vid föravarsarbetena och gjorde jämte staden Narwa mycket. Generalmajor Gustaf Horn Evertsson fick se till denna landsändan; fältmarskalken G. A. Lewenhaupt fick resa till Finland och taga dess försvar om hand och amiral Gustaf Wrangel med skepp och folk bege sig från Stoökholm till Finska viken och ge undsättning till sjös samt göra ryssarne motstånd, såsom of van berättats. En del skänsarbeten utfördes i Finland här och hvar. Vid Nöteborg och Kexholm gjordes eljest intet. Men senare på året, sen ryssarne d. 5 juni öfverfallit och plundrat Nyen, befäste Lewenhaupt det viktiga passet vid Nyen .med en fast skans och besatte den med 200 man. Emellertid var tiaen för kort, så att fästningarna i Östersjöprovinserna ej kunde i en sådan hast repareras. De la Gardie skref den 1 juni 1656, att landet ännu lag Öppet på alla sidor, till fästningarnas besättning fanns intet folk, ringa förråd af proviant och spannmål var i magasinen, landtmannen var utarmad och i stor otålighet; det var slätt beställdt med stycken och krut. Kommendanten Willman föreslog den 15 juni, att Kokenhusen fästning måtte nedrifvas, enär allt folket var utkommenderadt; något senare s..m. erhöll han order att, som den orten ej kunde hållas bege sig till Finland. Andra små fästningar i Östersjöprovinserna var man en tid också betänkt på att rifva. Nyhusen var en gränsfästning, men värd att kallas en bicoque, skref De la Gardie. v. Scnwen-geln, hvilken han utsändt att bese försvarsverken, säger sig d. 8 juli vid återresan från Ewst till Riga skola bygga skansar vid Uhlenbrocks Hof och Neuermiihl och vid Keggum, där det fanns en alltför dålig redutt, enligt order bygga en fältskans samt göra försänkningar i floden. Vid Kokenhusen tyckte han det såg dåligt ut och att mycket onyttigt arbete var giordt. Endast i Riga, där det i april fanns 86 kr en 2,700 man, behöfdes 2,0J0 man till för utanverkens

besättning. De la Gardie emot sag kriget med bekymmer. “Där mau freden hafva kan och sina undersåtar gifva, är det det högsta goda: servare cives“, yttrade han d. 1 juni. (Se vidare M. CarUm: Ryska kriget 1656—1658.)

Den i Finland stående militien var under senare delen af är 1655 och början af 1656 högst ringa; längre fram på år 1656 och intill juli månad var den 804 man till hä9t och 688 till fot; summa: 1,492 man (däriblandr226 Ingermanlands landsåtar till häst, hvilka stodo i Ingermanland; se sid. 91—2!) Enligt G. A. Lewenhaupts uppgift d. 23 sept- 1656 utgjorde den då 1,010 man till häst, 300 dragoner och 300 man fotfolk i fält; summa med fotfolket i garnisonerna: 2,400 man, däraf 1,090 man till fot inalles. Artilleri folket är ej inberäknadt. Enligt Gust. Wrangels uppgift d. 29nov. 1656 på Lewenhaupts trupper och garnisonerna utgjorde den då 1,900 man till häst och 340 m. fotf. i fält, i garnisonerna 610 m. t. häst och 1,680 m. fotf.; summa 4,530 man. Våren 1657 utgjordes enligt krigskollegii skrifvelse d. 9 mars finska trupper i fält och garnisoner af 2,450 man till häst och 2,358 man fotf.Militien i Bremen dec. 1655 till häst och fot utgjorde (lågt beräknadt) 1,813 man näml.: Fältm. H. C. Konigsmarcks reg. t. häst, öfvl. Reitzenstein, 9 kr 422 man

„ „ „ t. fot. „ Wenzel P. v. Pilcha 12 „ 721 „

„ „ „ dragoner „ Schmitts 6 „ 188 „

Grefve Waldemars skvadron t. fot 4 „ 177 „

ufve Diirings reg. „ 8 „ 305 „

1,813 man (2,500 m/i

Vid midten af 1656, sen en del krigsfolk aftågat åt Polen, voro hertigdömena Bremen o. Verden en tid något hlotta på krigsfolk. Den 1 febr. 1657 utgjorde militien här öfver 2,385 man näml.: öfve grefve C. C. v. Konigsmarcks fotreg. 484 man

77 Diirings 77 343 77 7' Schmitts „ 256 77 v Vavasour’s J7 478 77 »7 Schmitts gamla 77 99 77 öfvl. Lundi komp. fotf. 100 77 öfve Cranston’s 77 74 77 1,834 m. Rytteri: 14 komp:r "551 77 2,385 „

Härtill 8 komprr fotf., som hertig Frans Erdtmann af Sax.-Lauenb. skulle uppsätta.

Om tillståndet d. 17 mars 1657, se tablån sid. 73. Aschebergs och Weimars reg:n till häst kommenderades våren 1657 att vara kvar i Bremen.

Till Pommerns försvar värfvades från senare delen af 1656 till häst och fot; den 15 maj 1657 lågo här således de 2,004 man, som nämnas å sid. 73, hvartill de ordinarie garnisonerna 1,084 man och artilleriet också kunna läggas, då totalsumman blir en 3,200 man. Wismars garnison föstärktes våren 1657 med några komp:r från Pommern./-r>^e* y'xtJLr^

Ht^-

'/Zé-,

* • y ? * /^<*yc

M-

tr-Jy' — y*

a^^. ^/-2-

'

~~^——^4~~

~~y~C>—^~/2«~ 1 JZr *—c^* 7~~

~~,y£~~

~~^au. Si^'.*r _^ * i^yZc ^ ^ , * —;~~

~~^/^V/' rf -~~~

~~**y€? **-**>-^*~~

~~v~~

~~•ä jf*^/ v t?» -> pi-^I~~f

t

\

!

h

-J

!

i

År 1655 f

Wismar:

Wismar

Wallfisch

Poel

W arne m Unde Bremen och Verden:

Stade

Buxtehude Bremervörde Roten burg Ottersberg Langwedel Tedinghusen Verderskans Burg skans Lehe skans Belum skans BUtzfleth skans

Brunnshusen vor der Schwinge

Summa

Summa

Summa

S.rum

Antalet borde vara i fredlig tid: j ofrediig tid:

131/3 k. 1.400 m.

16 kr 2,400 m.

181/3

4

2/3

l2/i

1,400

600

100

75

75

25

---50

25

61/3

16

8

2

1

1

1/3

2,400

1,200

300

150

150

50

100

50

9.50 ,, 13Va * 2,000

1071/8 ,,15,475 ,, ,20572 ,, 31,273

Jan, o. följ.:' Juli—Dec.:

kr 304 af

Kronobergs reg. undor V. 1 Muschcampe. I Kanske mor folk likrØOOaf, Jönköp. reg.) |

p- o ^ ®>£ !

S p.® 1

^ i

< ®

•-* p: Ö !

1

® i-

0D ® rh j

et- — m* p p o; i

Oq 2 I

O I

3

® ca

? $:g

1 P

lk. 123Kalmar ' reg. kom i maj -Juni; 2 kr 212 Cappellens, , mönstrades i | sop t. 54 Jönköp reg Kanske mer folk. srS«

- 8» ^ ,— 5. "*© »s

S*flø 2-? PS-

S s©

7?3

Artilleriet 1655—57. Den 1 jan. 1655 meddelade krigskolleg. bl. a. en kapten vid artilleriet, att Kongl. Maj:t beslutit reducera artilleristaten i riket, enkannerligen livad officerare beträffade, och formera dem till 1 reg. å 8 komprr. Fältartilleristaten bestod alltså från och med 1655 af 1 reg. med 1 öfverste, 1 öfverstelöjtnant, 1 major; med dem utgjorde staben 45 man; vidare skulle det vara 8 kompanikapenter, 8 löjtnanter, 8 fänrikar, 32 styckjunkare, 16 sergeanter etc., men där funnos redan i 1655 års stat 9 kaptener; konstaplar voro 240, lärekon staplar 160, handtlangare 240, inalles en 808 man, med staben en 853 taan; härtill beställningspersoner 55 man. Summa: en 908 man. (Se vidare enligt riksstaten 1655— 57 i mbellen). En lista på artillerifolk i jan. 1655 afviker föga härifrån; den uppger antalet till 912 man, fördelade i Sverige (493), Finland och provinserna (se första kolumnen!) E11 del nytt folk “antogs14 redan under våren, så 32 man i maj i Stockholm, där kapten Anders Wagehalss komp. var, och sen antogs alltjämt hvarje månad mer eller mindre; och hästar skaffades. Under maj liöllos mönstringar, såsom i Stockholm af maior Karl Sjöblads komp., äfven i juni och juli, såsom i Bremen och Pommern, och det uttogs hvad som skulle med i kriget, såsom af kapten Sven Kafles komp. i Sverige 51 man, mönstrade i Stockholm d. 16 maj. Källorna äro emellertid nagot bristfälliga, så att det faller sig svårt att ge exakta uppgifter Öfver det uttågande och till Polen medförda artilleriet samt följa dess öden. Det i Sverige, Finland och provinserna kvarlämnade är lättare att följa. Inalles uttågade minst 4 komp:r, 2 från Sverige 1 från Pommern och 1 från Bremen. Åtskilligt artilleri anskaffades utöfver den angifna staten. Karl X skref d. 19 maj till H. C. Königsmarck i Bremen, att han behöfde 1,600 körare för artilleriet. Med Örlogs-flottan öfverfördes i juli en del artilleri; att döma af listan öfver det i aug. i Sverige kvarvarande (en 200 man) kunde det varit en 290 man härifrån af regementet. Från Bremen giugo i fält 50 man (enligt beräkningen af listorna minst 36 man), däribland majoren George Aschton. Men då det också uppges, att ur Bremen fördes nu 200 man (och 250 hästar), så inses att under den förra siffran förstås det till regementet hörande artillerifolket här och att under den senare bör förstås annat i Bremen uppbragt manskap. En del af det i Wismar och af det i Pommern hemmahörande (af kapten Krister Carlssohns (Lillieberg) i Greifswald o. a. orter förlagda komp.) fick gå med (enligt listeberäkningen minst 23 och 20 resp.); men naturligtvis har från Pommern utgått vida mer. I Pommern fältprovianterades i slutet af juni 90 man och i bör-ian. af juli 300 man artilerifolk samt i slutet af juli dels 340 man artillerifolk för G. O Stenbock, dels 354 körare och drängar samt lvidare 230 artilleribetjänte och 350 handtverksmän. För Wittenbergs armé skaffades särskildt kort före eller vid aftåget någon tillökning i artillerifolk, och detsamma skedde för Kari X:s armé något senare. Ur flera af regementena kommenderades folk att tjänstgöra vid artilleriet. Den 27 juli 1655 gafs öfverstelöjtnant Arendt Walter Bahu värfningspatent för artilleriet. Från Östersjöprovin-

Facsimile. Konung Karl X Gustafs egenhändiga skrifvelse till G. O. Stenbock, daterad Radoszyce den 19 sept. 1655, med order att gå öfver Weicshel med sitt folk, ställa sig å lämplig ort vid bifloden Bug och slå läger, skingra de å andra sidan församlade fienderna samt bege sig ut i trakten med rytteriet. G. O. Stenbock gick också genast ur lägret för Warschau öfver Weichseln och kom den 11 sept. till byn Scherdi nära Bug, passerade några dar senare Bug och slog masurerna, 15,000 man starka, den 20 sept. (Se vidare sid. 16 o. bataljpl. n:o 4! De 2:e reg:na voro Västgöta och Östgöta till häst. — Årtalet 1656 på brefvet är oriktigt och senare tillskrifvet, troligen

af annan hand. Efter namnteckningen förekommer en lik de andra bokstäf-verna lutande rak streck med en punkt å ömse sidor; skall väl vara en del af m, manu propria).

Elskeligh her Grefue och Rijkstygmestare Jagh hoppas at the twenne Reg nu snart skole kunna warra hoos Edher anlendhe. ti wille gennäst söckia at passera weiselen och Stella EdherÄr 1656 funno s:

lk ss tat en:

1 kr Kalmar reg. 129 —112

2 „ Cappelien8 „ 212

'54 man af Kaggs sky. Något afBolscys värfvade. Kanske mer folk.

P <

t

t

t

s

O

3

p

&

K*

2.

W

©

&

*§

a

£

M*

Stade

Buxtehude

BremervÖrde

Rotenburg

Ottersberg

Langwedel

Tedinghusen

Verderskans

Burg skans

Lehe skans

UiO man af Kalmar reg. 198 » „ Cappellens „ 54 »» Kaggs skv. 40 ti kvarblifna 49 * Bolscys 228 w Södermanl.:ne Den 16 april (mönstr.):

År 1657 funno s: Mars: 669 man i 6 kr.:

April—Juli:**)

1 k. 107 m. Småland.

921 af JO-l9>8S$Sg»ä5.jjp 364 „ 18)_19)^g||'*P9 169 „ 20)—21)3 142 „ 16)o.20)|Slffö«r 60 . 22) ‘

16 „ 20)

74 . 17) ios „ in 77 „ 16)

Oöf

D T. h

-56» | g S23-

2 kr 190 2 „ 200 2 „ 216

„ Rosenskans reg. „ Söderm &nl:r „ TJpplrr - 74 kvarblifna svenskar

Något Bolscys folk \ „ Essens.

**) Den 11 juli 1657 gaf konungen order till Mardefelt, attUppländingarnes, Ir wings, Småländingarnes, Essens och. Söderman]ändingarnes detachement i Wismar skulle gå med pfalzgrefven af Sulz-bach i fält åt Holstein, och andra läggas hit i stället.

serna utfördes det artilleri, som medföljde den livländska armén; men af det till regementet hörande i Fin-och Ingermanland utgick intet enligt listorna, utan allt fick stanna (en 103 man). Med Wittenberg voro 12 grofva och 60 lätta kanoner, med G. O. Stenbock, som i egenskap af rikstygmästare efterträdt Witten-berg och ägde högsta tillsynen af artilleriet, fördes in i Polen 60 grofva kanoner och 118 fältstycken. En lista i Skoklostersamlingen ger följande specifikation på stycken, ammunition och andra materialier, “som Kongl. Maj:t medtog vid sina armeer ur Pommern till Polen anno 1655“ (troligen en del af det hela): stycken och mörsare: Ö24 pund, 812, 12®, 423 slangar, 248 regementsstycken; O24 p. lavetter, 412 p. d:o, l800 fyr-mörsare, l200 d:o, 26 d:o, 2,00024 p. styckekulor. 2,00012 p. dito, 3,000® p. d:o, 6,000* p. d:o, &0,000 muskötkulor, 3,000 skyfflar och spadar, 2,000 hackor etc., 2020® p. granater och eldkulor, 12060 p. d:o, 1,0C0 handgranater, 200,000 hvarjeisiags spik, 10 petarder, tusentals iuntemusköter, soldatesvärd, pikar o. svinsfjädrar m. m., hundratals par pistoler, 116 täckta materialvagnar, 112 vagnar för kulor; härtill hörde 499 kuskar, 1,996 hästar och 499 spann. I Polen bekommos bl. a. från ryssarne vid ett tillfälle 50 stycken. Kongl. Maj:ts faltstabspersoner vid hufvudarmén jan. 1656 utgjorde 2Ö man, däribland majoren Aschton. I slaget vid Warschau i juli 1656 voro under artilleriöfversten Gust. Oxenstierna, hvilken iaug. 1655 efterträdde Helmfelt, 20 kanoner. Artilleriet liksom de andra vapnen led emellertid afbräck under kriget, isynnerhet genom pestens härjningar bland folket under året 1666. I okt. 1656 hade således en god del af arti lleristat en ute i Polen afgått, sades det. G. O. Stenbock yttrade d. 19 okt. 1656, en vecka efter slaget vid Filippowa, att det fanns föga artillerifolk vid hans armé, och major Aschton skulle värfva något samt bli öfverstlöjtnant och i hans ställe en kapten bli major. Till Preussen nedfördes från polska orter stora mängder af artillerisaker efter Warschauslaget 1656, då Karl X inskränkte området för sina eröfringar till nedre Weichseln; kurfursten af Brandenburg fick på sin lott en del af det eröfrade. Från Sverige utfördes sjöledes både 1656 och 1657 till Östersjöprovinserna liksom till den polska krigsskådeplatsen ej litet artillerivaror. Vid aftåget mot Danmark i juni 1657 lämnades en del artilleri kvar — i aug. 1657 funnos i Preussen således 147 man kvar, förlagda i olika orter — och en god del fördes med. Både i Bremen och Pommern uppsattes under förra delen af 1657 ett fältartilleri, hvilket ock gick med motdanskarne. (Härom mera framdeles.) Den 4 febr. 1657 gafs fullmakt för öfverstelöjtnant Reinholdt Modens, hvilken gått öfver från ryssarne till konungens tjänst, att vara inspektor för arsenalen och tyghusen i Preussen och Pomerellen; han blef en af dem, som stannade kvar här

1657. — Den 5,6 och 7kolumnerna i följande tabell visa, så vidt tillgängliga källor medgifva, hur det förhöll sig med det i Sverige, Finland och provinserna 1655 kvarlamnade artilleriet under åren 1655—67, ökningen 1656 och 1657 på några håll är i ögonen fallande.

widh någon avantageux ort ther i bucken och weiselen til Edher favor och devotion hafua kunna och söckia kiöra alt thet som ennu vppå andra sydhan kundhe warra i hoop ifrån hwarandra. och förretrancherandhes Edher sä at i deste bättre medh Rytterenne kundhe gå vth enkannerlighen wille i see til hwar i bequemast judicera at slå en brigha öfwer Weisel så och öfwer Bucken och moste och sökia proviantera lägret medh foraghe och vivres vppå en pahr monadher på thet at Edher icke något trytta måtte ther Edher något oförmodeligit vppå komme hwilket jagh alt Edher dex-teritet och fljt til troor.

Datum Radossice then 9 sept

CARL GUSTAF.Sverige:

Stockholm

Kalmar

Jönköping

Gottland

Johannisborg

FrösÖ skans, Jämtland

Göteborg

Ryss&s

Gullberg

Billingen el. Ky kogärds -holmen

Älfsborg Vänersborg Varberg

Halmstad

Laholm

Pommern:

Stralsund

Anklam

Bemmin

Greifswald Wieckskans

Wolgast

Nenfehrskans

Damgarten

Tribsees

tickermunde

Peenemiinde

Loitz

Stettin

Tullskansen

Damm.

Greifenhagen

Wollin

(Kolberg)

Wismar:

Wismar

Warnemunde skans

Wallfisch

Hnset Poel

Bremen:

Stade

Boxtehnde

Bremervörde

Rothenburg

Ottersberg

Burg

Verderskans

Tedinghosen Lehe skans Langwedel

Pin-o. Ingermanland:

Åbo slott

Nyslott

Viborg

Kexholm

Nöteborg

Jamo

Iwangorod

Narwa

Rewal

Riga

Nymiinde

Kerkholm

Kokenhnsen

Ewst

Dorpt

Peman

Kobron skans

1655:

2kapt.275 o. 1 öfve

Enligt Riksstaten dr,

År 1655:

22

1 kapt. 55

1 „ 18

5

8

32

5

5

5

7 3 12

(1 kapt/ 28 \o. 1 maj 6

W

13

6

10

10

10

1

2

2

W

2

|lkapt,38

3

27

23

7

7

3

4

] kapt. 15

15

16 2

12

37

(1 „ 44 fo. 1 öfvl 14

7

8 6 9 4 2

1656:

B

£

o*.

£

sr

8*

0

1657:

11 k. 167 o. [-|49handt-f-] {+|49handt- f+} verkare 22

i lkapt.117 * o. 1 öfvl.

12

5

8

1 maj. 33

7

3

12

kapt. 28 7

W

3

4 16

15

16 2

12

37

9

» 44

. 1 öfvl. 14

7

8 6 9 4 2

Här betyder kapt. kapten, maj. major, öfvl. öf verslöjtnant,

ii*_____

jan.

285

22

56

12

5

8

32

5

6 5

7

4

12

29

13

6

10

10

10

1

2

2

W

J38

83

23

7

7

3

4

15

15

16 2

12

38

9

45

14

7

8 6 9 4 2

912 man

fr. o. m.

1656:

aug.

35-39

22

57

12

5

8

18(22)

3

4 6 4 1 2 2 1

39

8

1

5

12(1 Ml i shiitStittlR)

2

16

2

2

3

4

15

15

16 2
12
36
40—102
11
12
38—41
och
10—12
soldater
14,2 sold. 17
9
15
10
37
3
a)
1657:
jan. april.: (116-164;
75-98 i maj—ang.
62
och
17
soldater; iuni—juli 60 man
15
Den
16
4
10
9
1 maj:
a *
Sf 8*
f*
§1

u

I3

* 6

TCnlicrh flärfilriMft. lifltArUnder åren 1655—57 utgjorde Stockholms slotts arkli folk under arklimäs tåre Wilhelm Ogelby 11 man och Stockholms rustkammarbetjänte under rustmästare Hans Danielsson Malsdorffer 15—16—17 man. Det i Stockholm kvarlämnade artilleriet förestods af tygmästaren Samuel Örn, till det vid befästningen i Kalmar behållna hörde kapten Douglies, till det i Göteborg major Nils P&ffvenfeldt, i Halmstad kapten David Kohi, vid Visborgs slott kapten Gustaf Hansson, i Jönköping öf verstlöjtnant Magnus Ulfsparre, i Wismar kapten Georg Nachtigall, Stralsund kapten Georg Buchner, Hinter pommem major Olof Mörser och särskildt i S te ttin Kap-ten Rindrich Bitfåldt, Wollin kapten Hans Wildthart (som en tid var i Polen), i Fin-, Ingerman- och Estland kapten Nils Looberg. Inspektor för artilleriet i Bremen—Verden var öfverstelöjtnant Kristoff Cuno. Tilläggas öfverstelöjtnant Gitkandt vid artilleriet i Polen och en öfverstelöjtnant Schmiesen, som omtalas jämte Bahu i februari 1657 och tillika*med honom sysslade med tillverkning af artilleripjäser i Bremen, och ännu 1 kapten (fyrverkerikapten E. Bång), så äro här anförda såsom officerare af artilleristaten: riks-tygmästare, hvilket Ko. Douglas en tid 1656 var och Erik Stenbock sen febr. 1657, vidare öfverste, 6 öf-verstelöitnanter, 6 majorer (däribland G. Hansson och Krister Carlssohn) och 10 kaptener (men 12 med dessa 2:e). Fran Stockholm kommenderades 1656 till Finland (Viborg) 8 man och till Bewal 4. Gustaf Hansson var vid artilleriet i Stockholm sen okt. 1656 och blef major. Han utkommederades i fält, till gränsen med en del artilleri från Stockholm d. 14 maj 1657, enligt en rulla s. d. med 67 man; under marschen och under sommaren antogs nytt folk till detta. En rulla från okt. 1657 uppger hela antalet till 84 man, däraf 53 under en löjtnant i Vänersborg, 31 vid hufvudarmén med G. Hansson. Ulfsparre var öfverste. Det öfriga artilleriet i Stockholm var vid mönstring den 18 aug. 98 man; häraf förordnades med Öm till Arboga 44 lhan, med fyrverkerikapten Elias Bång 54 man att stanna i Stockholm.

Kanoner och fyrmörsare hemma i riket och i fält, sammandrag

efter riksens artilleriböcker för 1655—56—57.

Till den polska fältstaten togos 1655 från Stockholms artillerigård: kopparstycken: 1224p, 812, 8«, 30* samt 4 kopparpetarder och 1 liten mörsare; till den livländska 6° kop.-st:n och till fältst. till Viborg 2** d:o.

Till Stockholms artillerigård skulle Nils Olufsson leverera med allra första &r 1655 (men hade ännu 1657 ej

gjort mycketf) 314 kopparstycken näml: 4W, l82, l80, 92», 11®, 2015, 3214, 3412, 1810 688 5° BO5 54 138* fvrmörsare* l800 l200 llö° l«o Vid „ „ funnos därför 1655 kvar blotT 180 kopparstrn: 1“ l82,1«®, l88,1®®, 2», 2«>, l8®, 235, 182,228,

6», 1024, l20,li8,4i6,3112,6io,248,27,46°,75,54,168,21/2; fyrmöisare: 2«», 1 w,2i«>,4®,1« stormstinrl228^; läderst:n: l^U8.

„ „ „ „ 1656 kvar blott 171 kopparstm: l^l02,150,158,166,255,250.186^^123^6»

1024,1® I®, 416,2713,610, 248,27, 46Ö,7Ö,54 11»,2»/2; fyrmorsare: 2«», 2100, 160, 186, 184, 112; 8tonnst:n: l228, 265; läderskn: l24, 88; 1 petardff).

„ _ „ „ 1657 kvar blott 208 kopparstrn: 1®, l®2, 1®, l88, l8« 2®5,2» 186,235,182,

22», 6», 1024, 1» 1 , 4i®, 27«, 6»o, 248,27,46«, 75, 64,488,21/2; fyr. mörsare: 2800, llö°, 2100, 2®, 45«, l88, l84,1®,3« 1«; stormst:n: l228, 25®; läderst:n: l24,88; 13 petarder.

1656 en tid 101 järast:n (38 konma från Biga, 63 fr. gjutere)» men de utfördes till Biga, Uleborg, Viborg, Stralsund så att kvar blef vo till sist blott: 76, 74; 1657 funnos: 318, 1 nickhake, 1 petard af järn.

1655: iopparatrn: 240, 4», l16, 7«, 110, l8, S2,31*/«, 151; fyrmorsare: 2900, 280, l14; falkonetter: 48; järnstrn: l2®, 410, l8,37, 220,85,44,88,4b/t, 1656: kopparstrn: 2«, 4», 1«, 7«, 1«, 58,32,3Wt, 15»; fyrmörsare: 2*» 280,

1«; falkonetter: 43; järnst:n: l26,410, l8,37,22®, 85,44,88,411/*, (Af de 58 kopparstrn sändes till Borgholm 28).

1657: koppast:n: z48, 4», l16, 712, l10, 38,32,311/*, 151; fyrmorsare: 2200, 280,1«; falkonetter: 48; järnstrn: l2«, 410, l8, 37,39«, 8®,174, 88, 4W«. 1 kammarst. af järn; 23 mur- o. dubbelhakar; 2 storm- o; kam.-st:n af koppar; 3 petarder.

1655: kopparstrn:•) 4», 2«, 2« 14«, l4,28, l2*/*, D; mörsare: l48,114,1«, l18, l40; storm8t:n: 520; järnstin: 512, l10,4«, l8; stormst-n af järn: l13,2ll,210,l7; fyrmörsare af järn: l4; 5 petarder.

1656: kopparstrn till fältstaten**) 1 4», 212,12«, 48; fyrmörsare: 158,1«, 218; på slottsvallen kopparstrn: 210, 2«, l4,58, l2'/*, l1; fyrmörsare: l40: järnstrn: 512, l10, 4«, l8; stormstrn af järn: l18, Z11, 210, l7; fyrmörsare af järn: l4; 2 petarder.

1657: kopparet:n***): 4», 212, l12, 6«, l4, ll8, l217*, l1; fyrmörsare: l40; järnstrn: 5«, l10, 4«, l8; stormstrn af järn: 6; fyrmörsare af järn: l4; 2 petarder af d:o.

arkli

Kalmar Slotts artilleri

Jönköpings artilleriVid Göteborgs artilleri funnos därför

1655: kopparst:n: 4?*, B13, 810, 4®, 4®, slangar 6® regementsstm 108 fyrmörsare: l1®0, l100; järnst:n: 26®, 24, (2® fördes till Kyrko-gårdsholmen).

1656: kopparstin; 424, B12, 310 4® 45, slangar 68, regementsstm 108; ; fyrmörsare: l150, l100; järnstm 246, 24. tilld, 1/io 1657 kopparstin: Ö34, B12, 310, 2°, 2®, slangar 68, regementsstm 108 fyrmörsare: l1®0, l100; järnstin: 22®, 24.

1655—56: kopparstin: B34, 213; järnstin: 13®, l4 o. 2 kammarstin. 1657: kopparstin: 4124; järnstin: 13® o. 2 kamstin.

1655: järnstin: 218, 28, 4®, 24; allesamman fördes till Kyrkokg.-holmen. 1655-56—57; järnstin: 2«.

Kyrkog -holmens skans arkli „ 1655—56—57: järnstin: 218, 28 6®, 24; sen sept. 1657 också kopparstm: 2**,

412 (däraf nn l2*, 213 fr. Göteborg).

Ryssås „ „ „ 1655—56—57; kopparstm: 2®, 23, järnstin: 48.

Göteborg o. skansame o* Vänersborg funnos inalles 1657: kopparstm: 1424, 913, 310, 6®, 4®, IS8; fyrmörsare:

li®0, l100; järnstin: 218, 48 4B®, 44, 43; 2 kammarstin.

Halmstads arkli funnos 1656: kopparstm: l24, li vilka fördes till Göteborg.

Vänersborgs „

Borgholms slotts „

- -t*)

Älfsborgs slotts arkli

Billinge skans G ullbergs

,1655-

Gottlands (Visby) artilleri

Frö8ö skans arkli

funnos

56—57: järnstin: 28, 2®.

„ 1655: kopparstin: 412.

„ 1656; kopparstin: 413.

„ 1657: kopparstm: 412, 23; järnstm: 3®, 34, 42.

„ 1655—56—57: kopparstm: 412, 28 4®, 63; fyrmörsare: l308; järnstin: 614, ö8, 2\ 2®, 4® 44, 23. (Eör den bremiska fältstaten hade afsändts härifrån i sept. 16B4: kopparstm: 821, 612; fyrmörsare: 2308). 1655—56—57: järnstm: 6°: kammarstm: 23; slangar: 23; 1657 kommo fr. Stockh. 2‘ * kopparstm.

1657: (fr. Stockh. arkli): järnstm: 818, 6®, (levererade fr. landsorten). 1657; (fr. Stockh. arkli): järnstm: 318,4,a, B®, 23, (leverer, fr. landsorten). 1656: kopparstm: 212; järnstm: l12. 4®, 28.

1657: kopparstm: 212; järnstm: 3112 4®, 23, (de 3013sändes fr. Stockh). 1657: kopparstm: 63 (fr. Stockholms artillerigård och skalle sen till Jönköping).

1655: kopparstm: 221, 312, 43; 1656 hitsändes fr. Jönköp. 10® o. fyrmörsare: l®8, l1®, 23.

1657: kopparstm: 2^ 312, 10®, 28, (däraf 4®, 23 upptagna i Jönköp.) fyrmörsare: l®8, l1®, 23.

1655—56— 57: kopparstm: 4^, 412, 24, 63; järnstm: 612, 67. 2®, 44, 231/*.

Åbo slotts artilleri o. Kyro skans funnos 1655—56—57 kopparstm: 213, 23, l2; stormstin: B; falkonetter:

B; järnstm: l8, (l2); falkonetter: 4.

Pr&n Stockh. artillerigård sändes 1657 i fält: till Värmlandsgränsen: kopparstm: 2®, 43; med major Gustaf

Hansson: kopparstm: 212, 168; järnfyrmörsare: lwo-ioo l60-50; till Viborg: 424,412 kopparstm; till Naru'a: 224, 412 kopparstm; Reicals arkli: järnfyrmörsare: l100-100, l60-50.

Till Hömingsholms skans sändes „ Finska skären Vid Nyköping

n n

„ Johannisborg „ Vadstena

Arensborg på Ösel

t) Nils Oluf sson hade 1657 blott levererat: kopparstm: 213, 2*, 2® (o. möjl. ännu 37^; fyrmörsare: l130, 1*®; han var skyldig en mängd ammunition, tt) Häraf sändes till Österbotten (med öfvl. Drakenstierna) 2® kopparstm; till Vaxholms nya skans kopparstm; till VYöory 2® kopparstm; l8 kopparst. nedsmältes o. 6® läderstrn såldes; till Viborg ock fyrmörsare: 1**\ 1®°, 1®°. *) De 5®p. kopparstm fördes till Stockholm. **) De 2up. o. 12®p. voro fältstm, de 48p. voro regementsm o. 2Pp. af dem voro komna fr. Vadstena; de 210, 2® på slottsvallen såldes; till Vadstena sändes 108 kopparfältstm till fältstaten o. likaså fyrmörsare l58, l1®, l13. ***) I juni 1657 nedsändes till arméns artillerifältstat 212, 48 kopparstm; i juli af sändes med öfverste Ulfsparre 2*®, 2®, 2® kopparstm. t*) Till Göteborg skulle kapten Erik Lood 1657—58 leverera 2®, 2® kopparstm o. 1® järns t. t** Pundigheien eller hur många skålpund tunga kulor en kanon kundo skjuta, är uttryckt genom de mindre siffrorna of-vantilL — Benämningen metallstycke brukades ofta för kopparstycke. — Ammunition o. hvarjehanda tillbehör funnos naturligtvis äfven i förråd å de anförda orterna.

Någon åkning af artilleriet 1656 o. mer 1657 på somliga orter, då man beredde sig för krig, är lätt att iakttag».Sid.

4

rad

9

1

1

2

8

Anmärkta tryckfel:

nerifrån skall vara: Nordmann

„ Edelstam, Höjer

uppifrån

14

818 gemena o. en 100 offic. stannade i Polen vid hufvudarmén

också kalladt efter dess öfvl., sedan öfve Vilhelm Yxkull (major var Didr. v. Rosen)

411 gemena tjänstdugliga o. offic. till 8 kr; vid mönstr. i Helsingfors d. 10 juli räknade det 8 kr 551 man (offic. gemena o. stab). Henr. Hom afseglade från Helsingfors efter mönstr. d. 12 juli af 462 gemena. Det andra, kalladt Henr. Horns reg. efter öfven, räknade 1655, sen flere utkommenderats, dött etc., 627 gemena o. en 100 offic. (troligen i Preussen), öfvl. Johan Halle, major Klas Uggla, i st. f. med Henr. Horn: sjöledes

11 1 »i 70 enspännare 12 4-5 öfvl. Ix>renz Nauman 25 tillsättes: Se ofvan Sulzbachs dragoner. 38 „ skall vara: syio gafs patent 13 J5 tt följ. år 6 nerifrån tillägges efter stark: med dem, som stötte till på 15 22 uppifrån skall vara: att betrakta 4 nerifrån dit sändes 3 borttages: gå 16 24 uppifrån skall vara , i st. f. i okt.: i akt 16 18—20 nerifrån n från Helsingfors tidigast i senare de marsch trol. öfver Nakel kanske en 1,500 man 17 1 uppifrån n 23 sept. 5 nerifrån n man gemena 18 6 uppifrån V* dess och Wilijas biflod norrifrån 20 5 VI VI lergrund 24 21 nerifrån n den 17 decemb. 26 22 uppifrån n 1 rytterireg. 28 7 VI delas 24 1655 8,9 nerifrån Kazmierz 29 27 n (demie lune; se planschen hos Puf.) 35 15 uppifrån VI Stecyca (Stetiza) 12 nerifrån Kruus 51 13 tillägges efter infanteri: under befäl af Sparr 11 skall vara i st. f. Sparr: kurfursten 52 8 uppifrån „ Finland: Livland -57 11,13 nerifrån Volckman 60 23 w » Kalmar besättning 1080, Jönköpings l 19 i st. f. Jesslö: Hesslö 17 höger om strecket: 1 komp. 150 man 61 7 uppifrån w anställa 63 6 landfolk 64 4 n * 28 sept. 69 20-23 nerifrån utgå de 4 kommatecknen. 73 22,24 skall vara; Schmitts 19 till höger „ Öfener 74 9—10 uppifrån V —en 2,500 man, se bataljpl. n:o 15— 81 2 nerifrån VI på sjösidan i 85 6,21 uppifrån vt landfolk 90 12 nerifrån _ n Bolscys (Bolseys)

o. något mer------

Med

Styrums reg. bör alldeles utgå härifrån.ram d. sl/7- N:o 3 är trupperna under Karl X och sen, då Karl X ryckte emot Königsberg. N;o 7 d. 12 är trupperna d. 17/s 1657 vid Kowale under Karl

as på brandenb. flygeln och fälttygm. Sparr ersätta Jak. Kas. De

Drakenberg Drottn:s lif- Drottnis lif- Korns lifreg. reg. reg.

i

Kruse Königs- Södermani :r

inarck

Hälsingar

Waldeck Markgr. af Baden Nairn

n. pfalzgr. Fil. af Sulzbach Or. Gustaf Oxenstierna

Taube Gr. Waldeck Södermanlir Västgötar Smålandir

Gen -löjtn. Jakob Kasimir De la Öf. Ham- Ascheberg Pretlach Kurfurstl. Nairn Ha

marskiöld lifreg.

r Henrik Horn Generalmajor Biilow

Mecklenburg Sadofskij Öf. Sieberg Öf. Goltz Gr. Josiasaf

Waldeck

lk väntades, såsom Douglas reg. och 1000 man brandenburgskt rytteri. Ha •yhers drag samt de svaga G. O. Stenbocks o. Biermans rytterirég. hadc ha {eln samt inusketerarne och artilleriet kommo i elden.

Kurfurstl. Bordon Gust Kruus Gård

*nberg>. (Saml. Karl X egenh. kone.) Båda orterna ligga söder om Da

Fab. Berns

Fältm. Wit- Drottms lifreg. dragoner

tenberg —

6 pd

12 pd

3 pd

] Smålandir

i

I Lifreg.

Fab. Berns Dragoner

Kruus

(Kalmar reg.)

Nairn

Landtgr. af Hes.-Homburg *

Gård (Trol. rfalzgrefven

Mörner)

*osse(?) (Rossou, Nachtigal. if fältm. Königs- Frans F.rdt-marcks reg.) mann

Smålandir

1 ' ntsstycken samt några fältslangar. Karl X hade äinat medtaga äfven andia re

--»stadts var med i tält. Major Rossou af fältm. Königsmorcks ry t ter i reg. var e

Dragoner

ötar Uppländir Drab.gård. --

ienb Öf. Galle Gr. af Wigant Drag. Svante Aschebe

—' --------- oner Nassau Baner

r Småländir

Fälttygm. Wallroth Wittenberg Drag.Osten Niemirycz Dr

_ Sparre

n b e r g

Fältm. Wittenberg

Brandenb.

drag.

i________________________________

ndir Lifreg. Drabanter

(Anhalts) (Phalz ________ ___________ grefl.)

Fab. Berns drag.

hi. Oust. Kurck

Galle Nassau Wigant Drake Anhait Wallroth Wittenberg Niemirycz Brandenb. dratr. Weimar

Preussen åt Pommern och Holstein. (Listan är ur saml. Karl X:s egenh

aldeck 4. Pfalzgref. 6. G. Kruus 6. Essen 8. Upländir 8. Söder-

manlir

^Pommern kunna i nödfall också vara p aWittenbergs

Uppländ:r Wrangel Oeneralis- Småländ.r Anhalt Sulzbach dragoner

simi

Ittenberg Ridderhi. Yxkull Seherr Sadofskij Fab. Berens (Förut Kurcks reg.)

Uppländ:r

Kurfursten af Brandenburg; Fältm. Karl Gustaf Wrangel General gr. Friedrich af Waldeck Gen. fälttygm. Spärr

Kannenberg Gen. gr. af Waldeck Kurfursti. lifreg.

Gardie

singar Gr. Waldeck drag. Böddeker Ridderhielm Fältm.

Wrangel

Brandenburgska armén och högra flygeln Generalmajor Böddeker Västgötar Öf. Canitz drag.

(Förut öf. LarsKruus)

Hert. af Mecklenburg Gen.*major Kannenberg

Fälttygm. Öf. Brunell Öf. Lesge- Öf. Schön- Hert. af Weimar Öf. Eller Öf. Kalksteins

Sparr wang aich dragoner

ville äfven samla till sig de vid Lyk den 28 sept. slagna reg:na, båda Engells, Taubes, Yxkulls, Ridderhielms, Hammarskölds till häst och Radzi-i oi k. Kort efter gick Stenbock, tagande med sig allt hvad rida kunde såväl af brandenburgskt som sitt eget medhafvande krigsfolk till häst samt

Båda Engell Generalissimi Östgötar Jakob Kas. Västgötar Uppländingar Pfalzgref-

De la Gardie ven

Pretlach Wurzburg Småland ingar Gard

Lindorm

Königs- Rosen Landtgr. af Hom- Henr. Horn

marek (Rikskans 1. reg.?) burg

lzig väster om Weichsel. Karl X kom med armén d. l9/u 1656 till Stibelow, utmanade Czarnecki till strid och gick den *Vi2 till hans läger, som

ll

i il

3 pd 6 pd

Kommenderade ryttare, 200

ii

skottar

Jakob De la Gardie

Gard (Kom.de af Bengt Horns reg.)

Ahlefeldt Drake Stenbock Wittenberg

Östgötar Uppländir

Generalissimi

Wallroth Bierman

Dragoner

Pretlach Småländingar (Naumans)

(Numera Sol ms reg.)

Wurzburg Mecklenb.,

Sadofskij

imenten, såsom Brandenbine t. fot, Pleitners, Sxcinhufvuds el. Södermani:me, Essens, Danckwarts, Scheidings fotrig:n. C. C. Königsmarcks, Anhalts, er öfvl. Reitzenstein, som var sjuk alltsen han sårades i Warschauslaget, närmast att föra detta reg.

Douglas Drag. Per Sparre Småländ:r Uppländ:r Dragoner Taube Kommenderade Homburg Dragoner Vicken Generalis- simi Västgötar Drag. Rad-ziwill

Baner

Sparres

drag.

Homburg Douglas Västgötar

Upländ:r

Ascheberg Brandenb. Generalissimi

drag.

Småländ.r Taubes

dragoner

koncept.)

4. Västmanhr 8. Arentsen Stanna i Stettin)

4. H.-Darinstadt 8. Gr. af Solms 4. Ascheberg

8. Engell 8. Wurzburg

8. Hul

8. De Wahl 4. Knust, 2. Pfalz-8. LTnger gretl. dragoner

at att marschera:

J

2. SödermanLr 4. Overbeek

2. Fältm.ittenberg F

Uppländrr

Qardie

singar Or. \

Fälttygm.

Sparr

ville äfven sam i o« k. Kort eftc

Båda Engell

nzig väster om

Skottar

Ahlefeldt

V

rementen, såsom rter öfvl. Reitzen:

rg D

tke Homburg

Homburg

Ascheberg

. koncept.)

4. Västmanhr (Stanna i Stettin)

r a t att m

2. Södermanlrr 4. Orerbeck

2. Fältm.